

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 6'2024

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.6>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 27.06.2024

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішні і зовнішні рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 6 від 19 червня 2024 р.). Повний

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2024
© "Економіка. Фінанси. Право",
2024

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 6'2024

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.6>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 6 of June 19, 2024). Full or partial reprint of the materials

of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 27.06.2024

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2024
© "Economics. Finances. Law",
2024

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільorme, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндрацька, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Євгенія Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Потішняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижевська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбекова, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казахстан)

Олександр Бригінєв, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Константинов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент; суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповецька-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodianiuk, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylynchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yarovyi, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

ПЕРЕЛИГІНА Р.В., МИТНИК У.М. Удосконалення кримінально-правової протидії домашньому насильству в Україні в умовах воєнного стану	8
КОЛЕСНИКОВ А.П. Адміністративно-правовий статус суб'єктів інформаційного забезпечення здійснення правосуддя	13
МОХНЕНКО А.С., КАЗАКОВА А.Ю., АНТОНОВ Р.А. Розроблення моделі організаційно-економічного механізму управління системою конкурентоспроможності підприємства	17
ЖУРАВЛЬОВА І., МИГОВИЧ Т.М., КОВЕРЗА В.С. Вплив цифровізації на сталість фінансових процесів в Україні	21
ПОСОХОВ І.М., ДЮЖЕВ В.Г., ГУСАРОВА Д.М. Поняття економічної інтеграції та її основні характеристики	25
РУДИЙ Р. Роль та значення фінансової розвідки у виявленні та розшуку злочинних активів	32
ЛИХВАР В.В. Міжнародно-правове регулювання застосування сатисфакції як форми політичної відповідальності держав	36
КОВАЛИК О.А., СКІЧКО А.П. Проблеми ресурсного забезпечення підприємств України готельної сфери у стані війни	41
ГУЦУ А.В., ЛУК'ЯНЧУК О.М., АКУЛЮШИНА М.О. Особливості ризик-менеджменту на підприємстві в умовах воєнного стану	45
СУХЕНКО А.С. Правова регламентація спортивних відносин в Україні на сучасному етапі	51
КУЗЬМУК І.Я., КОТЕНКО У.М., КІРЄЄВА К.О. Роль і можливості застосування блокчейн-технологій у сфері цифрової ідентифікації в українських банках	54
ЗАХІДНА О.Р., ДУБИК В.Я., ДАНИЛЯК Я.А. Вплив місцевих податків та зборів на фінансову стійкість територіальних громад в умовах війни	59
KRAUS K., KRAUS N. Search of opportunities for digitalization of infrastructure and establishment of industry 5.0 based on the application of artificial intelligence: regional aspect of digital transformation (<i>Пошук можливостей відцифрування інфраструктури та становлення індустрії 5.0 на засадах застосунку штучного інтелекту: регіональний аспект цифрової трансформації</i>)	63
АДАМЧУК Н.В. Огляд судової практики касаційного цивільного суду у складі верховного суду стосовно розгляду скарг на дії або бездіяльність приватного/державного виконавця під час виконання судових рішень у цивільних справах	69
ЄМЕЛЬЯНЕНКО К.О., БРИГІНЕЦЬ О.О. Правове регулювання захисту персональних даних в особливий період	72
ПЕРШИНА К.В., ДІТЛАШОК Л.О., БОЖКО Д.В. Правовий та соціальний захист українських військовослужбовців під час дії воєнного стану	75

FAIZOVA O., MOTIAKIN I., HUTSALOVA V. Analysis of the international competitiveness of domestic metallurgical enterprises (Аналіз міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних металургійних підприємств)	81
БУТУРЛАКІНА Т.О., ЛОГВІНОВ П.В. Адміністрування місцевих податків та зборів: досвід європейських країн й сучасні тенденції в Україні	86
ОРЛОВА Н.В., ГУРЖІЙ Н.М., ШЕВЧУК А.А. Адаптація стратегічних моделей підприємств до галузевих ринків	91
МАГОПЕЦЬ О.А., РАССОХА І.В., ЯЦКО М.В. Застосування Big Data та аналітики в бухгалтерському обліку для прийняття стратегічних рішень	96
МАКАРЕВИЧ О.С. Зарубіжний досвід забезпечення виконання податкових зобов'язань	101
АДАМОВИЧ О.В. Особливості поділу корпоративних прав подружжя: через призму практики Верховного Суду	105
КОЗАЧЕНКО В.В. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх	109
ЯЛАНСЬКИЙ О.С. Про форму надання ліцензії на використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав певними способами в мережі Інтернет	114
ЧУРІКАНОВА О.Ю., ОСТРЯНИН С.О. Інформаційна система підтримки прийняття економічних рішень з розвитку мережі Інтернет-провайдера	119
МАРТИНОВ А.А., РУСАНОВ А.О. Правовий базис інноваційної діяльності в умовах військового конфлікту та в період поствоєнного відновлення економіки	124
ПРИХОДЧЕНКО О.Ю., ПІСТУНОВ І.М. Розроблення економіко-інформаційної системи оптимізації потоків міського дорожнього руху	130
ДУТЧАК І.Б., САМОЙЛЕНКО В.В., ШЕВЕРЯ Я.В. Аналіз ефективності впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності у малому бізнесі	135
СУХОВЕЦЬКИЙ О.О., ГЕОРГІЄВСЬКИЙ Ю.В. Контрольне провадження як непозовний порядок адміністративного судочинства	141
ГОРУН Ю.В. Цифрова держава у регулюванні земельних правовідносин	147
ПЕРЕЛИГІНА Р.В. Законодавчі механізми захисту персональних даних в системі охорони здоров'я	152
ТУМАНЯН А. Поведінкові аспекти професійного судження та професійного скептицизму аудитора	155

CONTENTS

R. PERELYHINA, U. MYTNYK. Improving the criminal and legal action against domestic violence in Ukraine in the conditions of martial law	8
A. KOLESNIKOV. Administrative and legal status of subjects of information support for the administration of justice	13
A. MOKHNENKO, A. KAZAKOVA, R. ANTONOV. Development of the model of the organizational and economic mechanism of management of the system of an enterprise's competitiveness	17
I. ZHURAVLOVA, T. MYHOVYCH, V. KOVERZA. Impact of digitalization on the sustainability of financial processes in Ukraine	21
I. POSOKHOV, V. DIUZHEV, D. HUSAROVA. The concept of economic integration and its main characteristics	25
R. RUDYI. The role and importance of financial intelligence in identifying and tracing criminal assets	32
V. LYKHVAR. International and legal regulation of the application of satisfaction as a form of political responsibility of states	36
O. KOVALYK, A. SKICHKO. Problems of resource provision of Ukraine enterprises in the hotel sector in a state of war	41
A. HUTSU, O. LUKIANCHUK, M. AKULIUSHYNA. Features of risk management in the enterprise under the conditions of martial law state	45
A. SUKHENKO. Legal regulation of sports relations in Ukraine at the current stage	51
I. KUZMUK, U. KOTENKO, K. KIRIEIEVA. The role and possibilities of using blockchain technologies in the sphere of digital identification in Ukrainian banks	54
O. ZAKHIDNA, V. DUBYK, Y. DANYLIAK. The impact of local taxes and fees on the financial sustainability of territorial communities in times of war	59
K. KRAUS, N. KRAUS. Search of opportunities for digitalization of infrastructure and establishment of industry 5.0 based on the application of artificial intelligence: regional aspect of digital transformation	63
N. ADAMCHUK. Review of judicial practices of the civil court of cassation as part of the supreme court regarding the consideration of complaints on the actions or inactions of a private/government executive during the execution of court decisions in civil cases	69
K. YEMELIANENKO, O. BRYHINET. Legal regulation of protection personal data in a special period	72
K. PERSHYNA, L. DITLASHOK, D. BOZHKO. Legal and social protection of Ukrainians military servicemen during the action of the martial state	75
O. FAIZOVA, I. MOTIAKIN, V. HUTSALOVA. Analysis of the international competitiveness of domestic metallurgical enterprises	81
T. BUTURLAKINA, P. LOHVINOV. Administration of local taxes and fees: experience of European countries and current trends in Ukraine	86

N. ORLOVA, N. HURZHII, A. SHEVCHUK. Adaptation of strategic models of enterprises to industry markets	91
O. MAHOPETS, I. RASSOKHA, M. YATSKO. Using Big Data and analytics in accounting for strategic decisions	96
O. MAKAREVYCH. Foreign experience in enforcing tax liabilities	101
O. ADAMOVYCH. Peculiarities of division of corporate rights of spouses: through the prism of the Supreme Court practice	105
V. KOZACHENKO. Criminology characteristics of juvenile crime	109
O. YALANSKYI. On the form of granting a license to use copyright and related rights objects in certain ways on the Internet	114
O. CHURIKANOVA, S. OSTRIANYN. Information system of support of economic decisions on the development of the Internet provider network	119
A. MARTYNOV, A. RUSANOV. The legal basis of innovative activities in the conditions of military conflict and in the period of continuous economic recovery	124
O. PRYKHODCHENKO, I. PISTUNOV. Development of an economic and information system for the optimization of city traffic flows	130
I. DUTCHAK, V. SAMOILENKO, Y. SHEVERIA. Analysis of the effectiveness of implementing international financial reporting standards in small business	135
O. SUKHOVETSKYI, Y. HEORHIEVSKYI. Control proceedings as a non-sue procedure of administrative jurisdiction	141
Y. HORUN. Digital state in the regulation of land relations	147
R. PERELYHINA. Legislative mechanisms of personal data protection in the health care system	152
A. TUMANIAN. Behavioral aspects of auditor's professional judgment and professional skepticism	155

Раїса Володимирівна ПЕРЕЛИГІНА

к.ю.н., доцент, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-0861>**Уляна Миколаївна МИТНИК**

к.ю.н., доцент кафедри, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7167-9327>

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено досвід кримінально-правової протидії домашньому насильству в Україні в умовах воєнного стану. З цією метою проаналізовано: норми Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» стосовно протидії домашньому насильству; сучасний стан та статистичні дані стосовно вчинення домашнього насильства в Україні з початку воєнного стану, а також вплив війни на характер та рівень злочинності, пов'язаної із домашнім насильством.

Ключові слова: кримінально-правова протидія, закон, домашнє насильство, воєнний стан, сім'я

ВСТУП

Останніми роками в Україні та ЄС спостерігається зростання рівня злочинності, пов'язаної зі вчиненням домашнього насильства. У деяких країнах, наприклад у Франції, це явище є загальнодержавною проблемою. Домашнє насильство має особливу специфіку. Воно належить до соціальної сфери, оскільки пов'язане з особливостями сімейно-побутових відносин. Проблема домашнього насильства широко обговорюється на загальнодержавному рівні та в засобах масової інформації, а її вивченням займаються представники різних галузей знань. В Україні масштаб цієї проблеми зростає також у зв'язку з воєнними діями. Проблему домашнього насильства досліджували у своїх працях такі вчені, як О.М. Бандурка, Б.М. Головкін, А.Б. Блага, О.М. Джу́жа, Б.М. Головкін, О.М. Костенко, Р.В. Перелігіна. Проте, незважаючи на високий інтерес до теми, питання кримінально-правової протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану є недостатньо дослідженим. Наукова новизна цього дослідження полягає у вивченні стану злочинності, пов'язаної зі вчиненням домашнього насильства в умовах воєнного стану та пошуку шляхів кримінально-правової протидії йому з урахуванням кризових явищ у суспільстві, які викликані воєнним станом.

МЕТА роботи – дослідження та виокремлення шляхів кримінально-правової протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану. У зв'язку з цим у ній проаналізовано нечисленну вітчизняну та зарубіжну літературу, в якій порушується ця проблема, та запропоновано можливі напрями її вирішення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини

є головним обов'язком держави [1]. Тому важливим питанням є визначення напрямів вдосконалення вітчизняного законодавства з протидії домашньому насильству, що буде сприяти виконанню державою взятих на себе зобов'язань із забезпечення прав і свобод людини.

За даними Вероніки Мудрої з Громадської організації «White Ribbon Ukraine», після початку антитерористичної операції рівень домашнього насильства значно зріс, що є одним з факторів дестабілізації ситуації в Україні [2]. Асоціація жінок-юристок України «Jurfem» здійснила моніторинг судових рішень, які ухвалено за результатами розгляду справ про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173² Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) судами Харківської, Львівської, Миколаївської, Черкаської областей та Києва у березні 2022 р. та червні 2022 р. У березні 2022 р. була одна з найактивніших фаз збройного конфлікту, тому цей період є важливим для моніторингу в контексті того, як суди реагували на випадки домашнього насильства в нових реаліях. Стосовно аналізу судових рішень протягом червня 2022 року (період часу, коли вже минуло кілька місяців збройного конфлікту), то це дає змогу прослідкувати тенденції розгляду справ про вчинення домашнього насильства порівняно з березнем 2022 р. Загальна кількість постанов, ухвалених судами першої інстанції, які розглядають справи про притягнення до адміністративної відповідальності за ст.173² КУпАП в областях моніторингу становила 2156: ухвалено 572 постанови в аналізованих областях у березні 2022 р.; 1584 постанови ухвалено у червні 2022 р., що на 73 % більше порівняно з березнем 2022 р. Водночас з 2156 проаналізованих випадків можна зробити висновок, що в 52% випадків чоловіки вчиняли домашнє насильство стосовно дружини/партнерки. Жінки були кривдниками лише в 6% випадків. Сини/дочки були кривдниками в 20% випадків, а брати, тесті, зяті, дочки чоловіка були кривдниками в 11% випадків. Ця статистика показує, що кривдниками найчастіше є чоловіки. Варто зазначити, що в деяких випадках кривдник може одночасно виконувати декілька соціальних ролей стосовно жертви. [3]

У зв'язку з наявністю збройного конфлікту в Україні

як один з елементів соціально-психологічних властивостей особи кривдників варто окремо виділити посттравматичний синдром осіб, які брали участь у цьому конфлікті, що часто є каталізатором вчинення домашнього насильства. В цьому контексті варто погодитися з О.О. Квашою, яка зазначає, що в умовах загострення соціально-політичних проблем і суперечностей, що є джерелом віктимізації українських громадян, активується її криміногенний складник, що посягає на права, свободи й інтереси особи [4].

На індивідуальному рівні воєнна травма може спричинити психосоціальні проблеми, які, зі свого боку, можуть спричинити більшу кількість випадків насильства між інтимними партнерами, оскільки у чоловіків розвивається агресія як патологічна адаптація до насильницького середовища. Тому можна очікувати змін у поведінці свідків насильства в сім'ях. Реакція на травму, як правило, відрізняється залежно від статі, оскільки чоловіки більш схильні до розвитку агресії, тоді як жінки частіше демонструють ознаки депресії. Молоді хлопці та дівчата виражають емоції однаково, але з часом, під впливом соціалізації, роблять це інакше. Хлопчиків і чоловіків часто вчать придушувати емоції, навіть тоді, коли вони стикаються з жорстокістю війни або смертю. Тому гендерно зумовлене насильство може бути можливим наслідком формування маскулінності шляхом придушення емоцій для посилення військових здібностей чоловіків [5].

Насильство з боку інтимного партнера іноді сприймається як неминучий побічний продукт конфлікту через медикалізацію воєнних травм, які натуралізують повсякденні мілітаризовані гендерні ролі, зображуючи насильницьку поведінку як психічне захворювання. Розлади психічного здоров'я пов'язують як із конфліктом, так і з насильством з боку інтимного партнера. Насильницька поведінка може посилюватися, якщо чоловіки вживають алкоголь і наркотики, щоб впоратися з травмою, бідністю та втратою особистості; зловживання психоактивними речовинами часто пов'язують із насильством.

На мікрорівні жіночі травми та зміни в динаміці стосунків і соціально-економічних умовах можуть призвести до того, що для потерпілих осіб насильство і залишення у жорстоких стосунках буде прийнятним. Оскільки розрив насильницьких стосунків може бути моментом, коли жінки найбільше ризикують стати потерпілими від актів помсти, то у цьому разі жінки можуть не хотіти розлучатися. Крім цього, регіони з високим рівнем військового конфлікту можуть мати меншу інституційну підтримку для потерпілих жінок. Крім цього, жінки з кращими ресурсами можуть мати більше можливостей залишити насильницькі відносини, а також зони військових конфліктів, а спричинена військовим конфліктом бідність може перешкодити жінкам залишитися в безпеці.

Ті, хто пережив війну та інші форми організованого насильства, можуть страждати від багатьох психічних розладів роками після травматичного досвіду. Дослідження, проведене стосовно ветеранів війни у В'єтнамі або солдатів, які повернулися з бойового чергування в Іраку чи Афганістані, показують високий рівень посттравматичного стресового розладу (ПТСР), супутніх депресивних розладів і збільшення зловживання психо-

активними речовинами серед постраждалих. Однак термін «постраждалі у війні» не повинен стосуватися виключно або переважно солдатів або ветеранів війни, але також повинен охоплювати цивільних жертв організованого насильства, які, безумовно, становлять найбільшу групу постраждалих. Високі показники ПТСР виявлено у великій кількості постраждалих від численних випадків організованого насильства цивільних осіб. Такими є, наприклад, жертви тортур, біженці та внутрішньо переміщені особи, а також ті, хто шукає притулку в західних країнах. Серед найбільш вразливих груп – діти, які ростуть перебувають у зонах бойових дій або змушені тікати звідти. За даними різних досліджень поширеність ПТСР у дітей і підлітків варіюється від 20 % до 44 % навіть через декілька років після травматичних подій війни. Нещодавні епідеміологічні дослідження, проведені за участю дітей в Афганістані та Шрі-Ланці, показали, що 25 % дітей, окрім ПТСР, також мають супутні афективні та соматичні проблеми. Крім безпосередніх наслідків війни, розвитку дітей у зонах бойових дій загрожує низка вторинних факторів. У зонах бойових дій, як і в інших місцях, діє правило, що у групах високого ризику систематично накопичуються фактори ризику для розвитку дітей. Так, діти, які вже зазнали війни, мають підвищений ризик подальших соціальних і психічних стресів, таких як бездомність, недоїдання, втрата батьків або домашнє насильство. Тому для дитини мають значення не лише прямі, особисті наслідки досвіду війни, а й багатогранний вплив війни на сімейне життя, поведінку батьків, а також на соціальні та економічні умови, які впливають на сім'ю. Припущення, що насильство сприяє подальшому насильству не нове. Багато років тому сформульовано гіпотезу «циклу насильства» у домашньому насильстві та жорстокому поводженні з дітьми, яка передбачає, що насильство передається з покоління в покоління. Це означає, що досвід фізичного насильства в дитинстві збільшує ймовірність того, що особа вчинить його в дорослому віці, тим самим зумовлюючи безперервний цикл насильства та жорстокого поводження [6]. Тому важливим є розроблення ефективних загальнодержавних програм реабілітації учасників бойових дій. Необхідним є також розроблення окремих корекційних програм для кривдників-учасників бойових дій, які б враховували психологічний стан цієї категорії осіб.

Стосовно кримінально-правової протидії домашньому насильству варто зазначити таке. В Україні відповідальність за вчинення домашнього насильства передбачена ст. 126¹ Кримінального кодексу (КК) України. Так, відповідно до ст. 126¹ КК домашнім насильством є умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [7].

Але нині чинне законодавство України з кримінально-правової протидії домашньому насильству не повністю враховує кризові явища, які виникли внаслідок воєнних дій та їх вплив на характер вчинення злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. Варто погоди-

тися з Д.Е. Мілорадовою та В.В. Доценко, що серед чинників, що сприяють збільшенню домашнього насильства під час війни, є страх, невпевненість, відчуття безпорадності та розгубленості; соціально-економічна нестабільність і втрата роботи; вимушене переселення та втрата безпечного оточення й усталеного міжособистісного простору; порушення сімейної динаміки та стосунків; підвищене вживання алкоголю та наркотиків; легкий доступ до різних видів зброї; виникнення ПТСР тощо [8].

В.М. Руфанова зазначає, що аналіз матеріалів кримінальних проваджень та судових вироків дозволив виділити такі, найбільш значимі фактори, які вплинули на динаміку домашнього насильства. Так, факторами з боку постраждалих осіб, які впливають на стан домашнього насильства є такі: потерпілі обмежені в пересуванні; у зв'язку з вимушеною зміною місця проживання, потерпілим нема до кого звернутися за допомогою; матеріальна та фізична залежність від кривдника; постраждалим, які залишилися на окупованій території, нікуди звернутися за допомогою; постраждалі-жінки помилково вважають, що поліція перевантажена під час воєнного стану та не повідомляють про випадки домашнього насильства, щоб не відволікати від більш «серйозних», на їхню думку, справ; відсутність свідків та небажання ними давати свідчення, щоб не втручатися у справи чужої сім'ї; часто кривдник заперечує систематичність вчинення ним домашнього насильства, як правило він дає свідчення з приводу останнього факту, який зафіксований та підтверджується працівниками поліції або медичними працівниками. Факторами організаційного характеру, які пов'язані з вимушеним переселенням населення України є такі: значна кількість кривдників перебувають на службі в територіальній обороні та Збройних Силах України (ЗСУ), що унеможливорює процес притягнення їх до відповідальності; кривдникам – внутрішньо переміщеним особам (ВПО) неможливо виписати обмежувальний припис, оскільки тоді йому не буде де жити; кривдники-ВПО не перебувають на обліках як кривдники в територіальних органах Національної поліції України (НПУ); кривдники, які служать в територіальній обороні та ЗСУ мають при собі зброю та погрожують її застосуванням у разі вчинення домашнього насильства; придушення потерпілих від домашнього насильства використовуються для забезпечення житлом ВПО, внаслідок цього немає місць для жінок, яких потрібно ізолювати від кривдника та надати прилисток [9].

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що значною і актуальною проблемою нині в Україні є широке володіння зброєю серед населення, що зумовлює зростання рівня насильницьких злочинів з використанням зброї, що має особливу небезпеку. Так, експерти, які досліджують проблему протидії домашньому насильству, звертають увагу на кількість зброї, яка з'являється у країні у стані війни і зазначають, що доступна зброя значно погіршує прогноз випадків домашнього насильства. З огляду на це, з метою додаткового запобігання вчиненню домашнього насильства пропонуємо закріплення у ст.126¹ КК України такої кваліфікуючої ознаки як вчинення злочину із застосуванням зброї. Доцільно також виділяти у Єдиному звіті про кримінальні правопорушення у державі злочини, пов'язані із

домашнім насильством, що вчинені із застосуванням зброї.

Крім цього, з метою додаткової протидії застосуванню зброї у разі вчинення домашнього насильства, вважаємо необхідним внесення змін до таких норм законодавства. До переліку обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91¹ КК України, доцільно додати такий обмежувальний захід як тимчасове вилучення документів, які посвідчують право на володіння та носіння зброї із тимчасовим вилученням такої зброї. Аналогічну норму необхідно закріпити і у ч. 6 ст. 194 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Такий самий захід необхідно додати у ч. 2 ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де визначено перелік заходів, які може містити терміновий заборонний припис, а також до ч. 2 ст. 26 цього ж Закону, де визначено заходи, які може містити обмежувальний припис. Так, тимчасово вилучати документи, які посвідчують право на володіння та носіння зброї із тимчасовим вилученням такої зброї, зможе не лише суд, а й працівники відповідних підрозділів органів НПУ у разі винесення термінового заборонного припису. Закріплення такої норми є позитивним з огляду на те, що вирішення зазначеного питання лише у судовому порядку потребує певного проміжку часу, через що немає можливості оперативно здійснити захист життя та здоров'я постраждалої особи. Тому надання права працівникам відповідних підрозділів органів НПУ тимчасово вилучати документи, які посвідчують право на володіння та носіння зброї з тимчасовим вилученням такої зброї у разі винесення термінового заборонного припису дозволить найбільш якісно та оперативно здійснити захист прав постраждалої особи, зокрема її життя і здоров'я.

Крім цього, необхідним є внесення у норми Цивільного кодексу України, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів НПУ термінового заборонного припису стосовно кривдника, затвердженого Наказом Міністерства внутрішніх справ України 01 серпня 2018 року № 654, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27 серпня 2018 р. за № 965/32417, які стосуються винесення термінового заборонного та обмежувального приписів, змін, що стосуватимуться порядку винесення цих приписів ВПО, а також можливого змісту цих приписів. Особливу увагу потрібно звернути на доцільність та порядок застосування такого заходу як виселення кривдника зі спільного із жертвою помешкання, оскільки за даних обставин виконання цього заходу може бути проблематичним.

Також необхідним є розроблення порядку передачі інформації про кривдників-ВПО з територіальних органів НПУ за місцем реєстрації кривдника до територіальних органів НПУ за місцем реєстрації кривдника як ВПО з метою забезпечення і контролю за дотриманням таким кривдником вимог термінового заборонного або обмежувального припису, проходженням таким кривдником корекційної програми.

ВИСНОВКИ

В умовах воєнного стану актуальність проблеми домашнього насильства зростає. Значну роль у цьому

відіграє посттравматичний синдром у населення та учасників бойових дій, а також високий рівень володіння зброєю серед населення. З огляду на це для вдосконалення кримінально-правової протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану пропонуємо доповнити ст.126¹ КК України кваліфікованим складом злочину, а кваліфікуючими ознаками визначити вчинення злочину з особливою жорстокістю, або із застосуванням зброї; доповнити ч.1 ст.91¹ КК України таким обмежувальним заходом як тимчасове вилучення документів, які посвідчують право на володіння та носіння зброї із тимчасовим вилученням зброї, закріплення аналогічної норми у ч.6 ст.194 КПК України, у ч. 2 ст. 25, ч. 2 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; внести у норми Цивільного кодексу України, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Порядку винесення уповноваженими підрозділами

органів Національної поліції України термінового або- ронного припису стосовно кривдника, затвердженого Наказом Міністерства внутрішніх справ України 01 серпня 2018 р. № 654, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27 серпня 2018 р. за № 965/32417, які стосуються винесення термінового заборонного та обмежувального приписів, зміни, що стосуватимуться порядку винесення цих приписів ВПО, а також можливого змісту цих приписів; розробити порядок передачі інформації про кривдників-ВПО з територіальних органів Національної поліції України за місцем реєстрації кривдника до територіальних органів Національної поліції України за місцем реєстрації кривдника як ВПО. Крім цього, вважаємо необхідним розроблення окремих корекційних програм для кривдників-учасників бойових дій, які б враховували психологічний стан цієї категорії осіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
2. Ще раз про домашнє насильство. URL: <https://www.dw.com/uk/ще-раз-про-домашнє-насильство/a-42887005>
3. Domestic Violence in Ukraine: Response During the War (First Half of 2022). URL: <https://jurfem.com.ua/en/report-domestic-violence-in-ukraine-response-during-the-war-first-half-of-2022/>
4. Кваша О.О. Актуальні питання запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 267-270.
5. Signe Svallfors. Hidden Casualties: The Links between Armed Conflict and Intimate Partner Violence in Colombia. *Politics & Gender*. 2023. Vol. 19. Issue 1. pp. 133-165.
6. Catani C. War at Home - a Review of the Relationship between War Trauma and Family Violence. *Verhaltenstherapie*. 2010. Issue 20. pp. 19-27. URL: <https://doi.org/10.1159/000261994>
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Мілорадова Н., Доценко В. Особливості прояву домашнього насильства під час війни. *Соціальна психологія. Юридична психологія*. 2023. Вип. 47. С. 194-199.
9. Руфанова В. Детермінаційна архітектура домашнього насильства, зумовлена збройним конфліктом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 181-184.

References

1. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (in Ukrainian).
2. Once again about domestic violence. URL: <https://www.dw.com/uk/shche-raz-pro-domashnie-nasylstvo/a-42887005> (in Ukrainian).
3. Domestic Violence in Ukraine: Response During the War (First Half of 2022). URL: <https://jurfem.com.ua/en/report-domestic-violence-in-ukraine-response-during-the-war-first-half-of-2022/>
4. Kvascha O.O. Actual issues of crime prevention: criminological-victimological paradigm. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. 2015. № 3. pp. 267-270. (in Ukrainian).
5. Signe Svallfors. Hidden Casualties: The Links between Armed Conflict and Intimate Partner Violence in Colombia. *Politics & Gender*. 2023. Vol. 19. Issue 1. pp. 133-165.
6. Catani C. War at Home - a Review of the Relationship between War Trauma and Family Violence. *Verhaltenstherapie*. 2010. Issue 20. pp. 19-27. URL: <https://doi.org/10.1159/000261994>
7. Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).
8. Miloradova N., Dotsenko V. Peculiarities of the manifestation of domestic violence during the war. *Social Psychology. Legal psychology*. 2023. Issue 47. pp. 194-199. (in Ukrainian).
9. Rufanova V. Deterministic architecture of domestic violence caused by armed conflict. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series Law*. 2023. Issue 77. Part. 2. pp. 181-184. (in Ukrainian).

Raisa PERELYHINA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-0861>

Uliana MYTNYK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7167-9327>

IMPROVING THE CRIMINAL AND LEGAL ACTION AGAINST DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The paper examines the experience of criminal legal response to domestic violence in Ukraine under martial law. For this purpose, the norms of the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, and the Law of Ukraine "On Prevention and Combating Domestic Violence" were analyzed, which relate to combating domestic violence. The current state and statistical data related to the perpetration of domestic violence in Ukraine since the beginning of martial law are analyzed. The impact of the war on the nature and level of crime related to domestic violence is analyzed. It was established that the level of crime related to domestic violence is increasing under martial law. It was researched that the perpetrators are most often men. Such a trend is observed in the world in general and was observed in Ukraine before the beginning of martial law. It has been established that psychological trauma caused by war, in particular post-traumatic syndrome, in both perpetrators and victims has a significant impact on the increase in the level of crime related to domestic violence. In view of this, it was investigated that an important aspect in combating domestic violence is also psychological work with offenders and victims. The main areas of improvement of the criminal-legal response to domestic violence in Ukraine under the conditions of martial law have been determined. According to the results of the conducted research, it is proposed to: supplement Article 1261 of the Criminal Code of Ukraine with a qualified composition of the crime, and the qualifying features to determine the commission of a crime with particular cruelty or with the use of weapons; to supplement part 1 of Article 911 of the Criminal Code of Ukraine with such a restrictive measure as temporary withdrawal of documents certifying the right to own and carry weapons with temporary withdrawal of weapons, to establish a similar norm in part 6 of Article 194 of the Criminal Code of Ukraine, in part 2 of Article 25, Part 2 of Article 26 of the Law of Ukraine "On Prevention and Combating Domestic Violence".

Keywords: criminal law enforcement, law, domestic violence, martial law, family

Андрій Павлович КОЛЕСНИКОВ

к.е.н., доцент, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3064-4133>

e-mail: kole.ua@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та зростання кіберзагроз вимагають ґрунтовного опрацювання адміністративно-правового статусу суб'єктів інформаційного забезпечення правосуддя. У статті досліджено юридичну природу їхнього статусу, його складники. Визначено основні групи таких суб'єктів: суб'єкти адміністрування реєстрів і баз даних, суб'єкти адміністрування судових комунікацій, суб'єкти захисту інформації. Проаналізовано адміністративно-правовий статус Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації, підприємств «Національні інформаційні системи», «Інформаційні судові системи», «Центр судових сервісів», а також структурних підрозділів із захисту інформації у межах їхніх функцій, обов'язків, відповідальності. Обґрунтовано необхідність комплексного перегляду засад функціонування суб'єктів інформаційного забезпечення правосуддя для підвищення ефективності судової системи в умовах діджиталізації та боротьби з кіберзагрозами.

Ключові слова: суд, правосуддя, інформаційне забезпечення здійснення правосуддя, суб'єкти здійснення правосуддя, адміністративно-правовий статус

ВСТУП

Інформаційне забезпечення здійснення правосуддя є невід'ємною складовою ефективного розвитку демократичної правової держави. Належна робота суб'єктів, відповідальних за інформаційне супроводження судових процесів, безпосередньо впливає на дотримання принципів верховенства права, гласності, рівності перед законом та інших засадничих засад судочинства. Вчасна та неупереджена передача даних, захист конфіденційної інформації, забезпечення доступу учасників судового процесу до необхідних матеріалів – усе це покладається на спеціальних суб'єктів, які утворюють систему інформаційного супроводу правосуддя. Водночас в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та зростання кіберзагроз, виникає нагальна потреба ґрунтовного теоретичного опрацювання адміністративно-правового статусу суб'єктів інформаційного забезпечення судочинства, їхніх функцій, завдань та відповідальності. Чітке законодавче врегулювання цього питання сприятиме підвищенню якості та оперативності роботи всієї судової системи, забезпеченню інформаційної безпеки. Відтак, питання належного правового регулювання статусу відповідних суб'єктів, чіткого визначення їхнього функціоналу, обов'язків та відповідальності набуває особливої актуальності.

Окремі аспекти дослідження суб'єктів інформаційного забезпечення в системі електронного судочинства розглядали О. Терещенко [4], а також С. Щербак та А. Кожевнікова [2]. Особливості адміністративно-правового статусу суб'єктів інформаційно-правових відносин, які беруть участь в інформатизації судової влади України ґрунтовно дослідив Р. Арсірій [5]. Також дослідженню особливостей адміністративно-правового статусу суб'єктів інформаційного забезпечення здійснення правосуддя в різних аспектах присвячували свої наукові розвідки такі вчені як такі вчені, як Р. Калужний, В. Теремецький, Н. Чудик, А. Марущак, Р. Мельник, Г. Атаманчук, В. Авер'янов та ін. Водночас постійна

інтеграція нових інструментів інформаційного забезпечення здійснення правосуддя передбачає перегляду підходів до його реалізації, зокрема у площині діяльності суб'єктів забезпечення.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для дослідження та узагальнення теоретичних положень у статті застосовано теоретичний аналіз. Аналіз нормативно-правових актів проведено з використанням формально-юридичного методу. Окрім того у статті застосовано комплекс загальнонаукових та конкретно-наукових методів дослідження, таких як логічний метод, метод аналогій та узагальнення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідження юридичної природи адміністративно-правового статусу суб'єктів інформаційного забезпечення здійснення правосуддя.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перед дослідженням особливостей суб'єктів інформаційного забезпечення здійснення правосуддя доцільно охарактеризувати їх зміст. Суб'єкти адміністративного права – це учасники суспільних відносин, які мають суб'єктивні права та виконують обов'язки, установлені адміністративно-правовими нормами. Особливість участі великої кількості суб'єктів адміністративного права в системі інформаційного забезпечення правосуддя зумовлена як різноманітністю відносин, які регулюються цією галуззю, та і політикою держави, спрямованою на надання права участі в адміністративних правових відносинах різним учасникам. Тут важливо розрізняти між суб'єктом права та суб'єктом адміністративних правових відносин. У першому випадку особа має можливість вступати у правові відносини, а у другому – вона фактично бере участь у цих відносинах.

Система здійснення правосуддя в умовах повсюдного запровадження цифрових інструментів (Єдина система інформаційно-телекомунікаційна система, система електронного документообігу, система автоматизованого

розподілу судових справ, інструменти ведення, адміністрування і надання повноважень роботи з реєстрами) передбачає функціонування системи суб'єктів, що будуть визначати особливості інформаційного забезпечення правосуддя.

Основними в системі забезпечення здійснення правосуддя є Вища рада правосуддя (ВРП) та Державна судова адміністрація (ДСА). Адміністративно-правовий статус ВРП у контексті інформаційно-правових відносин як суб'єкта, що активно бере участь у процесі інформатизації судової системи України, проявляється у наборі прав та обов'язків, пов'язаних з ухваленням нормативно-правових актів у цій сфері, а також у здійсненні контролю за забезпеченням справедливості та незалежного судочинства, зокрема із застосуванням новітніх інформаційних технологій [5]. Адміністративно-правовий статус ДСА у контексті інформаційно-правових відносин як суб'єкта, що активно бере участь у процесі інформатизації судової системи України, виражається у наборі прав та обов'язків, пов'язаних із застосуванням сучасних інформаційних технологій для задоволення потреб судової системи України та громадян, які користуються послугами електронного судочинства для забезпечення можливостей повноцінного захисту прав і свобод людини і громадянина.

ДСА як центральний орган виконавчої влади діє в межах, визначених Положенням про неї, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 14 від 14 січня 2009 р., та здійснює свою діяльність під керівництвом Кабінету Міністрів України. Вона бере участь у впровадженні державної політики в галузі інформатизації, забезпечуючи громадян та суспільство необхідною, достовірною та повною інформацією за допомогою розширеного застосування інформаційних технологій. Варто враховувати, що організаційне забезпечення діяльності Верховного Суду України, Конституційного Суду України та інших вищих спеціалізованих судів здійснюється апаратами цих судів. Реалізація Концепції галузевої програми інформатизації сприятиме підвищенню рівня інформатизації судів, Державної судової адміністрації та інших органів та установ судової системи, а також створить умови для ефективного функціонування Єдиної судової інформаційної системи [6]. В. Куценко наголошує на важливості впровадження новітніх інформаційних технологій для ДСА України. Адже стрімкий розвиток суспільних відносин вимагає своєчасного правового врегулювання нових сфер, а кібернетика та інформатика постають дієвими інструментами для цього.

ДСА цілеспрямовано спрямовує наявні ресурси на створення умов для задоволення інформаційних потреб судів, а також осіб, які користуються адміністративними послугами в рамках здійснення правосуддя. Це організаційно-технічний процес, покликаний забезпечити реалізацію права на справедливий захист прав і свобод людини і громадянина.

Так, впровадження передових ІТ-рішень розглядається як провідний напрям роботи ДСА для ефективного виконання своїх функцій в умовах діджиталізації [7].

У цьому дослідженні розглянемо три групи суб'єктів інформаційного забезпечення здійснення правосуддя:

- суб'єкти адміністрування реєстрів і баз даних;
- суб'єкти адміністрування судових комунікацій;

– суб'єкти захисту інформації.

На сьогодні відповідно до Наказу Міністерства юстиції України «Деякі питання щодо визначення адміністратора Єдиних та Державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України» [1] адміністратором Єдиних та Державних реєстрів, створення та забезпечення функціонування яких належить до компетенції Міністерства юстиції України визначено Державне підприємство (ДП) «Національні інформаційні системи». Основною метою діяльності Підприємства є технічне, технологічне забезпечення створення та супроводження програмного забезпечення ведення автоматизованих систем Єдиних та Державних реєстрів, що створюються відповідно до наказів Мін'юсту, а також інших електронних баз даних, що створюються відповідно до законодавства України, надання доступу фізичним та юридичним особам до автоматизованих систем Єдиних та Державних реєстрів, забезпечення збереження та захисту даних, що містяться в автоматизованих системах Єдиних та Державних реєстрів.

Дієвість системи судових комунікацій забезпечують ДП «Центр судових сервісів» та ДП «Інформаційні судові системи». Основна відмінність між ними полягає у тому, що ДП «Інформаційні судові системи» відповідає за інформаційно-технічне забезпечення внутрішнього користувача (працівники апарату суду), а ДП «Центр судових сервісів» забезпечує надання інформаційно-технологічних послуг зовнішньому користувачеві (учасникам судового процесу) [2, с. 241]. Адміністративно-правовий статус ДП «Інформаційні судові системи» у сфері інформаційно-правових відносин як суб'єкта, що бере участь у процесі інформатизації судової влади України, виражається у правах та обов'язках, передбачених Державною судовою публічною адміністрацією для надання послуг з технічного, програмного та серверного забезпечення судів України.

В період діджиталізації правосуддя та активних спроб налагодження роботи електронного суду, тенденцій до автоматизації судових процесів та інших векторів цифрового розвитку визначає необхідність адміністрування цих процесів та уточнення функцій суб'єктів такого адміністрування. *Суб'єкти публічного адміністрування електронного урядування судової влади в Україні* – це уповноважені державні та приватні органи, наділені відповідними повноваженнями згідно з чинним законодавством держави у сфері технологізації та інформатизації судової гілки влади, покликаних на формування доступного, справедливого та своєчасного судочинства [4, с. 274].

Ще одним напрямом інформаційного забезпечення здійснення правосуддя є захист інформації. В судах різних видів функціонують окремі підрозділи, що спеціалізуються на захисті інформації. У структурі ВРП функціонує Управління інформаційних технологій та захисту інформації, в межах якого діють такі підрозділи: *Управління інформаційних технологій та захисту інформації; Відділ технічного забезпечення та захисту інформації від витоку технічними каналами; Відділ адміністрування та захисту інформації в автоматизованих системах; Відділ з питань функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи.*

В межах своєї діяльності Управління виконує такі завдання:

1. Забезпечення конфіденційності, цілісності, доступності та спостережливості інформації, вимога до захисту якої регламентується наявним законодавством України у сфері захисту інформації.

2. Дослідження технології обробки інформації, що становить інформацію з обмеженим доступом (ІЗОД) в автоматизованих системах (АС) з метою виявлення можливих каналів витоку та інших загроз для безпеки інформації.

3. Визначення заходів, спрямованих на реалізацію політики безпеки.

4. Підтримка необхідного рівня захищеності інформації, ресурсів і технологій в АС.

5. Формування у користувачів АС розуміння необхідності виконання вимог нормативно-правових актів, розпорядчих документів, що стосуються захисту інформації.

6. Участь у реалізації повноважень ВРП стосовно Єдиної судової інформаційної телекомунікаційної системи та її складників.

7. Організація і забезпечення захисту інформації баз даних під час роботи з Інтернет та електронною поштою.

8. Забезпечення належної експлуатації локально-обчислювальної мережі, комп'ютерної та оргтехніки, програмного забезпечення, що застосовуються структурними підрозділами ВРП [3].

Так, Р. Арсірій визначив адміністративно-правовий статус суб'єктів інформаційних відносин як систему юридичних елементів, яка складається зі сукупності

публічних обов'язків та прав суб'єктів публічної адміністрації (ДСА, ВРП, ДП «Інформаційні судові системи» та загалом судів) у процесі інформатизації та технологізації судової системи, що спрямована на забезпечення своїх прав, свобод і законних інтересів згідно зі сучасною тенденцією розвитку суспільства, а також їх відповідальності за неналежне виконання поставлених їм завдань [5].

ВИСНОВКИ

Інформаційне забезпечення є критично важливим елементом ефективного функціонування системи правосуддя в сучасних умовах діджиталізації. Належна робота суб'єктів, відповідальних за інформаційний супровід судочинства, безпосередньо впливає на дотримання засадничих принципів судової системи. Адміністративно-правовий статус цих суб'єктів визначається їхніми функціями, правами, обов'язками та відповідальністю, закріпленими у нормативно-правових актах. Враховуючи безпрецедентні кіберзагрози та стрімкий технологічний розвиток, виникає нагальна потреба комплексного перегляду адміністративно-правових засад функціонування суб'єктів інформаційного забезпечення правосуддя з метою оптимізації їхньої діяльності та підвищення ефективності всієї судової системи. Описаний перелік суб'єктів інформаційного забезпечення здійснення правосуддя не є вичерпним, і його дослідження може бути предметом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

- Деякі питання щодо визначення адміністратора Єдиних та Державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України. Наказ Міністерства юстиції України від 25.06.2015 № 1059/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0754-15#Text>
- Щербак С.В., Кожевнікова А.В. Електронізація судочинства: сучасний стан та орієнтири розвитку електронного суду в Україні у світлі цивільного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 238-242.
- Управління інформаційних технологій та захисту інформації. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/page/upravlennya-informatsiynyh-tehnologiy-ta-zahystu-informatsiyi>
- Терещенко О.А. Суб'єкти публічного адміністрування електронного урядування судової влади в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 10 (100). С. 271-275.
- Арсірій Р. Адміністративно-правовий статус суб'єктів інформаційно-правових відносин, які беруть участь в інформатизації судової влади України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. С. 150-156.
- Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи. URL: https://ics.gov.ua/userfiles/file/DSA/RSU_site/2010/Dodatok1_19_11_05_2010.pdf
- Кутенко В. Адміністративно-правовий Державної судової адміністрації України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 21 с.

References

- Certain Issues Regarding Determination of the Administrator of the Unified and State Registers, which are kept by the Ministry of Justice of Ukraine. Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 25.06.2015 No. 1059/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0754-15#Text> (in Ukrainian).
- Shcherbak S.V., Kozhevnikova A.V. Electronicization of Judicial Proceedings: Current Status and Guidelines for the Development of Electronic Court in Ukraine in the Light of Civil Procedure. *Legal scientific electronic journal*. 2023. No. 4. pp. 238-242. (in Ukrainian).
- Department of Information Technology and Information Protection. High Council of Justice. URL: <https://hcj.gov.ua/page/upravlennya-informatsiynyh-tehnologiy-ta-zahystu-informatsiyi> (in Ukrainian).
- Tereshchenko O.A. Subjects of Public Administration of E-Governance of the Judiciary in Ukraine. *Legal science*. 2019. No. 10 (100). pp. 271-275. (in Ukrainian).
- Arsirii R. Administrative and legal status of subjects of information and legal relations involved in informatization of the judiciary of Ukraine. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. 2019. Issue 5. pp. 150-156. (in Ukrainian).
- The concept of the branch program of informatization of courts of general jurisdiction, other bodies and institutions of the judicial system. URL: https://ics.gov.ua/userfiles/file/DSA/RSU_site/2010/Dodatok1_19_11_05_2010.pdf (in Ukrainian).
- Kutsenko V. Administrative and Legal State Judicial Administration of Ukraine: abstract diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Kyiv. 2016. 21 p. (in Ukrainian).

Andrii KOLESNIKOV

PhD in Economics, Associate Professor, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3064-4133>

e-mail: kole.ua@gmail.com

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF SUBJECTS OF INFORMATION SUPPORT FOR THE ADMINISTRATION OF JUSTICE

Introduction. Information support is an integral part of the effective functioning of the justice system in a democratic state governed by the rule of law. The proper work of responsible entities directly affects compliance with the principles of the rule of law, transparency, equality before the law, etc. Timely transfer of data, protection of confidential information, ensuring access to materials for participants in the process - all this is the responsibility of special subjects of information support of justice. However, in the context of the development of information technology and cyber threats, there is a need to thoroughly study their administrative and legal status, functions, tasks and responsibilities.

The purpose of the paper is to study the legal nature of the administrative and legal status of subjects of information support for the administration of justice.

Results. The paper examines the legal nature of their status and its constituent elements. The author identifies the main groups of such subjects: subjects of administration of registers and databases, subjects of administration of judicial communications, and subjects of information protection. The paper analyses the administrative and legal status of the High Council of Justice, State Judicial Administration, National Information Systems, Information Court Systems, Centre for Court Services, and the information protection units within the framework of their functions, duties and responsibilities. The author substantiates the need for a comprehensive review of the principles of functioning of the subjects of information support of justice in order to improve the efficiency of the judicial system in the context of digitalisation and combating cyber threats.

Conclusion. Information support is critical for the effective operation of the justice system in the context of digitalisation. The proper operation of responsible entities directly affects compliance with the principles of justice. Their administrative and legal status is determined by their functions, rights, duties and responsibilities under the law. Given cyber threats and technological development, a comprehensive review of the legal framework for the functioning of these entities is needed to optimise their work and increase the efficiency of the judicial system. The list of such entities is not exhaustive and requires further research.

Keywords: court, justice, information support for the administration of justice, subjects of the administration of justice, administrative and legal status

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.3>
УДК 339.137.2

Андрій Сергійович МОХНЕНКО

д.е.н., професор, Херсонський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6981-2283>
e-mail: mohnenko@ksu.ks.ua

Альона Юріївна КАЗАКОВА

аспірант, Херсонський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5023-3181>
e-mail: alona.kazakova@university.ks.ua

Роман Андрійович АНТОНОВ

аспірант, Херсонський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5668-8954>
e-mail: roman.antonov@university.ks.ua

РОЗРОБЛЕННЯ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті виявлено особливості функціонування підприємств сфери послуг у сучасних умовах, на основі яких обґрунтовано й розроблено модель «Організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства» (ОЕМ УКП). Проаналізовано та систематизовано різні авторські підходи до розуміння поняття ОЕМ УКП. Визначено обов'язкові елементи сучасного організаційно-економічного механізму підприємства, що лежать в основі розробленої моделі ОЕМ УКП. Обґрунтовано та надано основні складники моделі ОЕМ УКП, наприклад, такі як: цілі управління, організаційна структура управління, фактори управління, ресурси, методи впливу, механізм розвитку, інструменти. Запропоновано шляхи подальшого формування та застосування моделі ОЕМ УКП в роботі підприємства в нових умовах.

Ключові слова: підприємство, конкурентоспроможність, модель, організаційно-економічний механізм, система управління підприємством

ВСТУП

Конкурентоспроможність – основна властивість підприємства, без якої неможливо його ефективна діяльність в реаліях нових інтеграційних процесів.

На думку вченого М.Портера, жодна країна, жодне підприємство не можуть собі дозволити незважати на об'єктивну необхідність конкуренції. Всі повинні спробувати опанувати та зрозуміти мистецтво сучасної конкурентної боротьби [1, С. 19].

На сьогодні сфера послуг проникає в усі сфери економіки. Світові тенденції розвитку свідчать про прискорення темпів розширення сфери послуг і поступову перевагу споживання різних послуг підприємств над споживанням будь-яких товарів, що потребує надзвичайного відношення до цієї галузі економіки. Проблема конкурентоспроможності підприємств у цієї сфері є надзвичайно гострою та пов'язана з розробленням та впровадженням ефективного організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства (ОЕМ УКП).

Питання визначення, структури, функціонування та інструментів механізму управління конкурентоспроможністю підприємства залишаються предметом дискусій на сучасному етапі. В сучасній літературі немає єдиного погляду на трактування сутності ОЕМ УКП. Ґрунтовний аналіз наукової літератури засвідчує, що різні автори розглядають окремі питання, пов'язані з цією проблемою, з різних позицій та підходів.

МЕТА дослідження – проаналізувати особливості розвитку підприємств сфери послуг і розроблення та обґрунтування моделі ОЕМ УКП.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розвиток ринкової економіки потребують подальшого теоретичного осмислення та практичної реалізації нових завдань, пов'язаних із підвищенням конкурентоспроможності. Лідерство підприємства на ринку неможливе без формування та реалізації на практиці ефективного механізму управління його конкурентоспроможністю.

Розглянемо різні трактування такого поняття, як ОЕМ УКП (табл. 1).

Управління конкурентоспроможністю підприємств сфери послуг – це комплекс стратегічних та тактичних заходів, спрямованих на підвищення ефективності та конкурентоздатності підприємства в умовах ринкової конкуренції. Цей процес включає в себе аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, розроблення стратегій, впровадження інновацій, оптимізацію бізнес-процесів, а також забезпечення високої якості послуг та задоволення потреб клієнтів. Управління конкурентоспроможністю вимагає постійного моніторингу ринкових тенденцій та готовності адаптуватися до змін для забезпечення стійкої позиції на ринку.

Підвищення конкурентоспроможності підприємства неможна досягти невизначеним способом, – потрібна обґрунтована система забезпечення конкурентоспроможності. В основі управління конкурентоспроможністю має бути стратегічний підхід, який реалізується механізмом управління.

ОЕМ УКП є системою для досягнення управлінських цілей конкурентоспроможності, що гарантує необхідний фінальний результат. У сучасних ринкових умовах успішного результату в діяльності підприємства неможна досягти без створення та постійного вдосконалення цього механізму.

Таблиця 1 – Підходи до визначення поняття OEM УКП (систематизовано авторами на основі [2-7])

Автор	Трактування поняття
Можарова К.Е.	Розглядає OEM УКП як систему взаємодіючих складників, які визначають здатність підприємства відповідати вимогам конкурентного ринку, задовольняти потреби клієнтів та конкурувати з іншими виробниками, що працюють на аналогічних ринках.
Шендо М.В.	Досліджує проблематику створення OEM УКП за допомогою порівняльного аналізу. Процес формування такого механізму передбачає такі послідовні дії: оцінювання результатів діяльності підприємства; аналіз процесів його функціонування; визначення оптимальних стратегічних позицій шляхом вивчення діяльності партнерів та адаптації власного підприємства до їхніх найкращих практик.
Кривов'язюк І.В.	OEM УКП – це комплекс засобів і методів створення інтегрованої системи управління розвитком підприємства та результатами його діяльності, спрямований на забезпечення тривалого утримання його конкурентних позицій на ринку.
Гаджибек В.П.	Визначає управління конкурентоспроможністю сучасного підприємства як процес, а порядок управління його конкурентоспроможністю як механізм, що гарантує цей процес. Вчений визначає основні складники OEM УКП, серед яких відзначається специфічними принципами: цільова стратегія управління, орієнтація на споживача, системність, систематична мотивація, методи планування та стимулювання, заходи для підвищення конкурентоспроможності, комплексні цільові програми та органи управління.
Льйонік А.О.	Розглядає OEM УКП як відкриту систему, що розробляє основні інструменти для підвищення конкурентоспроможності. Ця система піддана впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, а також вимог всіх сторін які зацікавлені, на етапі "входу". Головною метою функціонування такої системи є обґрунтування головних напрямів збільшення конкурентоспроможності сучасного підприємства, які виявляються на етапі «виходу».
Паламарчук О.М.	OEM УКП складається з різноманітних організаційних та економічних інструментів, кожен з яких володіє своїми методами впливу на економічні та організаційні параметри системи управління підприємством. Це сприяє формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу, а також сприяє досягненню конкурентних переваг та підвищенню ефективності діяльності підприємства загалом.

Механізм управління конкурентоспроможністю пропонуємо визначити як сукупність методів, ресурсів, важелів, засобів та інструментів впливу на ринкові процеси, що застосовуються управлінськими структурами на всіх рівнях ієрархії з метою досягнення економічного розвитку складника економічної системи.

Створення системи управління конкурентоспроможністю повинно базуватися на низці принципів, таких як системність, орієнтованість на цілі, урахування особливостей діяльності, наявність інформаційної підтримки, застосування сучасних технологій і інструментів, а також комплексне оцінювання впливу різних факторів. В управлінні конкурентоспроможністю особливу вагу мають принципи інноваційності, корпоративності, креативності та інтегрованості. Після визначення структури механізму управління, необхідно розробити модель, яка враховуватиме унікальні особливості підприємства та його позицію на ринку. Розв'язання цієї проблеми вимагає системного та комплексного підходу, який може бути належно реалізовано шляхом застосування принципу системного підходу. У теорії систем управління OEM включає в себе як змістові, так і економічні аспекти його структури та функцій. Економічний компонент створює умови для впровадження програм та формування економічних відносин між учасниками процесу впровадження програм для вдосконалення системи управління на основі економічних ресурсів та методів. Організаційний механізм системи визначає склад класифікованих за характером та змістом зв'язків компонентів системи, обумовлених структурою відносин управління. Послідовність упорядкованих зв'язків, спрямованих на досягнення цілей системи та структури процесу прийняття рішень, визначає організаційний механізм управління. Економічний аспект охоплює суттєву базу, описуючи робочі елементи, що входять у механізм, як-от: організаційний, що висвітлює функціональний аспект, пояснюючи, як елементи механізму працюють. Загальною інтерпретацією організаційно-

економічного механізму управління є форми взаємодії суб'єктів управління та економічні методи та інструменти, що застосовуються під час вдосконалення об'єктів управління. Невід'ємними елементами будь-якого OEM є суб'єкти управління, організаційні форми їх взаємодії, об'єкти управління, економічні методи, результати управління та опис умов управління. На основі розглянутих елементів системи розкрито OEM УКП, принципову модель якого відображено на рис. 1.

Ефективність механізму управління конкурентоспроможністю підприємства вимагає потребує певних вимог, що висуваються до підприємств цієї сфери; організаційно-економічної моделі його діяльності; форм та методів оцінювання ефективності сучасних управлінських рішень.

Вхід системи управління конкурентоспроможністю сучасних підприємств представлений різними ресурсами (фінансовими, трудовими, матеріальними, інформаційними, організаційними тощо), вимогами замовників, законодавством у сфері діяльності.

Основне завдання системи – підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства, тому вихід має бути подано перевагою над конкурентами чи конкурентними перевагами у економічній, технічній, організаційній, маркетинговій сферах діяльності підприємств країни. Результати може бути виміряно в таких показниках, як: ринкова частка, додатковий прибуток, більш висока рентабельність, обсяг продажу, задоволеність замовників, висока якість послуг, лояльність клієнтів тощо. Спочатку необхідно визначити параметри виходу, виходячи з вимог ринку, рівня конкуренції та своїх стратегічних можливостей, і лише потім визначати напрями та заходи з підвищення рівня конкурентоспроможності. Число зв'язків системи із зовнішнім середовищем має бути мінімальним, але достатнім. Багато зв'язків ускладнює керування, так само, як і недостатність знижує якість управління.

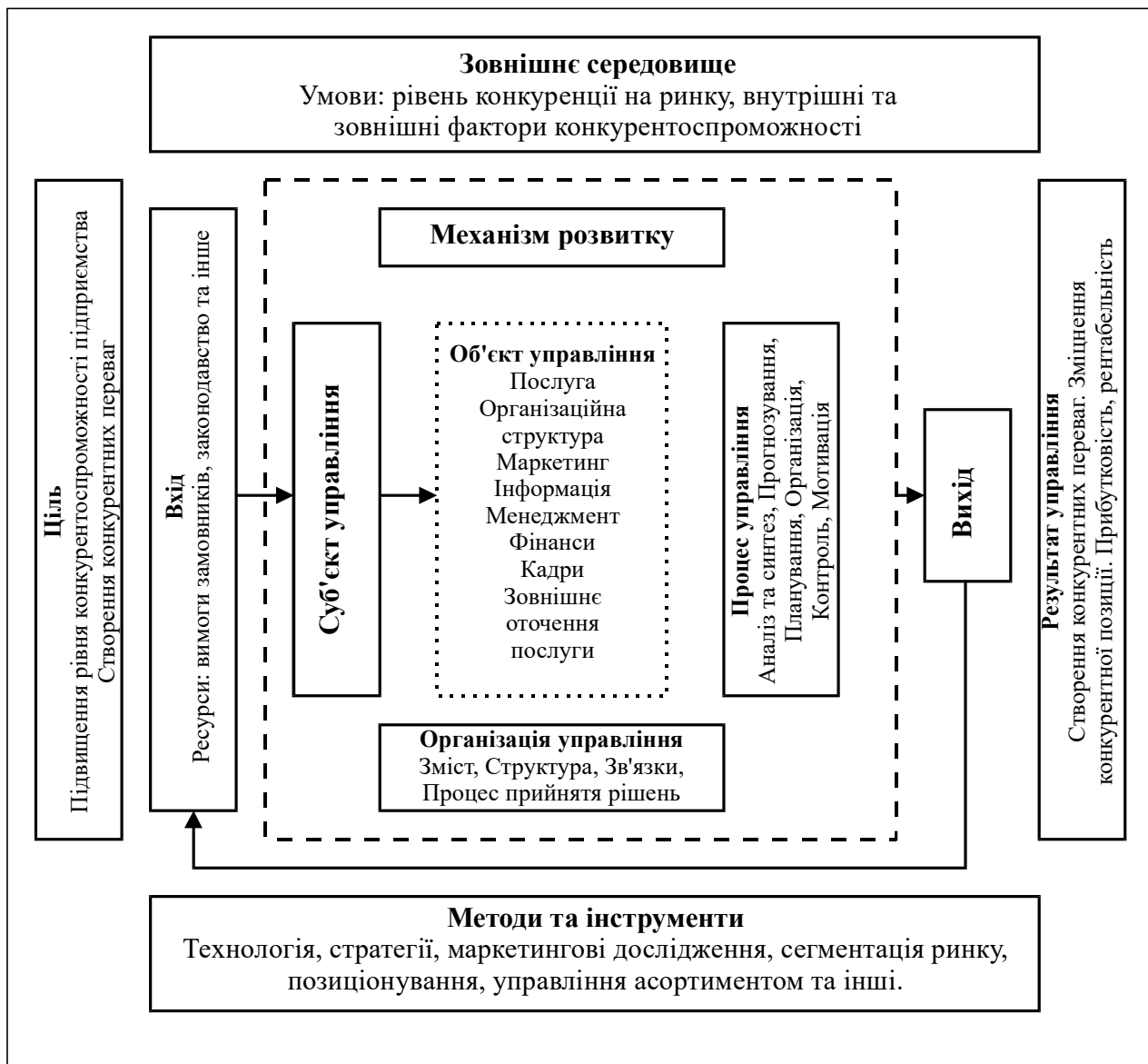

Рис. 1. Модель OEM УКП [власна розробка авторів]

Створення та вдосконалення моделі OEM УКП – головна умова управління конкурентоспроможністю будь-якого сучасного підприємства, результатом чого є зміцнення та забезпечення його конкурентних переваг.

ВИСНОВКИ

OEM УКП включає: організаційну структуру управління, цілі управління, фактори управління, методи впливу, ресурси. В основі системи управління конкурентоспроможністю підприємства знаходиться управління чинниками конкурентоспроможності. Реалізація управління конкурентоспроможністю потребує організаційного супроводу. У процесі розроблення моделі уп-

равління конкурентоспроможністю підприємства необхідно враховувати властивості діяльності підприємства та його місце на ринку. OEM УКП ефективно реалізується у технології управління, тобто у комплексі організаційних операцій, заходів та прийомів, вкладених у підвищення конкурентоспроможності підприємства сфери послуг. Результати наукового дослідження формування та розвитку організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства може бути застосовано в діяльності будь-яких підприємств як план підвищення конкурентоспроможності та збільшення сегменту цільового ринку.

Список використаних джерел

1. Porter M. On Competition, Boston: Harvard Business School, 1998. 495 p.
2. Можарова К.Е. Удосконалення організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства. Харків, 2009. 240 с.
3. Шендо М.В. Формування та реалізація механізму управління конкурентоспроможністю підприємства. Харків, 2010. 188 с.
4. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика. Київ, 2017. 456 с.
5. Ільйонюк А.О. Удосконалення економічних механізмів підвищення конкурентоспроможності підприємств. Харків, 2005. 221 с.
6. Паламарчук О.М. Сутність та формування економічно-організаційного механізму управління конкурентоспроможністю

підприємств. *Економічний вісник університету*. 2021. №17/2. С. 73–78.

7. Гаджибек В.П. Економічно-організаційний механізм управління конкурентоспроможністю хлібопекарських підприємств. Київ, 2022. 230 с.

References

1. Porter M. On Competition, Boston: Harvard Business School, 1998. 495 p.
2. Mozharova K.E. Improvement of the organizational and economic mechanism of increasing the competitiveness of an industrial enterprise. Kharkiv, 2009. 240 p. (in Ukrainian).
3. Shendo M.V. Formation and implementation of the mechanism for managing the competitiveness of the enterprise. Kharkiv, 2010. 188 p. (in Ukrainian).
4. Kryvoviazuk I.B. Economic diagnosis. Kyiv, 2017. 456 p. (in Ukrainian).
5. Ilionok A.O. Improvement of economic mechanisms for increasing the competitiveness of enterprises. Kharkiv, 2005. 221 p. (in Ukrainian).
6. Palamarchuk O.M. The essence and formation of the economic and organizational mechanism of managing the competitiveness of enterprises. *Economic Bulletin of the University*. 2021. No. 17/2. pp. 73–78. (in Ukrainian).
7. Hadzhybek V.P. The economic and organizational mechanism of managing the competitiveness of bakery enterprises. Kyiv, 2022. 230 p. (in Ukrainian).

Andrii MOKHNENKO

Doctor of Economics, Professor, Kherson State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6981-2283>

e-mail: mohnenko@ksu.ks.ua

Alona KAZAKOVA

postgraduate student, Kherson State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5023-3181>

e-mail: alona.kazakova@university.ks.ua

Roman ANTONOV

postgraduate student, Kherson State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5668-8954>

e-mail: roman.antonov@university.ks.ua

DEVELOPMENT OF THE MODEL OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT OF THE SYSTEM OF AN ENTERPRISE'S COMPETITIVENESS

The paper examines the peculiarities of the functioning of enterprises in the service sector, on the basis of which the model of the organizational and economic mechanism of managing the competitiveness of the enterprise is elaborated. Having analyzed and systematized various author's approaches to the understanding of the concept: "Organizational and economic mechanism for managing the competitiveness of an enterprise" it was determined that the management of the competitiveness of enterprises in the service sector is a set of strategic and tactical measures aimed at increasing the efficiency and competitiveness of the enterprise in the conditions of market competition. It has been proved that this process includes the analysis of the internal and external environment, the development of strategies, the implementation of innovations, the optimization of business processes, as well as the provision of high quality services and the satisfaction of customer needs. The essence of the organizational and economic mechanism is determined as a set of principles of systematicity, accounting for the specifics of activity, target orientation, information support, comprehensive assessment of factors, use of modern technologies and tools. Mandatory elements of any organizational and economic mechanism underlie the elaboration of a model of the organizational and economic mechanism for managing the competitiveness of the enterprise. It is argued that the effectiveness of the enterprise competitiveness management mechanism consists in presenting the input and output components of the enterprise competitiveness management system in order to analyze results such as profitability, profit, sales volume, high quality of services, market share, customer loyalty, customer satisfaction. The main components of the organizational and economic mechanism of competitiveness management are substantiated, such as: management goals, management factors, organizational management structure, resources, influence methods. Given that the ways of further formation and use of the organizational and economic mechanism of managing the competitiveness of the enterprise are proposed.

Keywords: enterprise, competitiveness, model, organizational and economic mechanism, enterprise management system

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.4>
УДК 336.71

Ірина ЖУРАВЛЬОВА

д.е.н., професор, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7341-1183>
e-mail: zhuiv63@gmail.com

Тетяна Михайлівна МИГОВИЧ

к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1543-1060>
e-mail: tmygovych@ukr.net

Вікторія Семенівна КОВЕРЗА

к.е.н., доцент, Маріупольський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1465-0584>
e-mail: vkoverza74@gmail.com

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СТАЛІСТЬ ФІНАНСОВИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Зазначено, що цифровізація стала загальною характеристикою більшості сучасних фінансових інновацій і є результатом зростання впливу інформаційно-комунікаційних технологій у виробничих та фінансових сферах. Відмічено, що застосування цифрових технологій допомагає підвищувати швидкість та ефективність процесів виробництва, виконання робіт та надання послуг. Зауважено, що цифрові технології мають значний вплив на сталість фінансових процесів в Україні. Серед ключових аспектів цього впливу відмічено: підвищення ефективності та швидкості; підвищення доступності фінансових послуг; покращення контролю та безпеки; стимулювання інновацій та конкуренції; підвищення транспарентності та доступності інформації. У висновку зауважено, що цифровізація в Україні є ключовим чинником розвитку та модернізації вітчизняної економіки, сприяючи сталому її зростанню.

Ключові слова: цифровізація, фінансові процеси, Україна, ефективність, інновації, доступність, конкуренція, технології, економічний розвиток

ВСТУП

Вплив цифровізації на сталість фінансових процесів в Україні є як суттєвою трансформацією, так і викликом, що ставить перед нашою країною низку перспективних можливостей та завдань.

Сьогодні цифрові технології змінюють не лише способи, якими ми здійснюємо фінансові операції, але й перетворюють саму природу фінансової системи. Україна, як країна, що активно розвивається, стоїть перед завданням адаптуватися до цього стрімкого технологічного прогресу, забезпечуючи стійкість та ефективність фінансових процесів.

Тому аналіз впливу цифровізації на сталість фінансових процесів в Україні є актуальним та необхідним кроком для розуміння та вирішення сучасних викликів у цій сфері.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У статті застосовано методи аналізу, синтезу та наукового абстрагування, що сприяло об'єктивному та комплексному дослідженню питання впливу цифровізації на сталість фінансових процесів в Україні.

Застосування методу аналізу дало змогу розібрати складні фінансові процеси на окремі складники, виокремити основні тенденції та виявити фактори, що впливають на їх перебіг. Метод синтезу дав змогу зібрати та об'єднати отримані дані, а також розглянути їх у комплексі, щоб зрозуміти загальну картину впливу цифровізації на фінансові процеси. Наукове абстрагування допомогло виокремити ключові аспекти проблеми, зосереджуючись на основних принципах та закономірностях, що лежать в основі вивченого явища.

Матеріалом дослідження стали публікації вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували це питання.

Вплив цифровізації на фінансові процеси вивчали у своїх дослідженнях: Р. Безпалый [1], Ю. Богоявленська [2], Л. Богріновцева [8], В. Боженко [3], О. Борисюк [4], О. Крилова [6; 7], А. Петрук [2], Є. Пігуль [3], І. Чуніцька [8] та ін.

МЕТА дослідження – вивчення впливу цифровізації на сталість фінансових процесів в Україні. Ця мета передбачає вирішення таких завдань:

1. Розглянути поняття та етапи розвитку цифровізації в Україні.
2. Дослідити вплив цифровізації на сталість фінансових процесів в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Цифровізація стала загальною характеристикою більшості сучасних фінансових інновацій і є результатом зростання впливу інформаційно-комунікаційних технологій у виробничих та фінансових сферах. Її вплив є об'єктивним, оскільки враховує збільшення впливу інформаційних технологій на загальне життя людства, зростання рівня інформатизації серед населення та збільшення кількості користувачів Інтернету [10, с. 8].

Процеси цифровізації прогресують, і їх може бути подано у вигляді таких етапів розвитку:

1. Перший етап співпав з активацією трансформації фінансових технологій та розвитком нових фінансових інструментів, зокрема деривативів, що викликали значну перебудову світової фінансової системи.
2. Другий етап характеризується впровадженням мобільного банкінгу, мобільних платежів та застосуванням соціальних мереж у банківській діяльності. На цьому етапі змінилися способи взаємодії клієнтів з банками.
3. Третій етап припав на останні роки, і його викликано

зростанням популярності технологій, що дають змогу надавати банківські послуги небанківським організаціям. Ці зміни стали значним викликом для банків, змушуючи їх увійти в конкурентну боротьбу, де доступ до дешевих фінансових ресурсів та клієнтів вимагає не лише переваг, але й фундаментальних змін у підходах до бізнесу [1, с. 43].

Україна є першою країною у світі, що запровадила цифрові паспорти та четвертою країною в Європі, яка впровадила цифрові водійські посвідчення. Згідно з прогнозами світових експертів, до 2030 р. частка цифрової економіки у валовому внутрішньому продукті (ВВП) найбільших країн світу складе приблизно 50–60 %. Цікаво, що в Україні цей показник може перевищити зазначені значення та досягти рівня 65% ВВП за умови реалізації активного сценарію розвитку цифрової економіки. Однак варто зазначити, що досягнення такого рівня буде можливим лише за умови впровадження комплексу заходів з розвитку цифрової інфраструктури та цифровізації реального сектору.

Ключовою стратегією для «цифровізації» України стане робота з внутрішнім ринком, а ключовими ініціативами будуть формування мотивацій та потреб у «цифрових технологіях» серед споживачів, що включає бізнес, державу та громадян. На сьогодні Міністерство цифрової трансформації України запустило портал, де подано 94 національні проекти цифрової трансформації [7, с. 24].

Цифрові технології – це сукупність методів та інструментів, які базуються на застосуванні електронних пристроїв та програмного забезпечення для оброблення, передачі та збереження інформації. Вони стають необхідним інструментом для втілення цифрових інновацій у різних сферах діяльності [8].

Застосування цифрових технологій допомагає підвищувати швидкість та ефективність процесів виробництва, виконання робіт та надання послуг. Вони дають змогу приймати рішення та реалізовувати нові ідеї відповідно до сучасних вимог ринку та потреб споживачів. Застосування цифрових технологій фінансовими установами дає змогу підвищувати продуктивність, знижувати витрати та ризики, покращувати якість та доступність продуктів та послуг. Крім того, цифрові технології є важливим чинником процесів глобалізації, так як дають змогу фінансовим установам вести бізнес на міжнародному рівні та сприяють забезпеченню їх конкурентоспроможності. Також цифрові технології є ключовим елементом цифрової трансформації, яка застосовує їх для покращення процесів фінансового, інвестиційного та ризик-менеджменту, взаємодії з клієнтами та налагодження зворотного зв'язку із споживачами, а також для підвищення ефективності діяльності [2].

Будучи основою надання фінансових послуг, цифрові технології стимулюють проникнення інновацій у фінансовий сектор.

Крім цього, цифровізація фінансового ринку створила умови для:

- комп'ютеризації та модернізації внутрішньої структури ринку: включає формування сучасного фінансового телекомунікаційного середовища та застосування передових цифрових технологій;
- впровадження передових цифрових технологій: фінансова діяльність спрямована на застосування пере-

дових інформаційних технологій для покращення ефективності та доступності фінансових послуг;

- розроблення базових стандартів: формування стандартів із подання, оброблення та передачі інформації, що враховують міжнародні стандарти;

- створення комп'ютеризованої інфраструктури ринку: включає розроблення та впровадження основних елементів інфраструктури фінансового ринку, що базуються на цифрових технологіях;

- забезпечення взаємодії з національною інформаційною системою: Цифрові технології дають змогу фінансовому ринку ефективно співпрацювати з національними інформаційними системами;

- глобальний доступ до комп'ютерних мереж: фінансові установи отримують можливість застосовувати бази даних про учасників ринку та співпрацювати в глобальній комп'ютерній мережі;

- масштабне застосування інтегрованих систем оброблення інформації: застосування інтегрованих систем дає змогу фінансовим установам ефективно обробляти та аналізувати великі обсяги даних;

- застосування зростаючих можливостей цифрових технологій: фінансовий ринок активно застосовує цифрові технології для розвитку нових продуктів та послуг, а також для оптимізації фінансових процесів [4].

Основні цифрові технології (табл. 1) на фінансовому ринку України відіграють ключову роль, сприяючи розвитку і модернізації фінансових послуг та інфраструктури. Ці технології не лише сприяють ефективному функціонуванню фінансового ринку, але й роблять його більш доступним, безпечним та інноваційним [6].

Варто також зазначити, що цифрові технології мають значний вплив на сталість фінансових процесів в Україні. Серед ключових аспектів цього впливу відмітимо:

1. *Підвищення ефективності та швидкості.* Цифрові інструменти дають змогу здійснювати фінансові операції швидше та ефективніше. Електронні платіжні системи, онлайн-банкінг та мобільні додатки роблять операції доступними з будь-якої точки світу, зменшуючи час і витрати на оброблення та здійснення платежів.

2. *Підвищення доступності фінансових послуг.* Цифрові технології дають змогу розширити доступ до фінансових послуг, зокрема для тих, хто мешкає у віддалених або важкодоступних районах. Мобільні додатки та онлайн-платформи дають змогу отримувати кредити, здійснювати платежі та здійснювати інші фінансові операції без необхідності відвідувати банківські відділення.

3. *Покращення контролю та безпеки.* Цифрові технології дають змогу покращити контроль за фінансовими операціями та забезпечити більш високий рівень безпеки. Автоматизовані системи моніторингу та аналізу ризиків допомагають вчасно виявляти підозрілу активність та запобігати шахрайству та кібератакам.

4. *Стимулювання інновацій та конкуренції.* Цифрові технології сприяють зростанню інновацій в фінансовому секторі та змушують учасників ринку швидше адаптуватися до нових умов. Це стимулює конкуренцію та сприяє вдосконаленню продуктів та послуг.

5. *Підвищення прозорості та доступності інформації.* Цифрові технології дають змогу забезпечити більшу доступність та прозорість фінансової інформації для усіх учасників ринку, що сприяє підвищенню довіри до фінансової системи загалом.

Таблиця 1 – Основні цифрові технології на фінансовому ринку України [9]

№ з/п	Технологія	Характеристика
1	Інтернет речей (IoT)	Застосування датчиків та зв'язку між пристроями допомагає відстежувати та контролювати фінансові операції та ресурси в реальному часі.
2	Роботизація та кіберсистеми	Автоматизація рутинних операцій із застосуванням роботів і штучного інтелекту підвищує ефективність та знижує ризики.
3	Великі дані (Big Data)	Аналіз великих обсягів даних дає змогу робити більш точні прогнози, виявляти тенденції та ризики.
4	Штучний інтелект (AI)	Застосування алгоритмів машинного навчання для рішення складних завдань, таких як кредитний скоринг або обмін валют.
5	Додаткові технології (3D-друк)	Застосування для виготовлення персоналізованих фінансових пристроїв та об'єктів.
6	Хмарні та туманні обчислення	Забезпечують доступ до обчислювальних ресурсів та зберігання даних віддалено, забезпечуючи гнучкість та масштабованість.
7	Безпілотні та мобільні технології	Допомагають у впровадженні безконтактних платежів та управлінні фінансовими активами.
8	Квантові технології	Можуть забезпечити збереження та передачу інформації з вищим рівнем безпеки та швидкості.
9	Біометричні технології	Забезпечують безпеку та ідентифікацію користувачів через біометричні дані.
10	Технології ідентифікації та блокчейн	Забезпечують безпеку та достовірність фінансових транзакцій та документів.

Незважаючи на те, що цифровізація фінансових процесів в Україні має значні переваги, вона також несе й певні ризики. Ці ризики не є монофакторними. Ризики динамічні як за походженням, так і за розвитком; вони багатоваріантні в тлумаченнях і тлумаченнях, пов'язаних з ними понять. Але водночас ризики однозначно потребують правильної оцінки, і вони мають абсолютне значення правильного рішення [9].

Найбільшими ризиками цифровізації є:

1. **Кібербезпека.** Зростаюча залежність від цифрових технологій може зробити фінансову систему України більш вразливою до кібератак. Зловмисники можуть спробувати застосувати різноманітні техніки, такі як фішинг, віруси та інші види шахрайства, щоб отримати несанкціонований доступ до фінансових даних та активів.

Збільшення частоти та масштабів кібершахрайства є серйозною загрозою для стабільного функціонування надавачів фінансових послуг та їх клієнтів. Це може призвести до різних негативних наслідків, таких як втрата або недоступність інформації, несанкціонований доступ до корпоративних інформаційних систем, а також розголошення персональних фінансових даних клієнтів. До того ж діяльність кіберзлочинців може призвести до репутаційних втрат для фінансових установ та підірвати довіру населення до безпеки та надійності фінансових транзакцій [3, с. 13].

2. **Приватність і захист даних.** Збільшення обсягу цифрових даних, що обробляються в фінансових процесах, підвищує важливість захисту приватності та конфіденційності особистої інформації клієнтів. Недостатній захист даних може призвести до витоку конфіденційної інформації та порушення довіри до фінансових установ.

3. **Технологічні вади та помилки.** Недоліки в програмному забезпеченні або системні вади можуть призвести до втрати даних, невірних транзакцій або інших серйозних проблем, що можуть мати фінансові наслідки для користувачів та фінансових установ.

Отже, цифровізація сприяє покращенню стійкості

та ефективності фінансових процесів в Україні, роблячи їх більш доступними, безпечними та інноваційними.

Цифрова трансформація в економіці та фінансах стає одним з ключових факторів розвитку Індустрії 4.0, що являє собою передовий напрям в четвертій промисловій революції, яка розгортається прямо перед нашими очима. Впровадження цифрових технологій у виробничі процеси, або цифрова трансформація промисловості, стає ключовим пріоритетом державної індустріальної політики [7, с. 27].

Зауважимо, що цифровізація України активно відбувалася ще до початку військових дій у 2022 р., насамперед у сфері цифровізації державних послуг. Вже сьогодні можна спостерігати масштабні зміни в цій площині. Зважаючи на інтеграцію сучасних технологій у різні аспекти життя суспільства та держави, можна сподіватися, що цифровізація стане однією з рушійних сил належного післявоєнного відновлення країни. Адже цифровізація передбачає застосування підключених до Інтернету цифрових платформ, які постають вдосконаленою формою організації суспільних відносин, що сприяє прискоренню процесу надання необхідних послуг та скороченню часу на опрацювання питань, пов'язаних з їх наданням [5].

ВИСНОВКИ

У ході дослідження розглянуто вплив цифровізації на сталість фінансових процесів в Україні. Аналіз показав, що цифрові технології сприяють покращенню ефективності, доступності та інноваційності фінансових послуг, але також несуть певні ризики, зокрема у сферах кібербезпеки та захисту даних. Дослідження виявило, що цифровізація в Україні є ключовим чинником розвитку та модернізації вітчизняної економіки, сприяючи сталому її зростанню. Оцінюючи цей процес, виявлено, що він відкриває нові можливості для вдосконалення фінансових послуг та зміцнення позицій України на світовому ринку.

Список використаних джерел

- Безпалый Р.В. Тенденції розвитку цифрових фінансових технологій: глобальний вимір та українська практика. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 11. С. 42–47. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.11.42>
- Боговєнська Ю.В., Петрук А.Б. Використання цифрових технологій для підвищення ефективності бізнес-процесів у Deep Tech проєктах і стартапах. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. №10. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-08-05>
- Боженко В.В., Пігуль С.І. Вплив цифровізації на розвиток фінансових технологій. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: економічні науки*. 2021. №2. С. 11–15. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/86149>

4. Борисюк О. В. Нові продукти фінансового ринку в умовах цифрової економіки. *Розвиток фінансових відносин суб'єктів господарювання в умовах динамічного зовнішнього середовища: тези Інтернет-конференції* (Житомир, 15 листопада 2018 р.). Житомир, 2018. С. 82-84. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/15708/1/T_нові_продукти.pdf
5. Ільїна А. Електронне урядування в системі оцінки людського капіталу. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 5 (151). С. 20–33. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(151\)02](https://doi.org/10.31617/1.2023(151)02)
6. Крилова О.В. FinTech у системі трансформацій глобальної фінансової сфери. *Управління економікою: теорія та практика*. Київ, 2020. С. 261–273. URL: <https://www.chumachenko-readings.org/download/2020/17-Krylova.pdf>
7. Ткачук Н.В. Діджиталізація фінансово-економічної сфери в Україні: стан та перспективи розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2022. № 3. С. 18–28. URL: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-18-28> (дата звернення: 07.05.2024).
8. Чунницька І., Богріновцева Л. Вплив цифрових технологій на розвиток фінансового ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-60>
9. Bannikov V. Risk management methodology through the prism of social management macro-factors. *Black Sea Economic Studies*. 2023. No. 76. P. 99-103. URL: <https://doi.org/10.32782/bses.76-13>
10. Lukonga I. Fintech, inclusive growth and cyber risks: a focus on the MENAP and CCA regions. *IMF working papers*. 2018. 8 p.

References

1. Bezpalyy R.V. Trends in the development of digital financial technologies: global dimension and Ukrainian practice. *Investments: Practice and Experience*. 2021. No. 11. pp. 42–47. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.11.42> (in Ukrainian).
2. Bohoiavlenska Yu.V., Petruk A.B. Use of digital technologies to increase the efficiency of business processes in Deep Tech projects and startups. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*. 2023. No. 10. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-08-05> (in Ukrainian).
3. Bozhenko V.V., Pihul Ye.I. Impact of digitalization on the development of financial technologies. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*. 2021. No. 2. 15 p. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/86149> (in Ukrainian).
4. Borysiuk O.V. New products of the financial market in the conditions of the digital economy. *Development of financial relations of economic entities in the conditions of a dynamic external environment: theses of the Internet conference* (Zhytomyr, November 15, 2018). Zhytomyr, 2018. pp. 82-84. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/15708/1/T_нові_продукти.pdf (in Ukrainian).
5. Ilyina A. Electronic governance in the human capital assessment system. *Scientia Fructuosa*. 2023. Vol. 151, No. 5. pp. 20–33. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(151\)02](https://doi.org/10.31617/1.2023(151)02) (in Ukrainian).
6. Krylova O.V. FinTech in the system of transformations of the global financial sphere. *Management of the economy: theory and practice*. Kyiv, 2020. pp. 261–273. URL: <https://www.chumachenko-readings.org/download/2020/17-Krylova.pdf> (in Ukrainian).
7. Tkachuk N.V. Digitalization of the financial and economic sphere in Ukraine: state and development prospects. *Economic Journal of Volyn National University named after Lesia Ukrainka*. 2022. No. 3. pp. 18–28. URL: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-18-28> (in Ukrainian).
8. Chunytka I., Bohrinovtseva L. The influence of digital technologies on the development of the financial market of Ukraine. *Economy and Society*. 2023. No. 49. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-60> (in Ukrainian).
9. Bannikov V. Risk management methodology through the prism of social management macro-factors. *Black Sea Economic Studies*. 2023. No. 76. P. 99-103. URL: <https://doi.org/10.32782/bses.76-13>
10. Lukonga I. Fintech, inclusive growth and cyber risks: a focus on the MENAP and CCA regions. *IMF working papers*. 2018. 8 p.

Iryna ZHURAVLOVA

Doctor of Economics, Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7341-1183>

e-mail: zhuiv63@gmail.com

Tetiana MYHOVYCH

PhD in Economics, Associate Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1543-1060>

e-mail: tmygovych@ukr.net

Viktoriia KOVERZA

PhD in Economics, Associate Professor, Mariupol State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1465-0584>

e-mail: vkoverza74@gmail.com

IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE SUSTAINABILITY OF FINANCIAL PROCESSES IN UKRAINE

The purpose of this paper is to study the impact of digitalization on the sustainability of financial processes in Ukraine. To achieve the goal, the following tasks were performed in the research process: the concepts and stages of development of digitalization in Ukraine were considered; the impact of digitization on the sustainability of financial processes in Ukraine is investigated. During the research, methods of analysis, synthesis and scientific abstraction were used. It is noted that digitalization has become a general characteristic of most modern financial innovations and is the result of the growing influence of information and communication technologies in the production and financial spheres. Its influence is objective, as it takes into account the increasing influence of information technologies on the general life of mankind, the increase in the level of informatisation among the population and the increase in the number of Internet users. It was also noted that the use of digital technologies helps to increase the speed and efficiency of production processes, performance of works and provision of services. They make it possible to make decisions and implement new ideas in accordance with modern market requirements and consumer needs. The use of digital technologies by financial institutions makes it possible to increase productivity, reduce costs and risks, and improve the quality and availability of products and services. It was noted that digital technologies have a significant impact on the sustainability of financial processes in Ukraine. Key aspects of this impact include: increased efficiency and speed; increasing the availability of financial services; improving control and security; stimulation of innovation and competition; increasing transparency and availability of information. The conclusion notes that digitization in Ukraine is a key factor in the development and modernization of the domestic economy, contributing to its sustainable growth. Evaluating this process, it was found that it opens up new opportunities for improving financial services and strengthening Ukraine's position on the world market.

Keywords: digitalization, financial processes, Ukraine, efficiency, innovation, accessibility, competition, technology, economic development

Ігор Михайлович ПОСОХОВ

д.е.н., професор, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9668-642X>e-mail: posokhov7@gmail.com**Віктор Геннадійович ДЮЖЕВ**

д.е.н., професор, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9929-2431>e-mail: dyuzhev.g.viktor@gmail.com**Дар'я Михайлівна ГУСАРОВА**

студентка, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1869-2968>e-mail: 1.d.gusarova@gmail.com

ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті розглянуто поняття економічної інтеграції та її основні характеристики. Проаналізовано поняття «інтеграція», «економічна інтеграція», «міжнародна економічна інтеграція», «економічна дипломатія», а також категорії для визначення сутності міжнародної економічної інтеграції. Визначено об'єктивні та суб'єктивні передумови інтеграційних процесів та передумови для економічної інтеграції. Визначено ключові конкурентні переваги міжнародної та європейської економічної інтеграції України, що створюють для економіки країни можливості саморозвитку. В підсумку визначено поняття «інтеграційні процеси», «економічна інтеграція» та «економічна дипломатія». З'ясовано, що економічна дипломатія та економічна інтеграція взаємодоповнюють одне одного та є важливими у створенні сприятливого середовища для розвитку економіки та поглиблення співпраці між країнами. Економічна дипломатія та процес інтеграції є важливими аспектами міжнародних відносин, оскільки вони сприяють розвитку та зміцненню економічного співробітництва між країнами.

Ключові слова: інтеграція, економічна інтеграція, міжнародна економічна інтеграція, європейська економічна інтеграція, ЄС, членство в ЄС

ВСТУП

Зовнішньоекономічна діяльність держави напряму пов'язана з інтеграційними процесами. Міжнародна економічна інтеграція здебільшого передбачає зближення економік держав шляхом створення єдиного економічного простору, що сприяє вільному перемішанню товарів, послуг, капіталів, робочої сили між країнами. Питання міжнародної та європейської економічної інтеграції досліджено такими відомими вітчизняними науковцями, як зокрема: І. Бабець, О. Білоус, І. Бураковський, Ю. Данилишин, М. Долішній, Д. Лук'яненко, Н. Мікула, М. Мальський, О. Мороз, Ю. Пахомов, С. Писаренко, А. Рябошапченко, Л. Сардар'ян, В. Сіденко, А. Філіпенко, О. Шнирков; та слід звернути увагу на дослідження зарубіжних вчених: М. Алле, Б. Баласси, П. Баклі, М. Бйє, Е. Бенуа, Д. Віллея, Дж. Вайнера, Ф. Гереса, М. Дюватріона, М. Кесона, А. Лібмана, К. Ланкастера, Р. Ліпсея, Ж. Моне, Г. Мюрдаля, П. Робсона, В. Репке, А. Ругмана, В. Рошера, Ф. Рута, Я. Тінбергена, Р. Соланда, Е. Хааса, Р. Шумана, Г. Шмолера.

МЕТА статті – дослідження поняття економічної інтеграції та її основних характеристик.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано методи порівняння та узагальнення, аналізу та синтезу, системний підхід тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інтеграційні процеси в економіці є трендом розвитку міжнародних економічних відносин.

Термін «інтеграція» (від лат. *integratio* – заповнення, відновлення або *integrum* – цілий) характеризує певні

процеси, що спрямовано на забезпечення об'єднання будь-яких окремих та самостійних елементів (частин чогось) в одне ціле шляхом їх взаємозближення та пристосування одного до іншого з поступовим утворенням нової якості на основі нових і розвитку наявних взаємозв'язків. Безумовно, процес інтеграції загалом, а особливо міжнародної інтеграції, зокрема є дуже багатограним процесом, але зазвичай центральною ланкою цього процесу є міжнародна економічна інтеграція – економічне зближення держав і поступове переплетення структур їх економік [15].

Латинське слово «*integratio*» означає «відновлення»: як явище характеризується відсутністю будь-яких форм дискримінації іноземних партнерів у кожній з національних економік, а як процес проявляється у стиранні відмінностей між економічними суб'єктами різних [1, с. 176].

Інтеграція передбачає розроблення та імплементацію спільної політики країн-членів інтеграційного угруповання, за якою здійснюється свідоме й цілеспрямоване регулювання взаємних торгово-економічних відносин. Інакше кажучи, міжнародна економічна інтеграція – це процес зближення, взаємопроникнення, зрощування національних економік і формування цілісного регіонального господарського комплексу [10].

Термін «інтеграція» вперше з'явився в роботах німецьких учених Х. Кельзен і Д. Шиндлер [6, с. 99].

Їхні ідеї отримали свій розвиток у роботах німецького юриста та політичного теоретика Карла Шмітта. Відповідно до його теорії «з певного моменту економічний розвиток країни тягне за собою кількісне та якісне збільшення території. Водночас не потрібна анексія або військове вторгнення, оскільки становлення gros-

сraum (великі простори) відбувається на основі інших законів – на підставі прийняття кількома державами чи народами єдиної релігійної чи соціокультурної форми. Так, в економічному плані сама ідея про добровільне об'єднання національних економік може по праву вважатися «зародковою» спробою розвитку економічної інтеграції» [9, с. 162].

Поняття «інтеграція», «інтеграційні процеси» – об'єкти дослідження багатьох наукових праць. Розглянемо основні з них (табл. 1).

Сутність інтеграційних процесів розкривається в дослідженнях фундаторів економічної науки (табл. 2).

На сьогодні виділяють два рівні інтеграційного процесу – мікро та макрорівень. Мікрорівень являє собою об'єднання за допомогою взаємодії грошових коштів окремих компаній та підприємств шляхом формування економічних консенсусів, угод та договорів між ними через створення філій та відділень в інших країнах [34, с. 110].

У сучасній науковій літературі є різні напрями та підходи до розуміння природи і ролі інтеграційних процесів. Зокрема, американські представники школи функціоналізму в якості критеріїв інтеграції пропонують досвід розроблення та ідеї Конституцій США і Швейцарії, які на основі суспільної свідомості.

В роботі Д. Мітрані [32] наголошується на тому, що інтеграція різного рівня характерна для світових імперій, блоків і міжнародних організацій. Водночас головними є такі ознаки: дієвий контроль над легітимним використанням влади; наявність спільного органу прийняття рішень; наявність центру політичної освіти належать до спільноти громадян.

Економічна інтеграція – об'єктивний процес розвитку глибоких, стійких взаємозв'язків та поділу праці між національними господарствами, створення міжнародних господарських комплексів у межах держави.

У науковій літературі економічна інтеграція визначається як процес об'єднання та взаємодії окремих економічних суб'єктів на різних рівнях: міжнародному, регіональному та між окремими підприємствами (мікрорівень).

Незважаючи на популярність теорії економічної ін-

теграції серед сучасних вчених, немає єдиного підходу до тлумачення цього терміну.

Економічна інтеграція – форма інтернаціоналізації господарської діяльності (виробництва), зближення та поглиблення взаємодії національних економік. Вона зумовлена зростанням продуктивних сил, підвищенням рівня усупільнення виробництва та науково-технічною революцією.

Міжнародна економічна інтеграція – це взаємопереплетіння національних процесів відтворення, що базується на поділі праці між національними господарствами, встановлення між ними стійких зв'язків і взаємодій у різних формах. Міжнародна економічна інтеграція – це якісно новий етап розвитку світового господарства та форма прояву інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає зближення і взаємоприспосовування, переплетення всіх структур національних господарств; відносини, що будуються на відсутності будь-якої форми дискримінації іноземних партнерів і кожній з національних економік. У такому плані міжнародна економічна інтеграція розглядається як найвищий рівень розвитку МЄВ; процес, що проявляється у стиранні відмінностей між економічними суб'єктами – представниками різних держав.

У статті [26] Н.В. Яровою та О.В. Воркуною досліджено природу наднаціонального механізму у міждержавній взаємодії на прикладі ЄС, яку автори визначають як сукупність правил і процедур, порядок/спосіб функціонування економічних та/або політичних систем у процесі їх об'єднання в рамках міжнародної структури/організації, схвалений суверенними державами та – за їх згодою, – що виходить з-під національного контролю, спочатку тією мірою, яка заздалегідь визначається міжнародними домовленостями (угодами) [26, с. 23].

На думку авторів, інтеграція – це процес визрівання та вирощування єдиних наднаціональних структур та механізмів, а міждержавна економічна інтеграція – це процес формування єдиного економічного комплексу за допомогою запуску наднаціонального механізму [26, с. 24].

Таблиця 1 – **Визначення поняття «інтеграційні процеси»** [3; 5, с. 117; 16, с. 64; 20, с. 201; 24, с. 19]

№	Джерело	Визначення
1	Варламова М.Л.	Інтеграційні процеси – це об'єктивна закономірність сучасного розвитку. Вони найчастіше застосовуються на історично сформованих територіях і знаходять повсюдне поширення в об'єктивних процесах поділу і кооперації праці, розвитку економічного співробітництва. У суспільстві у всьому світі популяризація інтеграційних процесів глобалізації обумовлена інноваційними телекомунікаційними технологіями, розвитком засобів зв'язку та їх уніфікацією. Ще одним рушійним фактором інтеграційних процесів є поширення політики співробітництва для підтримки конкурентоспроможності господарюючої структури як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.
2	Довгань О.В.	Інтеграційний процес – дії, спрямовані на об'єднання розрізнених елементів в єдине ціле.
3	Назаров М.І.	Інтеграційні процеси у світовій економіці об'єднують країни в один спільний ринок, що має єдину економічну політику. Інтеграція передбачає об'єднання держав з метою досягнення більш високих економічних результатів, налагодження відносин з сусідами або ж власної та світової безпеки.
4	Резніков М.С.	Інтеграція – це одночасно процес і стан, що має тенденцію замінити роздроблені міжнародні відносини, що складаються з незалежних одиниць, новими об'єднаннями, наділеними мінімальними повноваженнями або в одній або декількох певних галузях, або в усіх галузях, що входять до компетенції базових одиниць.
5	Фліссак К.А.	Інтеграція – це процес зближення, «зрощування» окремих елементів системи до цільного структурного комплексу.

Таблиця 2 – Сучасні теорії економічної інтеграції [10, 13, 14, 20, 25, 28]

Теорія та її представники	Основні ідеї концепції
Теорія дирижизму (40 рр. XX ст.) (Тинберген Я., Савнальд Р., Штолер І.)	Функціонування міжнародних інтегрованих структур можливо на основі розроблення їх учасниками загальної економічної політики й погодженого соціального законодавства з метою створення оптимальної структури міжнародного господарства, що усуває штучні перешкоди та свідомо вводить бажані елементи координації й уніфікації.
Теорія неолібералізму (50-60 рр. XX ст.) (Рспке В., Аллє М., Баласса Б.)	Представники теорії розглядали економічну інтеграцію як єдиний ринковий простір у масштабі декількох країн, де діють стихійні ринкові сили незалежно від політики держав і національних і міжнародних законодавчих актів.
Теорія корпоративізму (60 рр. XX ст.) (Рольф С., Ростоу У., Гелбрейт Д.)	Представники теорії вважали, що економічну інтеграцію здатні забезпечити не ринковий механізм і державне регулювання, а міжнародні корпорації, функціонування яких сприяє раціональному й збалансованому розвитку світогосподарських зв'язків.
Теорія структуралізму (60 рр. XX ст.) (Мюрдаль Г., Баран П.)	Економічна інтеграція розглядалася як процес структурних перетворень в економіці країн з центрами розвитку інтеграції - великими фірмами й цілими галузями промисловості. Результатом цих перетворень стає якісно новий інтегрований простір з більш досконалим господарським механізмом.
Теорія неокейнсіанства (70 рр. XX ст.) (Купер Р.)	Представники теорії вважали, що для використання вигід міжнародної економічної взаємодії необхідне узгодження внутрішньої й зовнішньої політики сторін, що інтегруються, з метою досягнення оптимальної комбінації – об'єднання держав з наступною втратою ними суверенітету та взаємним узгодженням економічної політики та інтеграція з максимальним збереженням національної автономії.

На сьогодні неможливо говорити про економічне зростання країни окремо від розвитку регіональних економічних систем. Одним з інструментів забезпечення стабільного та сталого зростання регіональних економік може бути міжрегіональна економічна інтеграція, що дає змогу сформувати економічні відносини, які ґрунтуються на взаємній вигоді учасників.

Н.В. Ярова вважає, що у процесі інтеграції потрібно виділити кілька елементів [26]:

1. Передумови, до яких необхідно віднести високий рівень соціально-економічного, правового та політичного розвитку, що впливає на ступінь зрілості суб'єктів, що інтегруються; спільність проблем, що стоять перед країнами у сфері розвитку та співробітництва; демонстраційний ефект, коли в результаті процесу відбуваються позитивні зрушення, що впливають на суспільні відносини; «ефект доміно», коли «за бортом» інтеграції країни, що залишилися, зазнають значних труднощів. Тому деякі суб'єкти, які не мають спочатку первинного інтересу, згодом підключаються до цього процесу.

2. Цілі інтеграції, до яких необхідно віднести використання переваг макроекономіки; створення сприятливого зовнішньополітичного середовища; вирішення завдань митної політики; сприяння структурній розбудові економіки; підтримки молодих галузей національної промисловості.

3. Інтеграція розвивається успішніше тоді, коли економіка країн перебуває на стадії підйому, оскільки під час кризи, як свідчить нинішня практика, суб'єкти віддають перевагу внутрішній ситуації, вживають стримувальні заходи, обмеження.

4. Географічна близькість країн-учасниць. Якщо країни розташовані одна від одної на відстані кількох часових

поясів, то ефективність такої інтеграції буде низькою через великі транспортні витрати.

5. Спільне історичне минуле, а також такі фактори, як мова, культура і релігія, дуже близький менталітет і взаємна глибока повага народів.

У статті [18] О.О. Петришина, визначено, що міжрегіональна економічна інтеграція є процесом розвитку стійких взаємозв'язків сусідніх регіонів, що веде до посилення економічної взаємодії, яка заснована на проведенні регіонами узгодженої міжрегіональної економічної політики [18, с. 55].

В результаті міжнародної економічної інтеграції з'являються нові форми господарювання, що дають змогу перетворити реальних та потенційних конкурентів на партнерів, з якими можна погоджувати заходи з реалізації економічних та соціальних програм, у повному обсязі вирішувати завдання, які неможливо виконати без об'єднання та інтеграції зусиль і ресурсів кількох країн.

Отже, сутнісні характеристики міжнародної економічної інтеграції істотно змінювалися залежно від розвитку суспільства, виробництва, міжнародного поділу праці та міжнародної виробничої кооперації. Також слід відзначити, що вивчення та аналіз наукових робіт [17–26] дає змогу зробити висновок, що є певні розбіжності у визначенні сутності поняття «міжнародна економічна інтеграція». Так, науковці для визначення сутності міжнародної економічної інтеграції застосовують чотири основних категорії (табл. 3).

Отже, міжнародна економічна інтеграція здебільшого являє собою процес, під час якого забезпечується спрощення економічних бар'єрів та відбуваються об'єднання економічних інтересів.

Таблиця 3 – Категорії для визначення сутності міжнародної економічної інтеграції

Категорія	Науковці, які підтримували таку точку зору
Процес	Базилевич В. [2]
Результат	Wallace W. [36]
Явище	Філіпенко А. та ін. [14], Резніков В. [20]
Об'єднання	Rosamond B. [35]
Об'єднання та кінцевий стан	Henderson D. [30], Мюрдаль Г. [33], Хаас І. [29]

Європейська інтеграція – процес політичної, правової, економічної (а в іноді культурної та соціальної) інтеграції країн Європи. В наш час європейська інтеграція відбувається в основному шляхом розширення Ради Європи та ЄС.

Європейська інтеграція – складний соціально-економічний процес встановлення тісної співпраці між європейськими країнами.

Для розвитку інтеграційних процесів необхідна наявність низки об'єктивних та суб'єктивних передумов, головними з яких є [10]:

а) сучасна науково-технічна революція, яка об'єктивно зумовлює формування міждержавного господарського простору з оптимальним поєднанням можливостей і потреб національних економік;

б) соціально-економічна однорідність національних господарств, що підлягають об'єднанню;

в) близькі рівні економічного розвитку країн, що інтегруються;

г) досить тривалий період і досвід взаємного економічного співробітництва групи країн;

д) цілеспрямована діяльність державних органів країн, партій, соціальних груп і класів стосовно інтеграційних процесів.

Передумовами для економічної інтеграції є: близькість рівня економічного розвитку та ринкової зрілості країн, що інтегруються; у більшості випадків географічна близькість країн, що інтегруються, наявність спільних кордонів та історично сформованих економічних зв'язків; спільні економічні та інші проблеми, з якими стикаються країни в таких сферах, як розвиток, фінансування, економічне регулювання та політичне співробітництво; демонстраційний ефект. Країни, що беруть участь в інтеграційних процесах зазвичай мають сприятливий економічний розвиток (наприклад, швидке економічне зростання, низьку інфляцію, високий рівень зайнятості); «ефект доміно». Після того як більшість країн регіону приєдналися до інтегрованого об'єднання, решта країн стикаються з труднощами у переорієнтації економічних зв'язків інтегрованих країн. Деякі країни можуть спочатку не мати значного інтересу до інтеграції, але потім – висловити готовність брати участь в інтеграційному процесі через страх відставання в економічному розвитку від інтегрованих країн.

Водночас міжнародні організації за інтеграційними функціями поділяються на [19; 23]:

1. Регіональні та міжрегіональні інтеграційні співтовариства за цілями діяльності: економічні, політико-економічні (з елементами соціального інтегрування), політичні, військово-політичні, інституційно-координаційні тощо.

2. Міжнародні урядові наднаціональні організації координуючого типу. Вони впливають на фінансово-економічне, політичне становище держав, на прийняття ними рішень у зазначених областях тощо.

3. Міжнародні неурядові організації (профспілки, транснаціональні корпорації тощо).

Міжнародна економічна інтеграція України загалом та її європейська інтеграція створюють для економіки країни певні можливості саморозвитку за рахунок наявних конкурентних переваг порівняно з іншими країнами, серед яких, зокрема, можна зазначити такі:

– вигідне географічне положення між Європою та Азією, що дає змогу брати участь у глобальних технологічних ланцюжках;

– наявність запасів корисних копалин і потужностей для первинної їх переробки, що дає змогу будувати підприємства з виробництва продукції більш високих ступенів переділу;

– наявність розвиненого, хоча й застарілого, промислового виробництва, реформування якого простіше і дешевше, ніж створення сучасної промисловості з нуля;

– відносно низька вартість робочої сили за більш високої кваліфікації порівняно з іншими країнами із зівставною заробітною платою.

Важливим інструментом реалізації економічної інтеграції є дипломатія. Економічна дипломатія полягає у застосуванні економічних засобів та інструментів для досягнення національних стратегічних цілей у міжнародній сфері. Загальне поняття «дипломатія» визначають як сукупність засобів, прийомів та методів досягнення зовнішньополітичних цілей держави.

Відповідно під економічною дипломатією в широкому значенні слова можна розуміти засіб реалізації зовнішньоекономічної політики держави та офіційну діяльність стосовно виконання завдань цієї політики.

Визначення дефініції «економічна дипломатія» провідними науковцями подано у табл. 4.

Таблиця 4 – **Визначення поняття «економічна дипломатія»** [4; 7, с. 150; 8, с. 48; 12, с. 136; 21, с. 112]

№	Джерело	Визначення
1	Горбачук О.І.	Економічна дипломатія являє собою сукупність організаційно-правових інструментів та дій у зовнішньоекономічній сфері з опорою на національні інтереси та скоординовану взаємодію державних та недержавних структур з метою забезпечення стійкого розвитку країни та її економічної безпеки в умовах глобалізації.
2	Іванова В.М.	Економічна дипломатія – це досягнення економічних цілей засобами дипломатії незалежно від того, вдасться вона чи ні.
3	Іващук І.	Економічна дипломатія – це діяльність з реалізації національних економічних інтересів на світовій арені і захисту національної безпеки дипломатичними методами.
4	Кравчук Н.	Економічна дипломатія являє собою взаємодію економіки та політики, доведену до рівня прийняття та реалізації управлінських рішень, з допомогою та за допомогою яких здійснюється співпраця та суперництво в сучасному світі, визначаються форми та методи розвитку та вдосконалення ринкової економіки, що стає важливим фактором суспільного розвитку та рішення ключових проблем економічного та соціального прогресу.
5	Рокоча В.В.	Економічна дипломатія являє собою сукупність практичних заходів, а також форм, засобів і методів, які застосовуються для здійснення зовнішньої політики.

ВИСНОВКИ

Визначено поняття «інтеграційні процеси», «економічна інтеграція» та «економічна дипломатія». З'ясовано, що економічна дипломатія та економічна інтеграція взаємодоповнюють одне одного та є важливими у створенні сприятливого середовища для розвитку економіки та поглиблення співпраці між країнами. Економічна дипломатія та процес інтеграції є важливими аспектами міжнародних відносин, оскільки вони сприяють розвитку та зміцненню економічного співробітництва між країнами.

Економічна інтеграція та економічна дипломатія взаємопов'язані поняття, оскільки обидва спрямовані на розвиток та зміцнення економічних відносин між країнами / регіонами.

Взаємозв'язок понять «економічна інтеграція» та «економічна дипломатія»: економічна дипломатія застосовується для просування ініціатив стосовно економічної інтеграції, таких як укладання торговельних угод,

створення митних союзів чи зон вільної торгівлі; економічна дипломатія спрямована на досягнення стратегічних цілей через економічне співробітництво, що сприяє процесам економічної інтеграції; економічні інтереси, які виникають в ході процесу економічної інтеграції, може бути вирішено завдяки активній дипломатичній діяльності; ефективне ведення дипломатичних переговорів у сфері економіки сприяє укладанню угод та узгодженню політик, які підтримують процеси економічної інтеграції.

Так, економічна дипломатія та економічна інтеграція взаємодоповнюють одне одного та є важливими у створенні сприятливого середовища для розвитку економіки та поглиблення співпраці між країнами.

Економічна дипломатія та процес інтеграції є важливими аспектами міжнародних відносин, оскільки сприяють розвитку та зміцненню економічного співробітництва між країнами.

Список використаних джерел

1. Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. Міжнародні економічні відносини. Київ, 2013. 241 с.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політична економія.. Київ, 2014. 710 с.
3. Варламова М.Л., Барчук К.В., Оришко Д.О. Міжнародна регіональна економічна інтеграція країн Америки та Африки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. URL: economyandsociety.in.ua.
4. Горбачук О.І. Економічна дипломатія в забезпеченні економічної безпеки держави: дис. ... к.е.н.: 21.04.01. Київ, 2017. URL: <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/> ekonomichna-dyplomatiia-v-zabezpechenniekonomichnoi-bezpeky-derzhavy
5. Довгаль О.В. Глобальна економіка. Івано-Франківськ, 2019. 262 с.
6. Задоя А.О. Міжнародна економіка. Київ, 2019. 416 с.
7. Іванова В.М. Економічна дипломатія як механізм забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 4(22). С. 147-155.
8. Іващук І., Запужляк В., Іващук О. Економічна дипломатія як детермінанта економічного прогресу та стратегічний пріоритет розвитку країн. *Міжнар. елек. науковий журнал*. 2022. Вип. 3-4. С. 44-57.
9. Кашкін С.Ю. Філософія інтеграційного права. *Актуальні проблеми національного права*. 2019. № 2 (99). С. 43-50.
10. Кваша С.М., Файчук О.М., Файчук О.В. Європейська економічна інтеграція. Київ, 2019. 282 с.
11. Кваша О.С. Синякова А.В. Україна та ЄС: проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23(1). С. 112-117.
12. Кравчук Н., Луцишин О. Фінансова дипломатія у міждисциплінарному дискурсі. *Світ фінансів*. 2021. №2 (67). С. 129-144.
13. Матюшенко І.Ю., Беренда С.В., Резніков В.В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції. Харків, 2015. 504 с.
14. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: монографія / А.С. Філіпенко та ін. Київ, 2004. 304 с.
15. Мороз О.С. Міжнародна економічна інтеграція України: проблемні аспекти розвитку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 2 (19). С. 27-34.
16. Назаров М.І. Сучасний стан інтеграційних процесів у світі. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 57-65.
17. Палагнюк Ю.В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв, 2014. 392 с.
18. Петришин О.О., Рагуліна К.А. Процес Європейської інтеграції України на тлі повномасштабного вторгнення: нормативні основи, проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 52-56.
19. Посохов І.М., Проскуріна Є.О. Проблеми та перспективи економічної інтеграції України в ЄС. *Актуальні питання науки, освіти та суспільства в умовах сучасних викликів*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Кременчук, 27 грудня 2022 р.): у 2 ч. Полтава, 2022. Ч. 2. С. 45-48.
20. Резніков В.В. Державна політика у сфері європейської інтеграції України: теорія, методологія, практика: монографія. Харків, 2020. 325 с.
21. Рокоча В.В., Горбачук О.І. Місце економічної дипломатії в системі економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. №2 (54). С. 110-118.
22. Рябошапченко А.О. Австрійська Республіка та Європейський Союз: правовий вимір економічної інтеграції: монографія. Одеса, 2018. 224 с.
23. Ситник С. Євроінтеграція та європеїзація: проблеми управління. *Віче*. 2013. № 20. С. 11.
24. Фліссак К.А. Методологічні засади та механізми використання економічної дипломатії в інтеграції України до світового господарства: автореф. дис. ... док. екон. наук: 08.00.02. Київ, 2018. 29 с.
25. Чайковська В.В. Модернізація правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні: виклики міжнародної інтеграції: монографія. Одеса, 2020. 424 с.
26. Ярова Н.В., Воркунова О.В. Основні форми міжнародної інтеграційної взаємодії. *Розвиток методів управління та*

господарювання на транспорті. 2022. Т. 3. С. 16-25.

27. Anderson E., Coughlan A. T. International Market Entry and Expansion Via Independent or Integrated Channels of Distribution. *Journal of Marketing*. 1987. Vol. 51. № 1. pp. 71–82.

28. Balassa B. The Theory of Economic Integration. London, 1962. 260 p.

29. Haas Ernst B. Uniting Of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957. Stanford University Press, 1958. 592 p.

30. Henderson D. International Economic Integration. Progress, Prospects and Implications in: *International Affairs*. 1992. Vol. 68. № 4. pp. 34–37.

31. Hine Robert C. International Economic Integration. *Surveys in International Trade*. 1994. № 2. pp. 21–28.

32. Mitrany D. Functional Unity and Political Discord. World Unity and the Nations. London, 1950. Series № 3. Towards the World Government.

33. Myrdal G. An International economy: problems and prospects. London, 1956. 176 p.

34. Robinson B. The Chinese Special Economic Zone Model and China of the Future. African Special Economic Zones: Lessons and Investments from China. Singapore: Imprint: Palgrave Macmillan. 2022. 345 p.

35. Rosamond B. Theories of European Integration. Rosamond Ben. Basingstoke, 2000. 232 p.

36. Wallace W. The Dynamics of European Integration. London, 1990. 300 p.

References

1. Amelina I.V., Popova T.L., Vladymyrov S.V. International economic relations. Kyiv, 2013. 241 p. (in Ukrainian).

2. Bazylevych V.D. Economic theory: political economy. Kyiv, 2014. 710 p. (in Ukrainian).

3. Varlamova M.L., Barchuk K.V., Oryshko D.O. International regional economic integration of America and Africa. *Economy and society*. 2023. No. 57. URL: economyandsociety.in.ua. (in Ukrainian).

4. Horbachuk O.I. Economic diplomacy in ensuring the economic security of the state. Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences, specialty 21.04.01 – economic security of the state. KROC University of Economics and Law, Kyiv, 2017. URL : <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/ekonomichna-dyplomatiia-v-zabezpechenniekonomichnoi-bezpeky-derzhavy> (in Ukrainian).

5. Dovhal O.V. Global economy. Ivano-Frankivsk, 2019. 262 p. (in Ukrainian).

6. Zadoia A.O. International economy. Kyiv, 2019. 416 p. (in Ukrainian).

7. Ivanova V.M. Economic diplomacy as a mechanism for ensuring the quality of foreign economic security of Ukraine. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*. 2023. No. 4 (22). pp. 147-155 (in Ukrainian).

8. Ivashchuk I., Zapukhliak V., Ivashchuk O. Economic diplomacy as a determinant of economic progress and a strategic priority for the development of countries. *International electric scientific journal*. 2022. Issue 3-4. pp. 44-57 (in Ukrainian).

9. Kashkin S.Yu. The philosophy of integration law. *Actual problems of national law*. 2019. No. 2 (99). pp. 43-50. (in Ukrainian).

10. Kvasha S.M., Faichuk O.M., Faichuk O.V. European economic integration. Kyiv, 2019. 282 p. (in Ukrainian).

11. Kvasha O.S., Syniakova A.V. Ukraine and the EU: problems and prospects of integration in modern conditions. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economy*. 2019. Issue 23(1). pp. 112–117. (in Ukrainian).

12. Kravchuk N., Lutsyshyn O. Financial diplomacy in interdisciplinary discourse. *The world of finance*. 2021. No. 2 (67). pp. 129-144 (in Ukrainian).

13. Matiushenko I.Yu., Berenda S.V., Rieznikov V.V. European integration of Ukraine in the system of international economic integration. Kharkiv, 2015. 504 p. (in Ukrainian).

14. International integration processes of modernity: monograph / A.S. Filipenko et al. Kyiv, 2004. 304 p. (in Ukrainian).

15. Moroz O.S. International economic integration of Ukraine: problematic aspects of development. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*. 2019. No. 2 (19). pp. 27–34. (in Ukrainian).

16. Nazarov M.I. The current state of integration processes in the world. Mukachevo State University. *Economy and society*. 2018. No. 18. pp. 57-65. (in Ukrainian).

17. Palahniuk Yu.V. State European integration policy of Ukraine: theory, methodology, mechanisms: monograph. Mykolaiv, 2014. 392 p. (in Ukrainian).

18. Petryshyn O.O., Rahulina K.A. The process of European integration of Ukraine against the background of a full-scale invasion: normative foundations, problems and prospects. *Legal scientific electronic journal*. 2023. No. 7. pp. 52-56. (in Ukrainian).

19. Posokhov I.M., Proskurina Ye.O. Problems and prospects of economic integration of Ukraine in the EU. *Current issues of science, education and society in the conditions of modern challenges*: coll. theses of International science and practice conference (Kremenchuk, December 27, 2022): in 2 parts. Poltava, 2022. Part 2. pp. 45-48. (in Ukrainian).

20. Rieznikov V.V. State policy in the field of European integration of Ukraine: theory, methodology, practice: monograph. Kharkiv, 2020. 325 p. (in Ukrainian).

21. Rokocha V.V., Horbachuk O.I. The place of economic diplomacy in the system of economic security of the state. *Scientific notes of the "KROC" University*. 2019. No. 2 (54). pp. 110-118 (in Ukrainian).

22. Riaboshapchenko A.O. The Republic of Austria and the European Union: the legal dimension of economic integration: monograph. Odesa, 2018. 224 p. (in Ukrainian).

23. Sytnyk S. European integration and Europeanization: management problems. *Viche*. 2013. No. 20. P. 11. (in Ukrainian).

24. Flissak K.A. Methodological principles and mechanisms of the use of economic diplomacy in the integration of Ukraine into the world economy: abstract dis. ... Doctor of economics: 08.00.02. Kyiv, 2018. 29 p. (in Ukrainian).

25. Chaikovska V.V. Modernization of the legal regime of foreign economic activity in Ukraine: challenges of international integration: monograph. Odesa, 2020. 424 p. (in Ukrainian).

26. Yarova N.V., Vorkunova O.V. Basic forms of international integration interaction. *Development of transport management and management methods*. 2022. Vol. 3. pp. 16-25. (in Ukrainian).

27. Anderson E., Coughlan A. T. International Market Entry and Expansion Via Independent or Integrated Channels of Distribution. *Journal of Marketing*. 1987. Vol. 51. № 1. pp. 71–82.

28. Balassa B. The Theory of Economic Integration. London, 1962. 260 p.

29. Haas Ernst B. Uniting Of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957. Stanford University Press, 1958. 592 p.

30. Henderson D. International Economic Integration. Progress, Prospects and Implications in: *International Affairs*. 1992. Vol. 68. № 4. pp. 34–37.
31. Hine Robert C. International Economic Integration. *Surveys in International Trade*. 1994. № 2. pp. 21–28.
32. Mitrany D. Functional Unity and Political Discord. World Unity and the Nations. London, 1950. Series № 3. Towards the World Government.
33. Myrdal G. An International economy: problems and prospects. London, 1956. 176 p.
34. Robinson B. The Chinese Special Economic Zone Model and China of the Future. African Special Economic Zones: Lessons and Investments from China. Singapore: Imprint: Palgrave Macmillan. 2022. 345 p.
35. Rosamond B. Theories of European Integration. Rosamond Ben. Basingstoke, 2000. 232 p.
36. Wallace W. The Dynamics of European Integration. London, 1990. 300 p.

Ihor POSOKHOV

Doctor of Economics, Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9668-642X>

e-mail: posokhov7@gmail.com

Viktor DIUZHEV

Doctor of Economics, Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9929-2431>

e-mail: dyuzhev.g.viktor@gmail.com

Daria HUSAROVA

student, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1869-2968>

e-mail: l.d.gusarova@gmail.com

THE CONCEPT OF ECONOMIC INTEGRATION AND ITS MAIN CHARACTERISTICS

Introduction. The paper discusses the concept of economic integration and its main characteristics.

The purpose of the paper is to study the concept of economic integration and its main characteristics.

Results. An analysis of the concepts of integration, economic integration, international economic integration, economic diplomacy, categories to determine the essence of international economic integration was carried out. Objective and subjective prerequisites of integration processes and prerequisites for economic integration are determined. The key competitive advantages of the international and European economic integration of Ukraine, which create self-development opportunities for the country's economy, are identified.

Conclusions. The concepts of "integration processes", "economic integration" and "economic diplomacy" are defined. It was found that economic diplomacy and economic integration complement each other and are important in creating a favorable environment for economic development and deepening cooperation between countries. Economic diplomacy and the process of integration are important aspects of international relations, as they contribute to the development and strengthening of economic cooperation between countries.

Keywords: integration, economic integration, international economic integration, European economic integration, EU, EU membership

Роман **РУДИЙ**

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4732-8760>**РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ У ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗШУКУ ЗЛОЧИННИХ АКТИВІВ**

У статті розглянуто роль і значення інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері виявлення, розшуку та управління злочинними активами. Визначено основні засади інформаційно-аналітичного забезпечення та вказано на ключові аспекти. Наголошено, що для реалізації ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, слід дотримуватись виконання таких функцій, як управлінської, діагностичної та застерігаючої.

Ключові слова: фінансова розвідка, злочинні доходи, легалізація протиправних доходів, фінансовий моніторинг, правоохоронні органи

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Велика кількість кримінальних правопорушень вчиняється з корисливих мотивів та переслідують ціль збагатитися, отримати доходи. Відповідно джерело таких доходів не є правомірним, що вказує на злочинний шлях їх одержання. До того ж досить часто отримані злочинним шляхом кошти використовуються для продовження незаконної діяльності, зокрема фінансування тероризму, збройної агресії воюючої країни.

З початку військової агресії правоохоронні органи активно реалізують заходи з виявлення, розшуку та накладення арешту на активи росії. У зв'язку з чим Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, (АРМА) на основі судових рішень керує активами росіян доти, доки суд не вирішить їх долю. Від початку повномасштабної війни росії проти України АРМА отримало 90 судових ухвал про передачу в управління арештованих активів, що вчетверо більше порівняно з минулим роком. Активи, отримані АРМА з 24 лютого 2022 р., мають еквівалент 1,5 млрд дол. США. Зокрема, арештовано 30000 од. рухомого майна, 1200 об'єктів нерухомості, 10 морських суден, мережу АЗС Glusco, акції «Газтранзиту», тисячі залізничних вагонів, активи 19 українських компаній, які належать російським корпораціям, готелі, санаторії, спорткомплекси, частку в ТЦ «Ocean Plaza». У контексті вищенаведеного особливого значення набуває підвищення ефективності та забезпечення працівників правоохоронних органів, а також уповноважених органів, в управління яким передано арештоване майно, настановами з правових підстав, процесуальних і тактичних особливостей виявлення, розшуку й арешту майна.

Аналіз дослідження проблеми

Питання виявлення, розшуку та управління активами розкриті у працях таких вчених як: О. Бусол, Г. Буяжди, А. Кладченко, М. Хавронюк, А. Пономаренко, Г. Терещук, О. Резнікова.

МЕТА роботи – критичне вивчення та систематизація теоретичних засад, аналіз практики виявлення та розшуку злочинних активів, оптимізації з підвищення ефективності функціонування в контексті вивчення та імплементації зарубіжного досвіду.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансова розвідка являє собою складну систему, спрямовану на виявлення операцій, пов'язаних із легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Ця система може бути складником досудового розслідування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із дослідженням.

Діяльність з пошуку активів повинна включати елементи економічної, грошової розвідки. В Україні функціями фінансової розвідки наділена Державна служба фінансового моніторингу (ДСФМ) (підпорядкована Міністерству фінансів України), котра реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення.

Фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, визначаються відповідно до п. 67 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361. До них відносять порогові фінансові операції та підозрілі фінансові операції (діяльність) [1].

Слід підкреслити, що фінансова розвідка не є функцією АРМА. Зі свого боку, ДСФМ збирає, обробляє та аналізує інформацію про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інші операції, пов'язані з відмиванням грошей.

Схожі органи зарубіжних країн: Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN) – агентство фінансової розвідки США; Центр аналізу фінансових операцій та звітів (FINTRAC) – канадське агентство фінансової розвідки; Zentralstelle für Verdachtsanzeigen – німецьке агентство фінансової розвідки; TRACFIN – підрозділ фінансової розвідки Французької Республіки; Служба внутрішніх доходів NCIS/ECU є агентством фінансової розвідки Великої Британії [2].

Стосовно досвіду США, то для відстеження активів застосовується потужне програмне забезпечення системою «штучного інтелекту»: AIS FinCEN дає змогу автоматично сканувати 60 державних і комерційних баз даних і одночасно аналізувати різномірну інформацію про один об'єкт (організацію, особу), що знаходиться в різних установах США. Окрім оброблення фінансової

бази даних, що містить конфіденційну інформацію, протягом майже 25 років, FinCEN застосовує «штучний інтелект» для підготовки довідок під кодовою назвою «форми злочинної діяльності» [3].

Для подальшого відстеження активів, щоб визначити, чи є фізична, юридична або юридична особа обліковий запис у фінансовій установі США, іноземна юрисдикція може запитати інформацію від Підрозділу фінансової розвідки США (FIU) – Мережі боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN) за допомогою процедури, відомої як запит 314(a). Після отримання запиту 314(a) фінансові установи США повинні переглянути свої записи, щоб визначити, чи відкрила установа рахунок чи здійснила операцію від імені фізичної або юридичної чи організації, яку правоохоронні органи обґрунтовано підозрюють, на основі достовірних доказів про причетність до відмивання великих сум грошей.

Щоб продемонструвати значущість відмивання грошей, мережа FinCEN вимагає надати документи, в яких вказано рішення у справі; ймовірні суми виведених з держави грошей; країну походження грошей; вид кримінальної діяльності; причетність до злочинної організації та інші факти, що свідчать про важливість справи.

До повноважень ДСФМ у частині аналізу фінансових операцій входить:

- отримання інформації про підозрілі та граничні фінансові операції, виявлені розбіжності в даних про кінцевих бенефіціарних власників;
- широкі повноваження стосовно отримання додаткової інформації від фінансових установ та нефінансових посередників на запит, а також іноземних підрозділів фінансової розвідки (ПФР);
- можливість припинення фінансових операцій;
- можливість отримання запитів від державних органів, правоохоронних органів, судів, Національного банку України, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, підприємств, установ та організацій на інформацію (довідки, копії документів), зокрема на інформацію з обмеженим доступом [3].

Інформаційно-аналітичні функції ПФР полягають у зборі, узагальненні, обробленні та аналізі даних про фінансові операції, які надходить від суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) та суб'єктів державного фінансового моніторингу (СДФМ), державних органів, іноземних ПФР, та проведення перевірки і аналізу такої інформації.

Етапами виявлення підозрілих фінансових операцій (діяльності) ПФР:

- автоматизоване сортування нетипових фінансових операцій (великих, складних, які не мають явної економічної чи юридичної мети, не відповідають фінансовому стану суб'єкта);
- аналіз сукупності фінансових операцій об'єкта на предмет наявності ознак підозрілих фінансових операцій, зокрема із застосуванням автоматизованих модулів;
- моніторинг фінансових операцій та ділових відносин суб'єкта на відповідність наявної інформації про ризики, пов'язані з діяльністю.

Водночас правила відбору фінансових операцій мають враховувати певні часові рамки:

- фінансової операції з готівкою, які містить індикатори підозрілості, – не пізніше 20 робочих днів після здійснення такої фінансової операції;

– інших фінансових операцій (в сукупності пов'язаних між собою), що містять індикатори підозрілості – не пізніше останнього робочого дня місяця, наступного за місяцем, в якому такі фінансові операції здійснено [4].

Основними джерелами інформації про підозрілі фінансові операції є СПФМ, СДФМ, відкриті джерела, правоохоронні та інші регуляторні органи, іноземні ПФР. ДСФМ здійснює ідентифікацію та комплексний аналіз отриманих повідомлень та дослідження фінансових потоків у різних секторах фінансового ринку.

Матеріали досліджуються з метою встановлення підстав вважати, що фінансова операція має ознаки легалізації або пов'язана зі вчиненням іншого злочину, передбаченого Кримінальним кодексом (КК) України.

Водночас ДСФМ здійснює аналіз максимально можливої кількості фінансових операцій, поступово підвищуючи ступінь охоплення антилегалізаційного моніторингу фінансових операцій та збільшуючи таким способом кількість створюваних на їх основі файлів. За результатами дослідження документації ДСФМ України формує узагальнені матеріали, які передаються до правоохоронних органів [3].

Узагальнені матеріали, створені ДСФМ України, містять повідомлення про злочин та є підставою для прийняття правоохоронними органами рішень відповідно до Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Зібрані матеріали є основою для проведення оперативно-розшукових заходів правоохоронними органами України.

Загалом аналітичні дослідження залежно від особливостей поставлених завдань поділяються на моніторингові, ініційовані і кумулятивні.

Надання ДСФМ інформації про результати фінансових розслідувань підозрілих фінансових операцій/діяльності до правоохоронних (розвідувальних) органів здійснюється лише у разі виникнення підозри (за наявності достатніх підстав вважати, що фінансова операція або сукупність фінансових операцій). пов'язаних фінансових операцій може бути пов'язано з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму або фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, якщо є достатні підстави вважати, що фінансова операція або клієнт пов'язані з вчиненням кримінального правопорушення.

Правоохоронний орган має право звертатися до ДСФМ для отримання узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів у рамках фінансового розслідування або інформації від підрозділів фінансової розвідки іноземної держави

Для ДСФМ одним з основних джерел вхідних інформаційних потоків для аналізу є інформація, отримана від правоохоронних органів. Так, згідно з п. 6 розділу II Порядку № 103/162/384 під час формування узагальнених матеріалів для аналізу фінансових операцій ДСФМ використовується інформація, надана правоохоронними або іншими державними органами (їх підрозділами) про фінансові операції, стосовно яких є підозри, що вони пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення та/або з особами, до яких запроваджено міжнародні санкції. Викладене свідчить про те, що, незважаючи на автономність і незалежність обох

установ, їхня робота носить допоміжний характер [5].

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначає правовий механізм запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Зокрема, відповідно до ст. 23 зазначеного акта законодавства на суб'єкт первинного фінансового моніторингу покладається обов'язок зупинити фінансові операції у разі виникнення підозри, що вони містять ознаки вчинення кримінального правопорушення, визначеного КК України. Спеціально уповноважений орган у разі виникнення підозр може прийняти рішення про подальше зупинення фінансових операцій та/чи зупинення видаткових фінансових операцій на строк до семи робочих днів. Настанови з накладення арешту на майно в кримінальному провадженні та передання його в управління уповноваженим органам суб'єкту первинного фінансового моніторингу, так і правоохоронним органам, уповноваженим приймати рішення відповідно до КПК України. Водночас протягом строку подальшого зупинення відповідних фінансових операцій або зупинення видаткових фінансових операцій проводиться аналітична

робота, збирається необхідна додаткова інформація, здійснюється її оброблення, перевірка, аналіз та у разі, якщо за результатами перевірки є мотивовані підозри, – спеціально уповноважений орган приймає рішення про продовження зупинення відповідних фінансових операцій (видаткових фінансових операцій), готує і подає відповідний узагальнений матеріал або додатковий узагальнений матеріал правоохоронним органам, уповноваженим приймати рішення відповідно до КПК України.

ВИСНОВКИ

Отже, зазначимо, що, проаналізувавши відповідне законодавство АРМА та Державної служби фінансового моніторингу, приходимо до висновку, що терміни «відкриття активів» та «пошук активів» прямо визначено на законодавчому рівні лише для АРМА. Профільне законодавство Державної служби фінансового моніторингу не відображає та не роз'яснює суть цих термінів. Однак у ході здійснення заходів із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом Державна служба фінансового моніторингу проводить фінансові розслідування з метою пошуку інформації про активи сумнівного походження.

Список використаних джерел

1. Бусол О. Виявлення, розшук та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: міжнародно-правові аспекти і досвід для України. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. 2020. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2374:viyavlennyarozshuk-ta-upravlinnya-aktivami-oderzhanimi-vid-koruptsiynikh-ta-inshikh-zlochyniv&catid=8&Itemid=350
2. Фінансова розвідка України: 20 років розвитку та звершень. Державна служба фінансового моніторингу. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/20rokiv/2201041816rokivFinMonitoringspeedSmallFileSize.pdf>
3. Акімова О.В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика: монографія. Краматорськ, 2017. 298 с.
4. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua>
5. Кікалішвілі М.В. Стратегія й тактика протидії корупційній злочинності в Україні: монографія. Запоріжжя, 2020. 415 с.

References

1. Busol O. Identification, search and management of assets obtained from corruption and other crimes: international legal aspects and experience for Ukraine. Center for Research of Social Communications of the NBUV. 2020. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2374:viyavlennyarozshuk-ta-upravlinnya-aktivami-oderzhanimi-vid-koruptsiynikh-ta-inshikh-zlochyniv&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].
2. Financial intelligence of Ukraine: 20 years of development and achievements. State Financial Monitoring Service. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/20rokiv/2201041816rokivFinMonitoringspeedSmallFileSize.pdf> [in Ukrainian].
3. Akimova O.V. Financial monitoring in the system of state financial control: theory, methodology, practice, Kramatorsk, 2017. 298 p. [in Ukrainian].
4. Official site of the State Financial Monitoring Service of Ukraine. URL: <https://fiu.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Kikalishvili M.V. Strategy and tactics for combating corruption crime in Ukraine, Zaporizhzhia, 2020. 415 p. [in Ukrainian].

Roman RUDYI

postgraduate student, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4732-8760>

THE ROLE AND IMPORTANCE OF FINANCIAL INTELLIGENCE IN IDENTIFYING AND TRACING CRIMINAL ASSETS

The paper examines the basic principles of improving efficiency and providing law enforcement officers, as well as authorized bodies, in whose management the seized property is transferred, with instructions on the legal grounds, procedural and tactical features of detection, search and seizure of property.

It was determined that financial intelligence is a complex system aimed at detecting operations related to the legalization of proceeds obtained through crime. This system can act as a component of the pre-trial investigation in criminal proceedings related to the research. Asset search activities should include elements of economic and monetary intelligence.

It has been established that in Ukraine, the State Financial Monitoring Service, subordinate to the Ministry of Finance of Ukraine, is entrusted with the functions of financial intelligence, which implements the state policy in the field of prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, the financing of terrorism, and the proliferation of weapons of mass destruction.

It is argued that financial intelligence is not a function of the National Agency of Ukraine for detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes. In turn, the DSFM collects, processes and analyzes information on financial transactions subject to mandatory financial monitoring and other transactions related to money laundering.

It was investigated that the bodies of foreign countries are similar: Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN) - the US financial intelligence agency; Financial Transactions and Reports Analysis Center (FINTRAC), Canada's financial intelligence agency; Zentralstelle für Verdachtsanzeigen – German financial intelligence agency; TRACFIN – financial intelligence unit of the French Republic; The Inland Revenue Service NCIS/ECU is the UK's financial intelligence agency.

Having analyzed the relevant legislation of ARMA and the State Financial Monitoring Service, we come to the conclusion that the terms "asset discovery" and "asset search" are explicitly defined at the legislative level only for ARMA. The profile legislation of the State Financial Monitoring Service does not reflect or explain the essence of these terms, however, in the course of implementing measures to prevent and counter the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, the State Financial Monitoring Service conducts financial investigations with the aim of finding information about the assets of questionable origin.

Keywords: financial intelligence, criminal income, legalization of illegal income, financial monitoring, law enforcement agencies

Валерій В'ячеславович **ЛИХВАР**

аспірант, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1475-2433>e-mail: valeriylyhvar@gmail.com

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ САТИСФАКЦІЇ ЯК ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ

У статті зроблено спробу визначити засади міжнародно-правового регулювання застосування сатисфакції як форми політичної відповідальності в міжнародному праві. Проаналізовано: теоретичні положення щодо міжнародно-правового регулювання застосування сатисфакції як однієї із форм політичної відповідальності згідно з міжнародним правом, чотири форми сатисфакції, які вивів відомий дослідник Patrick Dumberry з Університету Оттава, а також розроблений комісією міжнародного права ООН проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (прийнятий резолюцією A/RES/56/83 Генеральної Асамблеї ООН). Розглянуто практику Міжнародного суду ООН стосовно ординарної сатисфакції. Розглянуто приклад впровадження надзвичайної сатисфакції в міжнародному праві.

Ключові слова: сатисфакція, ординарна сатисфакція, надзвичайна сатисфакція, політична відповідальність держав в міжнародному праві, міжнародна відповідальність, міжнародне право

ВСТУП

Як визначає Комісія міжнародного права ООН, міжнародно-правова відповідальність – це всі види правовідносин, що виникають в рамках міжнародного права в результаті міжнародно-правового діяння держави, незалежно від того, чи обмежуються ці відносини правовідносинами між державою, яка вчинила протиправне діяння, і державою, яка безпосередньо постраждала, або ж вони розповсюджуються також на інших суб'єктів міжнародного права і незалежно від того, чи сконцентровані вони на зобов'язанні винної держави відновити у правах державу, яка постраждала, і стягнути нанесені їй збитки (шкоду) чи охоплюють також право самої держави, яка постраждала, або інших суб'єктів міжнародного права застосувати до держави, яка винна, будь-яку санкцію, допустиму міжнародним правом [1, с. 52].

Відповідальність держави-правопорушниці наявне в конкретних видах і формах. У міжнародному праві виділяють такі види відповідальності, як матеріальна та політична (нематеріальна, або моральна). Види відповідальності як відображення специфіки обмежень, що накладаються на державу-правопорушницю, виражаються у формах, обумовлених цією специфікою. На відміну від видів відповідальності держави, її форми являють собою конкретні способи, за допомогою яких ця держава виконує обов'язки, які випливають з відповідальності, і тим самим несе відповідні покарання [2, с. 131-132].

Більшість науковців, таких як О.І. Мисак; М.С. Коверзнев, Г.П. Коверзнєва; О.О. Скрильник; М.М. Антонович; Г.М. Гура; М.О. Баймуратов; Н.В. Пронюк; І.І. Камінський; Я. Жукорська; А.В. Войціховський; О.О. Хорватова; В.Е.Теліпко; А.С. Овчаренко, до політичної (нематеріальної) міжнародно-правової відповідальності у доктрині міжнародного публічного права відносять такі форми: репресалія, ресторація, реторсія, сатисфакція, санкції.

У статті зроблено спробу визначити засади міжнародно-правового регулювання застосування сатисфакції як однієї з малодослідженої науковим співтовариством

форми політичної відповідальності в міжнародному праві. Також робиться спроба аналізу практики Міжнародного суду ООН з ординарної сатисфакції і аналізу прикладу впровадження надзвичайної сатисфакції в міжнародному праві.

МЕТА роботи – визначити засади міжнародно-правового регулювання застосування сатисфакції як форми політичної відповідальності в міжнародному праві, проаналізувати теоретичні положення щодо міжнародно-правового регулювання застосування сатисфакції як однієї із форм політичної відповідальності згідно з міжнародним правом, а також розроблений комісією міжнародного права ООН проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (прийнятий резолюцією A/RES/56/83 Генеральної Асамблеї ООН); розглянути практику Міжнародного суду ООН з ординарної сатисфакції, а також приклад впровадження надзвичайної сатисфакції в міжнародному праві.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання. Серед загальнонаукових методів можливо виділити аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, порівняння, конкретизація, системний підхід, герменевтичний, формально-юридичний, порівняльно-історичний тощо. Серед спеціально-наукових методів можливо виділити такі, як аналіз та узагальнення судової практики та правового моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

В разі порушення суб'єктом міжнародного права будь-якого міжнародного зобов'язання виникає політична відповідальність. Цей вид міжнародно-правової відповідальності походить із самого факту порушення норми, що охороняє інтереси іншої держави. Однією з форм політичної відповідальності є сатисфакція.

З розвитком інституту міжнародної відповідальності в міжнародно-правовій доктрині висловлена думка про доцільність виділення ординарних сатисфакцій як форми відповідальності за міжнародні правопорушення і надзвичайних сатисфакцій як форми відповідальності за

міжнародні злочини.

Ординарна сатисфакція – це задоволення державою-правопорушницею правомірних нематеріальних вимог потерпілої держави, що полягає у запевненні державою-правопорушницею про недопущення повторення правопорушення. Найхарактерніші її форми – вибачення, вираження жалю чи співчуття, покладання обов'язку матеріального відшкодування на осіб, причетних до вчинення міжнародного правопорушення, та їх покарання. В особливих випадках направляються спеціальні місії, а самі вибачення супроводжуються церемоніями надання почестей прапору потерпілої держави, виконанням гімну тощо. Мета сатисфакції – відновлення нематеріальної шкоди, насамперед заподіяної честі й гідності потерпілої держави, а характерними ознаками її є суворо офіційний характер, урочистість і гласність. Ординарні сатисфакції, зазвичай, – це символічні обтяження, які не є принизливими та надмірними. Надзвичайна сатисфакція – це різні тимчасові обмеження суверенітету та правоздатності держав, що вчинили міжнародне правопорушення. Її метою є викорінювання причин, що спонукали до правопорушення, і створення гарантій його не повторення у майбутньому. Надзвичайними сатисфакціями можуть бути: реорганізація окремих елементів політичної системи та скасування суспільних інститутів, наявність яких сприяла вчиненню державою міжнародного правопорушення; тимчасова окупація частини або всієї території; міжнародний контроль за використанням наукового та промислового потенціалу; демілітаризація промисловості або скорочення збройних сил [2, с. 133].

Відомий дослідник Patrick Dumberry з Університету Оттава вивів 4 форми сатисфакції [11, с.8-10]:

1. Перша форма сатисфакції полягає в тому, щоб відповідальна держава просто вибачилася або офіційно висловила жаль за вчинення протиправного діяння. Відомо чимало випадків, коли вибачення визнавалося недостатнім. У справі братів Ла Гранд Міжнародний Суд ООН визнав вибачення недостатнім, оскільки воно буде недостатньо і в інших справах, коли громадяни іноземних держав не повідомляли про свої права згідно з п. 1 ст.36 Віденської конвенції і піддавалися тривалому затриманню або серйозному покаранню [17].

2. Друга форма сатисфакції полягає в тому, щоб держава покарала представника або особу, відповідальну за діяння. В цьому зв'язку хочу нагадати, що положення, що розглядаються, відносяться не тільки до держав, а й до міжнародних організацій. Так, у зв'язку з убивством у 1948 р. у Палестині графа Бернадотта, який перебував на службі ООН, пред'явлено вимогу про покарання винних у цьому злочині [18].

3. Третя форма сатисфакції – це коли судовий орган робить заяву про протиправність дії, вчиненої державою. При цьому хочу відзначити, що робиться це у випадках заподіяння не лише моральної, а й матеріальної шкоди. Прикладом такої сатисфакції у разі нематеріальної шкоди може заява Міжнародного Суду у справі про «Corfu Channel» [5]. Інший приклад: рішення арбітражу у справі про «Rainbow Warrior» [4]. Така заява може бути єдиною формою відшкодування або передувати рішенням про будь-яку іншу форму відшкодування.

4. Четверта форма сатисфакції – грошова сатисфакція. Сатисфакція може супроводжуватися символічним

матеріальним відшкодуванням моральної шкоди. Арбітражне рішення у справі «Rainbow Warrior» рекомендувало Франції внести 2 млн дол. США у фонд, який буде засновано «для розвитку тісних та дружніх відносин між громадянами обох країн» [4].

У 2001 р. Комісія міжнародного права ООН розробила проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (прийнятий резолюцією A/RES/56/83 Генеральної Асамблеї ООН) [3]. Так, визначено, що формами відшкодування (репарації) є реституція, компенсація та сатисфакція: як окремо, так і у поєднанні (ст. 34).

Сатисфакції як формі відшкодування шкоди присвячена ст. 37 зі Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р., що має на увазі перший вищезазначений вид сатисфакції. Ст. 37 розділена на три пункти, кожен з яких стосується окремого аспекту сатисфакції. У п. 1 розглянуто правовий характер сатисфакції та види шкоди, за які її може бути надано. У п. 2 описано, хоча і невичерпно, деякі форми сатисфакції. У п. 3 закріплено обмеження зобов'язання з надання сатисфакції, які враховують минулу практику тоді, коли іноді запитували надмірні форми сатисфакції. Розглянемо ці аспекти детальніше.

Ст. 37 встановлює у п. 1, що держава, відповідальна за міжнародно-протиправне діяння, зобов'язана надати сатисфакцію за шкоду, заподіяну таким діянням, наскільки вона не може бути відшкодована реституцією або компенсацією.

Шкода, за яку відповідальна держава зобов'язана надати повне відшкодування, включає в себе будь-яку шкоду, матеріальну чи моральну, заподіяну міжнародно-протиправним діянням держави. Матеріальна та моральна шкода, заподіяна міжнародно-протиправним діянням зазвичай піддається фінансовому оцінюванню, а отже, підпадає під компенсацію. Сатисфакція, з іншого боку, є засобом відшкодування шкоди, що не піддається фінансовому оцінюванню, і є образою, нанесеною державі. Такі види шкоди нерідко носять символічний характер і виникають з самого факту порушення зобов'язання незалежно від його матеріальних наслідків для відповідної держави.

Сатисфакція відрізняється від реституції, компенсації як форм матеріальної відповідальності держави за вчинення міжнародного протиправного діяння, оскільки не стосується «матеріального» відшкодування завданих збитків. Її застосовують тоді, коли реституція чи компенсація не означають повного відшкодування. Так, сатисфакція може бути визнанням вини, висловленням жалю, офіційним вибаченням або схожими діями в інший визначений спосіб. Сама собою вона має бути пропорційною шкоді, а формат сатисфакції не може принижувати відповідальну державу.

Як приклади сатисфакції можна навести такі прецеденти:

1. У 1970 р. Федеральний Канцлер Німеччини Біллі Брандт під час свого візиту до Польщі став навколішки перед пам'ятником героям повстання в Польському гетто, тим самим приносячи вибачення за злочини нацистського режиму, скоєні під час придушення цього повстання [13].

2. У 2010 р. уряд Японії приніс офіційні вибачення Кореї за «збитки, завдані колоніальним пануванням

Токіо» [14].

3. У 2020 р. президент Ірану Рухані в розмові із Зеленським попросив вибачення за збитий літак 8 січня 2020 р. [15].

4. 9 Липня 2024 р. відбулось вшанування пам'яті жертв Волинської трагедії у Луцьку скоєному в 1943-1944 рр. [16].

Також слід розглянути практику Міжнародного суду ООН з ординарної сатисфакції в міжнародному праві, яка отримала широке визнання:

1. Справа «Боснія та Герцеговина проти Сербії та Чорногорії» (2007), Міжнародний суд ООН у відповідь на прохання Боснії та Герцеговини про відшкодування збитків, постановив, що акт геноциду в Сребрениці насправді не стався б, якби Сербія намагалася йому запобігти. А фінансова компенсація за нездатність запобігти геноциду в Сребрениці не буде відповідною формою репарації. Суд вважав найприйнятнішим варіантом сатисфакцію: твердження в резолютивній частині рішення про те, що Сербія не виконала зобов'язання запобігти злочину геноциду [4].

2. Справа «Rainbow Warrior», де суд зазначив, що «...будь-яке порушення державою певного зобов'язання, незалежно від походження, призводить до відповідальності держави, а отже, компенсування шкоди» [5]. Також трибунал ухвалив, що у практиці держав і міжнародних судових органів давно прийнято застосування сатисфакції як засобу захисту або форми відшкодування (в широкому сенсі) стосовно порушення міжнародного зобов'язання; така практика передусім стосується випадку моральної або юридичної шкоди, безпосередньо заподіяної державі, особливо на відміну від випадку шкоди особам, що зачіпає міжнародну відповідальність [5].

3. Справа «Corfu Channel», де суд, визнавши протиправною операцію з розмінування, проведену військово-морськими силами Великої Британії після вибуху, заявив, що для забезпечення поваги міжнародного права, органом якого він є, суд повинен оголосити, що дії британського військового флоту являли собою порушення албанського суверенітету. Ця заява відповідає проханням, заявленим Албанією через її адвоката, і саме собою є належною сатисфакцією [6].

4. Справа «Збройна діяльність на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди)» [7]. Демократична Республіка Конго (ДРК) також вимагала, щоб Уганда дала сатисфакцію шляхом проведення кримінальних розслідувань і судового переслідування осіб, причетних до порушень міжнародного права, скоєних на території Конго в період з 1998 до 2003 р., за які Уганду визнано відповідальною. У разі, якщо Уганда не сплатить будь-яку суму, присуджену Судом, ДРК попросила мораторні відсотки у розмірі 6 %. ДРК також попросила відшкодувати всі витрати, понесені в судовому процесі [8, с. 21].

Найяскравішим прикладом надзвичайної сатисфакції була Декларація про поразку Німеччини [9] та Рішенням Берлінської (Потсдамської) конференції [10] згідно з якими Німеччину зобов'язано визнати верховну владу Контрольного комітету, замість утворення власного

уряду.

Сатисфакція відповідно до Основних принципів визначається за допомогою переліку невичерпних заходів, які мають широку сферу застосування. Цей список включає шість підкатегорій:

1. Припинення порушень, що тривають;
2. Заходи встановлення правди та справедливості;
3. Належні пошуки та перепоховання зниклих безвісти та померлих;
4. Вибачення та визнання;
5. Вшанування пам'яті;
6. Освітні та навчальні матеріали [12].

Заходи зазвичай спрямовано на відповідальність держави за виправлення порушень у спосіб, який не розглядається класичними формами реституції та компенсації. З одного боку, міри сатисфакції можуть звузити доступну допомогу, а з іншого – можуть запропонувати широкі та трансформаційні заходи. У статтях Комісія міжнародного права ООН поняття сатисфакції також є широким і охоплює засоби правового захисту, які намагаються виправити стан потерпілої сторони, «якщо це не може бути відшкодовано шляхом реституції або компенсації» (ст. 37) [3]. Сатисфакція може складатися з визнання порушення, вираження жалю, офіційне вибачення або інший відповідний спосіб (ст. 37). У контексті відшкодування за порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права Суд зазвичай обмежує свої модальності сатисфакції визнанням протиправних дій у пункті резолютивної частини самого рішення.

ВИСНОВКИ

Згідно з дослідженими матеріалами можна зробити висновок про застосування особливого засобу відшкодування у разі заподіяння державі міжнародно-протиправним діянням нематеріальної шкоди. Сатисфакція є особливою формою відшкодування, що застосовується з метою повного відшкодування тоді, коли завдана шкода не відшкодована ні реституцією, ні компенсацією. З розвитком інституту міжнародної відповідальності в міжнародно-правовій доктрині висловлено думку про доцільність виділення ординарних сатисфакції як форми відповідальності за міжнародні правопорушення і надзвичайних сатисфакції як форми відповідальності за міжнародні злочини. Водночас практика свідчить, що сатисфакція може супроводжувати як реституцію, так і компенсацію. Сатисфакція як правовий наслідок міжнародної відповідальності відіграє скоріше доповнюючу роль.

Застосування сатисфакції підтверджується міжнародною судовою практикою, зокрема прикладами декларативних заяв. Рішення Міжнародного суду ООН із присудження сатисфакції отримують широке визнання, певною мірою через те, що засудження міжнародно-протиправного діяння авторитетною третьою стороною має на меті досягнення рівноваги між інтересами сторін у певній справі, з одного боку, та основоположними інтересами міжнародного співтовариства, з іншого.

Список використаних джерел

1. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. Київ, 2018. 762 с.

2. Войціховський А.В. Міжнародне Право. Харків, 2020. 133 с.
3. Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (прийнятий резолюцією A/RES/56/83 Генеральної Асамблеї ООН. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
4. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-19960711-JUD-01-00-EN.pdf>
5. Rainbow Warrior (New Zealand/France). Reports of International Arbitral Awards. 1990. Vol. 20. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf
6. Corfu Channel. Merits. Judgment. I.C.J. Reports 1949. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/1/001-19480325-JUD-01-00-EN.pdf>
7. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/116/7151.pdf>
8. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). 9 February 2022 Judgment. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf>
9. Declaration Regarding the Defeat of Germany and the Assumption of Supreme Authority by Allied Powers; 1945. June 5. URL: <https://avalon.law.yale.edu/wwii/ger01.asp>
10. Foreign relations of the United States: diplomatic papers, the conference of Berlin (the Potsdam conference), 1945, Vol. II. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv02/d1380>
11. Dumbery P. Satisfaction as a Form of Reparation for Moral Damages Suffered by Investors and Respondent States in Investor-State Arbitration Disputes. URL: https://www.researchgate.net/publication/253235900_Satisfaction_as_a_Form_of_Reparation_for_Moral_Damages_Suffered_by_Investors_and_Respondent_States_in_Investor-State_Arbitration_Disputes
12. United Nations Audiovisual Library of International Law. General Assembly Resolution 60/147 (Basic Principles and Guidelines on the right to a remedy and preparation for victims of gross violations of International Humanitarian Law). URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf
13. Deutsches Historisches Museum. The Warsaw Genuflection: Willy Brandt's historic Gesture. URL: <https://www.dhm.de/blog/2016/12/07/392>
14. The New York Times. Japan Apologizes to South Korea on Colonization. URL: <https://www.nytimes.com/2010/08/11/world/asia/11japan.html>
15. LB.ua. Дорослий погляд на світ. Президент Ірану Рухані в розмові із Зеленським попросив вибачення за збитий літак. URL: https://lb.ua/news/2020/01/11/446911_prezident_irana_ruhani_razgovore.html
16. Укрінформ – єдине національне інформаційне агентство України, джерело інформації про політичне, економічне, соціальне, наукове, культурне, суспільне життя в Україні та за кордоном. Президенти України та Польщі Володимир Зеленський і Анджей Дуда вшанували пам'ять жертв Волинської трагедії у Луцьку. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3733437-razom-mi-silnisi-zelenskij-i-duda-vsnuvali-pamat-zertv-volinskoi-tragedii.html>
17. International Court of Justice. LaGrand (Germany v. United States of America). URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/case/104>
18. United Nations. Assassination of Count Bernadotte – UN claim for damages from Israel – Letter from Israel. URL: <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-178849/>

References

1. Baimuratov M.O. International public law. Kyiv, 2018. 762 p. (in Ukrainian).
2. Voitsikhovskiy A.V. International Law. Kharkiv, 2020. 133 p. (in Ukrainian).
3. Draft articles on the responsibility of states for internationally wrongful acts (adopted by resolution A/RES/56/83 of the UN General Assembly. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
4. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-19960711-JUD-01-00-EN.pdf>
5. Rainbow Warrior (New Zealand/France). Reports of International Arbitral Awards. 1990. Vol. 20. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf
6. Corfu Channel. Merits. Judgment. I.C.J. Reports 1949. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/1/001-19480325-JUD-01-00-EN.pdf>
7. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/116/7151.pdf>
8. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). 9 February 2022 Judgment. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf>
9. Declaration Regarding the Defeat of Germany and the Assumption of Supreme Authority by Allied Powers; 1945. June 5. URL: <https://avalon.law.yale.edu/wwii/ger01.asp>
10. Foreign relations of the United States: diplomatic papers, the conference of Berlin (the Potsdam conference), 1945, Vol. II. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv02/d1380>
11. Dumbery P. Satisfaction as a Form of Reparation for Moral Damages Suffered by Investors and Respondent States in Investor-State Arbitration Disputes. URL: https://www.researchgate.net/publication/253235900_Satisfaction_as_a_Form_of_Reparation_for_Moral_Damages_Suffered_by_Investors_and_Respondent_States_in_Investor-State_Arbitration_Disputes
12. United Nations Audiovisual Library of International Law. General Assembly Resolution 60/147 (Basic Principles and Guidelines on the right to a remedy and preparation for victims of gross violations of International Humanitarian Law). URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf
13. Deutsches Historisches Museum. The Warsaw Genuflection: Willy Brandt's historic Gesture. URL: <https://www.dhm.de/blog/2016/12/07/392>
14. The New York Times. Japan Apologizes to South Korea on Colonization. URL: <https://www.nytimes.com/2010/08/11/world/asia/11japan.html>
15. LB.ua. An adult view of the world. In a conversation with Zelenskyi, Iranian President Rukhani apologized for the downed

plane. URL: https://lb.ua/news/2020/01/11/446911_prezident_irana_ruhani_razgovore.html (in Ukrainian).

16. Ukrinform is the only national information agency of Ukraine, a source of information about political, economic, social, scientific, cultural, social life in Ukraine and abroad. *The Presidents of Ukraine and Poland Volodymyr Zelenskyi i Andrzej Duda honored the memory of the victims of the Volyn tragedy in Lutsk*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3733437-razom-mi-silnisi-zelenskij-i-duda-vsanuvali-pamat-zertv-volinskoi-tragedii.html> (in Ukrainian).

17. International Court of Justice. LaGrand (Germany v. United States of America). URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/case/104>

18. United Nations. Assassination of Count Bernadotte – UN claim for damages from Israel – Letter from Israel. URL: <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-178849/>

Valerii LYKHVAR

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1475-2433>

e-mail: valeriylyhvar@gmail.com

INTERNATIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION OF SATISFACTION AS A FORM OF POLITICAL RESPONSIBILITY OF STATES

The paper attempts to determine the principles of international legal regulation of the application of satisfaction as a form of political responsibility in international law. Theoretical provisions regarding the international legal regulation of the application of satisfaction as one of the forms of political responsibility according to international law are analyzed. Four forms of satisfaction were analyzed, which were derived by the famous researcher Patrick Dumberry from the University of Ottawa: The first - the responsible state simply apologized or officially expressed regret for committing an illegal act; The second - the state punished the representative or person responsible for the act; The third is when a judicial body makes a statement about the illegality of an action taken by the state. The fourth is monetary satisfaction. Satisfaction may be accompanied by symbolic material compensation for moral damage. The draft articles on the responsibility of states for internationally wrongful acts developed by the UN International Law Commission (adopted by UN General Assembly resolution A/RES/56/83) were analysed. Thus, it is determined that the forms of compensation (reparation) are restitution, compensation and satisfaction: both separately and in combination (Article 34). Article 37 of the Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts of 2001 deals with satisfaction as a form of compensation for damages, which refers to the first type of satisfaction mentioned above. The practice of the International Court of Justice of the United Nations regarding ordinary satisfaction was considered - the case "Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro" (2007), the case "Rainbow Warrior", the case "Corfu Channel", the case "Armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of Congo v. Uganda)". An example of the implementation of extraordinary satisfaction in international law is considered - the Declaration on the Defeat of Germany and the Decision of the Berlin (Potsdam) Conference. Based on the presented material, it was concluded that the application of satisfaction is confirmed by international judicial practice, in particular, by examples of declarative statements. The decisions of the International Court of Justice of the United Nations on the award of satisfaction are widely accepted, to some extent because the condemnation of an internationally wrongful act by an authoritative third party aims to achieve a balance between the interests of the parties in a particular case, on the one hand, and the fundamental interests of the international community, on the other.

Keywords: satisfaction, ordinary satisfaction, extraordinary satisfaction, political responsibility of states in international law, international responsibility, international law

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.8>
УДК 338.2:338.48

Оксана Анатоліївна **КОВАЛИК**

к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6936-6778>

e-mail: o.a.kovalik@op.edu.ua

Анастасія Павлівна **СКІЧКО**

студентка, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9686-0965>

e-mail: anastasiya.skichko@mzeid.in

ПРОБЛЕМИ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ГОТЕЛЬНОЇ СФЕРИ У СТАНІ ВІЙНИ

У статті подано специфіку поняття ресурсів та ресурсного забезпечення, проблеми з якими стикається Україна в умовах війни для підприємств готельної сфери. Розглянуто основні види ресурсного забезпечення у цій сфері та принципи механізму, за якими працюють ресурси. Всього розглянуто 7 типів ресурсного забезпечення та шість принципів механізму роботи ресурсів. Серед ресурсного забезпечення подано такі види: матеріальне, фінансове, людські ресурси, інформаційне, технічне, природні ресурси та майнові.

Ключові слова: війна, ресурси, ресурсне забезпечення, принципи, готельна сфера, людські ресурси, матеріальні ресурси

ВСТУП

У період війни в Україні готельна сфера зазнала значних змін. Через обмеження і небезпеку зменшився потік туристів, що вплинуло на доходи готелів. Однак багато закладів почали надавати свої приміщення для тимчасового розміщення переселенців та волонтерів. Це дало змогу підтримувати діяльність і зберігати робочі місця. Використання ресурсів у готельній сфері під час війни має критичне значення. Забезпечення якісного обслуговування в умовах обмежених можливостей вимагає оптимального розподілу коштів, запасів та людських ресурсів. Контроль над ресурсами допомагає підприємствам не тільки вижити, але й знайти нові шляхи розвитку, зокрема через інноваційні рішення, соціальні проекти та підтримку економічного зростання.

Аналіз використання ресурсів та забезпечення ресурсами підприємства готельної сфери кожен автор визначає по-різному як й їх види: визначення поняття ресурсів (М. Дерев'янка) [1]; ресурси як матеріальні й нематеріальні активи (Б. Вернерфельт) [2]; ресурсне забезпечення (О.М. Кремній) [3]; особливості ресурсного менеджменту у сфері послуг у воєнний період (О.А. Ковалик, Л.А. Левиченкова) [4].

Через активне обговорення теми проблем ресурсного забезпечення для підприємства готельної сфери питання залишається відкритим для стану війни та недостатньо дослідженим навіть сьогодні.

МЕТА роботи – визначити проблеми ресурсного забезпечення підприємств України готельної сфери у стані війни.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для дослідження застосовано методи аналізу, синтезу, дослідження та узагальнення інформації. Інформаційною основою роботи є дослідження провідних вчених.

РЕЗУЛЬТАТИ

Індустрія готельної сфери має свої особливості та переваги. Завдяки забезпеченню ресурсів кожний вид діяльності обслуговування клієнтів являє собою цілий

комплекс заходів, спрямованих на якість продукції. Ресурси бувають різними, але саме в туризмі вони являють собою кошти, запаси, доходи для реалізації та розвитку підприємства, певні можливості та інші матеріали, притаманні будь-якій сфері. Туристичне підприємство включає в себе реалізацію ресурсів, які за безпечують життя та подальший розвиток діяльності підприємства, підтримуючи її стратегії та цінності.

Використання повного обсягу ресурсів є важливим етапом життєвого циклу підприємства загалом. За контролю використання ресурсів кінцевий результат допомагає готельній сфері перейти в режим розвитку своєї діяльності, у більш вигідне становище, включаючи в себе розвиток інноваційної структури, соціальних служб, а також забезпечення одночасного економічного зростання для розширення видів послуг. Ю.М. Дерев'янка визначає ресурси як будь-які речовини, які можуть задовольнити потреби людства за рахунок свого енергетичного та інформаційного потенціалу, включаючи відкриті стаціонарні системи [1].

Б. Вернерфельт розглядає ресурси як матеріальні та нематеріальні активи, що постійно пов'язані з підприємством. Він вважає, що ці ресурси є ключовими елементами для досягнення стійкої конкурентної переваги. Підприємства, які можуть ефективно використовувати свої ресурси, можуть створювати унікальні пропозиції для ринку, а отже, досягати успіху [2].

Незважаючи на те, що ресурси являються формою господарювання незалежно від галузі, вони виконують свою функцію забезпечення самого підприємства. Багато хто з авторів відмічає, що ресурси підприємства являються різними типами даних показників, наприклад: робоча сила, засоби праці, енергія, багатство, можливості тощо, але ці ресурси відносяться до запасів виробника, у цьому разі для готельної сфери вони становлять саме цінність у робочій силі як фахівця персоналу. Отже, в галузі готельної сфери для підприємства ресурси відіграють важливу роль задля забезпечення якісного обслуговування клієнтів та успішності діяльності підприємства загалом. Виходячи з різноманіт-

ності форм та видів послуг готельної сфери, треба враховувати також цільову аудиторію та фактор ефективності використання ресурсів.

Забезпечення ресурсами туристів у будь-якій сфері – це невід’ємна складова управління діяльності підприємства. Будь-яка сфера готельного комплексу чи ресторанного господарства мають свої особливості з використання ресурсів. Саме значення ресурсного забезпечення різні автори позначають для себе як вид або напрям. За словами О.М. Креміня, ресурсне забезпечення – це саме сукупність видів певних ресурсів і джерел їх формування, які можуть брати участь як в самому процесі розвитку підприємства, так й їх може бути використано для широкомасштабного процесу, для потенційних можливостей [3].

Ресурсне забезпечення для обслуговуючої діяльності підприємства включає до себе матеріальні, трудові, фінансові та людські ресурси. За допомогою ресурсного забезпечення для багатьох сфер являється ефективним засобом задовольнити потреби підприємства передусім стосовно персоналу, а також соціального середовища.

Цінність і вплив ресурсів на корпоративну ефективність визначається роллю ресурсів у досягненні корпоративних цілей, альтернативами та ступенем впливу ціни на окремий ресурс і оцінюється за допомогою системи показників, що відображає ефективність роботи компанії. Не менш важливим для ефективного функціонування підприємства є управління формуванням і раціональним використанням ресурсів у різних сферах в умовах динамічних змін наявної організації.

Під час війни в Україні готельна сфера забезпечена ресурсами зовсім в іншому плані. Ресторани надають можливість клієнтам забезпечити собі робочий процес та зарядити телефони, готелі же стали притулком для багатьох біженців на початку війни. Розглянемо нижче типи ресурсного забезпечення в умовах війни:

- матеріальне забезпечення включає всі матеріальні ресурси, такі як сировина, обладнання, матеріали для упаковки та транспорту, інвентар. В умовах війни особливу увагу приділено захисним матеріалам, забезпеченню безпеки, облаштуванню укриттів;

- фінансове забезпечення охоплює грошові ресурси для фінансування діяльності підприємства: оплата заробітної плати, покриття витрат на закупівлю матеріалів, оренду приміщень, рекламу тощо. Під час війни ресурсне забезпечення включає також залучення грантів, кредитів під низький відсоток, благодійні внески;

- людські ресурси являють собою персонал, який працює в організації. Включає робочу силу, навички, знання, досвід та потенціал для розвитку. В умовах війни важливо забезпечувати безпеку працівників, надавати психологічну підтримку та навчання новим навичкам;

- інформаційне забезпечення включає дані та інформацію для прийняття управлінських рішень а також забезпечення ефективної діяльності підприємства. Включає системи обліку, інформаційні технології, аналітику даних. Під час війни особливо важлива оперативна інформація стосовно безпеки та комунікації з гостями та персоналом;

- технічне забезпечення – це обладнання, програмне забезпечення та технічні ресурси для здійснення опе-

рацій та надання послуг. В умовах війни включає технології для безпечного обслуговування, дистанційної роботи та онлайн-бронювання;

- природні ресурси, такі як вода, земля, деревина, мінерали тощо, що використовуються для надання послуг. Під час війни важливо забезпечувати доступ до основних природних ресурсів, особливо води та електроенергії;

- майнові ресурси або активи, якими володіє організація або особа, і які може бути використано для надання послуг: нерухомість, інтелектуальна власність, фінансові активи, земельні ділянки. В умовах війни включає в себе забезпечення збереження та захисту майна, використання нерухомості для розміщення переселенців.

Ці типи ресурсів є критичними для підтримання діяльності готельної сфери під час війни, допомагаючи підприємствам адаптуватися до нових умов, зберігати операційну спроможність та забезпечувати підтримку гостям і персоналу. Ресурси підприємства включають широкий спектр активів та можливостей, які використовуються для досягнення стратегічних цілей та забезпечення успіху на ринку. Принципи механізму за забезпечення ресурсами підприємства являється головним показником кращого розуміння та ефективного використання цих ресурсів. Ресурсне забезпечення діяльності підприємства базується на механізмі, який складається з таких принципів:

- принцип автономності передбачає можливість повного забезпечення виробництва ресурсами або мінімізацію залежності від постачальників;

- принцип безперервності покликаний забезпечити сталість виробництва і зменшити простой у роботі;

- принцип відповідності гарантує, що наявних ресурсів достатньо для досягнення поставлених цілей і завдань;

- принцип адаптивності (гнучкості) передбачає реагування на зміни і вплив зовнішніх та внутрішніх факторів;

- принцип плановості вимагає ресурсне забезпечення на основі чіткої програми розвитку підприємства;

- принцип цілеспрямованості передбачає залучення ресурсів тільки для досягнення визначених цілей і завдань функціонування;

- принцип ресурсозбереження стимулює економне використання ресурсів, які не можуть бути відтворені, і впровадження енергозберігаючих технологій [4].

В умовах війни готельна сфера України стикається з низкою проблем, пов'язаних із забезпеченням ресурсами. Саме тому відзначимо головні проблеми з якими стикаються багато підприємств зараз в Україні:

- недостатність матеріальних ресурсів: може призвести до обмеженого доступу до необхідних матеріалів, таких як продукти харчування, прибирання та постільна білизна, а також до скорочення обсягу послуг, низької якості обслуговування та незадовільного досвіду для гостей;

- фінансові проблеми: воєнний конфлікт спричиняє економічну нестабільність та зменшення платоспроможності населення. Це призводить до зменшення числа туристів та прибутковості готелів. Крім того, інфраструктура та обладнання готелів постраждають внаслідок воєнних дій, що вимагає значних витрат на

відновлення та ремонт;

– безпека персоналу та гостей: війна створює агрозупу безпеці персоналу та гостей готелю. Готелі приділяють особливу увагу питанням безпеки, включаючи системи безпеки, плани евакуації та навчання персоналу стосовно дій у надзвичайних ситуаціях;

– зменшення попиту на готельні послуги: воєнний конфлікт призводить до зменшення попиту на готельні послуги через зниження числа туристів та бронювань. Готелі повинні адаптуватися до цього шляхом залучення нових ринків або надання додаткових послуг, щоб зберегти свою конкурентоспроможність;

– зменшення доступності ресурсів: війна надає обмежений доступ до необхідних ресурсів, таких як електроенергія, вода та Інтернет-з'єднання. Власники готелів та ресторанів розробляють плани надзвичайних ситуацій та резервні режими функціонування для забезпечення безперебійної роботи навіть в умовах обмеженої доступності ресурсів.

ВИСНОВКИ

Специфіка забезпечення ресурсами підприємства готельної сфери вимагає максимального рівня безпеки для споживачів, а також стає викликом для власників підприємства, які зустрічаються з обстрілом інфраструктури та нестачею матеріалів через складний процес логістики чи фінансового стану. Проблеми з матеріальним, фінансовим, людським, інформаційним, технічним, природним та майновим забезпеченням стали надзвичайно актуальними тому забезпечення необхідних ресурсів в умовах війни стали пріоритетами для готелів та ресторанів. Розуміння принципів ресурсного забезпечення, таких як автономність, безперервність, відповідність, адаптивність, плановість, цілеспрямованість та ресурсозбереження, допомагає підприємствам управляти ресурсами ефективно та швидко реагувати на виклики війни. Важливим складником успіху в цих умовах є не лише збереження операційної діяльності, але й здатність адаптуватися до нових умов та забезпечення потреб гостей і персоналу в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Дерев'яно Ю.М. Наукові підходи до визначення категорії «ресурс». *Механізм регулювання економіки*. 2009. № 1. С. 160-165.
2. Вернерфельт Б. Ресурсний погляд на фірму. *Журнал стратегічного менеджменту*. 1984. № 5. С. 171-180.
3. Кремін О.М. Ресурсне та організаційне забезпечення ефективного розвитку підприємств (за матеріалами цукрових заводів України): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Київ, 2009. 21 с.
4. Ковалик О.А., Левиченкова Л.А. Особливості ресурсного менеджменту у сфері HoReCa у воєнний період. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 6. С. 91-93.

References

1. Derevianko Yu.M. Scientific approaches to defining the "resource" category. *Mechanism of economic regulation*. 2009. No. 1. pp. 160-165. (in Ukrainian).
2. Wernerfelt B. A Resource-Based View of the Firm. *Strategic Management Journal*. 1984. № 5. pp. 171-180.
3. Kremin O.M. Resource and organizational support for the effective development of enterprises (based on the materials of sugar factories of Ukraine): abstract diss. ... PhD in economics: 08.00.04. Kyiv, 2009. 21 p. (in Ukrainian).
4. Kovalyk O.A., Levychenkova L.A. Peculiarities of resource management in the field of HoReCa during the war period. *Economics. Finances. Law*. 2023. No. 6. pp. 91-93. (in Ukrainian).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6936-6778>

e-mail: o.a.kovalik@op.edu.ua

Anastasiia SKICHKO

student, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9686-0965>

e-mail: anastasiya.skichko@mzeid.in

PROBLEMS OF RESOURCE PROVISION OF UKRAINE ENTERPRISES IN THE HOTEL SECTOR IN A STATE OF WAR

Introduction. During the war in Ukraine, the hotel industry underwent significant changes. Due to restrictions and danger, the flow of tourists decreased, which affected the income of hotels. However, many institutions began to provide their premises for temporary accommodation of displaced persons and volunteers. This made it possible to maintain activities and save jobs. The use of resources in the hospitality industry during wartime is critical. Ensuring quality service in conditions of limited opportunities requires optimal allocation of funds, supplies and human resources. Control over resources helps enterprises not only to survive, but also to find new ways of development, in particular through innovative solutions, social projects and support of economic growth.

The purpose of the paper is to determine the problems of resource provision of enterprises of the hotel sector of Ukraine in a state of war.

Results. The war situation in Ukraine had a great impact on the hotel industry and forced businesses to adapt to new conditions. Hotels have become not only a place for temporary accommodation, but also a refuge for refugees, and restaurants have the ability to provide work flow and phone charges for customers. The difficulties in providing resources such as material, financial, human and other have become particularly relevant. Hotels and restaurants respond to these challenges by taking into account the protection of employees and guests, attracting financial and material support and adapting to limited conditions. Secured resources became a key part of the survival and further development of the hotel industry during the war.

Conclusion. The specificity of resourcing the hotel industry requires the maximum level of security for consumers, and also becomes a problem for business owners who are faced with attacks on infrastructure and lack of materials due to a complex logistics process or financial situation. Problems with material, financial, human, informational, technical, natural and property support have become extremely urgent, so the provision of some resources in wartime conditions have become priorities for hotels and restaurants. Understanding resource management principles such as autonomy, continuity, compliance, adaptability, planning, focus, and resource conservation helps businesses respond to the challenges of war effectively and in time. An important component of success in these conditions is not only the preservation of operational activity, but also the ability to adapt to new conditions and provide anything needed, including personnel, in wartime conditions.

Keywords: war, resources, resource provision, principles, hotel sphere, human resources, material resources

Антон Віталійович ГУЦУ

студент, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4139-6710>

e-mail: hutsu.8864648@stud.op.edu.ua

Олена Михайлівна ЛУК'ЯНЧУК

старший викладач, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4593-3130>

e-mail: helenlukianchuk@gmail.com

Марина Олександрівна АКУЛЮШИНА

к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0230-4019>

e-mail: akmarin@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено стратегічному спрямуванню ризик-менеджменту для покращення ефективності діяльності підприємства у воєнний час. Подано основні аспекти ризик-менеджменту відповідно до Strategy Execution. Розглянуто ключові принципи оптимізації ризик-менеджменту, включаючи особливості розвитку стратегії, інтеграцію в бізнес-процеси, вдосконалення функцій управління та процесів контролю. Зокрема, подано важливість впровадження ризик-менеджменту в основні фази бізнес-планування підприємства. Розглянуто заходи, що допоможуть підприємствам зменшити витрати, збільшити покриття ризиків та забезпечити сталий розвиток.

Ключові слова: ризик-менеджмент, стратегічне спрямування, ефективність управління, бізнес-процеси, сталість розвитку, антикризові стратегії

ВСТУП

Уміння ефективно управляти ризиками на підприємстві є критично важливою складовою успішного функціонування в будь-яких умовах, однак, умови воєнного стану надають цій проблематиці особливий контекст та виклики. Воєнний стан негативно впливає на всі сфери життя суспільства, включаючи в себе, як і діяльність підприємств, так, і діяльність усіх суб'єктів господарювання. Збільшення ризиків, нестабільність умов праці, небезпека для персоналу та інфраструктури – це лише деякі з аспектів, які потребують негайної уваги, швидкого коригування та ефективного управління.

Ризиковість є невід'ємним складником підприємницької діяльності, причому вона розглядається в двох аспектах, а саме невизначеності як первинного явища та ризику – вторинного явища [1].

Ризик є фактором, який можна виміряти фактично, методом аналізу основної діяльності, а невизначеність є фактором невідповідності та неготовності до сучасних умов та потреб суспільства, і саме тому є невизначеним для діяльності підприємства. Тож проблематика вдосконалення ризик-менеджменту в умовах воєнного стану ще більше стає актуальною нині, а зростаюча ринкова нестабільність стає все більш поширеною, а це означає, що підприємства повинні бути готовими до нарізноманітніших сценаріїв. Ризики не тільки збільшуються, але й набувають нових вимірів, таких як можливість втрати доступу до фінансових, господарських, земельних та навіть людських ресурсів.

Однак, незважаючи на ці виклики, управління ризиками на підприємствах залишається недостатньо розвинутиим напрямом. Часто підприємства зосереджені на збереженні операційної діяльності, занадто пізно виявляють ризики або недооцінюють їх важливість, а нестача належного управління ризиками може приз-

вести до серйозних втрат, які можуть стати критичними для подальшого існування підприємства, особливо під час воєнного стану.

Одним з найбільших викликів у цьому контексті є необхідність не лише реагувати на ризики, але й активно прогнозувати їх, розробляти стратегії мінімізації. Підприємства повинні бути готові до швидких змін у політичному, економічному та соціальному середовищі, а також мати механізми адаптації до нових умов. Тільки такий комплексний підхід дасть змогу зберегти стійкість та ефективність бізнесу навіть у найскладніших умовах.

Отже, постановка проблеми полягає в тому, як підприємства можуть ефективно управляти ризиками в умовах воєнного стану, забезпечуючи свою стійкість та здатність адаптуватися до змінних умов. Це не лише наукове завдання, а й практичний виклик, який вимагає комплексного підходу та інноваційних стратегій управління.

МЕТА роботи – вивчення особливостей формування та вдосконалення ризик-менеджменту на підприємстві в умовах воєнного стану.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріалах періодичних видань. Застосовано методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення, системний підхід тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Цю проблематику розглядали низка українських та міжнародних вчених, особливо у сфері формування ефективного ризик-менеджменту підприємства. У статті [2] А.С. Чайкіна наголошує, що за інтеграції ризик-менеджменту в систему управління підприємством важливо керуватися такими принципами, які будуть чітко формулювати та сприяти захисту стратегічних і тактичних

цілей цього підприємства.

Ризик-менеджмент має бути тісно пов'язаним з основною діяльністю підприємства та впроваджуватися в усі бізнес-процеси. Розв'язання ризиків має стати невід'ємним складником процесу прийняття рішень, що дасть змогу планувати та виконувати рішення з урахуванням оцінки ризиків та їх впливу на діяльність підприємства [7].

Розроблення стратегії ризик-менеджменту, інтеграція його у бізнес-процеси та постійне вдосконалення функцій управління допоможуть досягти стратегічних цілей підприємства та забезпечити його сталий розвиток. Одним із важливих кроків оптимізації ризик-менеджменту на підприємстві є надання інформації стекхолдерам [3].

Формулювання політики управління ризиками визначає основні принципи та стратегії, які буде застосовано під час втілення проєкту. Важливо зрозуміти, що це не лише встановлення правил, але й створення фундаменту для подальшого процесу управління ризиками.

Ідентифікація ризиків – наступний крок, який передбачає аналіз потенційних негативних подій, що можуть вплинути на проєкт. Вважається, що цей етап вимагає детального аналізу та співпраці між всіма зацікавленими сторонами функціонування підприємства, щоб забезпечити повне розуміння власних потенційних загроз.

Після ідентифікації ризиків настає час для їх аналізу та оцінювання. Важливо не лише визначити й оцінити ймовірність та вплив ризикових подій, але й зрозуміти взаємозв'язки між ними, щоб ефективно та швидко реагувати.

Далі необхідно розробити план контрзаходів проти ризиків, який повинен включати стратегії уникнення, зменшення, дистрибуції та передачі ризиків, щоб максимізувати можливості та зменшити загрози.

Останнім етапом є виконання контрзаходів, що передбачає не лише розроблення плану, але й його активне виконання та моніторинг. Цей процес повинен бути постійним та систематичним, щоб вчасно реагувати на зміни та мінімізувати ризики.

Відповідно до Strategy Execution стратегічний ризик включає такі аспекти:

1. Операційний ризик виникає, коли внутрішні помилки в операціях перешкоджають потоку продуктів або послуг. Наприклад, відсилання пошкоджених продуктів може негативно позначитися на компаніях, що спеціалізуються на дистрибуції харчових продуктів.

2. Ризик знецінення активів стає реальністю, коли активи компанії втрачають значну частину своєї поточної вартості через зменшення ймовірності отримання майбутніх грошових потоків. Наприклад, втрата майна, такого як виробничий цех, через стихійні та воєнні лиха.

3. Конкурентний ризик може настати внаслідок змін у конкурентному оточенні, що можуть порушити здатність організації створювати цінність і відмінності у своїх пропозиціях, що в кінцевому підсумку може призвести до значних втрат прибутку.

4. Репутаційний ризик полягає в тому, що цінність організації може зменшитися через втрату довіри зацікавлених сторін до її цілей. Це переважно є результатом неспроможності контролювати будь-яке з пере-

рахованих вище джерел стратегічного ризику [4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, а саме важливість впровадження та покращення ризик-менеджменту на підприємстві стає наважливою для сучасного існування бізнесу в країні. Ефективне управління ризиками в сучасному бізнесі має величезне значення, особливо для забезпечення успішності організації в конкурентному середовищі. Однією з ключових переваг такого управління є збереження репутації компанії через попередження можливих інцидентів, які можуть негативно вплинути на репутацію, організація захищає своє ім'я та відповідно зберігає довіру споживачів і партнерів.

Крім того, управління ризиками допомагає мінімізувати фінансові втрати. Шляхом створення спеціальних груп управління ризиками, компанії прагнуть уникнути серйозних втрат, що можуть загрожувати їхній фінансовій стабільності. Проте, незважаючи на це, деякі ризики все одно можуть впливати на прибуток компанії, тому важливо постійно вдосконалювати процеси управління ризиками.

Варто зазначити, що управління ризиками може бути не лише інструментом захисту, але й стимулом для інновацій та зростання компанії. Шляхом виявлення потенційних ризиків та їхнього аналізу організація може знайти нові можливості для розвитку та впровадження інноваційних рішень.

Концепція ризико-орієнтованого управління в економічній безпеці підприємства має декілька ключових аспектів:

- широке охоплення – включає в себе всі сфери діяльності підприємства, інтегруючи процедури управління ризиками в усі аспекти функціонування: це означає, що кожен працівник має розуміти свою роль у виявленні та зниженні ризиків;

- збалансований підхід – прийняття рішень з реагування на ризики відбувається на основі об'єктивного балансу між можливими втратами та можливостями, а також між витратами на управління ризиками та можливими збитками;

- комплексність і інтеграція – управління ризиками базується на єдиній методології та принципах, враховуючи взаємозв'язок ризиків та їх взаємовплив на підприємство, що означає, що всі дії спрямовано на досягнення загальної мети – забезпечення економічної безпеки;

- інтеграція та координація – управління ризиками відбувається за участю власників підприємства та його співробітників, що виконують свої обов'язки, що вимагає від керівництва створення відповідної культури безпеки та постійного навчання персоналу;

- безперервність – управління ризиками є постійним процесом, що включає регулярний моніторинг та оновлення інформації і дає змогу підприємству адаптуватися до змін в оточенні та вчасно реагувати на нові ризики.

Загальний підхід до ризико-орієнтованого управління в економічній безпеці полягає в тому, щоб цей процес був не лише формальним виконанням вимог, але й втіленням стратегії підприємства з метою захисту його інтересів та забезпечення стійкого розвитку.

Подано кроки з виявлення та аналізу різних видів ризиків, які можуть впливати на ефективність підприємства (табл.1) [10, 11].

Таблиця 1 – Головні кроки щодо виявлення та оцінки різних видів ризиків, щодо впливу на діяльність підприємства

Види ризиків	Характеристика
Логістичні ризики	Визначення та аналіз основних логістичних проблем, включаючи затримки поставок, проблеми складського управління та транспортування.
Клієнтські ризики та зменшення продажів	Оцінювання факторів, які можуть впливати на попит на продукцію або послуги підприємства, а також виявлення стратегій збереження та збільшення клієнтської бази.
Ризики браку персоналу	Аналіз чинників, що впливають на задоволеність та робочий потенціал персоналу, та визначення шляхів зменшення втрат кваліфікованих працівників.
Репутаційні ризики	Вивчення методів управління репутацією підприємства та заходів з попередження можливих негативних наслідків для бренду.

Враховуючи досвід роботи в українських компаніях, менеджери стикнулися з низкою викликів під час воєнного стану. Серед цих викликів були проблеми з поставками товарів, брак персоналу, зменшення кількості клієнтів і загрози для репутації компанії, а також інші ризики для компанії, що призводили або можуть в подальшому призвести до погіршення діяльності.

Передусім забезпечення поставок товарів стало надзвичайно складним у зв'язку з обмеженими можливостями транспортування через зони конфлікту. Це призвело до затримок у доставці та нестачі товарів на складі, що, зі свого боку, негативно вплинуло на взаємодію з клієнтами та призвело до невеликої втрати довіри [3].

Збільшення загального ланцюгу поставки та збільшення термінів доставки посприяло збільшенню ціни на інструменти та розхідний матеріал. До того ж блокування кордонів з сусідніми територіями посприяли додатковій затримці товару, що стало саме тим фактором «невизначеності», яким важко керувати, та ставило під загрозу відповідну роботу підприємств.

Також під час воєнного стану одним із ключових викликів, з якими стикнулося будь-яке підприємство, є нестача кваліфікованого персоналу через його витік закордон. Ця проблема, яка стосується не лише конкретної компанії, а й країни загалом, виникає через різноманітні ризики та має значний вплив на всі сфери функціонування підприємства.

Насамперед варто зазначити, що військові конфлікти, особливо у відкритому форматі воєнного стану, негативно впливають на економіку країни, що й призводить до того, що багато кваліфікованих фахівців, які мають можливість, виїжджають за кордон або переїжджають до інших регіонів країни, де не відчувається такого рівня напруги та загрози [5].

Така міграція талановитих кадрів призводить до нестачі кваліфікованої робочої сили, і як результат важко забезпечити нормальне функціонування бізнесу, оскільки робочі місця залишаються вакантними або заповнюються менш кваліфікованими працівниками.

Безумовно, це впливає на продуктивність та ефективність роботи підприємства. Нестача кваліфікованих кадрів може призвести до зниження якості продукції або послуг, збільшення часу на виробництво, а також до загального погіршення управління та організації робочих процесів. Подальші наслідки цієї ситуації можуть бути ще більш серйозними. Нестабільність на ринку праці та втрата довіри до внутрішнього економічного середовища може призвести до скорочення інвестицій та відсутності розвитку нових галузей економіки. Також це може змусити компанії розглядати можливість перенесення своєї діяльності до інших регіонів або країн,

де ситуація є більш стабільною.

Отже, нестача кваліфікованого персоналу є серйозною проблемою, яка вимагає комплексного та стратегічного підходу для її вирішення як на рівні окремого підприємства, так і на рівні держави в цілому.

Зменшення кількості клієнтів є ще однією серйозною проблемою, яка виникає на підприємствах під час воєнного стану. Ця проблема має деякі специфічні причини та наслідки, які варто розглянути для кращого розуміння ситуації.

По-перше, воєнний конфлікт часто створює невизначеність та непевність серед клієнтів. Небезпека та нестабільність, що виникають у зоні конфлікту, можуть змусити клієнтів припинити свої покупки або зменшити обсяги замовлень з обґрунтованих причин – страху за безпеку власних життів та майна.

Друга причина полягає в економічному аспекті: зростання економічних труднощів, а також цін на товари і послуги, що може змусити клієнтів скоротити свої витрати, відмовитися від дорогих покупок або перейти до альтернативних продуктів, які більш доступні у цей період.

Особливу увагу слід приділити також конкурентному середовищу. У період воєнного стану підприємства можуть змагатися за обмежену кількість клієнтів. Це може призвести до погіршення конкурентоспроможності та втрати певної частини ринку для підприємства.

Нарешті, важливо враховувати психологічний аспект. Воєнні дії можуть призвести до загального погіршення настрою та психологічного стану населення. Це може вплинути на рішення клієнтів щодо покупок, зробивши їх більш обережними або навіть пасивними.

У результаті зменшення кількості клієнтів може призвести до зниження обсягів продажів та прибутку для підприємства. Це може вплинути на фінансову стабільність та можливості для розвитку. Тому важливо розробити стратегії залучення та утримання клієнтів навіть в умовах воєнного стану.

Репутаційні ризики під час воєнного стану можуть мати серйозні наслідки для підприємства як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі. Ці ризики можуть зростати через додаткові фактори, такі як агроза безпеки, обмеження виробництва та постачання, а також погіршення якості товарів та обслуговування клієнтів. Це може призвести до зменшення популярності продукції чи послуг.

Іншим аспектом є погіршення якості товарів та обслуговування клієнтів. Логістичні та інші проблеми можуть призвести до обмежень виробництва, дефіциту ресурсів та зниження якості контролю над виробництвом. Крім того, обслуговування клієнтів може стати складні-

шим через відсутність зв'язку, перешкоди в поставках та недостатню доступність продукції. Це може призвести до незадоволеності клієнтів та втрати лояльності.

Тому важливо вживати заходів для збереження репутації підприємства. Це може включати впровадження стратегій комунікації для зменшення страхів і неспокою серед клієнтів, а також акцент на забезпечення високої якості товарів і послуг навіть в умовах обмежень та труднощів. Також важливо мати плани надзвичайних ситуацій та готовність до швидкого реагування на будь-які негативні події.

Також в період невизначеності працівники підприємства стикаються зі значними ризиками та стресами, що можуть серйозно погіршити взаємини як між працівниками однієї ланки, так і між різними ланками управління.

Передусім невизначеність створює психологічний стрес для працівників. Нестабільна ситуація на політичному та соціальному рівні, страх перед можливими загрозами та втратами, а також невизначеність стосовно майбутнього можуть викликати тривогу, розлад і навіть психологічне виснаження серед працівників.

Додатково у таких умовах зростає конфліктність між працівниками різних ланок управління, що може призводити до зміщення пріоритетів, змін у стратегіях або навіть різних інтерпретацій ситуації, що потенційно може викликати конфлікти між підрозділами.

Зрештою, важливо зазначити, що стресові ситуації та високий рівень напруги можуть призводити до погіршення комунікації, збільшення конфліктів та зниження взаємопідтримки між співробітниками.

У контексті управління ризиками на підприємстві, важливо розробляти стратегії з метою зменшення психологічного стресу серед працівників, підтримувати відкриту та ефективну комунікацію між всіма ланками управління, а також розвивати програми підтримки та розвитку командної роботи, щоб зміцнити взаємодію між працівниками та забезпечити стабільність в умовах невизначеності, а також трудові ризики можуть включати загрози для безпеки та здоров'я працівників, втрату робочої сили через міграцію або масовий відплив кадрів, а також недостатність кваліфікованих працівників через обмеження навчання та розвитку професійних навичок.

Матеріальні ризики можуть включати пошкодження або знищення майна та інфраструктури підприємства через воєнні дії, крадіжки або акти вандалізму, а також обмеження доступу до сировини, обладнання та інших ресурсів через перешкоди в поставках або транспортуванні. Ця проблема торкнулась великої частки продовольчого та непродовольчого складника українського ринку збуту. Тож потребує всестороннього покращення та оновлення її складників.

Для покращення ефективності діяльності підприємства в системі управління рекомендується проводити стратегічне спрямування ризик-менеджменту на основі таких принципів:

- розвиток стратегії ризик-менеджменту: особливу увагу має бути приділено спостереженню зі сторони топ-менеджменту за приводу ризиків та наданню відповідної звітності.

- інтеграція ризик-менеджменту в бізнес-процеси: введення ризик-менеджменту в операції бізнес-планування та оцінювання ефективності дає змогу досягнути

стратегічних та оперативних цілей.

- удосконалення функцій управління: зменшення витрат, збільшення покриття ризиків та покращення ефективності діяльності бізнесу.

- удосконалення процесів та заходів контролю: спрямованість на провідні бізнес-процеси та застосування автоматизованих заходів контролю можливі для зменшення витрат та покращення ефективності.

- оптимізація ризик-менеджменту та надання інформації для стейкхолдерів: забезпечення сталого розвитку підприємства шляхом тиску ризиків, активних заходів їхньої протидії та можливостей [2].

Зважаючи на складники ризиків у постачанні, наявності та логістиці товарів під час воєнного стану, було б доречно впровадити такі складники.

Диверсифікування постачальників та ресурсів дає змогу розглянути можливість створення резервних запасів товарів для надійності постачання. Але водночас на прикладі компанії «Дніпро-М», коли весь товар та його асортимент заточено під різних виробників тих чи інших товарів, але кожен виробник робить серійний товар у великій кількості, тож це унеможлиблює швидку його заміну і стає ризиком для компанії. У цьому разі постає питання диверсифікації саме шляхів доставки цих товарів, а також розрахування та прорахування усіх можливих ситуацій, які можуть виникнути в логістиці товарів.

Підприємства мають інтегрувати нові технології моніторингу цих товарів, які будуть надавати реальні часи та дані про стан запасів та перевезень, щоб вчасно реагувати на можливі ризики, а також створення альтернативних логістичних маршрутів і розроблення планів на випадок перешкод у звичайних транспортних маршрутах, включаючи альтернативні шляхи доставки.

Підприємствам необхідно перевірити та оновити інфраструктуру складських приміщень, транспортних мереж та систем зв'язку для забезпечення їх стійкості до можливих загроз, а також мати резервні, можливо навіть не своєї склади, для безпечного зберігання резервного товару під час гострої її необхідності [8].

Ці конкретні заходи допоможуть забезпечити стабільність і надійність ланцюга постачання та логістики підприємства навіть у складних умовах воєнного стану.

Далі для покращення ризик-менеджменту на підприємстві у контексті проблеми нестачі кваліфікованих працівників, на думку авторів, необхідно зробити такі складники: аналіз потреби вже наявних працівників, всебічно розвивати їх та робити таку внутрішню культуру, яка б сприяла комфортній роботі для кожного з працівників. Це може включати в себе вдосконалення програм найму, привабливих умов праці, розвитку кар'єрних можливостей та системи мотивації.

Гарним рішенням для підприємства у майбутньому є укладання партнерських угод з університетами, навчальними курсами та виїзними навчаннями для забезпечення повноти інформації та наявності висококваліфікованих робітників, що може включати організацію стажувань, лекцій та інших форм співпраці [6].

Вирішення проблеми зменшення кількості клієнтів та обсягів продажу має включати такі кроки.

- По-перше, необхідно провести якісну маркетингову активність, яка буде включати як ідентифікацію змін у споживчих потребах та поведінці.

- По-друге, необхідне залучення та взаємодії з ауди-

торією через різні соціальні та медіа канали та різні медіа. Наприклад, розміщення цікавого та актуального контенту, організація розіграшів та акцій спрямованих на цю аудиторію [9].

По-третє, для вирішення проблем комунікації між працівниками однієї чи різних ланок необхідне впровадження якісної системи управління комунікаціями, яка буде чітко встановлювати рамки дозволеної взаємодії між підрозділами. Загальні стосунки між робітниками мають чітко врегульовуватись працівниками вищих ланок. І загалом підприємству необхідно мати чітку структуру як посадових правил та комунікацій, так і загальну систему роботи для унеможливлення нестандартизованих дій, які можуть вплинути на її репутацію.

По-четверте, необхідно впровадження тренінгів з комунікації. Організувати тренінги та семінари з підвищення навичок комунікації для всіх працівників, щоб вони могли ефективно спілкуватися та вирішувати конфлікти [11].

Стимулювання відкритості та взаємодії, а також створення командних проєктів, де працівники можуть вільно ділитися інформацією та ідеями, буде сприяти

покращенню комунікації та розв'язанню будь-яких проблем підприємства.

ВИСНОВКИ

Вдосконалення ризик-менеджменту на підприємстві в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим аспектом забезпечення стабільності та успішності діяльності. Розглянуті кроки, такі як диверсифікація постачальників, застосування технологій, залучення кваліфікованих кадрів та покращення комунікації, спрямовані на зниження ризиків і підвищення адаптивності підприємства до складних умов. Зосередження на стратегіях управління ризиками дасть змогу забезпечити надійний фундамент для подальшого розвитку бізнесу та збереження конкурентних переваг навіть у непередбачуваних обставинах. Такі заходи не лише зменшать ймовірність виникнення проблем, але й забезпечать ефективне управління в умовах нестабільності. Всі ці аспекти допоможуть підприємству ефективно протистояти викликам воєнного стану та забезпечити стійкість та успішність в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Сосновська О.О., Деденко Л.В. Напрями стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності. *Збірник наукових праць Університету Державної фіскальної служби України*, 2018. № 2. С. 369–383.
2. Чайкіна А.С. Особливості інтеграції ризик-менеджменту в систему управління підприємством. *Економіка та суспільство*, 2022. № 39. С. 2-5.
3. Данченко О.Б., Занора В.О. Проектний менеджмент: управління ризиками та змінами в процесах прийняття управлінських рішень: монографія. Черкаси, 2019. С. 24-25.
4. Gibson K. What is risk management & why is it important? Harvard Business School. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/risk-management>
5. Герасименко О.М. Інтеграція ризик-орієнтованого підходу до управління у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства. *Ефективна економіка*, 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7850>
6. Ковальчук Т.Г. Ризик-менеджмент на підприємствах в умовах нестабільності: стратегії та інструменти. *Економічна наука*, 2022. № 5. С. 78-85.
7. Савченко М.В. Особливості розвитку ризик-менеджменту на українських підприємствах в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*, 2023. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10294>
8. Ковальчук С.В., Петренко В.А. Інтеграція ризик-менеджменту в систему управління підприємством. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 32-37.
9. Литвиненко О.І., Гайдай Ю.В. Логістичні ризики в умовах невизначеності: управління та мінімізація. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 5-13.
10. Ткаченко І.С. Маркетингові стратегії в умовах невизначеності: адаптація до змін на ринку. *Маркетинг і цифрові технології*, 2022. Вип. 6. № 3. С. 6-15.
11. Петренко В.А., Ковальчук С.В. Комунікаційний менеджмент на підприємстві: виклики та можливості в кризових ситуаціях. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 12. С. 30-36.

References

1. Sosnovska, O.O., Dedenko, L.V. Direction of sustainable functioning of the enterprise in conditions of uncertainty. *Collection of scientific works of the State Fiscal Service University of Ukraine*. 2018. №2. pp. 369–383 (in Ukrainian).
2. Chaikina A.S. Peculiarities of the integration of risk management in the enterprise management system. *Economy and society*. 2022. № 39. pp. 2-5. (in Ukrainian).
3. Danchenko O.B., Zanora V.O. *Project management: managing risks and changes in management decision-making processes*: monograph. Cherkasy: PP Chabanenko Yu.A., 2019. pp. 24-25 (in Ukrainian).
4. Gibson K. What is risk management & why is it important? Harvard Business School. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/risk-management>
5. Herasymenko O.M. Integration of a risk-oriented approach to management in the process of ensuring the economic security of the enterprise. *Efficient economy*. 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7850> (in Ukrainian).
6. Kovalchuk T.H. Risk management at enterprises in conditions of instability: strategies and tools. *Economic science*. 2022. № 5. pp. 78-85. (in Ukrainian).
7. Savchenko M.V. Features of the development of risk management at Ukrainian enterprises under martial law. *Effective economy*. 2023. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10294>. (in Ukrainian).
8. Kovalchuk S.V., Petrenko V.A. Integration of risk management into the enterprise management system. *Investments: practice and experience*. 2018. №18. pp. 32-37. (in Ukrainian).
9. Litvinenko O.I., Haidai Y.V. Logistics risks under conditions of uncertainty: management and minimization. *Economic space*. 2022. №181. pp. 5-13. (in Ukrainian).
10. Tkachenko I.S. Marketing strategies in conditions of uncertainty: adaptation to changes in the market. *Marketing and digital*

technologies. 2022. Vol 6. № 3. pp. 6-15 (in Ukrainian).

11. Petrenko V.A., Kovalchuk S.V. Communication management at the enterprise: challenges and opportunities in crisis situations. *Investments: practice and experience*. 2019. № 12, pp. 30-36 (in Ukrainian).

Anton HUTSU

student, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4139-6710>
e-mail: hutsu.8864648@stud.op.edu.ua

Olena LUKIANCHUK

Senior Lecturer, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4593-3130>
e-mail: helenlukianchuk@gmail.com

Maryna AKULIUSHYNA

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0230-4019>
e-mail: akmarin@ukr.net

FEATURES OF RISK MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW STATE

The paper is devoted to the strategic direction of risk management to improve the efficiency of the enterprise in wartime. Justification of the peculiarities of the formation and improvement of risk management at the enterprise in the conditions of martial law. The main aspects of risk management according to Strategy Execution are presented. The key principles of risk management optimization are considered, including features of strategy development, integration into business processes, improvement of management functions and control processes. In particular, the importance of introducing risk management into the main phases of business planning of an enterprise is presented. It has been proven that effective risk management in modern business is of great importance, especially for ensuring the success of the organization in a competitive environment. One of the key advantages of such management is the preservation of the company's reputation, by preventing possible incidents that may negatively affect the reputation, the organization protects its name and, accordingly, maintains the trust of consumers and partners. The main aspects and general approach to risk-oriented management in the economic security of the enterprise are presented. It has been proven that instability in the labor market and loss of confidence in the internal economic environment in the market can lead to a reduction in investment and lack of development of new sectors of the economy. It is justified that in order to improve the effective operation of the enterprise in the management system, it is recommended to carry out strategic direction of risk management based on such principles as: strategy development; integration of risk management into business processes; improvement of management functions; improvement of control processes and measures; Measures that will help enterprises reduce costs, increase risk coverage and ensure sustainable development are considered.

Keywords: risk management, strategic direction, management efficiency, business processes, sustainability of development, anti-crisis strategies

Андрій Сергійович СУХЕНКО

аспірант, Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8968-1656>**ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СПОРТИВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань спортивного права, що дають змогу розглядати його як галузь, що має ознаки відносної самостійності та характеризується складністю норм. Проаналізовано вітчизняну нормативно-правову базу регулювання спортивних відносин, а також думки конкретних дослідників стосовно перспектив розвитку публічного адміністрування фізичної культури та спорту, щодо поглядів на нерозвинену на відповідному рівні систему норм цієї галузі та проблеми подальшої адаптації законодавства до таких змін.

Ключові слова: спорт, спортивні правовідносини, спортивне право, законодавче регулювання, фізична культура та спорт, міжнародні стандарти

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку українського суспільства зберігається актуальність всебічної підтримки сфери фізичної культури і спорту з боку держави. Такий стан речей унормовано чинним законодавством. Сьогодні для юридиспруденції залишається проблемним визначення місця спортивного права у правовій системі України. Це, зі свого боку, ускладнює процес вдосконалення правових норм, що регулюють спортивні правовідносини, переважна більшість яких залишається нерегламентованою в українському законодавстві [1].

МЕТА статті - окреслення та дослідження основних стратегічних перспектив розвитку сфери спортивного права у сучасних умовах в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Попри повномасштабну військову агресію, спортивне життя у країні триває. Продовжують працювати дитячо-юнацькі спортивні школи, проходять обласні та всеукраїнські змагання, відбуваються спортивно-масові заходи практично у більшості областей України, крім тимчасово окупованих територій. Шлях інтегрування України до світової європейської спільноти потребує подальшого реформування законодавчих засад функціонування ефективної системи публічного адміністрування в усіх сферах, зокрема, зокрема й у тій частині соціальної сфери, яку спрямовано на розвиток фізичної культури і спорту та забезпечення суспільного здоров'я нації, оновлення змісту діяльності органів публічного адміністрування. Крім того, Л.В. Романенко звертає увагу на те, що в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення галузі неможливо без впливу держави як соціального менеджера на забезпечення стабілізуючого впливу фізичної культури та спорту на суспільство [2].

«Близько 3000 атлетів (спортсменів та тренерів, співробітників українського спорту), які є частиною Збройних Сил України. Ми робимо все можливе в цих умовах. Ми також повинні враховувати процедури мобілізації. Ми втратили майже 400 спортсменів (атлетів і тренерів). Ми називаємо їх янголами спорту. Ми втрачаємо найкращих з нас щодня» – наголошує виконавч

обов'язків Міністра молоді та спорту України Матвій Бідний [3]. Через війну, яка спричинила значне руйнування спортивної інфраструктури: «постраждали 343 спортивні об'єкти, 95 з них зруйновано повністю або знищено частково» – стверджує керівник Мінмолодьспорту [4].

Як вказують дослідники, динамічно продовжується процес розвитку юридичних наук та створення на їх базі нових галузей, інститутів, категорій і понять національного права та законодавства. Своє чільне місце серед таких новітніх правових явищ наразі посідає і спортивне право, яке як комплексна галузь права набуло всіх ознак відносної самостійності та характеризується комплексністю норм, а тому й наявністю особливих механізмів правового регулювання, що спрямовані на ефективне збалансування між собою приватних та публічних елементів в означеній сфері. Водночас наслідком розвитку механізмів правового регулювання спортивних відносин постали розвиток особливого правового режиму спортивного права, а також розвиток юридичних вчень про предмет, метод, принципи, суб'єкти та інші системоутворюючі складники цієї галузі правових знань. Як комплексна та відносно самостійна галузь права спортивне право утворює систему правових норм, які регулюють:

- організаційні, соціальні, економічні та інші аспекти, пов'язані з організацією та здійсненням діяльності у сфері фізичної культури і спорту;
- суспільні відносини, пов'язані з проведенням спортивних заходів різного характеру, зокрема спортивних змагань;
- суспільні відносини, що виникають при створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту;
- пов'язані зі спортивними господарські, цивільні, трудові, адміністративні, фінансові та інші види суспільних відносин, які виникають у зв'язку з організацією та проведенням цілеспрямованих фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів комерційного та некомерційного спрямування;
- відносини між суб'єктами сфери фізичної культури і спорту, які мають аматорський або професійний статус або займаються фізичною культурою і спортом для задоволення своїх особистих потреб, а також відносини між організаторами фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів;

– відносини споживання результатів спортивних заходів (спортивних послуг видовищного характеру тощо) [5].

Нормативна регламентація суспільних відносин у сфері спорту посідає важливе місце у діяльності органів державної влади, насамперед Верховної Ради України. Так, ст. 49 Конституції України проголошує, що держава поміж іншого дбає про розвиток фізичної культури і спорту. Нормативне визначення поняття «спорт» міститься в Законі України «Про фізичну культуру і спорт», який визначає правові, соціальні, економічні й організаційні основи розвитку фізичної культури та спорту в Україні, участь державних органів, посадових осіб, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності у зміцненні здоров'я громадян, досягненні високого рівня працездатності та довголіття засобами фізичної культури і спорту.

Джерелами спортивного права в Україні є Конституція України, Закони України «Про фізичну культуру і спорт», «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні» [6] тощо. Норми спортивного права також закріплюють низка підзаконних нормативно-правових актів, міжнародно-правових актів у галузі спорту та фізичної культури, Укази Президента України («Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту») [7], Постанови Кабінету Міністрів України. Важливим джерелом спортивного права також є правовий звичай, санкціонований державою, який набуває внаслідок цього загальнообов'язкового значення. Серед них можна виділити такі звичаї, як ведення чесної гри, змагальність, рівність.

Відповідно до Плану Заходів на 2023–2024 рр. стосовно реалізації другого етапу Стратегії, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України у напрямі «Цифрова трансформація сфери фізичної культури і спорту», для можливості подолання наявних викликів у сфері фізичної культури і спорту шляхом прийняття цифрових інформаційних рішень Мінмолодспортом підписано Меморандум з партнерами з розвитку після: 1) проведення консультацій з партнерами з розвитку про надання міжнародної технічної допомоги для створення електронного механізму для взаємодії громадських об'єднань фізкультурно-спортивної спрямованості з метою успішного виконання завдання зі Ство-

рення державних електронних реєстрів суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, в яких буде відображено всі параметри діяльності заінтересованих сторін сфери фізичної культури і спорту. Забезпечено обслуговування та експлуатацію інформаційної системи та облік спортивної інфраструктури у цифровому форматі; прийнято нормативно-правовий акт щодо порядку його функціонування. Мінмолодспортом здійснюється обслуговування та експлуатація інформаційної системи «Електронний реєстр спортивних споруд» в рамках виконання завдання зі 2) Створення та наповнення електронного реєстру спортивних споруд. У рамках створення сервісів дистанційного оформлення послуг на базі реєстру електронних спортивних споруд розроблено додатковий функціонал інформаційної системи «Електронний реєстр спортивних споруд» і здійснено модернізацію інформаційної системи «Електронний реєстр спортивних споруд» у частині онлайн бронювання послуг з використання часу для занять фізичною культурою і спортом усіх груп населення [8].

ВИСНОВКИ

Спортивне право – доволі молода галузь української системи права. Необхідність розвитку цієї галузі зумовлена тим, що спорт, як і будь-яка інша сфера суспільних відносин, потребує кваліфікованих юристів, які розуміють її специфіку. Правове регулювання відносин у різних сферах суспільного життя зазнало різних змін у зв'язку із повномасштабною агресією. Введення в Україні воєнного стану та продовження строку дії воєнного стану внесло корективи й у сферу фізичної культури та спорту. На сучасному етапі в Україні продовжується формування нормативно-правового забезпечення розвитку фізичної культури і спорту, яке характеризується правовим врегулюванням відносин шляхом ухвалення законодавчих та нормативних документів, рішень державних органів та розробкою та реалізацією цільових комплексних програм. Проте основні проблеми, пов'язані з необхідністю швидкого реагування на політичні, економічні та інші соціально-правові зрушення у світі та в Україні з урахуванням наявних можливостей стосовно реалізації державної політики у галузі фізичної культури, потребують вирішення.

Список використаних джерел

1. Спортивне право: огляд національного законодавства і міжнародних стандартів (protocol.ua). URL: https://protocol.ua/ua/sportivne_pravo_oglyad_natsionalnogo_zakonodavstva_i_mignarodnih_standartiv/
2. Романенко Л.В. Перспективи розвитку публічного адміністрування фізичної культури та спорту. *Lex Sportiva*. 2023. Випуск 2. С. 18-26.
3. Інтерв'ю керівника Мінмолодспорту французькому виданню Le Monde опубліковано 29 листопада 2023 р. URL: <https://mms.gov.ua/news/interviu-kerivnyka-minmolodsportu-frantsuzkomu-vydanniu-le-monde>
4. Бідний М. Внаслідок війни зруйновано та пошкоджено 343 об'єкти спортивної інфраструктури. *Сайт Урядовий портал*. 2023. <https://www.kmu.gov.ua/news/matvii-bidnyi-vnaslidok-viiny-zruinovano-ta-poshkodzheno-343-obiektysportyvnoi-infrastruktury>
5. Апаров А.М. Концепція спортивного права: огляд ключових аспектів. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство*. 2017. Т. 22. Вип. 1 (30). С. 6-19.
6. Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні. Поточна редакція від 01.01.2024. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1954-14#Text
7. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту від 28.09.2004 № 1148/2004. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004#Text
8. План заходів на 2023 і 2024 роки щодо реалізації другого етапу Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 червня 2023 р. № 509-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2023-p#Text>

References

1. Sports law: an overview of national legislation and international standards (protocol.ua). URL: https://protocol.ua/ua/sportivne_pravo_oglyad_natsionalnogo_zakonodavstva_i_mignarodnih_standartiv/ (in Ukrainian).
2. Romanenko L.V. Prospects for the development of public administration of physical culture and sports. *Lex Sportiva*. 2023. Issue 2, pp. 18-26. (in Ukrainian).
3. The interview of the head of the Ministry of Youth Sports to the French publication Le Monde was published on November 29, 2023. URL: <https://mms.gov.ua/news/interviu-kerivnyka-minmolodsportu-frantsuzkomu-vydanniu-le-monde> (in Ukrainian).
4. Bidnyi M. As a result of the war, 343 objects of sports infrastructure were destroyed and damaged. *Government portal website*. 2023. <https://www.kmu.gov.ua/news/matvii-bidnyi-vnaslidok-viiny-zruinovano-ta-poshkodzhen-343-obiektysportyvnoi-infrastruktury> (in Ukrainian).
5. Aparov A.M. The concept of sports law: an overview of key aspects. *Bulletin of ONU named after I.I. Mechnikova. Science of law*. 2017. Vol. 22. Issue 1 (30). pp. 6-19. (in Ukrainian).
6. On support of the Olympic, Paralympic movement and high-achieving sports in Ukraine. Current edition dated 01.01.2024. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1954-14#Text (in Ukrainian).
7. On the National Doctrine of the Development of Physical Culture and Sports dated September 28, 2004 No. 1148/2004. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004#Text (in Ukrainian).
8. The plan of measures for 2023 and 2024 regarding the implementation of the second stage of the Strategy for the development of physical culture and sports for the period until 2028 was approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 9, 2023 No. 509 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2023-p#Text> (in Ukrainian).

Andrii SUKHENKO

postgraduate student, Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8968-1656>

LEGAL REGULATION OF SPORTS RELATIONS IN UKRAINE AT THE CURRENT STAGE

The paper is devoted to the study of topical issues of sports law, which allow us to consider it as an industry that has signs of relative independence and is characterized by the complexity of norms. The domestic normative and legal framework for the regulation of sports relations is analyzed. The opinions of specific researchers regarding the prospects for the development of public administration of physical culture and sports, regarding views on the underdeveloped system of norms in this field and the problem of further adaptation of legislation to such changes are analyzed.

Sports law is a fairly young branch of the Ukrainian legal system. The need for the development of this field is determined by the fact that sport, like any other sphere of social relations, needs qualified lawyers who understand its specifics. Legal regulation of relations in various spheres of social life has undergone drastic changes in connection with full-scale aggression. The introduction of martial law in Ukraine and the extension of the period of martial law made adjustments in the field of physical culture and sports. At the current stage, the formation of regulatory and legal support for the development of physical culture and sports in Ukraine continues, which is characterized by the legal regulation of relations through the adoption of legislative and regulatory documents, decisions of state bodies, and the development and implementation of target complex programs. However, the main problems related to the need for a quick response to political, economic and other socio-legal changes in the world and in Ukraine, taking into account the available opportunities for the implementation of state policy in the field of physical culture, need to be solved.

Keywords: sport, sports legal relations, sports law, legislative regulation, physical culture and sports, international standards

Ігор Ярославович **КУЗЬМУК**

к.е.н., доцент, асистент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4925-2279>

e-mail: i.kuzmuk@chnu.edu.ua

Уляна Михайлівна **КОТЕНКО**

старший викладач, Державний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5076-854X>

e-mail: sigaeva_u@ukr.net

Катерина Олександрівна **КІРЄЄВА**

к.е.н., доцент кафедри, Державний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5686-9579>

e-mail: kireeva_k@ukr.net

РОЛЬ І МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ БАНКАХ

Розглянуто поняття, переваги та недоліки блокчейн-технологій; досліджено можливості її використання у сфері цифрової ідентифікації в українських банках. Впровадження блокчейн-технологій може бути одним із вирішень для забезпечення надійної та безпечної системи цифрової ідентифікації, яка дозволить користувачам контролювати свої дані та забезпечує високий рівень захисту від кіберзлочинців.

Ключові слова: цифрова ідентифікація, фінансові технології, кібербезпека, електронний документообіг, цифрові активи, криптографія, управління даними

ВСТУП

У світі, що стрімко рухається до цифрової трансформації, питання захисту особистої інформації та забезпечення безпеки транзакцій стають ключовими для фінансових установ. Ця тенденція постійно зростає, і банки мають знаходити нові методи для забезпечення надійності та безпеки своїх систем. У цьому контексті блокчейн стає не просто інноваційним рішенням, але й незамінним інструментом, що допоможе вітчизняним банкам забезпечити цифрову ідентифікацію та безпеку даних.

Блокчейн у суті є розподіленою базою даних, яка забезпечує надійну і цілісну систему зберігання інформації. Його головна перевага полягає в тому, що дані в ньому неможливо змінити або видалити без згоди всіх учасників мережі. Це робить блокчейн ідеальним інструментом безпеки в банківській сфері, де питання збереження та оброблення конфіденційної інформації – одне із головних питань їх ефективної діяльності.

Оскільки Україна прагне створити сучасну та надійну інфраструктуру фінансового сектору, застосування блокчейна для цілей ідентифікації має величезний потенціал для розвитку. Завдяки розподіленому характеру цієї технології можна створювати надійні цифрові ідентифікатори, які не будуть піддаватися підробці або втраті. Блокчейн також може служити основою для розроблення безпечних систем аутентифікації та авторизації, які дадуть змогу уникнути різного роду шахрайства та зловживань. Застосування цієї технології створює незмінні та прозорі записи, які дуже важко фальсифікувати чи змінити. Це забезпечує високий рівень безпеки для користувачів і систем, знижуючи ризик несанкціонованого доступу та шахрайських дій.

Так, сьогодні блокчейн-технології стали не просто інноваційним рішенням, а й незамінним інструментом забезпечення надійного захисту даних клієнтів та опти-

мізації процесів у сфері банківських послуг.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У статті застосовано методи аналізу, синтезу та наукового абстрагування. Так, метод аналіз допоміг нам зрозуміти основні тенденції, особливості та проблеми, що виникають у процесі застосування блокчейн-технологій у сфері цифрової ідентифікації в банках. Метод синтезу застосовано для об'єднання інформації з різних джерел та створення цілісного уявлення про можливості та перспективи застосування блокчейна в банківській сфері. Наукове абстрагування використовувалося для узагальнення отриманих результатів та формулювання висновків. Застосування даних методів сприяло комплексному дослідженню питання застосування блокчейн-технологій в сфері цифрової ідентифікації в банках.

Матеріалом дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних вчених, що досліджували дане питання, серед яких відмітимо наступних: О. Балазюк [1], Ю. Владика [3], О. Гулак [7], В. Демид [4], І. Кузьмич [6], О. Підхонний [4], В. Пилявець [1], А. Приступко [3], О. Сташук [6], С. Теслюк [6], С. Шаповалова [7] та ін.

МЕТА дослідження – вивчення ролі й можливості застосування блокчейн-технологій у сфері цифрової ідентифікації в українських банках. Мета передбачає вирішення таких завдань:

1. Розглянути поняття, переваги та недоліки блокчейн-технологій.
2. Дослідити можливості застосування блокчейн-технологій у сфері цифрової ідентифікації в українських банках.

РЕЗУЛЬТАТИ

В останні роки однією з основних тенденцій у розвитку економіки та суспільства загалом стало активне впровадження інформаційних технологій у різні сфери діяльності. Цифрова трансформація набуває ключового

значення для зростання продуктивності та підвищення якості життя. Ці зміни настільки суттєві, що дослідники розглядають їх як настання нової ери економічного розвитку [1].

Інформаційні технології за останні десятиліття кардинально вплинули на різні сфери суспільного життя. Інформаційні технології здатні змінити практично кожен елемент бізнес-процесу, даючи можливість відкривати нові методи ведення бізнесу та розширювати його масштаби [9, 10].

Українські банки також крок за кроком розкривають величезний потенціал та переваги новітніх технологій, що вже сьогодні дають змогу їм покращувати ефективність фінансових операцій, забезпечувати безпеку та знижувати витрати на обслуговування клієнтів.

Однією з таких передових технологічних інновацій є блокчейн, який може докорінно змінити усталені підходи до управління бізнес-процесами [5, с. 8].

Блокчейн – це технологія, що дає змогу створювати та зберігати записи (блоки) про транзакції або події в хронологічному порядку у вигляді ланцюжка.

Технологія блокчейн широко застосовує фундаментальні інструменти з криптографії та захисту даних, зокрема для перевірки автентичності та безпеки транзакцій. Концепція блокчейну міцно захищає від несанкціонованого доступу, що робить систему більш стійкою до можливих хакерських атак [7, с. 94].

Застосування блокчейн-технологій у банківській сфері забезпечує більшу безпеку та прозорість фінансових операцій за допомогою наступних факторів (табл. 1).

О. Стащук, С. Теслюк, І. Кузьмич до усього вище перерахованого додають ще такі переваги застосування блокчейн-технологій у банківській сфері:

– відсутність додаткових комісій за транзакції. Це може бути особливо важливо, якщо здійснюється багато транзакцій або операцій з великими сумами;

– обмежений вплив людського фактору на здійснення транзакцій означає меншу ймовірність помилок або шахрайства, що може виникнути через людську помилку або шахрайську діяльність;

– незалежність від системи міжбанківських переказів SWIFT, що означає швидші та ефективніші транзакції. SWIFT може бути повільним та складним для застосування, тому ця незалежність може спростити фінансові операції [6].

Загалом блокчейн-технологія стає ключовим інструментом для забезпечення безпеки та прозорості у фінансовій сфері, підвищуючи довіру клієнтів та ефективність операцій банків.

Водночас блокчейн, як і будь-яка технологія, – недосконала та має деякі недоліки (табл. 2).

О. Підхормний та В. Демид виокремили також низку характеристик, що не може бути однозначно віднесено до переваг чи недоліків (табл. 3).

Серед головних мотивів застосування блокчейну в банківській справі виокремлюють такі [10-12].

1. Мотив ефективності. Блокчейн забезпечує надійність у здійсненні операцій, що сприяє підвищенню загальної ефективності банківських процесів.

Основні переваги:

– забезпечення точності та незмінності даних;

– всі учасники мають доступ до одного джерела правдивої інформації.

Проте є також суттєві виклики:

– високі витрати на енергію для підтримки блокчейн-мережі;

– різноманітні блокчейн-платформи мають різні стандарти;

– багато користувачів недостатньо знайомі з технологією;

– моніторинг транзакцій може бути ускладненим через децентралізацію.

Таблиця 1 – Основні переваги застосування блокчейн-технологій у банківській сфері [3]

№ з/п	Фактор	Опис
1	Криптографічний захист даних	Застосовує криптографію для захисту даних, що робить транзакції стійкими до змін або втручання, запобігаючи шахрайству та незаконним діям.
2	Розподілена база даних	Є розподіленою базою даних, до якої мають доступ всі учасники мережі, що забезпечує прозорість та доступність операцій для перевірки всіма зацікавленими сторонами, уникнення фінансової маніпуляції.
3	Прямі фінансові операції	Дає змогу проводити операції безпосередньо між учасниками мережі без посередництва сторонніх інституцій, знижуючи витрати та ризики.
4	Швидкість і доступність	Дає змогу проводити транзакції швидко та цілодобово, що підвищує ефективність банківських послуг.
5	Надійне зберігання інформації	Інформація в блокчейні надійно захищена та залишається незмінною в часі, що уникатиме втрати даних та фальсифікації історії операцій.

Таблиця 2 – Основні фактори застосування блокчейн-технологій у банківській сфері [8, с. 271]

№ з/п	Недоліки	Характеристика
1	Безповоротність операцій	Кожна операція в блокчейні є безповоротною. Якщо транзакція була проведена помилково, її неможливо змінити чи повернути, що може створювати значні проблеми у разі помилок або шахрайства.
2	Атака 51%	Якщо більше половини потужностей мережі контролюватимуться одним учасником, це може порушити цілісність блокчейна. Така ситуація, відома як «атака 51%», дає змогу зловмиснику здійснювати маніпуляції з транзакціями, підриваючи довіру до системи.
3	Відсутність законодавчого регулювання	Відсутність чітких законодавчих рамок обмежує впровадження технології на офіційному рівні, створюючи правові та нормативні невизначеності.
4	Високі витрати на обладнання	Блокчейн вимагає застосування потужної обчислювальної техніки, що збільшує витрати на переобладнання. Це може відсікти значну кількість потенційних користувачів, особливо серед невеликих фінансових установ або регіональних банків.

Таблиця 3 – **Характеристики блокчейн-технологій, що не можуть бути однозначно віднесені до переваг чи недоліків** [4]

№ з/п	Характеристики	Опис
1	Конфіденційність	Недивлячись на те, що блокчейн забезпечує високий рівень конфіденційності за допомогою криптографічних методів, сама природа відкритого реєстру може викликати занепокоєння стосовно приватності.
2	Прозорість	Прозорість блокчейна дає змогу всім учасникам мережі бачити транзакції. З одного боку, це сприяє довірі та запобігає шахрайству, але з іншого – може розкрити більше інформації, ніж бажано, що може бути проблемою для комерційної конфіденційності.
3	Децентралізація	Децентралізована природа блокчейна усуває потребу в центральних органах контролю, що може знижувати витрати та підвищувати стійкість системи. Водночас відсутність централізованого контролю може створювати труднощі у прийнятті рішень та координації дій у мережі.
4	Відсутність стандартів	Нині відсутність єдиних стандартів для блокчейн-технологій створює як можливості, так і виклики. З одного боку, це сприяє інноваціям та різноманітності підходів, але з іншого – може ускладнити інтеграцію та взаємодію різних систем.
5	Новизна для клієнта	Блокчейн все ще є новою технологією для багатьох користувачів, що може викликати як інтерес, так і обережність. Потреба в навчанні та адаптації може бути значним бар'єром для впровадження, але водночас новизна може залучити клієнтів, яких цікавлять передові технології

2. *Мотив безпеки.* Блокчейн підвищує надійність, безпеку та захист від збоїв інформаційної системи, а також запобігає несанкціонованому доступу за допомогою цифрового підпису та шифрування.

Основні переваги:

- розподілена структура блокує вплив одиничних збоїв на всю систему;
- високий рівень захисту даних.

Виклики:

- висока залежність від енергоресурсів;
- стандарти безпеки можуть відрізнятися між платформами;
- поява нових можливих атак і загроз;
- труднощі у відстеженні та контролі транзакцій.

3. *Мотив автономії.* Блокчейн сприяє зростанню конфіденційності користувачів та децентралізації, що надає більше свободи і контролю користувачам.

Основні переваги:

- користувачі мають більший контроль над своїми даними;
- відсутність єдиного центру контролю.

Виклики:

- високі витрати на енергію;
- всупереч автономії, всі транзакції публічно доступні.

4. *Мотив контролю.* Блокчейн дає змогу підвищити прозорість та компромісність, що важливо для контролю і нагляду.

Основні переваги:

- всі транзакції доступні для перевірки, що підви-

щує довіру;

- легкість узгодження між учасниками мережі.

Виклики:

- потребує значних енергоресурсів;
- відсутність центрального контролю може створювати труднощі;
- поява нових загроз безпеці;
- труднощі у відстеженні операцій.

Можемо зробити висновок, що блокчейн у банківській справі має великий потенціал для покращення ефективності, безпеки, автономії та контролю, але водночас потребує подолання численних технічних і організаційних викликів.

Цифрова ідентифікація є відносно новим напрямом, що має великий потенціал у сучасному світі цифрових технологій. Це дає змогу фізичним та юридичним особам перевіряти та підтверджувати свою особистість чи статус онлайн без необхідності фізичної присутності або пред'явлення паперових документів. Однак тут гостро постає питання приватності, безпеки та стандартизації. Впровадження блокчейн-технологій може бути одним зі способів вирішення деяких з цих питань, забезпечуючи надійну та безпечну систему цифрової ідентифікації, яка дасть змогу користувачам контролювати свої дані та забезпечує високий рівень захисту від кіберзлочинців.

У табл. 4 наведено основні можливості застосування блокчейн-технологій у сфері цифрової ідентифікації в українських банках.

Таблиця 4 – **Основні можливості застосування блокчейн-технологій у сфері цифрової ідентифікації в українських банках** [власна розробка авторів]

№ з/п	Характеристики	Опис
1	Підвищена безпека	Високий рівень захисту даних через розподілену і недоступну для змін базу даних. Це може зменшити ризик шахрайства та кібератак.
2	Спрощена ідентифікація	Сформовані цифрові підписи можуть бути легко перевірені та автоматизовані, зменшуючи час на процеси відкриття рахунків та ідентифікації клієнтів.
3	Зручність для клієнтів	Клієнти можуть мати доступ до своїх цифрових ідентифікаційних даних з будь-якого пристрою за допомогою блокчейн-заснованої системи, що робить процес управління особистими даними більш зручним та доступним.
4	Спільний доступ до інформації	Можливість банкам спільно використовувати інформацію про клієнтів, зменшуючи потребу в повторній ідентифікації та покращуючи процеси перевірки.
5	Покращена взаємодія з іншими секторами	Можливе забезпечення зв'язку між різними секторами, такими як фінанси, медицина, освіта тощо, для забезпечення безпеки та ефективності обміну даними.

Зауважимо, що впровадження таких систем вимагає ретельного планування, розробки і впровадження регуляторних рамок та забезпечення високого рівня кібербезпеки. Однак загалом застосування блокчейна у сфері цифрової ідентифікації може принести значні переваги як вітчизняним банкам, так і їх клієнтам.

Суть економічного розвитку полягає не лише у кількісному зростанні, збільшенні виробництва товарів і послуг, але й у якісному розвитку продуктивних сил, прогресивних змін у найважливіших макроекономічних пропорціях на основі, диверсифікації виробництва та експорту, покращення умов життя широких верств суспільства, скорочення соціальних контрастів та високих технологій зокрема [2, с. 15]. Тому розвиток блокчейн-технологій може стати ключовим фактором у досягненні цих цілей, забезпечуючи безпеку, прозорість та ефективність у різних галузях економіки загалом, і банківській сфері зокрема.

ВИСНОВКИ

Розвиток блокчейн-технологій відкриває широкі перспективи для сфери цифрової ідентифікації в Україні. Роль цих технологій полягає в створенні безпечної та ефективної системи ідентифікації, що забезпечить високий рівень захисту даних та покращить взаємодію між банками та їх клієнтами. Однак успішна імплементація таких технологій вимагає ретельного планування та забезпечення високого рівня кібербезпеки.

Загалом, застосування блокчейн-технологій у сфері цифрової ідентифікації має потенціал покращити якість обслуговування та забезпечити високий рівень захисту особистих даних українських банків та їх клієнтів.

Перспективи подальших досліджень включають аналіз впливу впровадження блокчейн-технологій на ефективність роботи банківської системи в Україні, вивчення впливу цих технологій на стійкість та надійність системи цифрової ідентифікації.

Список використаних джерел

1. Балазюк О., Пилявець В. Технологія блокчейн: дослідження суті та аналіз сфер використання. *Економіка та суспільство*. 2022. №43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-13>
2. Вдовічен А.А., Вдовічена О.Г. Триєдиний вектор стабілізації економіки України в умовах неконтрольованих глобальних викликів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. I (77). С. 12–30. URL: <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2020-1.77-2.78.01>
3. Владика Ю., Приступко А. Інноваційні технології в банкінгу як спосіб підвищення ефективності використання ресурсів банківської установи. *Економіка та суспільство*. 2023. №56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-39>
4. Підхомний О., Демид В. Фінансові мотиви застосування блокчейн-технологій у банківській сфері. *Економіка та суспільство*. 2021. №34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-29>
5. Правдюк Н.Л., Лепетан І.М., Коваль Л.В. Блокчейн-технологія у бухгалтерському обліку: перспективи й наслідки впровадження. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 3 (65). С. 7–20. URL: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-3-1>
6. Сташук О., Теслюк С., Кузьмич І. Перспективи використання технології блокчейн у фінансовому секторі. *Економіка та суспільство*. 2022. №40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1562>
7. Шаповалова С. І., Гулак О. С. Блокчейн технології в банківській сфері. *Системи управління, навігації та зв'язку. Збірник наукових праць*. Полтава: ПНТУ, 2022. № 1 (67). С. 94–97. URL: <https://doi.org/10.26906/SUNZ.2022.1.094>
8. Ющенко Н.Л. Розвиток блокчейн-технологій в Україні та світі. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 269–275. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-40>
9. Bobro N. Key factors and structures of the development of the digital transformation of the economy. *Věda a perspektivy*. 2024. Vol. 32, No. 1. pp. 9–14. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-9-14](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-9-14)
10. Higginson M., Nadeau M., Rajgopal K. Blockchain's Occam Problem. *McKinsey on Payment*. 2019. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financialservices/our-insights/blockchains-occam-problem>
11. Gauthier M.P., Brender N. How do the current auditing standards fit the emergent use of blockchain? *Managerial Auditing Journal*. 2021. Vol. 36, No. 3. pp. 365–385. URL: <https://doi.org/10.1108/MAJ-12-2019-2513>
12. Petrov D. Blockchain ecosystem in the financial services industry. *FAIMA Business & Management Journal*. 2020. Vol. 8, No. 1. pp. 19–29. URL: [http://www.faimajournal.ro/full_issue/26.%20INTERIOR%20Revista%20FAIMA%20Vol%208%20-%20Issue%201%20\[March%202020\].pdf#page=19](http://www.faimajournal.ro/full_issue/26.%20INTERIOR%20Revista%20FAIMA%20Vol%208%20-%20Issue%201%20[March%202020].pdf#page=19)

References

1. Balaziuk O., Piliavets V. Blockchain technology: a study of the essence and analysis of areas of use. *Economy and Society*. 2022. No. 43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-13> (in Ukrainian).
2. Vdovichen A.A., Vdovichena O.H. Blockchain technology: a study of the essence and analysis of areas of use. *Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Series: Economic Sciences*. 2020. No. I (77). pp. 12–30. URL: <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2020-1.77-2.78.01> (in Ukrainian).
3. Vladika Yu., Pristupko A. Innovative technologies in banking as a way to increase the efficiency of using the resources of a banking institution. *Economy and Society*. 2023. No. 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-39> (in Ukrainian).
4. Pidhomnyi O., Demid V. Innovative technologies in banking as a way to increase the efficiency of using the resources of a banking institution. *Economy and Society*. 2021. No. 34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-29> (in Ukrainian).
5. Pravdiuk N.L., Lepetan I.M., Koval L.V. Innovative technologies in banking as a way to increase the efficiency of using the resources of a banking institution. *Economics, Finance, Management: Topical Issues of Science and Practice*. 2023. Vol. 65, No. 3. pp. 7–20. URL: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-3-1> (in Ukrainian).
6. Stashuk O., Tesliuk S., Kuzmich I. Prospects for using blockchain technology in the financial sector. *Economy and Society*. 2022. Vol. 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1562> (in Ukrainian).
7. Shapovalova S.I., Hulak O.S. Blockchain technology in the banking sphere. *Control, navigation and communication systems. Collection of scientific works*. 2022. Vol. 67, No. 1. pp. 94–97. URL: <https://doi.org/10.26906/SUNZ.2022.1.094> (in Ukrainian).
8. Yushenko N. L. Blockchain technology in the banking sphere. *Economy and society*. 2018. No. 19. P. 269–275. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-40> (in Ukrainian).

9. Bobro N. Key factors and structures of the development of the digital transformation of the economy. *Věda a perspektivy*. 2024. Vol. 32, No. 1. pp. 9–14. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-9-14](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-9-14)
10. Higginson M., Nadeau M., Rajgopal K. Blockchain's Occam Problem. McKinsey on Payment. 2019. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financialservices/our-insights/blockchains-occam-problem>
11. Gauthier M.P., Brender N. How do the current auditing standards fit the emergent use of blockchain? *Managerial Auditing Journal*. 2021. Vol. 36, No. 3. pp. 365–385. URL: <https://doi.org/10.1108/MAJ-12-2019-2513>
12. Petrov D. Blockchain ecosystem in the financial services industry. *FAIMA Business & Management Journal*. 2020. Vol. 8. No. 1. pp. 19–29. URL: [http://www.faimajournal.ro/full_issue/26.%20INTERIOR%20Revista%20FAIMA%20Vol%208%20-%20Issue%201%20\[March%202020\].pdf#page=19](http://www.faimajournal.ro/full_issue/26.%20INTERIOR%20Revista%20FAIMA%20Vol%208%20-%20Issue%201%20[March%202020].pdf#page=19)

Ihor KUZMUK

PhD in Economics, Associate Professor, assistant, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4925-2279>

e-mail: i.kuzmuk@chnu.edu.ua

Uliana KOTENKO

Senior Lecturer, State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5076-854X>

e-mail: sigaeva_u@ukr.net

Kateryna KIRIEIEVA

PhD in Economics, Associate Professor of department, State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5686-9579>

e-mail: kireeva_k@ukr.net

THE ROLE AND POSSIBILITIES OF USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES IN THE SPHERE OF DIGITAL IDENTIFICATION IN UKRAINIAN BANKS

The purpose of the paper is to study the role and possibility of using blockchain technology in the field of digital identification in Ukrainian banks. To achieve the goal, the following tasks were performed in the research process: concepts, advantages and disadvantages of blockchain technology were considered; the possibilities of its use in the field of digital identification in Ukrainian banks were investigated. It is noted that information technologies have dramatically affected various spheres of social life in recent decades. Ukrainian banks are also, step by step, revealing the enormous potential and advantages of the latest technologies, which already today enable them to improve the efficiency of financial operations, ensure security and reduce customer service costs. It was also noted that blockchain in banking has a huge potential to improve efficiency, security, autonomy and control, but at the same time needs to overcome numerous technical and organizational challenges. It is noted that digital identification is a relatively new direction that has great potential in the modern world of digital technologies. It enables individuals and legal entities to verify and confirm their identity or status online without the need for physical presence or presentation of paper documents. However, the issue of privacy, security and standardization is acute here. The implementation of blockchain technology can be one way to solve some of these issues, providing a reliable and secure digital identity system that will allow users to control their data and provide a high level of protection against cybercriminals. The conclusion noted that the use of blockchain technologies in the field of digital identification has the potential to improve the quality of service and ensure a high level of protection of personal data of Ukrainian banks and their customers.

Keywords: digital identification, financial technologies, cyber security, electronic document management, digital assets, cryptography, data management

Оксана Романівна ЗАХІДНА

к.е.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-3472>

e-mail: oksana.zaxidna@gmail.com

Вікторія Яківна ДУБИК

к.е.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3475-4156>

e-mail: viktoriya.dubyk@lnu.edu.ua

Ярина Андріївна ДАНИЛЯК

студентка, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9188-0900>

e-mail: yurunu26@gmail.com

ВПЛИВ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

Статтю присвячено аналізу впливу місцевих податків та зборів на фінансову стійкість територіальних громад. Розглянуто поняття фінансової стійкості у взаємозв'язку з фінансовим управлінням, плануванням інвестицій та контролем за борговим навантаженням. Зазначено, що в контексті фінансів поняття «фінансова стійкість» ототожнюється із стабільністю, безпекою та гнучкістю. Також проаналізовано питому вагу місцевих податків і зборів у податкових та сукупних доходах місцевих бюджетів України за період 2021-2023 рр. Зі свого боку це дало можливість висвітлити зміни у структурі доходів місцевих бюджетів, зокрема зміни в обсягах податкових надходжень та їх відносний внесок у загальну суму доходів. За допомогою порашованих коефіцієнтів висвітлено роль місцевих податків та зборів у забезпеченні фінансової стійкості на прикладі бюджету Львівської територіальної громади.

Ключові слова: місцеві податки та збори, фінансова стійкість, місцевий бюджет, територіальні громади, воєнний стан

ВСТУП

В час війни місцеві органи влади стикаються з викликом забезпечення фінансових ресурсів для відновлення економіки, забезпечення безпеки та надання громадянам необхідних соціальних послуг. Місцеві податки та збори мають бути основним джерелом доходів для місцевих бюджетів, але у воєнний час їх може бути серйозно обмежено або навіть зупинено через економічну нестабільність, втрату доходів у зв'язку зі зниженням виробництва та збуту товарів та послуг, а також через збільшення витрат на військові потреби та гуманітарну допомогу. Так, важливо дослідити вплив місцевих податків та зборів на фінансову стійкість територіальних громад в умовах війни як складну проблему, яка потребує комплексного підходу та розроблення стратегій збереження фінансової стійкості під час кризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вплив місцевих податків та зборів на фінансову стійкість територіальних досліджували багато українських вчених. Зокрема, О. Гетманець, А. Чорна, І. Сядриста [1] дослідили особливості місцевого оподаткування як основи формування доходів територіальних громад в Україні. Особливості формування податкових надходжень бюджетів територіальних громад в сучасних умовах в своєму дослідженні висвітлила О. Кириленко та О. Наконечна [2]. О. Західна та К. Закорко [3] дослідили функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. Проте, на нашу думку, це питання потребує подальшого дослідження, адже актуальність збільшується через нестабільність в країні, яка пов'язана з агресією з боку росії.

МЕТА – дослідити вплив місцевих податків та зборів на забезпечення фінансової стійкості територіальних громад в умовах економічної та політичної нестабільності спричиненої воєнними діями на території України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано методи аналізу та синтезу інформації з авторитетних джерел, а також узагальнення отриманих результатів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основною статтею доходів місцевого бюджету є місцеві податки і збори, які збираються з резидентів і підприємств, що діють в даній територіальній одиниці. Ці доходи надають місцевим органам фінансову незалежність від центральних урядових структур і дають змогу розвивати і підтримувати важливі сфери, такі як культура, освіта, охорона здоров'я, соціальна інфраструктура та соціальний захист населення.

У теорії фінансів і практичній фінансовій діяльності поняття стійкості часто ототожнюється з поняттям збалансованості, стабільності та рівноваги. фінансова стійкість бюджету територіальних громад включає в себе більше аспектів, ніж лише збалансованість доходів та витрат. Це також ефективне управління фінансами, розумне планування інвестицій, збалансованість боргового навантаження, ефективне адміністрування податків та зборів та здатність вирішувати фінансову кризу [4].

Місцеві податки й збори – це достатньо великий ресурс. У деяких зарубіжних країнах частка місцевих податків і зборів у бюджетах сягає 60-70 %. Частка таких надходжень у місцевих бюджетах в Україні – близько 15 %, а в податкових надходженнях – близько 23 %. У структурі місцевих податків превалюючими є майнові

податки і єдиний податок, які становлять понад 90% усіх місцевих податків і зборів [6]. Туристичний збір і збір за паркування транспортних засобів зараз не мають суттєвого фіскального значення як в межах громад, так і країни.

Для здійснення оцінки впливу місцевих податків та зборів на забезпечення фінансової стійкості територіальних громад передусім варто проаналізувати питому вагу місцевих податків і зборів у податкових та сукупних доходах місцевих бюджетів України (Табл. 1).

Динаміка дохідної частини місцевих бюджетів України за 2021-2023 рр. показує спочатку спад через війну з 580699,2 млн грн до 555097,1 млн грн, але у 2023 р. зростання до 652609,1 млн грн. Податкові надходження спершу знизилися з 89896,6 млн грн до 84305,1 млн грн у 2022 р., а в 2023 р. підвищилися до 100008,8 млн грн. Питова вага місцевих податків і зборів коливалася між 21,4 % та 25,9 %, спершу знизившись на 4,5%, а потім зрісши на 1,6% у 2023. У загальних доходах їхня частка

становила 15,2%-15,5%, з незначним зменшенням на 0,3% до 2022 р. і збільшенням на 0,1% у 2023 р..

Важливим складником комплексного оцінювання є визначення порогових значень коефіцієнтів фінансової стійкості, що дасть змогу визначити тип фінансової стійкості місцевих бюджетів. Спираючись на наукові напрацювання вітчизняних вчених та враховуючи сучасні особливості реалізації політики фінансової децентралізації, запропоновано порогові значення коефіцієнтів рівня фінансової стійкості місцевих бюджетів (табл. 2).

Значення ключових фінансових показників, що характеризують рівень фінансової стійкості бюджету Львівської міської територіальної громади за період 2021-2023 рр. подано у табл.2. Ці показники допоможуть проаналізувати, наскільки стабільним та самодостатнім є бюджет громади, і визначити його фінансову стійкість порівняно з пороговими значеннями, наведеними у табл. 3.

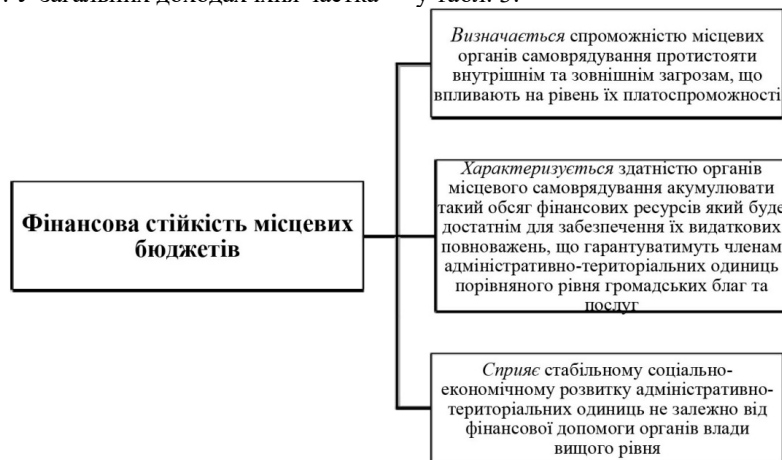

Рис. 1. Змістовні характеристики фінансової стійкості місцевих бюджетів (складено на основі [5])

Таблиця 1 – Питова вага місцевих податків і зборів у податкових та сукупних доходах місцевих бюджетів України за 2021-2023 роки (складено на основі [7])

Показники	Роки		
	2021	2022	2023
Доходи місцевих бюджетів всього (млн грн)	580699,2	555097,1	652609,1
Податкові надходження (млн грн)	346713,2	393460,7	434540,9
Місцеві податки і збори (млн грн)	89896,6	84305,1	100008,8
Питова вага місцевих податків і зборів у сукупних доходах місцевих бюджетів України (%)	15,5	15,2	15,3
Питова вага місцевих податків і зборів у податкових доходах місцевих бюджетів України (%)	25,9	21,4	23,0

Таблиця 2 – Порогові значення показників фінансової стійкості місцевих бюджетів (складено на основі [5])

Показники	Тип фінансової стійкості				Вага
	Абсолютна	Нормальна	Нестійка	Кризова	
Коефіцієнт самостійності	вище 0,7	від 0,7 до 0,5	від 0,5 до 0,3	нижче 0,3	0,16
Коефіцієнт бюджетного покриття	вище 0,7	від 0,7 до 0,5	від 0,5 до 0,2	нижче 0,2	0,31
Коефіцієнт податкової самостійності	вище 0,6	від 0,6 до 0,5	від 0,5 до 0,2	нижче 0,2	0,22
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	= 1	від 1 до 0,9	від 0,9 до 0,5	нижче 0,5	0,10
Коефіцієнт дотаційності	нижче 0,3	від 0,3 до 0,5	від 0,5 до 0,6	вище 0,6	0,14
Коефіцієнт вилучення коштів до державного бюджету	нижче 0,3	від 0,3 до 0,5	від 0,5 до 0,6	вище 0,6	0,08
Інтегральний коефіцієнт фінансової стійкості місцевих бюджетів	вище 0,54	0,33–0,54	0,13–0,32	Нижче 0,13	-

Таблиця 3 – Група показників, що характеризують рівень фінансової стійкості бюджету Львівської міської територіальної громади у 2021-2023 рр. (пораховано та складено на основі [7])

Показники	Роки		
	2021	2022	2023
Коефіцієнт самостійності	0,83	0,88	0,89
Коефіцієнт бюджетного покриття	0,96	1,18	0,93
Коефіцієнт податкової самостійності	0,74	0,83	0,83
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	0,95	0,94	1,01
Коефіцієнт ротаційності	0,17	0,12	0,11
Коефіцієнт вилучення коштів до державного бюджету	0,23	0,27	0,25

Коефіцієнт самостійності демонстрував високі значення протягом всіх трьох років, що свідчить про абсолютну фінансову стійкість громади. Коефіцієнт бюджетного покриття значно перевищував порогові значення, особливо в 2022 р., що вказує на дуже міцну фінансову позицію громади. Високий коефіцієнт податкової самостійності свідчить про здатність бюджету забезпечувати себе власними доходами. Коефіцієнт бюджетної забезпеченості коливався біля одиниці, що є показником нормальної та абсолютної фінансової стійкості. Низький коефіцієнт дотаційності свідчить про невелику залежність від зовнішніх дотацій. Невисокий коефіцієнт вилучення коштів до державного бюджету

показує, що громада не надто обтяжена вилученнями коштів, що також сприяє фінансовій стійкості.

Після детального аналізу основних показників фінансової стійкості бюджету Львівської міської територіальної громади за 2021-2023 рр. важливо здійснити підсумкове оцінювання загального рівня фінансової стійкості. Для цього застосовується інтегральний показник фінансової стійкості, який дає змогу комплексно оцінити фінансовий стан місцевого бюджету (рис. 2).

Загалом фінансова стійкість бюджету Львівської міської територіальної громади за аналізований період є високою, що дає змогу впевнено планувати подальший розвиток громади.

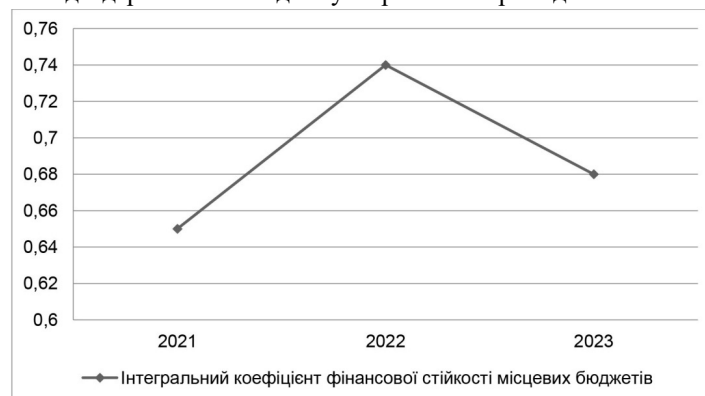

Рис. 2. Інтегральний коефіцієнт фінансової стійкості місцевих бюджетів у 2021-2023 рр. (пораховано та складено авторами на основі табл. 3)

ВИСНОВКИ

У контексті воєнного конфлікту вплив місцевих податків та зборів на фінансову стійкість територіальних громад виявляється як ключовий аспект економічної стабільності. Аналіз динаміки податкових надходжень та їх структури за період воєнних подій демонструє здатність місцевих бюджетів адаптуватися до складних умов і зберігати ресурси для функціонування громади. Навіть у нестабільних умовах спричинених війною, питома вага місцевих податків і зборів залишається стабільною, вказуючи на їх значущість у формуванні бюджетів і підтримці місцевих ініціатив. Диверсифікація

джерел доходів, яка зумовлюється різноманітністю податків і зборів, виявляється ключовим фактором забезпечення фінансової стабільності громад. Дослідження фінансової стійкості бюджету Львівської міської територіальної громади за період 2021-2023 років виявило, що бюджет громади характеризується високою стабільністю та самодостатністю. Високі показники коефіцієнтів самостійності, бюджетного покриття, податкової самостійності, низький рівень дотаційності та вилучення коштів до державного бюджету свідчать про міцну фінансову позицію громади та її здатність забезпечувати стабільний розвиток.

Список використаних джерел

- Гетманець О., Чорна А., Сядриста І. Особливості місцевого оподаткування як основи формування доходів об'єднаних територіальних громад в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2022. № 30. С.100-105. URL: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-17>
- Кириленко О., Наконечна О. Особливості формування податкових надходжень бюджетів територіальних громад в сучасних умовах. *Актуальні питання фінансової теорії та практики: матеріали десятої заоч.-дист. наук. конф. студентів і молодих вчених*. Тернопіль, 2023. С. 72-75. URL: dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49340/1/Акт. питання фін. теорії.pdf

3. Західна О., Закорко К. Функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник*. 2022, №14, С.78-84. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.14.10>
4. Білик Ю., Мардус Н. Обґрунтування сутності поняття «фінансова стійкість місцевих бюджетів». *Вісник ЛТЕУ*. 2024. №76. С. 51-56. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-76-06>
5. Осипенко С.О. Місцеві бюджети в умовах децентралізації фінансових ресурсів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Краматорськ, 2016. 10.с. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/1289/1/1922.pdf>
6. Адміністрування місцевих податків і зборів ОМС – наступний крок фінансової децентралізації? Тези другого діалогу «Децентралізація на зв'язку» *Всеукраїнська Асоціація ОТГ*. URL: <https://hromady.org/administruvannya-miscevix-podatviv-i-zboriv-oms-nastupnij-krok-finansovo%D1%97-decentralizaci%D1%97-tezi-drugogo-dialogu-decentralizaciya-na-zvyazku/>
7. Державний вебпортал бюджету для громадян. *Open budget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=LOCAL>

References

1. Hetmanets O., Chorna A., Syadrista I. Peculiarities of local taxation as a basis for the formation of income of united territorial communities in Ukraine. *Pryazovskyi Economic Herald*. 2022. No. 30. pp. 100-105. URL: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-17> (in Ukrainian).
2. Kyrylenko O., Nakonechna O. Peculiarities of formation of tax revenues of territorial communities' budgets in modern conditions. *Actual issues of financial theory and practice: materials of the tenth distance scientific conference of students and young scientists*. Ternopil, 2023. pp. 72–85. URL: [dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49340/1/Акт. питання фін. теорії.pdf](https://wunu.edu.ua/bitstream/316497/49340/1/Акт.питання_фін.теорії.pdf) (in Ukrainian).
3. Zakhidna O., Zakorko K. Functioning of united territorial communities under martial law. *Taurida Scientific Herald*. 2022. No.14. P.78–84. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.14.10> (in Ukrainian)
4. Bilyk Y., Mardus N. Substantiation of the essence of the concept of «financial stability of local budgets». *Herald of Lviv University of Trade and Economics Economic sciences*. 2024. No.76. P.51–59. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-76-06> (in Ukrainian).
5. Osypenko S.O. Local budgets in the conditions of decentralisation of financial resources: abstract dis ... PhD in Economic Sciences: 08.00.08. Kramatorsk, 2016. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/1289/1/1922.pdf> (in Ukrainian).
6. Administration of local taxes and fees by local self-government bodies - the next step of financial decentralisation? Theses of the second dialogue 'Decentralisation in touch'. *Ukrainian Association of AHs*. URL: <https://hromady.org/administruvannya-miscevix-podatviv-i-zboriv-oms-nastupnij-krok-finansovo%D1%97-decentralizaci%D1%97-tezi-drugogo-dialogu-decentralizaciya-na-zvyazku/> (in Ukrainian).
7. State web portal of the budget for citizens. *Open budget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=LOCAL> (in Ukrainian).

Oksana ZAKHIDNA

PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-3472>
e-mail: oksana.zaxidna@gmail.com

Viktoriia DUBYK

PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3475-4156>
e-mail: viktoriia.dubyk@lnu.edu.ua

Yaryna DANYLIAK

student, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9188-0900>
e-mail: yurunu26@gmail.com

THE IMPACT OF LOCAL TAXES AND FEES ON THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN TIMES OF WAR

The paper analyses the impact of local taxes and fees on the financial sustainability of territorial communities. The concept of financial sustainability is considered in relation to financial management, investment planning and debt control. It is noted that in the context of finance, the concept of 'financial sustainability' is identified with stability, security and flexibility. The author also analyses the share of local taxes and fees in the tax and total revenues of local budgets of Ukraine for the period 2021-2023. In turn, this allowed us to highlight changes in the structure of local budget revenues, in particular, changes in tax revenues and their relative contribution to total revenues. The calculated coefficients were used to highlight the role of local taxes and fees in ensuring financial sustainability on the example of the budget of the Lviv territorial community. The values of key financial indicators that characterise the level of financial sustainability of the budget of the Lviv city territorial community for the period 2021-2023 are also investigated. Using tables, the author analysed the coefficients such as the coefficient of independence, budget coverage, tax independence, budget security, subsidy and withdrawal of funds to the state budget. Fluctuations in these indicators over three years and their impact on the financial sustainability of local budgets in times of war were studied, i.e., the current state of the system of local taxes and fees was demonstrated. An important aspect of the study was the impact of the military conflict on the local taxation system in Ukraine, as in the context of the war in the country, it was necessary to consider not only the threat to security and stability, but also the economic consequences that significantly affect the financial support of local communities. Particular attention was paid to the efficient allocation of financial resources and the creation of reserve funds to ensure financial stability in unforeseen circumstances. The importance of local taxes as a key mechanism for strengthening the financial base and stability of territorial communities is highlighted, as this aspect contributes to their development and improves the quality of life of residents.

Keywords: local taxes and fees, financial sustainability, local budget, territorial communities, martial law

Kateryna KRAUS*PhD in Economics, Associate Professor, Senior Research Officer, Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4910-8330>e-mail: k23k@ukr.net**Nataliia KRAUS***Doctor of Economics, Professor, Leading Researcher, Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8610-3980>e-mail: k2205n@ukr.net

SEARCH OF OPPORTUNITIES FOR DIGITALIZATION OF INFRASTRUCTURE AND ESTABLISHMENT OF INDUSTRY 5.0 BASED ON THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: REGIONAL ASPECT OF DIGITAL TRANSFORMATION

The consistent practice of digitalization shows the 'emergence' of a new quality of work of development institutes, businesses. The further development of the infrastructure, taking into account innovations and 'digits', will make it possible to fulfill important tasks in the partial implementation of the directions of progressive digital development of the regions of Ukraine outlined by the government in the post-war period. The purpose of the paper is research and data analysis in terms of sub-indices of digital transformation of the regions of Ukraine with the aim of finding opportunities for digitization of infrastructure and working business processes. The authors consider three stages of the development of artificial intelligence through the prism of digitalization of the economy and virtual reality, namely: basic artificial intelligence, universal artificial intelligence, artificial super intelligence. The paper attempts to present the opportunities created as a result of industry digital transformation, the development of the Internet, the penetration of basic e-services, the introduction of a paperless regime, and the development of centers for the provision of administrative services. The sub-index 'Penetration of basic e-services' shows positive dynamics. Improvement of this sub-index indicates an improvement in terms of connection to the Unified Information System of the Social Sphere; availability in all departments of the State Registration of Civil Status Acts, maternity hospitals e-Maliatko; connecting the Technical Inventory Bureau to the State Register of Property Rights. It was concluded that the new virtual reality in combination with the ever-present application of the latest information and communication technologies is the driving force behind the formation of Industry 5.0, innovations are 'born', and new types of digital services appear. The IoT, big data analytics, AI, communicativeness and networking of interactions, diffusion of innovations and Internet technologies become the impetus for digital and innovative changes in all sectors of the economy.

Keywords: digital transformation of regions, artificial intelligence, e-entrepreneurship, e-infrastructure, e-business, innovations, virtual reality, Industry 5.0, digital technologies

INTRODUCTION

The development of 'smart' infrastructure, the emergence of new technologies and their use in business lead to a deeper convergence of the virtual and real worlds. A new virtual reality has been formed in combination with the constant application of the latest ICT, which is the engine on which Industry 5.0 is formed, innovations are 'born', and new types of digital services appear. It is the genesis of the IoT, big data analytics, communicativeness and networking of interactions, the diffusion of innovations and Internet technologies that become the impetus for digital and innovative changes in all sectors of the economy. The development and use of the latest digital technologies can be the foundation on which Industry 5.0 is built and the application of which contributes to a technological breakthrough and lead most branches of the national economy to a new technological order. But this requires assistance from the country's government, that is, the authorities. Starting from 2018, the Ukrainian government systematically and consistently pursues a digitalization policy at all levels of economic aggregation, which is evidenced by the clear results of implemented strategies, programs, and plans throughout the country.

Foreign researchers are actively engaged in the search for answers to the issue of quality digital transformation of entrepreneurship, business, and society. Research by A. Botti, R. Parente and R. Vesci [1; 2], P. Magliocca [3], D.M. Herold [4]. The work of the team of scientists I. Babukh,

I. Kuzmuk, N. Kraus, K. Kraus, V. Lisitsa, O. Novikova [5], M. Hryhorkiv [6] are devoted to the possibilities of using artificial intelligence at the stage of the formation of Industry 4.0 and the high-quality work of digital business platforms in the conditions of European integration.

The definition of the digital transformation index of the regions of Ukraine and the presentation of its calculation methodology were provided by Ukrainian economists and government officials of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, namely: A. Dihtiar, V. Ionan, T. Prykhodko, I. Panchenko, M. Fedorov [7; 8] et al. The Ukrainian researcher L. Halats managed to present his scientific views in an argumentative manner regarding the depth of the influence of Internet technologies on the activities of enterprises in the conditions of martial law [9]. Ukrainian scientists R. Zvarych, T. Lisovyi [10], I. Protsyk and A. Maliuha [11] devoted their works to elucidating the impact of machine learning and AI technologies on user behavior and the application of AI in management.

The study of scientific literature on issues of digital development at the micro- and macro-level showed the insufficiency of efforts in the direction of understanding the opportunities that digitalization brings with it for effective innovative and digital activities of enterprises in the conditions of martial law. Only a small number of publications touch on the analysis of the digitalization of business activities and the opportunities that the latest technologies bring with them. Therefore, the chosen topic is relevant,

and the conduct of scientific research is expedient.

The **PURPOSE** of the paper is to study and present the available opportunities for the development of Industry 5.0 and smart infrastructure for the development of digital entrepreneurship and virtual business in war and post-war times with the aim of accelerated recovery of the national economy on the basis of innovation, network interactions and by using artificial intelligence as a modern digital tool.

RESEARCH METHODS

The theoretical and methodological basis of the research is the position of economic theory, the work of Ukrainian researchers and foreign scientists. During the research, the following methods were used: generalization – when studying the features of the digital transformation of the regions of Ukraine, clarifying the possibilities of accelerated digitalization of entrepreneurship and business mobility; the method of formalization – when justifying the key tools, principles, ways, measures of digital transformation of the economy on the way to the formation of a ‘smart’ Industry and smart infrastructure.

RESULTS

Industry 5.0 involves the deep digitalization of business processes and entrepreneurship, the presence of network connections, high-quality cross-border cooperation between innovation clusters, business mobility, the formation of a new virtual reality using modern digital technologies, and the digital identification of a person in a smart production system.

In Ukraine, the process of digital transformation is assessed using measurement methods presented by the leadership of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. This methodology covers relevant indicators in terms of aggregated 8 sub-indices, namely: development of administrative services center (ASC), implementation of the paperless regime, business card of the region, digital education, Internet development, institutional capacity, penetration of basic e-services, industry digital transformation [7, p. 19].

The reliability of the calculation of the digital transformation index (DTI) for 2023 is guaranteed by the practical observance during the calculation of the principles of complexity, validity, reliability and systematicity in compliance with regulatory, legal acts and using data from statistical reports of specialized institutions. 88 indicators and 28 indicators were taken into account [7, pp. 20, 22]. The DTI of Ukraine’s regions for 2022 is presented in terms of 76 indicators and 31 indicators. But it is worth noting that the general structure of ICT contains 85 indicators and 32 indicators, and due to the war, 9 indicators had the value ‘0’ and the Ministry of Statistics did not take 1 indicator into the calculation [8, pp. 2, 22, 24].

The data of Fig. 1 show some deterioration of the digital transformation in most areas in 2023 according to the sub-index ‘ASC’.

Positive dynamics were demonstrated by 3 regions: Zaporizhzhia, Lviv and Mykolaiv. It was in these areas that it was possible to improve the quality and increase the number of services provided by ASC, and despite the state of war, ASC were connected to the system of online monitoring and assessment of the quality of services of the DIIA.

The dynamics of the sub-index ‘Implementation of a paperless regime’ (Fig. 2) shows positive trends in 2023

compared to 2022 in Ivano-Frankivsk, Kirovohrad, Kharkiv and Chernivtsi regions. This happened due to the accelerated implementation of e-document circulation in all structural sub-divisions of the Regional State Administration; mobility of ASC; digitization of emission registers and registers of waste generation, processing and disposal facilities; determining the list of priority data sets to be made public in the form of open data; registration and verification of territorial communities on the geoportal of the National Geospatial Data Infrastructure.

The change in the sub-index ‘Penetration of basic e-services’ is presented in Fig. 3 and demonstrates positive dynamics in 12 regions of Ukraine for 2023 compared to 2022. The improvement in the components of this sub-index indicates an improvement for the users of these 12 areas in terms of connection to the Unified Information System of the Social Sphere (UISSS); availability in all ASC, SRCSA departments (State Registration of Civil Status Acts), e-Maliatko maternity hospitals; connection of TIB (Technical Inventory Bureau) to SRPR (State Register of Property Rights).

In the light of the analysis of accessibility to e-services, the scientific view of Ukrainian researchers R. Zvarych and T. Lisovyi regarding the changes brought about by the application of AI is interesting, they say that ‘this intelligence transforms the behavior of users, especially in the context of their interaction with digital products and services... the changes and behavior of users regarding the personalization of interfaces and content are traced, taking into account their individual preferences and history of interaction’ [10, p. 124]. The stages of the development of AI through the prism of digitalization of the economy are presented in Table 1.

The scientific views of I. Protsik and A. Maliuha in the part of using Chat GPT, a chatbot with generative artificial intelligence developed by the OpenAI company, deserve attention. Researchers point to both positive and negative results of using this chatbot. So, in their opinion, “you should not fully trust the information received from Chat GPT, because it is not updated in real time, is not perfect with mathematics and the generation of false, incomplete and inaccurate information is possible, and it is also not always possible to optimally formulate the necessary request, which, in turn, it leads to incorrect and inaccurate answers and information is not always available in highly specialized areas and regions” [11, p. 130]. Scientists see the positive side of the Chat GPT application in its usefulness ‘analysis of markets, databases, employee data, which can in the near future help to avoid mechanical errors, reduce costs for information processing and personnel, increase the productivity of employees, reducing, at the same time, time for analysis and substantiation of data, optimize processes at the enterprise and improve the quality of management’ [11, p. 129].

We share the opinion of the Ukrainian scientist L. Halats, who in her research came to the conclusion that digital technologies in a number of sectors of the economy “are the basis of product and production strategies, ...which change traditional business models, production chains and processes, lead to the emergence of new products and services, digital platforms and innovations” [9, p. 183]. The researcher is convinced that digital technologies in Ukraine should be accessible both from an organizational and technical

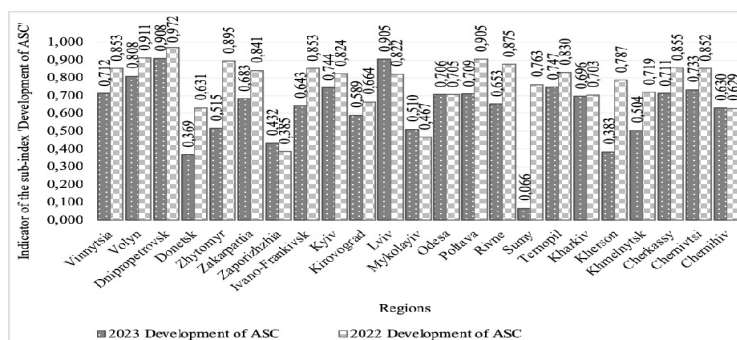

Fig. 1. Sub-index 'ASC' of the DTI of Ukraine by regions in 2022–2023 (compiled based on sources [7, p. 11; 8, pp. 27–73])

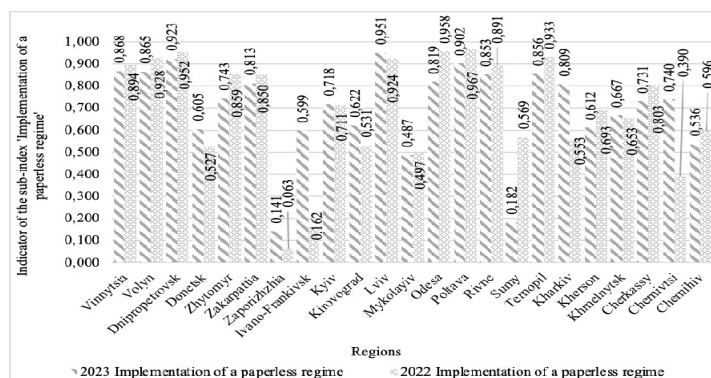

Fig. 2. The sub-index 'Implementation of a paperless regime' of the DTI of Ukraine by regions in 2022–2023 (compiled based on sources [7, p. 11; 8, pp. 27–73])

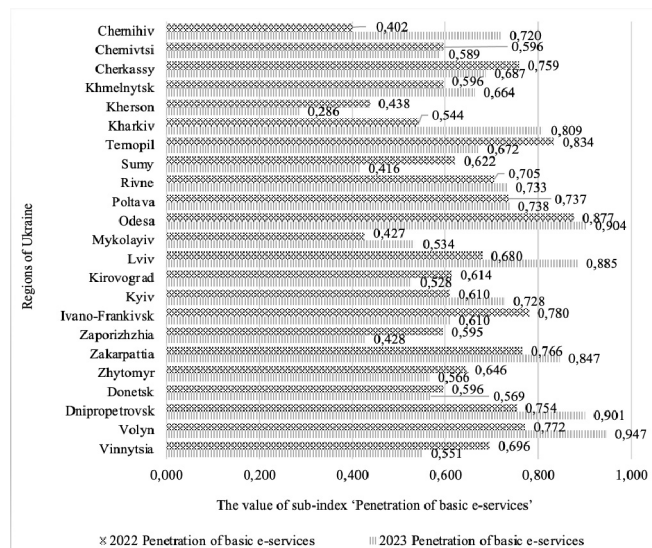

Fig. 3. Sub-index 'Penetration of basic e-services' of the DTI of Ukraine by regions in 2022–2023 (compiled based on sources [7, p. 11; 8, pp. 27–73])

Table 1 – The stages of the development of AI through the prism of digitalization of the economy and virtual reality (compiled on the basis of sources [9; 10; 11] and own observations)

Stage	Name of stage	Content of the development stage
Stage 1	Basic artificial intelligence	It includes smartphones, the Internet of Things, chatbots, mini robots, Alexa, Siri, large drones, robotics operating in the middle of 5G and 6G networks, as well as cybernetics and bioengineering, to which most members of society will have access in the near future. All the elements indicated form a digital ecosystem.
Stage 2	Universal artificial intelligence	Includes digital artificial intelligence, robots, bio-digital artificial intelligence, which has the inherent ability to possess freedom of thought, emotion, aspirations, desires, and even vices such as lust, greed, anger, hatred, envy, pride, selfishness, ignorance.
Stage 3	Artificial super intelligence	It is characterized by a multi-level interconnected digital platform that connects to the artificial 'supermind' through the digital brain of AI, which needs to extract all the biometric data of the people of the planet. This includes recognition of the face, voice, detection of vital internal organs, recognition of the structure of the skin, skeleton using digital data of electromagnetic fields. So far, the Google system has already extracted a large part of the data, on a global scale, with the help of coded data of artificial intelligence and artificial intelligence algorithms that draw information from the Internet, videos, papers, messages and personal biometric data, as well as under the influence of proximity sensors when joining smartphones to the Internet.

point of view, and from a financial and economic point of view. This can be achieved, in her opinion, by creating appropriate conditions and tax incentives that will encourage businesses to digitize business processes. The result of digital entrepreneurship can be economic growth, the production of competitive products, an increase in the country's GDP, and the expansion of sales markets.

Convinced that seeking to lay the foundation for the formation, development of Industry 5.0, government officials should attempt accelerated sectoral digital transformation on the basis of innovation, cross-border cooperation and institutional changes. The data of Fig. 4 give faith that a powerful basis for Industry 5.0 can be formed in Ukraine in the near future, because only in 2023, 16 regions improved their indicators according to the sub-index of sectoral digital transformation.

The improvement of the indicators of the sectoral digital transformation was achieved due to the self-assessment and the creation of a cyber protection profile of the objects of the critical information infrastructure of the Regional State Administration in accordance with the recommendations of the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine; implementation of the Cybersecurity Strategy of Ukraine; implementation of measures to increase the level of cyber protection of the region by regional digitization programs; systematic training in

cyber security and cyber hygiene among employees of the Regional State Administration; transmission of the list of relevant and most used regional permits and licenses to the next queue in the e-Permit system; use of e-petitions, e-applications, e-consultations by territorial communities; joining oblast educational institutions to e-food safety.

Within the framework of the problem stated by us for research, it is worth mentioning the need for business mobility in the conditions of martial law, which requires colossal efforts both physical, moral, and financial from the management of the company that made the decision to relocate. Virtual business mobility is possible for business entities that have digitized their business processes. High-quality mobility can be achieved by developing a virtual mobility policy agreed between all structural units and conducting a number of communication activities. A digitized enterprise must have high-speed Internet, highly qualified personnel with digital competences, 24/7 access to digital information platforms. The policy of improving the quality of virtual mobility should be fully implemented by the leadership of the digital enterprise.

In Fig. 5 presents a comparison of the 'Internet development' sub-index by regions. Khmelnytskyi, Kharkiv, Lviv, Poltava, Volyn and Vinnytsia regions improved in 2023.

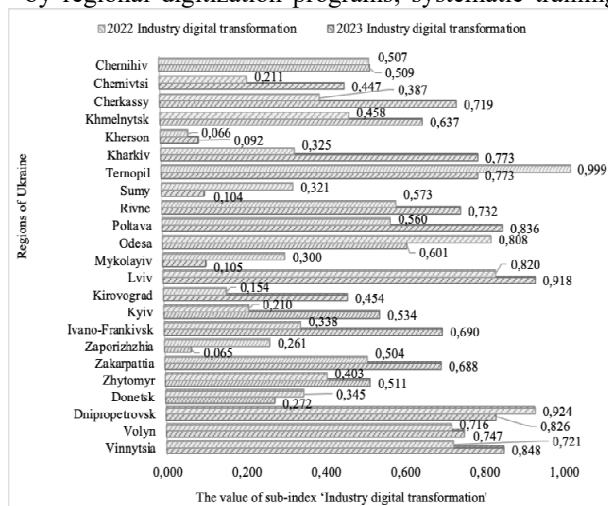

Fig. 4. Sub-index 'Industry digital transformation' of the DTI of Ukraine by regions in 2022–2023 (compiled based on sources [7, p. 11; 8, p. 27–73])

This happened due to an increase in the number of connected shelters in medical institutions, preschool education institutions, general education institutions; facilitating access to the infrastructure in terms of the number of solved problems from the appeals of providers of electronic communication services.

Pursuing the goal of establishing Industry 5.0 in Ukraine, in the future it is worth developing tools and mechanisms that would speed up the process of digitizing the economy at all levels of economic aggregation on the way to establishing Industry 5.0. We are convinced that digital transformation can reduce digital inequality at the local and regional levels, if the population is more actively involved in digital skills development programs, in particular on the DIIA.Osvita web platform. The improvement of the quality of services in the ASC, their automation, barrier-freeness

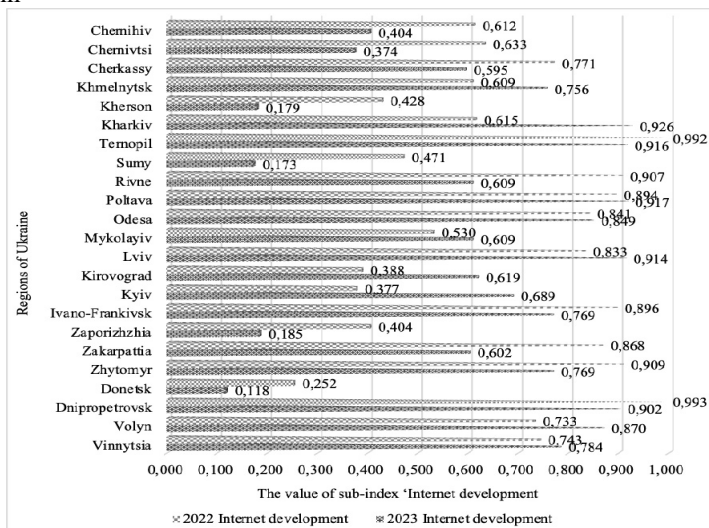

Fig. 5. Sub-index 'Internet development' of the DTI of Ukraine by regions in 2022–2023 (compiled based on sources [7, p. 11; 8, p. 27–73])

and modernization of the existing ASC, become the basis for the formation of smart infrastructure in the field of e-government. In Ukraine, there is already an active introduction of e-document circulation, validation according to API and Diia-Diia, Diia.QR, sharing, digitization of registers in the Regional State Administration, inventory of real estate objects, e-Maliatko, e-journals in education institutions. All this pursues the goal of increasing the level of access to online public services, digital literacy of Ukrainians [8, p. 19; 7, p. 22].

CONCLUSIONS

In conclusion, it is worth noting that the speed of development of Industry 5.0 using the opportunities that AI brings with it is under the influence of the dynamism of global changes and the formation of a new digital order of conducting business, "drawing" the border between the vir-

tual and real world. The analysis of the DTI of the regions of Ukraine attests to generally positive dynamics towards changes. The practice of digitization shows that we have a new quality of work of development institutes, businesses, which is manifested in the efficiency and effectiveness of their activities. We are convinced that the further develop-

ment of the infrastructure taking into account innovations and "digital" will allow us to fulfill important tasks in the partial implementation of the directions of progressive digital development of the regions of Ukraine outlined by the government in the post-war period.

References

1. How to do business in digital era? A casebook / A. Botti et. al. Salerno-Cracow: Cracow University of Economics, 2021. 144 p.
2. Teaching notes for Casebook 'How to do business in digital era?' / A. Botti et. al. Salerno-Cracow, 2022. 47 p. URL: <https://ted.uek.krakow.pl>
3. Doing business digitally / P. Magliocca et al. Foggia-Cracow, 2021. 250 p.
4. Digital Entrepreneurship Curriculum / D.M. Herold et al. Vienna-Cracow: Cracow University of Economics, 2022. 57 p.
5. Kraus N., Kraus K., Babukh I., Lisitsa V., Novikova O. Activities of Digital Platforms on the Basis of Clusterization and Innovative Development Strategies in the Conditions of European Integration. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2023. Vol. 19, Art. #108. pp. 1179-1195. URL: <https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.108>
6. Kraus K., Kraus N., Hryhorkiv M., Kuzmuk I., Shtepa O. Artificial Intelligence in Established of Industry 4.0. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2022. Vol. 19, Art. #170, pp. 1884-1900. URL: <https://doi.org/10.37394/23207.2022.19.170>
7. Index of digital transformation of regions of Ukraine. Results of 2023. *Ministry of Digital Transformation of Ukraine*. URL: <http://surl.li/uggdm> [in Ukrainian].
8. Index of digital transformation of regions of Ukraine. Results of 2022. *Ministry of Digital Transformation of Ukraine*. URL: <http://surl.li/uggec> [in Ukrainian].
9. Galaz L. The influence of Internet technologies on the activities of enterprises in conditions of instability. *Management of the innovation process in Ukraine: tasks during the war and in the period of post-war reconstruction*: materials of X International science and practice conf. (Lviv, May 16–17, 2024). Lviv, 2024. pp. 181–183 [in Ukrainian].
10. Zvarych R., Lisovyi T. The influence of machine learning and artificial intelligence technologies on the behavior of users of IT products in the context of the fifth technological system: innovative perspectives. *Management of the innovation process in Ukraine: tasks during the war and in the period of post-war reconstruction*: materials of X International science and practice conf. (Lviv, May 16–17, 2024). Lviv, 2024. pp. 124–126 [in Ukrainian].
11. Protsyk I., Maliuha A. Artificial intelligence in management. *Management of the innovation process in Ukraine: tasks during the war and in the period of post-war reconstruction*: materials of X International science and practice conf. (Lviv, May 16–17, 2024). Lviv, 2024. pp. 129–130 [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. How to do business in digital era? A casebook / A. Botti et. al. Salerno-Cracow: Cracow University of Economics, 2021. 144 p.
2. Teaching notes for Casebook 'How to do business in digital era?' / A. Botti et. al. Salerno-Cracow, 2022. 47 p. URL: <https://ted.uek.krakow.pl>
3. Doing business digitally / P. Magliocca et al. Foggia-Cracow, 2021. 250 p.
4. Digital Entrepreneurship Curriculum / D.M. Herold et al. Vienna-Cracow: Cracow University of Economics, 2022. 57 p.
5. Kraus N., Kraus K., Babukh I., Lisitsa V., Novikova O. Activities of Digital Platforms on the Basis of Clusterization and Innovative Development Strategies in the Conditions of European Integration. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2023. Vol. 19, Art. #108. pp. 1179-1195. URL: <https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.108>
6. Kraus K., Kraus N., Hryhorkiv M., Kuzmuk I., Shtepa O. (2022). Artificial Intelligence in Established of Industry 4.0. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2022. Vol. 19, Art. #170, pp. 1884-1900. URL: <https://doi.org/10.37394/23207.2022.19.170>
7. Індекс цифрової трансформації регіонів України. Підсумки 2023 року. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <http://surl.li/uggdm>
8. Індекс цифрової трансформації регіонів України. Підсумки 2022 року. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <http://surl.li/uggec>
9. Галаз Л. Вплив інтернет-технологій на діяльність підприємств в умовах нестабільності. *Управління інноваційним процесом в Україні: завдання під час війни та у період післявоєнної відбудови*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16–17 трав. 2024 р.). Львів, 2024. С. 181–183.
10. Зварич Р., Лісовий Т. Вплив технологій машинного навчання та штучного інтелекту на поведінку користувачів ІТ-продуктів у контексті п'ятого технологічного устрою: інноваційні перспективи. *Управління інноваційним процесом в Україні: завдання під час війни та у період післявоєнної відбудови*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16–17 трав. 2024 р.). Львів, 2024. С. 124–126.
11. Процик І., Малуґа А. Штучний інтелект в менеджменті. *Управління інноваційним процесом в Україні: завдання під час війни та у період післявоєнної відбудови*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16–17 трав. 2024 р.). Львів, 2024. С. 129–130.

Катерина Миколаївна КРАУС

к.е.н., доцент, с.н.с., Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4910-8330>

e-mail: k23k@ukr.net

Наталія Миколаївна КРАУС

д.е.н., професор, п.н.с., Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8610-3980>

e-mail: k2205n@ukr.net

ПОШУК МОЖЛИВОСТЕЙ ВІДЦИФРУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНДУСТРІЇ 5.0 НА ЗАСАДАХ ЗАСТОСУНКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Послідовна практика цифровізації свідчить про «зародження» нової якості роботи інститутів розвитку, бізнесу й підприємств, що проявляється в ефективності та результативності їх діяльності. Подальший розвиток інфраструктури з урахуванням інновацій та «цифри» дасть змогу виконувати важливі задачі в частині реалізації окреслених урядом напрямів прогресивного цифрового розвитку регіонів України в повсякденний час. Метою статті є дослідження й аналіз даних в розрізі субіндексів цифрової трансформації регіонів України з метою пошуку можливостей відцифрування інфраструктури та робочих бізнес-процесів. Автори розглядають три стадії розвитку штучного інтелекту крізь призму цифровізації економіки і віртуальної реальності: базовий штучний інтелект, всезагальний штучний інтелект, штучний супер інтелект. У статті зроблено спробу подати можливості, що створюються в результаті галузевої цифрової трансформації, розвитку Інтернету, проникнення базових е-послуг, впровадження режиму без паперів, розвитку центрів надання адміністративних послуг. Субіндекс «Проникнення базових е-послуг» демонструє позитивну динаміку за 2023 р. порівняно з 2022 р. Покращення за компонентами даного субіндексу говорить про покращення для користувачів цих 12 областей в частині підключення до Єдиної інформаційної системи соціальної сфери; доступності в усіх відділах Державної реєстрації актів цивільного стану, пологових будинках є-Маятка; підключення Бюро технічної інвентаризації у Державний реєстр речових прав. В результаті аналізу індексу цифрової трансформації регіонів України, зроблено висновок, що нова віртуальна-реальність в поєднанні з повсякчасним застосуванням новітніх ІКТ є тим рушієм, на якому формується Індустрія 5.0, «народжуються» інновації, з'являються нові види цифрових послуг. У статті наголошується на тому факті, що Інтернет речей, аналітика великих даних, штучний інтелект, комунікативність і мережевість взаємодій, дифузія інновацій та Інтернет-технології стають поштовхом до цифрових й інноваційних змін в усіх галузях економіки.

Ключові слова: цифрова трансформація регіонів, штучний інтелект, е-підприємництво, е-інфраструктура, е-бізнес, інновації, віртуальна реальність, Індустрія 5.0, цифрові технології

Назарій Володимирович АДАМЧУК

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1347-2877>**ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ КАСАЦІЙНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ СТОСОВНО РОЗГЛЯДУ СКАРГ НА ДІЇ АБО БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНОГО/ДЕРЖАВНОГО ВИКОНАВЦЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ**

Статтю присвячено дослідженню судової практики касаційного оскарження судових рішень, а саме аналізу судової практики касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду стосовно розгляду скарг на дії або бездіяльність приватного/державного виконавця під час виконання судових рішень у цивільних справах. Визначено основні підстави для скасування або зміни судових рішень у процесі розгляду справи зазначеної категорії справ. Аналіз дає змогу виокремити процесуальні помилки, які становлять основу для скасування рішень попередніх інстанцій.

Ключові слова: касаційне оскарження судових рішень, судової практика, розгляд скарг, цивільні справи, Верховний Суд, приватний/державний виконавець, право на оскарження

ВСТУП

Держава гарантує кожній особі право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду в порядку, визначеному законодавством України. Важливою передумовою забезпечення такої гарантії є дотримання положень, зокрема у контексті як процесуальних аспектів розгляду судової справи, так і дотримання прав учасників судового розгляду.

МЕТА статті – окреслення та дослідження судової практики касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду стосовно розгляду скарг на дії або бездіяльність приватного/державного виконавця під час виконання судових рішень у цивільних справах.

У статті застосовано такі **МЕТОДИ**, як аналіз та синтез, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Особа, яка не брала участі у справі, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, має право подати касаційну скаргу на судові рішення лише після його перегляду в апеляційному порядку за її апеляційною скаргою. Після відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, але суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, така особа користується процесуальними правами і несе процесуальні обов'язки учасника справи.

Водночас процесуальні помилки, допущені органами досудового розслідування, прокурором, можуть призвести до ситуації, коли реально винувата особа буде виправдана [1].

Так, дії державного виконавця стосовно виконання виконавчого документа, виданого на виконання задоволеного в межах кримінального провадження цивільного позову, підлягають оскарженню в порядку цивільного судочинства. 5 лютого 2020 р. Верховний Суд (ВС) у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду (КЦС) розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за скаргою ОСОБА_1 про визнання неправомірними дій начальника Уманського міського відділу державної виконавчої служби Головного територіального управління

юстиції у Черкаській області (далі – Уманський ВДВС), визнання неправомірною та скасування постанови та зобов'язання невчинення дій. Суд установив, що на виконанні в Уманському ВДВС перебував виконавчий лист у кримінальній справі щодо виконання вироку, яким ОСОБА_2 засуджено за ч. 1 ст. 286 Кримінального кодексу (КК) України, а також стягнуто з неї на користь ОСОБА_1 матеріальну шкоду. Постановою начальника Уманського ВДВС визнано дії державного виконавця під час виконання зведеного провадження № 52020545 як такі, що відповідають вимогам Закону України «Про виконавче провадження», а також вирішено, що постанова про повернення виконавчого документа стягувачу під час виконання виконавчого провадження № 51846410, винесена на підставі п. 7 ст. 37 Закону України «Про виконавче провадження», відповідає вимогам Закону України «Про виконавче провадження».

Суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, відмовив у відкритті провадження у зв'язку з тим, що оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання вироку, що стосуються вирішення цивільних позовів у кримінальному провадженні, відповідно до ст. 287 Кодексу адміністративного судочинства (КАС) України підлягають розгляду за правилами адміністративного судочинства. ВС скасував судові рішення, передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке. ОСОБА_1 оскаржує постанову начальника Уманського ВДВС, прийняту під час здійснення контролю за законністю зведеного виконавчого провадження, у складі якого перебувало виконавче провадження з примусового виконання виконавчого листа, виданого у справі про задоволення цивільного позову ОСОБА_1 в рахунок відшкодування матеріальної шкоди. Цивільний позов ОСОБА_1 пред'явлено у кримінальному провадженні та задоволено вироком суду. Підстави та порядок звернення й розгляду цивільного позову в кримінальному процесі передбачені ст. 128 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, відповідно до норм якої інститут цивільного позову у кримінальному провадженні є суміжним із позовним провадженням, урегульованим Цивільним процесуальним кодексом (ЦПК)

України. Справи за скаргами на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи посадової особи ДВС розглядаються судом за загальними правилами ЦПК України з особливостями, встановленими статтею 386 цього Кодексу, за участю державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби (ДВС), рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються. Тобто право на звернення зі скаргою та порядок її розгляду й постановлення ухвали пов'язані з наявністю судового рішення, ухваленого за правилами цивільного судочинства та його примусовим виконанням. Спів з оскарження дій державного виконавця стосовно виконання виконавчого документа, який видано на виконання задоволеного в межах кримінального провадження цивільного позову належить до юрисдикції суду, який видав виконавчий документ, та підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства [2].

Далі: позивачі у справах про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, звільняються від сплати судового збору на стадії здійснення судового контролю за виконанням судових рішень. Так, 22 вересня 2021 р. ВС у складі колегії суддів Другої судової палати КЦС розглянув у порядку письмового провадження справу за скаргою ОСОБА_1 на неправомірну бездіяльність державного виконавця Ужгородського районного відділу ДВС Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції, заінтересована особа – ОСОБА_2. Суд установив, що постановою державного виконавця відкрито виконавче провадження з примусового виконання виконавчого листа про стягнення з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 майнової та моральної шкоди. Суд першої інстанції відмовив у відкритті провадження у справі за скаргою ОСОБА_1 на неправомірну бездіяльність державного виконавця у зв'язку з тим, що спір про оскарження дій (бездіяльності) державного виконавця стосовно примусового виконання виконавчого листа, виданого судом у кримінальній справі, підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства. ОСОБА_1 оскаржив ухвалу суду першої інстанції в апеляційному порядку, подавши клопотання про звільнення його від сплати судового збору на підставі п. 2 ст. 5 Закону України «Про судовий збір». Апеляційний суд відмовив у задоволенні клопотання, визнав неподаною та повернув апеляційну скаргу ОСОБА_1 у зв'язку з невиконанням вимог суду стосовно сплати судового збору за апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції. ВС скасував ухвалу апеляційного суду, передав справу до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження з огляду на таке. Тлумачення п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» дає змогу зробити висновок про те, що звільнення позивачів у справах про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи, від сплати судового збору має відбуватися не тільки у суді першої інстанції (за пред'явлення позову), але й на наступних стадіях цивільного процесу (за подачі апеляційної та касаційної скарги, а також при здійсненні судового контролю за виконанням судових рішень). Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завданням якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права.

У справі, що переглядалася, в апеляційній скарзі на ухвалу суду першої інстанції ОСОБА_1 наголошував на тому, що він звільнений від сплати судового збору на підставі п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір», відповідно до якої від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються позивачі у справах про відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я. Апеляційний суд, повертаючи апеляційну скаргу, не врахував, що провадження з виконання судових рішень є завершальною і невід'ємною частиною (стадією) виконавчого провадження у конкретній справі – у цьому разі вироку суду про відшкодування майнової та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тілесного ушкодження, тому ОСОБА_1 звільнений від сплати судового збору за подання скарги на бездіяльність державного виконавця. Так, апеляційний суд безпідставно поклав на ОСОБА_1, який звернувся як позивач у справі про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, обов'язок зі сплати судового збору та передчасно визнав апеляційну скаргу неподаною і повернув її [3].

Далі: зарахування зустрічних вимог можливе на будь-якій стадії процесу, зокрема і на стадії виконання судового рішення. Так, 08 вересня 2021 р. ВС у складі колегії суддів Другої судової палати КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про припинення грошового зобов'язання. Суд установив, що рішенням місцевого суду у справі № 2-1741/12 за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, ОСОБА_3, ПрАТ «Позняки-Жилбуд» про визнання недійсним правочину, поділ майна та стягнення коштів, яке набрало законної сили, стягнуто з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 1/2 частку вартості спільного майна подружжя; відкрито виконавче провадження. Пізніше рішенням цього ж суду у справі № 757/2129/14-ц за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання майна спільною сумісною власністю, поділ майна, яке набрало законної сили, стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 компенсацію за 1/2 частку в спільному майні; відкрито виконавче провадження. ОСОБА_1 подала заяву про зарахування зустрічних однорідних вимог, згідно з якою борг ОСОБА_1, яка є боржником у одному виконавчому провадженні, є погашеним повністю у рахунок часткового погашення зобов'язання боржника ОСОБА_2 перед нею, як стягувачем в іншому виконавчому провадженні. Місцевий суд, з яким погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, вважаючи, що рішення суду є обов'язковим до виконання та зарахування зустрічних однорідних вимог здійснюється лише в межах виконавчого провадження відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», а не шляхом пред'явлення нового позову. ВС скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, направив справу на новий розгляд з огляду на таке.

Тлумачення норм ст.ст. 601, 602 Цивільного кодексу України свідчить про те, що потрібно розмелювати зарахування та заяву про зарахування. Адже сама собою наявність зустрічних однорідних вимог не призводить до їх зарахування, і відповідно не припиняє зобов'язання. Необхідним і достатнім є наявність заяви про зарахування зустрічних вимог хоча б однієї із сторін. Заява однієї із сторін про зарахування зустрічних

вимог для досягнення бажаного правового ефекту не потребує відповіді з боку адресата, а потребує лише сприйняття заяви останнім. Наслідком подання заяви про зарахування зустрічних вимог, за наявності передбачених умов для зарахування, є остаточне і безповоротне припинення відповідних зобов'язань повністю або частково. Вимоги, які можуть підлягати зарахуванню, мають бути зустрічними (кредитор за одним зобов'язанням є боржником за іншим, а боржник за першим зобов'язанням є кредитором за другим); однорідними (зараховуватися можуть вимоги про передачу речей одного роду); строк виконання таких вимог настав, не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Зарахування зустрічних вимог можливе на будь-якій стадії розвитку відносин сторін, зокрема на стадії виконання судового рішення. Вирішуючи спір, суди першої та апеляційної інстанцій цього не врахували, не звернули уваги на те, що позивач зробила заяву про зарахування зустрічних

вимог, наслідком подання якої, за наявності передбачених умов для зарахування, є остаточне і безповоротне припинення відповідних зобов'язань повністю або частково, у тому числі й на стадії виконання судового рішення. [4]

ВИСНОВКИ

Касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики. Дослідження практики касаційного оскарження судових рішень у цивільних справах щодо розгляду скарг на дії або бездіяльність приватного/державного виконавця під час виконання судових рішень дає змогу виокремити типові порушення, які виникають, врахування їх у практичній діяльності, що дозволяє уникати порушень прав, свобод і законних інтересів осіб, які беруть участь у провадженні, а також сприяє ухваленню законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення.

Список використаних джерел

1. Чернієнко А.О. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальних провадженнях щодо наркозлочинів: судова практика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021 № 52. С. 98-101.
2. Постанова Верховного Суду від 05 лютого 2020 року у справі № 705/1140/18 (провадження № 61-37972св18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87732971>
3. Постанова Верховного Суду від 22 вересня 2021 року у справі № 308/5733/21 (провадження № 61-13169св21). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/99861125>
4. Постанова Верховного Суду від 08 вересня 2021 року у справі № 761/33621/18 (провадження № 61-5484св20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99555939>

References

1. Cherniienko A.O. Cassation appeal of court decisions in criminal proceedings regarding drug crimes: judicial practice. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence*. 2021 No. 52. P. 98-101. (in Ukrainian).
2. Resolution of the Supreme Court dated February 5, 2020 in case No. 705/1140/18 (proceedings No. 61-37972св18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87732971> (in Ukrainian).
3. Resolution of the Supreme Court dated September 22, 2021 in case No. 308/5733/21 (proceedings No. 61-13169св21). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/99861125> (in Ukrainian).
4. Resolution of the Supreme Court dated September 8, 2021 in case No. 761/33621/18 (proceedings No. 61-5484св20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99555939> (in Ukrainian).

Nazarii ADAMCHUK

postgraduate student, Private higher educational institution "European University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1347-2877>

REVIEW OF JUDICIAL PRACTICES OF THE CIVIL COURT OF CASSATION AS PART OF THE SUPREME COURT REGARDING THE CONSIDERATION OF COMPLAINTS ON THE ACTIONS OR INACTIONS OF A PRIVATE/GOVERNMENT EXECUTIVE DURING THE EXECUTION OF COURT DECISIONS IN CIVIL CASES

The paper is devoted to the study of the judicial practice of cassation appeals of court decisions, namely the analysis of the judicial practice of the civil court of cassation as part of the Supreme Court regarding the consideration of complaints about the actions or inaction of a private/state executor during the execution of court decisions in civil cases. The main grounds for canceling or changing court decisions in the process of consideration of the specified category of cases have been determined. The analysis makes it possible to single out procedural errors, which form the basis for the cancellation of decisions of previous instances. A person who did not take part in the case, if the court decided the issue of his rights, freedoms, interests and (or) obligations, has the right to file a cassation appeal against the court decision only after it has been reviewed in the appellate procedure according to his appeal. After the opening of cassation proceedings based on the cassation complaint of a person who did not participate in the case, but the court decided the issue of his rights, freedoms, interests and (or) duties, such a person enjoys the procedural rights and bears the procedural obligations of a participant in the case. The cassation appeal concerns a question of law that is of fundamental importance for the formation of a unified law enforcement practice. The study of the practice of cassation appeals of court decisions in civil cases regarding the consideration of complaints about the actions or inaction of a private/state executor during the execution of court decisions makes it possible to single out typical violations that occur, taking them into account in practical activities, which allows to avoid violations of rights, freedoms and legitimate interests persons participating in the proceedings, and also contributes to the adoption of a legal, substantiated and reasoned court decision.

Keywords: cassation appeal of court decisions, judicial practice, review of complaints, civil cases, Supreme Court, private/state executor, right to appeal

Карім Олегович ЄМЕЛЬЯНЕНКО

к.ю.н., головний консультант Дослідницької служби Верховної Ради України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7035-6470>
e-mail: karimkiev@ukr.net

Олександр Олексійович БРИГІНЕЦЬ

д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>
e-mail: BriginetsO@meta.ua

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

У статті розкрито роль та проблематику визначення особливостей вирішення проблем правового регулювання захисту персональних даних в особливий період як однієї з умов розбудови сучасного демократичного суспільства. Проведено детальне дослідження даного питання, розглянуто аспекти нормативно-правового середовища та рівнів захисту персональних даних у таких складних умовах. Особливу увагу приділено необхідності розроблення та впровадження спеціалізованих нормативно-правових актів, які б регулювали захист персональних даних у таких надзвичайних ситуаціях.

Ключові слова: персональні дані, правове регулювання, договір, інформаційне право, інформація, безпека, конституційні права, права та обов'язки, права людини, відповідальність

ВСТУП

У XXI ст. будь-яка діяльність людини неможлива без надання суспільству або юридичним особам певної частини інформації відносно себе. Пришвидження масштабів та інтенсивності збирання і використання персональних даних державними органами та суб'єктами господарювання для досягнення цілей їх діяльності, так само як й розширення можливостей та посилення стимулів для несанкціонованого доступу до персональних даних та зловживання ними, викликає необхідність для держави найбільш дієвими засобами та способами гарантувати право фізичних осіб на захист їх персональних даних.

В Україні правові відносини, пов'язані із захистом і обробленням персональних даних регулюються Законом України «Про захист персональних даних». Він також спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробленням персональних даних, та поширюється на діяльність з оброблення персональних даних, що здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на оброблення персональних даних, що містяться у картотеці або призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів [1]. Відповідно до Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею; кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію

про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [2]. Але порядок та чіткий механізм захисту персональних даних в умовах воєнного стану чинним законодавством взагалі не передбачений, оскільки навіть у складних умовах право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, передбачені Конституцією України, мають бути дотримані. Саме складність вищезгаданих правовідносин зумовлює і те, що на сьогодні досить часто порушуються межі захисту персональних даних, і що є найбільш небезпечним – суспільство може поступово звикнути до такого стану речей, сприймаючи це як «нову нормальність».

МЕТА статті – визначення особливостей вирішення проблем правового регулювання захисту персональних даних в особливий період як однієї з умов розбудови сучасного демократичного суспільства у XXI ст.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

В особливий період захист персональних даних має бути пріоритетним завданням для держави, її органів, інших юридичних, а також фізичних осіб. Від такого стану речей залежить не лише інформаційна безпека держави та її громадян, а й їхні права та свободи, що є, безумовно, фундаментом побудови правової держави. Базовим нормативно-правовим актом, що регулює питання захисту персональних даних у нашій державі, є Закон України «Про персональних даних», який має на меті захист прав і свобод громадян України від не-

правомірного використання їхніх персональних даних. Закон встановлює правила збору, зберігання, оброблення та передачі персональних даних, а також відповідальність за їх неправомірне використання. Також ним визначаються принципи захисту персональних даних, що є менш конкретизованими ніж європейське законодавство, адже, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, Україна погодилась на співробітництво з метою забезпечення належного рівня захисту персональних даних відповідно до діючих європейських та міжнародних стандартів, зокрема відповідних документів Ради Європи [1, 3-5].

У сучасних особливих умовах в Україні внесено значну кількість змін і нововведень до чинного законодавства у сфері захисту персональних даних, значна частина їх обмежує діяльність громадян. Лише деякі з них є прогресивними заходами, спрямованими на майбутнє, тоді як інші постають як засіб лише виправлення сучасних неузгоджених норм та невирішених проблем, які у майбутньому можуть досить заважати побудувати демократичну і правову державу в Україні, адже, як і свідчить історичний досвід, в особливі періоди досить легко ввести певні обмеження, проте досить важко потім їх скасувати. «Немає нічого більш постійного, ніж тимчасове» – вважали давні греки. Базовими моментами у здійсненні збору, оброблення та зберігання персональних даних суб'єктами владних повноважень на основі їх законодавчо визначених повноважень в умовах дії режиму воєнного стану є таке: право на оброблення здійснюється органами, які визначені у Законі України «Про правовий режим воєнного стану»; не повинен бути перевищений строк, форма та порядок оброблення даних; має діяти тільки стосовно певного набору даних та в межах повноважень [6]. Зауважимо, що наділення окремих органів державної влади великими повноваженнями не гарантує, що окремі посадові особи таких органів державної влади будуть їх перевищувати, що, на жаль, також має місце у будь-якій державі світу. Також під час воєнного стану підставами для оброблення (збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, адаптування, зміни, поновлення, використання, поширення, знеособлення, знищення тощо) персональних даних відповідними державними органами та органами місцевого самоврядування є положення Закону України «Про захист персональних даних»: дозвіл на оброблення персональних даних, наданий володільцю персональних даних відповідно до закону виключно для здійснення його повноважень; необхідність виконання обов'язку володільця персональних даних, який передбачений Законом. Крім того, передбачена вищезгаданим Законом і заборона на оброблення персональних даних, про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних не застосовується, якщо оброблення персональних даних, зокрема, стосується вироків суду, виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідальної діяль-

ності, боротьби з тероризмом та здійснюється державним органом в межах його повноважень, визначених Законом [1].

Важливим є й те, що основні гарантії забезпечення захисту персональних даних державними органами включають перевірки Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини додержання володільцями та розпорядниками персональних даних вимог законодавства про їх захист, виданням цим спеціально уповноваженим органом у сфері захисту персональних даних обов'язкових для виконання вимог (приписів) про запобігання або усунення порушень законодавства про захист персональних даних, а також адміністративну відповідальність володільців та розпорядників персональних даних за порушення законодавства про їх захист [7].

У науковій і практичній сферах поняття та значення персональних даних необхідно постійно досліджувати та удосконалювати, зокрема з огляду на розвиток новітніх технологій, що являється важливим для забезпечення ефективного захисту таких даних. Відмітимо, що особливістю сучасного етапу розвитку інституційних та законодавчих основ діяльності уповноважених державних органів є системний поступ України до імплементації в її законодавство європейських стандартів забезпечення належного рівня захисту персональних даних, що включає, серед іншого, реалізацію на національному рівні передбачених ними гарантій забезпечення захисту персональних даних суб'єктами публічного адміністрування. Варто звернути і на роль освіти та підвищення обізнаності користувачів у питаннях захисту персональних даних. Важливим кроком є забезпечення проведення та популяризації просвітницьких заходів, а також поширення інформації про можливі ризики та методи їх попередження, що дасть змогу громадянам свідомо ставитись до збору та оброблення їхніх персональних даних і допоможе зменшити кількість випадків їх незаконного використання [8].

ВИСНОВКИ

Вкрай важливою є необхідність вдосконалити національне законодавство стосовно персональних даних осіб та їх оброблення відповідними органами і службами, яка також потребує чіткого механізму та алгоритму дій, які здатні захистити права осіб в умовах воєнного стану. Розроблення та впровадження стратегії захисту персональних даних вимагає особливого підходу. З урахуванням посилення заходів безпеки та потреби адаптації до незвичайних обставин цей процес повинен зосереджуватися на зменшенні ризиків та запобіганні можливим вторгненням. Однак таке розроблення може бути витратним, особливо в умовах обмежених ресурсів. Необхідно ретельно планувати стратегії розвитку, забезпечити їх регулярне адаптування до умов, що змінюються, та здійснювати безперервний контроль їх ефективності. Міжнародне співробітництво та обмін досвідом здатні допомогти в підвищенні рівня захисту персональних даних. Україна може взяти на озброєння досвід Європейського Союзу стосовно захисту персональних даних та застосовувати його у побудові демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297->

17#Text

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
3. Угода про асоціацію. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yeuropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>
4. Бем М., Городиський І., Саттон Г., Родіоненко О. Захист персональних даних: правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. Київ, 2015. 220 с.
5. Бригінець О.О. Цивільно-правова відповідальність за порушення умов договору. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 3. С. 19-21.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Роз'яснення основних положень Порядку повідомлення Уповноваженого щодо визначення обробки персональних даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних від 08.01.2014 р. URL: http://www.pap.in.ua/1_2015/48.pdf
8. Світличний В.А. Захист персональних даних в умовах воєнного стану в Україні. *Право і безпека*. 2023. № 3 (90). С. 226–236.

References

1. On the protection of personal data: Law of Ukraine dated 01.06.2010 No. 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (in Ukrainian).
2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (in Ukrainian).
3. Association Agreement. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yeuropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> (in Ukrainian).
4. Bem M., Horodyskyi I., Satton H., Rodionenko O. Protection of personal data: legal regulation and practical aspects: scientific and practical guide. Kyiv, 2015. 220 p. (in Ukrainian).
5. Bryhinets O.O. Civil liability for breach of contract. *Economy. Finances. Right*. 2022. No. 3. pp. 19-21. (in Ukrainian).
6. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015 No. 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukrainian).
7. Clarification of the main provisions of the Notification Procedure of the Commissioner regarding the determination of personal data processing, which poses a special risk for the rights and freedoms of the subjects of personal data dated January 8, 2014. URL: http://www.pap.in.ua/1_2015/48.pdf (in Ukrainian).
8. Svitlychnyi V.A. Protection of personal data in the conditions of martial law in Ukraine. *Law and security*. 2023. No. 3 (90). pp. 226–236. (in Ukrainian).

Karim YEMELIANENKO

PhD in Legal Sciences, Chief Consultant of Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7035-6470>

e-mail: karimkiev@ukr.net

Oleksandr BRYHINET

Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

LEGAL REGULATION OF PROTECTION PERSONAL DATA IN A SPECIAL PERIOD

The paper reveals the role and problems of determining the peculiarities of solving the problems of legal regulation of personal data protection in a special period as one of the conditions for the development of a modern democratic society. A detailed study of this issue was conducted, aspects of the regulatory environment and levels of personal data protection in such complex conditions were considered. Acceleration of the scale and intensity of collection and use of personal data by state bodies and economic entities to achieve the goals of their activities, as well as the expansion of opportunities and strengthening of incentives for unauthorized access to personal data and their abuse, causes the need for the state to use the most effective means and methods guarantee the right of individuals to protect their personal data. In a special period, the protection of personal data should be a priority task for the state, legal entities and individuals. Not only the information security of the state and its citizens depends on this, but also their rights and freedoms. The basic legal act regulating the protection of personal data in our country is the Law of Ukraine "On Personal Data", which aims to protect the rights and freedoms of citizens of Ukraine against improper use of their personal data. The law establishes rules for the collection, storage, processing and transfer of personal data, as well as responsibility for their improper use. In today's special conditions in Ukraine, a significant number of changes and innovations have been made to the current legislation in the field of personal data protection, a significant part of which restricts the activities of citizens. Only some of them are progressive measures aimed at the future, while others act only as a means of correcting modern uncoordinated norms and unresolved problems, which in the future may significantly hinder the building of a democratic and legal state in Ukraine, because, as historical experience shows, in special periods it is quite easy to introduce certain restrictions, but it is quite difficult to remove them afterwards. Special attention was paid to the need to develop and implement specialized legal acts that would regulate the protection of personal data in such emergency situations.

Keywords: personal data, legal regulation, contract, information law, information, security, constitutional rights, rights and obligations, Human Rights, responsibility

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.16>
УДК 34:4414

Катерина Володимирівна **ПЕРШИНА**

доктор філософії, старший викладач, Національна академія Національної гвардії України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9939-553X>

e-mail: 1111-ekaterina@ukr.net

Людмила Олександрівна **ДІТЛАШОК**

м.н.с., Національна академія внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2921-6942>

e-mail: lydchuk@ukr.net

Дар'я Валеріївна **БОЖКО**

к.ю.н., старший викладач, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2244-1515>

e-mail: d.bozhko25345@ukr.net

ПРАВОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено загальний аналіз стану соціального захисту військовослужбовців та його нормативно-правового забезпечення. Дано окрему оцінку Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та встановлено, що саме цей закон визначає загальний вектор соціального захисту військовослужбовців. З'ясовано, що сучасні реабілітаційні програми передбачають не лише медичну й фізичну реабілітацію, але й психологічну як важливу складову ментального здоров'я. Досліджено окремі компенсаційні виплати. Дано окрему оцінку підставам призначення одноразової грошової допомоги.

Ключові слова: збереження працездатності, компенсаційні механізми, психологічна підтримка, репатріація, реабілітаційні програми

ВСТУП

Жорстокі реалії, в які нас втягла росія, вимагають рішучих рішень та відповідних дій. Сьогодні для країни важливим є не лише питання суверенітету та повернення території кордонів 1991 р., але й збереження всіх ознак державності, зокрема демократії та соціально орієнтованої політики. Незважаючи на складну фінансову ситуацію, держава продовжує забезпечувати соціальні гарантії всім громадянам відповідно до чинного законодавства. Проте нині особливої уваги потребує саме питання правового й соціального захисту військовослужбовців. Враховуючи їх внесок у відновлення суверенності нашої держави, питання соціальної підтримки військовослужбовців на всіх рівнях повинно забезпечуватись державою першочергово.

Дослідженню теми соціального захисту військовослужбовців сьогодні присвячується багато праць. Науковці одноголосні у своїх висновках стосовно того, що ця категорія громадян має право на максимальний правовий та соціальний захист і всебічне сприяння держави в розв'язанні проблем, які в них виникають. Р.В. Гринько та А.Ф. Мота [1] досліджували загальні аспекти соціального захисту військовослужбовців в умовах воєнного стану. Оцінювання законодавства, яке регулює питання соціального страхування військовослужбовців та членів їх сімей здійснив у своєму дослідженні В.М. Циганок [2]. Особливості психологічної реабілітації, що є складником соціального захисту військовослужбовців, досліджувала Ю.О. Овечкіна [3]. Проблеми психологічної допомоги також приділили свою увагу С.Ю. Лебедева Я.О. Овсяннікова та Д.С. Похілько [4]. Водночас тему регулювання трудових відносин як складника соціального захисту в частині збереження робочого місця за мобілізованим працівником дослі-

джували Ю.Х. Кметих та В.В. Шиян [5]. У визначенні стану правового статусу військовополонених та їх соціального захисту стали корисними напрацювання, узагальнені в наукових працях А.І. Куртова, А.І. Потіхенського, С.М. Іващенко, С.В. Гашенко та С. В. Пращук [6].

МЕТА статті – дослідження особливостей та нормативно-правового регулювання питання соціального захисту військовослужбовців у розрізі окремих його складників. Враховуючи мету дослідження, на окрему оцінку заслуговує питання реабілітаційних програм, зокрема й психологічної підтримки військовослужбовців.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основу наукового дослідження становив формально-юридичний метод, за допомогою якого досліджено закони та підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють питання соціального захисту військовослужбовців. В опрацюванні нормативно-правової бази застосовано, зокрема, й методи аналізу та синтезу. Узагальнення інформації, отриманої з наукових досліджень, та поєднання її з даними з нормативно-правових актів здійснено методом дедукції.

РЕЗУЛЬТАТИ

Початок агресивної війни та запровадження воєнного стану на території України зумовили збільшення кількості такої соціальної групи громадян, як військовослужбовці. Це прошарок населення, який у сучасних умовах потребує особливої поваги суспільства та належної соціально-правової підтримки держави.

Законодавство про соціальний та правовий захист військовослужбовців в Україні було ще до початку антитерористичної операції, проте з початком збройної агресії росії стосовно України у 2024 р. законодавство почало змінюватись та адаптуватись до реальних пот-

реб. З початком повномасштабного вторгнення питання соціального захисту військовослужбовців постало особливо гостро.

Здебільшого військовослужбовці, які стають на захист держави, не володіють інформацією про свої права та обов'язки, водночас практичне застосування норм права стосовно соціального забезпечення цієї категорії громадян подекуди неоднакове. Водночас керівництво військових частин не завжди або недостатньо інформує військовослужбовців про їх соціальні права. Причиною цього є, зокрема, людський фактор, відсутність почуття відповідальності за підлеглих побратимів, а також орієнтації в законодавстві, яке постійно змінюється, доповнюється чи скасовується [1].

Розглядаючи теоретичний аспект поняття «соціальний захист», пропонуємо під останнім розуміти діяльність держави зі встановлення, правових та соціальних норм, механізмів їх виконання з метою забезпечення законних прав, свобод та особливих потреб військовослужбовців [7].

Реальна система соціального захисту повинна створювати престиж військової служби, впевненість діючого чи майбутнього військовослужбовця в тому, що він потрібен державі й суспільству та не буде залишений осторонь після завершення війни. Фактично правильно побудована система соціального захисту військовослужбовців є запорукою комплектування війська професіоналами [8]. Водночас зрозуміло, що соціальний захист військовослужбовців здебільшого відрізняється від соціального захисту цивільних громадян, оскільки громадяни, які входять до особового складу Національної Гвардії України (НГУ) або несуть службу в Збройних Силах України (ЗСУ), в умовах воєнного стану більше обмежені у своїх конституційних правах, ніж цивільні громадяни. За таких умов вони заслуговують і на особливі умови соціального захисту [1].

На рис. 1 подано систему законів та нормативно-правових актів, які регулюють питання соціального захисту військовослужбовців.

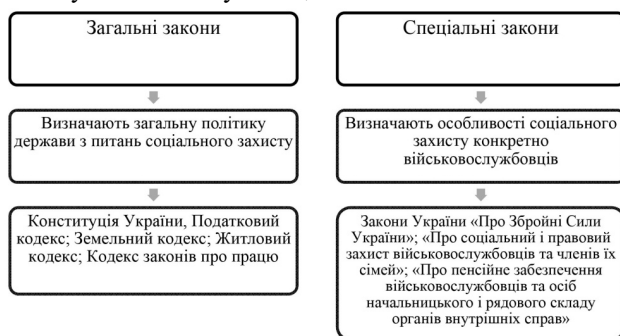

Рис. 1. Система нормативно-правових актів із питань соціального захисту військовослужбовців (розробка авторів на основі [8; 9])

Окрему категорію гарантій складають ті, що закріплено в підзаконних актах, які містять уточнення та механізми виконання законодавчо закріплених норм. Відповідно спеціальні підзаконні нормативно-правові акти стосуються процедурних питань виконання вимог закону. Такі документи розкривають сутність закону, визначають механізм його виконання, конкретизують особливості, які чітко не визначено в окремому законодавчому акті. Так, наприклад, виплату грошового за-

безпечення військовослужбовцю (як однієї з ключових соціальних гарантій) закріплено у ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. №2011-XI (далі – Закон №2011-XI) [7]. Проте механізм виплати, форми та методи практичного застосування вказаної норми Закону визначає саме підзаконний нормативно-правовий акт, зокрема наказ Міністерства оборони України № 260 від 07.06.2018 р., яким затверджено Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ та деяким іншим особам, механізм та умови виплати грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ, Державної спеціальної служби транспорту України та деяким іншим особам [10].

Закон №2011-XI заслуговує на особливу увагу в контексті цього дослідження. Він визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Зокрема, визначає право військовослужбовців на випадок втрати працездатності, повної або часткової, безробіття з незалежних від них обставин, старості. До того ж згідно з вказаним законом члени родини військовослужбовця матимуть право на соціальний захист у зв'язку із втратою годувальника. Закон №2011-XI визначає право військового на медичну допомогу, окремі пільги та компенсації. Фактично, гарантії, визначені цим Законом та іншими спеціальними законами, мають компенсувати обмеження їх конституційних прав, які сталися у зв'язку із запровадженням воєнного стану та покладенням на них важливої державної місії [2; 7].

Згаданий вище Закон визначає загальні гарантії військовослужбовців ЗСУ та НГУ стосовно соціальної реабілітації, до яких належать медична, фізична, військово-професійна, психологічна реабілітації.

Медична реабілітація полягає у відновлювальному лікуванні військовослужбовця, покращенні тих фізичних можливостей, які не можуть бути відновлені повністю. Початком медичної реабілітації є надання першої невідкладної допомоги в бойовій ситуації. До складу медичної реабілітації можна віднести й фізичну реабілітацію, яка передбачає фізичні вправи, лікувальну фізкультуру, лікувальну гімнастику. Такі вправи здійснюються з урахуванням конкретних травм та фізіологічних потреб військового [11].

Р.В. Слухенська та інші вважають, що психологічна реабілітація є важливим складником фізичної реабілітації [11]. Водночас разом із фізичною реабілітацією часто виникає потреба в синхронній психологічній реабілітації. Зрозуміло, що питання психологічної підтримки потребує особливої уваги, адже війна стала причиною поширення стресових розладів серед військовослужбовців. Воєнні реалії, в яких живуть та працюють військовослужбовці, знаходяться далеко за межами нормального та відповідно формують у них сталі фобії й переживання. Відповідно психологічній підтримці та психологічній реабілітації військовослужбовців належить важлива роль у забезпеченні права військовослужбовця на нормальне життя. Проте, як свідчать соціальні опитування та наукові дослідження, військовослужбовці досить нечасто звертаються за психологічною допомогою. Одні ментально не бажають ділитися своїми переживаннями зі сторонніми особами, інші не хочуть визнавати проблемою свої пережи-

вання, вважаючи, що це слабкість, чи, очікуючи, що проблема розв'яжеться сама собою [3].

Повертаючись до змісту Закону №2011-ХІІ, можемо констатувати, що держава забезпечує безоплатну психологічну допомогу військовослужбовцям. Для цього створюються структурні підрозділи психологічних служб при військових частинах. Крім того, такі психологічні служби можуть створюватись на базі підпорядкованих військовим формуванням закладів [7].

Варто зазначити, що нині програмам психологічної підготовки військовослужбовців приділено особливу увагу, оскільки захисники, які перебувають у найгарячіших точках, не завжди мають доступ до професійного психолога. Відповідно у процесі військової підготовки військовослужбовців навчають методів профілактики стресу. Так, військовослужбовець може самостійно стабілізувати власний розбалансований психо-емоційний стан у критичній ситуації або ж допомогти своєму побратиму [4].

Однак психологічна допомога не закінчується там, де завершуються бойові дії. Військовослужбовці, які звільняються з військової служби, ще тривалий час потребують психологічної реабілітації, і в цьому сенсі Україна потурбувалася про її захисників, закріпивши це в Постанові Кабінету Міністрів України №1338 від 29.11.2022 р., якою затверджено Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб. Вказана постанова розмежовує поняття психологічної допомоги та психологічної реабілітації. Психологічна допомога є ширшим поняттям, яке передбачає надання психологічної допомоги на трьох рівнях, спрямована на професійну допомогу особі, яка звільнена з військової служби, та має розлад або ризик розвитку розладу психіки. Завданням такої допомоги є подолання кризових станів та психологічних проблем, психосоціальна адаптація до звичайного життя, відкриття можливостей для подальшої самореалізації таких осіб. Водночас психологічна реабілітація являє собою психотерапевтичну допомогу, спрямовану на підтримку функціонування особи в нормальному фізичному, емоційному, інтелектуальному, соціальному та духовному стані [12].

Окрім зазначених вище прав та соціальних гарантій, громадяни, які призиваються на службу до ЗСУ, мають право й на трудові гарантії, зокрема в частині збереження за працівником робочого місця та посади [5]. Така вимога закріплена в ч. 3 ст. 119 Кодексу законів про працю України (КЗпП), якою визначено збереження за мобілізованим працівником посади та робочого місця до дня фактичного звільнення з військової служби. Раніше в роботодавця був обов'язок виплачувати таким працівникам середній заробіток [13]. Однак у липні 2022 р. відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», таку вимогу скасовано. Це зумовлено необхідністю розвантажити державний бюджет, оскільки роботодавцям такі кошти мали бути компенсовані державою. Виняток відповідно до п. 2 ст. 57 Закону України «Про освіту» залишається для педагогічних працівників закладів освіти. За цією категорією працівників зберігається попередній середній заробіток [14].

Необхідно зазначити, що період, за який зберігається посада та робоче місце на час призову працівника

на військову службу, не буде зараховуватися до стажу, який дає право на відпустку. Також період мобілізації не зараховується до загального страхового стажу. Однак військовослужбовець не втрачає свій страховий стаж, змінюється лише підстава для його обчислення, оскільки відповідно до Закону №2011-ХІІ громадяни України, які проходять військову службу, мають право на зарахування часу перебування на службі до їх страхового й трудового стажу, а також до стажу державної служби [5; 7]. Відповідно такий особливий період військовослужбовця неодмінно буде зараховано до загального соціального стажу, що дасть йому право на пенсійне забезпечення та інші соціальні гарантії в цивільному житті.

Як зазначалося вище, Закон №2011-ХІІ передбачає виплату військовослужбовцям грошового забезпечення, а також гарантує, зокрема, й виплати компенсаційного характеру. Водночас окремі підзаконні нормативно-правові акти можуть визначати більш конкретно такі компенсації в розрізі служб чи підрозділів. Так, відповідно до Інструкції про компенсаційні виплати військовослужбовцям Служби зовнішньої розвідки України, особам, звільненим зі служби в Службі зовнішньої розвідки України, та членам їх сімей, затвердженої наказом № 419 від 6 грудня 2017 р., для зазначеної категорії службовців передбачені такі компенсаційні механізми:

- за оренди житла;
- за неотримане речове майно;
- за проїзд як військовослужбовцям, так і членам його сім'ї на нове місце проживання;
- виплати підйомної допомоги та добових у разі переїзду військовослужбовця на нове місце служби;
- відшкодування витрат, пов'язаних із використанням працівниками кадрового складу особистих транспортних засобів у службових цілях;
- відшкодування витрат на надання військовослужбовцям медичної допомоги;
- відшкодування витрат на проїзд до лікувальних чи санаторно-курортних закладів (для ветеранів);
- виплати одноразової грошової допомоги.

Питання виплати одноразової грошової допомоги, що визначено в зазначеній Інструкції, безпосередньо кореспондується зі ст. 16 Закону №2011-ХІІ. Підстави призначення такої допомоги зазначено у табл. 1.

Непорушним конституційним правом, яке гарантується кожному громадянину, є повага до його честі та гідності й недоторканності особистої свободи. Однак в умовах збройного конфлікту таке право постійно порушується. Оскільки маємо справу з ворогом, який не шкодує ні військових, ні цивільне населення, важливо дати оцінку особливостям звільнення та репатріації військовополонених. У міжнародному законодавстві досить часто використовується саме термін репатріація, тобто повернення військовополоненого на батьківщину та відновлення його прав. Обов'язок стосовно репатріації військовополонених визначено, зокрема, й Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими, згідно з якою репатріація може відбутися у разі тяжкої хвороби військовополоненого, тобто до завершення збройного конфлікту. Також репатріація відбувається в межах спеціальних угод між сторонами конфлікту. Водночас важливим складником є згода

Таблиця 1 – Підстави призначення одноразової грошової допомоги військовослужбовцю або члену його родини (створено авторами на основі джерела [7])

Загибель (смерть) військовослужбовця, яка настала під час несення служби	Призначається як у разі загибелі, так і у разі захворювання, яке спричинило смерть та пов'язане з несенням служби. За наявності підстав надається під час несення служби й протягом 1 року після звільнення з військової служби, якщо буде встановлено причинно-наслідковий зв'язок.
Смерть військовослужбовця	Призначається, якщо смерть настала в період проходження військової служби в результаті захворювання чи нещасного випадку, що не пов'язано з бойовими завданнями, однак настала під час несення служби.
Загибель (смерть) військовозобов'язаного або резервіста	Призначається в разі загибелі призваного під час навчальних або спеціальних зборів для проходження служби у військовому резерві.
Інвалідність (унаслідок поранення)	Призначається в разі отримання поранення, контузії, каліцтва, захворювання, які настали в результаті несення служби. Таку виплату може бути призначено/надано і після звільнення з військової служби через інвалідність, яка виникла внаслідок поранення, каліцтва, захворювання.
Інвалідність (не пов'язана з пораненням)	Встановлюється в період проходження військової служби, але з причин, які не пов'язані з пораненнями та каліцтвами, може надаватися й у разі захворювання, яке пов'язане з проходженням військової служби.
Інвалідність (військовослужбовця строкової служби)	Інвалідність військовослужбовця строкової військової служби або військовозобов'язаного чи резервіста, яка настала в результаті поранення та/або контузії під час навчальних та спеціальних зборів, військової служби або служби у військовому резерві.
Поранення військовослужбовця	Надається, якщо військовий частково втратив працездатність, та водночас зберіг основні функції організму. У такому разі інвалідність не встановлюється. Право на звернення за одноразовою допомогою зберігається протягом 3 місяців із дня звільнення з військової служби.
Поранення (військовослужбовця строкової служби)	Надається в аналогічному порядку, як визначено в попередньому пункті, змінено лише особу отримувача.
Поранення (військовозобов'язаного якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, або резервіста)	Надається так само, якщо означені особи частково втратять працездатність, без встановлення інвалідності зі збереженням основних функцій організму.

військовополоненого на його репатріацію. За репатріації сторони угоди зобов'язані створити належні умови переміщення військовополонених, а згідно з Женевською Конвенцією, якщо військовополонені залучалися до праці, їм повинні виплатити кошти за її виконання. Така вимога Женевської Конвенції є утопічною, коли мова йде про російську федерацію [6; 15].

Якщо проаналізувати українське законодавство, то термін «репатріація» застосовується в питаннях передачі тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку зі збройною агресією проти України, що визначено в Постанові Кабінету Міністрів України № 698 від 17 червня 2022 р. та означає повернення під владу України тіл (останків) загиблих (померлих) оборонців України та загиблих (померлих) мирних (цивільних) осіб. Такі заходи вчиняються з метою забезпечення поваги до людської гідності [16].

Якщо мова йде про обмін військовополоненими в законодавчому полі України, то частіше застосовується термін «звільнення» захисників України. Водночас основи соціального та правового захисту таких осіб визначено в Законі України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» №2010-IX від 26.01.2022 р. [17]. У ст. 1 цього Закону визначено, що він поширюється, зокрема, й на військовослужбовців. Саме на підставі цього закону відбувається відновлення порушених прав військовослужбовців, які перебували в полоні, здійснюється медична й психологічна їх реабілітація та захист від кримінальних посягань [17];

18]. Також законом передбачено проведення постізоляційних заходів з адаптації осіб, які перебували в полоні. Означений закон передбачає правовий захист згаданих осіб, забезпечення їх тимчасовим житлом. За необхідності, держава сприяє відновленню втрачених документів [17]. Варто зазначити, що КЗпП також містить окремі трудові гарантії для таких осіб. Так, згідно зі ст. 119-1, за особою, стосовно якої згідно із Законом № 2010-IX встановлено факт позбавлення особистої свободи, зберігається місце роботи (посада) протягом усього періоду позбавлення свободи. А в разі проходження медичної реабілітації, зокрема адаптаційних заходів, медичної й психологічної реабілітації та/або санаторно-курортного лікування, робоче місце за такою особою буде зберігатися ще протягом шести місяців із дня звільнення з полону [13].

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дає змогу дійти висновків, згідно з якими держава всіляко сприяє питанням соціального захисту військовослужбовців, закріплюючи соціальні гарантії в нормативно-правових актах. Водночас державне соціальне забезпечення військовослужбовців містить не лише фінансову складову й надання окремих пільг, але й передбачає фізичну та психологічну реабілітацію військових, зокрема й тих, що звільнені з військової служби. Також встановлено, що засобами соціальних гарантій забезпечуються й окремі компенсаційні механізми, які можуть гарантувати отримання військовослужбовцями або їх рідними виплат у разі інвалідності, непрацездатності чи смерті. Засобами нормативно-правового регулювання держава потурбу-

валася, зокрема, й про те, щоб роботодавці чекали на своїх мобілізованих працівників, зберігаючи за ними робоче місце.

Проте, враховуючи досить широкий спектр соціальних гарантій, встановлених державою, зрозуміло, що окремі бюрократичні перепони завжди мають місце

в реалізації права на них. Отже, подальші наукові дослідження будуть актуальними в контексті оцінювання проблем, які виникають у процесі отримання військовослужбовцями гарантованих державою соціальних гарантій.

Список використаних джерел

1. Гринько Р.В., Мота А.Ф., Петриченко С.А. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 161–166. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.24>
2. Циганок В. М. Сучасний стан законодавства України про соціальний захист військовослужбовців та членів сімей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 377–381. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.64>
3. Овечкіна Ю. О. Психологічна реабілітація учасників бойових дій. Актуальність теми. *Світ наукових досліджень. Випуск 16: матеріали Міжнародної мультидисципл. наук. інт.-конф., (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 16-17 лютого 2023 р.)*. Przeworski – Тернопіль, 2023. С. 170–172. URL: <http://surl.li/ucidy>
4. Лебедєва С.Ю., Овсяннікова Я.О., Похілько Д.С. Психологічна допомога та реабілітація учасників збройних конфліктів та фахівців ризиконебезпечних професій: світовий досвід. *Психологія особистості*. 2023. Вип. 45. С. 139–145. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.23>
5. Кметик Ю. Х. Шиян В. В. Правове регулювання трудових відносин з працівниками, мобілізованими до ЗСУ. *Юридичний вісник*. 2023. № 2 (67). С. 156–162. DOI: 10.18372/2307-9061.67.17856
6. Куртов А.І., Потіхенський А.І., Івашенко С.М., Гашенко С.В., Пращук С.В. Правовий статус військовополоненого: важлива гарантія захисту прав та свобод людей, які беруть участь у сучасних збройних конфліктах. *Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Scientific Community: Interdisciplinary Research» (February 6-8, 2024)*. Hamburg, Germany, 2024. С. 167–178. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5331>
7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
8. Мазуренко Л.І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 223–231. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.31>
9. Пінчук Р.С., Письменна О.П. Покращення соціального і правового захисту військовослужбовців Збройних Сил України як запорука формування професійного війська. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2020. Вип. 60. С. 83–89. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.17>
10. Про затвердження порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам, який механізм та умови виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту України та деяким іншим особам: Наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 р. № 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0638-08#Text>
11. Слухенська Р.В., Логун Л.Г., Зендик О.В., Гуліна Л.В. Комплекс заходів щодо фізичної реабілітації військовослужбовців. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Фізична культура і спорт*. 2023. Вип. 1(159). С. 130–132. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.1\(159\).31](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.1(159).31)
12. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 р. № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-п#Text>
13. Кодекс законів про працю: Закон Української РСР від 10.12.1971 № 322-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322a-08#Text>
14. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
15. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
16. Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-п#Text>
17. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26.01.2022 р. № 2010-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>
18. Логвинський Г.В. Суб'єкт посягання на захисника чи представника особи. *Правові новели*. 2021. № 13. Т. 2. С. 81–85. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/13-2_2021/13-2_2021.pdf#page=81

References

1. Hrynk R.V., Mota A.F., Petrychenko S.A. Social protection of military personnel in the conditions of martial law. *Law and society*. 2022. No. 3. pp. 161–166. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.24> (in Ukrainian).
2. Tsyhanok V. M. The current state of the legislation of Ukraine on social protection of military personnel and family members. *Analytical and comparative legal science*. 2023. No. 6. pp. 377–381. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.64> (in Ukrainian).
3. Ovechkina Yu. O. Psychological rehabilitation of combatants. Actuality of theme. *The world of scientific research. Issue 16: materials of the International Multidisciplinary Scientific Internet Conference (Ternopil, Ukraine – Perevorsk, Poland, February 16-17, 2023)*. Przeworsk. – Ternopil: FOP Shpak V.B., 2023. pp. 170–172. URL: <http://surl.li/ucidy> (in Ukrainian).
4. Lebedieva S. Yu., Ovsyannikova Ya. O., Pokhilko D. S. Psychological assistance and rehabilitation of participants in armed conflicts and specialists in risky professions: world experience. *Psychology of personality*. 2023. Vol. 45. pp. 139–145. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.23> (in Ukrainian).
5. Kmetyk Yu.Kh., Shyian V.V. Legal regulation of labor relations with employees mobilized to the ZSU. *Legal Bulletin*. 2023. No. 2 (67). pp. 156–162. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.67.17856> (in Ukrainian).
6. Kurtov A.I., Potikhenskyi A.I., Ivashchenko S.M., Hashenko S.V., Prashchuk S.V. The legal status of a prisoner of war: an important guarantee of the protection of the rights and freedoms of people participating in modern armed conflicts. *Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Scientific Community: Interdisciplinary Research» (February 6-8, 2024)*. Hamburg, Germany, 2024. pp. 167–178. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5331> (in Ukrainian).
7. On social and legal protection of military personnel and their family members: Law of Ukraine dated 12.20.1991 No. 2011-XI. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (in Ukrainian).

8. Mazurenko L.I. The main principles of state policy in the sphere of social protection of military personnel: regulatory and legal support. *Actual problems of politics*. 2023. Vol. 71. pp. 223–231. URL: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.31> (in Ukrainian).

9. Pinchuk R.S., Pysmenna O.P. Improving the social and legal protection of servicemen of the Armed Forces of Ukraine as a guarantee of the formation of a professional army. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. 2020. Vol. 60. pp. 83–89. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.17> (in Ukrainian).

10. On the approval of the procedure for payment of monetary support to servicemen of the Armed Forces of Ukraine and some other persons, the mechanism and conditions of payment of monetary support to servicemen of the Armed Forces of Ukraine, the State Special Transport Service of Ukraine and some other persons: order of the Ministry of Defense of Ukraine dated 06.07.2018. No. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0638-08#Text> (in Ukrainian).

11. Slukhenska R.V., Lohush L.H., Zandyk O.V., Hulina L.V. A set of measures related to the physical rehabilitation of military personnel. *Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU. Physical culture and sports*. 2023. Vol. 1 (159). pp. 130–132. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.1\(159\).31](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.1(159).31) (in Ukrainian).

12. Some issues of providing psychological assistance to war veterans, their family members and some other categories of persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 29, 2022. No. 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-п#Text> (in Ukrainian).

13. Labor Code: Law of the Ukrainian SSR dated 10.12.1971 No. 322-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322a-08#Text> (in Ukrainian).

14. On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian).

15. Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War dated August 12, 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (in Ukrainian).

16. Some issues of ensuring the removal, transfer and repatriation of bodies (remains) of persons killed (deceased) in connection with armed aggression against Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 17, 2022 No. 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

17. On social and legal protection of persons who have been deprived of personal liberty as a result of armed aggression against Ukraine, and members of their families: Law of Ukraine dated January 26, 2022 No. 2010-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (in Ukrainian).

18. Lohvynskyi H.V. He subject of encroachment on the defender or representative of a person. *Legal novels*. 2021. No. 13(2). pp. 81–85. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/13-2_2021/13-2_2021.pdf#page=81 (in Ukrainian).

Kateryna PERSHYNA

Doctor of Philosophy, Senior Lecturer, National Academy of the National Guard of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9939-553X>

e-mail: 1111-ekaterina@ukr.net

Liudmyla DITLASHOK

Junior Researcher, National Academy of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2921-6942>

e-mail: lydchuk@ukr.net

Daria BOZHKO

PhD in Legal Sciences, V.N. Karazin Kharkiv National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2244-1515>

e-mail: d.bozhko25345@ukr.net

LEGAL AND SOCIAL PROTECTION OF UKRAINIANS MILITARY SERVICEMEN DURING THE ACTION OF THE MARTIAL STATE

Introduction. In the conditions of military realities in which our state is now, the issue of legal and social security of military personnel requires special attention. Considering their personal contribution and heroism in restoring the sovereignty of our state. This study was conducted precisely in the context of the assessment of state support for military personnel, which consists in providing decent social guarantees.

The purpose of this paper is to study the peculiarities of legal and social protection of military personnel, in terms of individual components, as well as the analysis of normative legal acts of the state, which regulate the issue of social security of military personnel.

Results. The paper carries out a general analysis of the state of social protection of military personnel and its regulatory and legal support. A separate assessment of the Law of Ukraine "On social and legal protection of military personnel and their family members" is given and it is established that this law determines the general vector of social protection of military personnel. It has been proven that modern rehabilitation programs include not only medical and physical rehabilitation, but also psychological rehabilitation. Separate compensatory payments, which are provided for by current legal documents, have been studied. A separate evaluation of the reasons for the appointment of one-time cash assistance is given.

Conclusion. From the conducted research, it can be seen that the legislation of Ukraine regarding the social protection of military personnel is being improved and adapted to real needs with the beginning of a full-scale invasion. The state not only provides material support for servicemen, but also takes into account the mental needs of servicemen, which are reflected in the necessary psychological support. Social guarantees in the form of compensation payments are also an important part of social security for both servicemen and their family members in the event of the hero's death.

Keywords: maintaining employment, compensation mechanisms, psychological support, repatriation, rehabilitation programs

Olha FAIZOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3127-830X>

e-mail: faizova4444@gmail.com

Ihor MOTIAKIN

postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6279-5636>

e-mail: getmiv@gmail.com

Viktoriia HUTSALOVA

Senior Lecturer, Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2959-1097>

e-mail: vikagucalova@gmail.com

ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF DOMESTIC METALLURGICAL ENTERPRISES

Introduction. The relevance of the research topic is determined by the globalization trends of economic development, the growing competitive activity of enterprises, the increase in competitive tension in world markets, the formation of specific forms of competition.

The purpose of the paper is to determine and structure the factors of international competitiveness of domestic metallurgical enterprises at the mega-, macro-, meso- and micro-levels, to identify the most priority positions for winning and maintaining the market.

Results. Based on the analysis of the dynamics of metal products production during 2021-2023, the current state of operation of the largest metallurgical enterprises, the dynamics of foreign investments in the metallurgical industry of Ukraine, the main reasons for the deterioration of the competitive positions of the domestic MMC on the international market of metal products are determined. The negative and positive factors that determine the international competitiveness of MMC of Ukraine at the mega-, macro-, meso- and micro-levels are analyzed. The result of the analysis is the conclusion regarding the absolute predominance of the influence of external factors in the conditions of full-scale military aggression of the Russian Federation, the significant dependence of the development of MMC of Ukraine on the state of world markets. And vice versa, domestic metallurgy has an inverse effect on the global production of metal products, because it has significant resource, production and scientific potential. Considering the specifics of metallurgical enterprises, the state of the world economy and globalization processes, the factors of competitiveness of metallurgical enterprises are structured according to the degree of susceptibility to changes in the conditions of globalization (flexible, difficult to change) and according to the degree of influence on the level of global competitiveness (moderate influence, significant impact).

Conclusions. The analysis of the factors of international competitiveness of the domestic metallurgy showed that in the conditions of its sharp decline, the priority for the industry is not to lose its own competitive advantages, including through the search and effective use of positive factors of international competitiveness. At the same time, the basis of increasing the international competitiveness of the metallurgical industry is to increase the competitiveness of domestic metallurgical enterprises both on the domestic and international markets. It has been proven that when developing a strategy for increasing international competitiveness, it is appropriate to determine the result of focusing on the factors of a more intensive manifestation of the classification feature, that is, on flexible factors of significant influence.

Keywords: international competitiveness of the enterprise (country, region, industry), factors of international competitiveness, metallurgical industry, metallurgical enterprise

INTRODUCTION

Modern globalization trends of economic development are characterized by growing competitive activity of enterprises, increasing competitive tension in world markets, formation of specific forms of competition. The stable position of the enterprise in foreign markets, the level of its investment attractiveness for strategic partners and the degree of consumer loyalty are largely determined by the level of competitiveness of the country (region, industry) as a guarantor of the creation of attractive conditions for business activity and capital investment. According to M. Porter's theory of competitive advantages, the international competitiveness of an enterprise can be assessed within groups of enterprises belonging to the same industry [1]. I.e., according to M. Porter, the international competitiveness of an enterprise is an absolute advantage in relation to other firms, the ability of a subject of market relations to be on the same level in the market as there are similar competing subjects. Given the fact that enterprises of the metallurgical industry are the material basis of the economy of Ukraine,

ensuring their competitiveness on global markets is an important task today. The competitiveness of the metallurgical complex acquires great importance, since it depends on the improvement of the efficiency of the country's economy in general, based on the introduction of new production technologies and the comprehensive use of human capital, aimed at the constant renewal of iron-containing products produced, a significant increase in its quality.

The **PURPOSE** of the paper is to determine and structure the factors of international competitiveness of domestic metallurgical enterprises at the mega-, macro-, meso- and micro-levels, to identify the most priority positions for winning and maintaining the market.

RESEARCH METHODS

The methods of the system approach were used in the process of determining the essence of international competitiveness as a multi-level category, comparative analysis and statistical methods – to analyze the level and potential of the international competitiveness of domestic metallurgy, research of factors influencing the international competi-

tiveness of enterprises.

RESULTS

Metallurgy is a basic branch of Ukrainian industry, which not only meets the country's needs in ferrous and non-ferrous metals, but also acts as one of the main suppliers of currency, selling products for export.

Enterprises of MMC of Ukraine supply the world market: iron ore raw materials, including concentrate, pellets and lump ore, ferroalloys, cast iron, semi-finished products (square blanks, slabs, pipe blanks), finished rolled products, including hot-rolled and cold-rolled products in coils and sheets, as well as profiled products in the form of rounds, of square, rectangular and hexagonal varieties, rails, reinforcing steel and wire rod, as well as products of further processing – steel pipes, metal products, rolled products with coatings, etc [2].

The presence of crisis processes in the development of domestic metallurgy is evidenced by a significant reduction in production volumes and a drop in the share of Ukraine in the world production of steel and cast iron from 2.0% in 2013 to 0.3% in 2022 [3; 4]. It is about the period before the beginning of the full-scale Russian invasion.

The main reasons were:

- the aggression of the Russian Federation in 2014 and its consequences in the form of the annexation of Crimea and the armed conflict in the east of Ukraine;
- the coronavirus pandemic, which led to the closure of markets and a drop in consumption;

As a result, according to the results of 2022, in the world ranking, Ukraine dropped out of the top 15 largest steel producers, falling from 14th to 25th place.

Full-scale Russian aggression accelerated this negative

trend. Several leading metallurgical enterprises found themselves in the occupied territory or in the frontline regions, which reduced or even suspended their activities. Accordingly, as the Table 1 shows, this became the reason for the further destruction of the industry's production potential and a decrease in its competitiveness. The crisis state of the industry is also reflected in the financial situation of metallurgical enterprises. Table 2 data reflect the state of operation of the main enterprises of the metallurgical industry of Ukraine as of the beginning of 2023 and reflect the problems of the crisis functioning of the domestic metallurgical industry. Among these:

- Suspension and destruction of assets.
- Lack of working capital due to the suspension of the process of refunding VAT to exporters due to the suspension of the VAT administration system and the Unified Register of Tax Invoices.
- Logistical limitations due to the destruction of railway infrastructure and the destruction of seaports. According to experts, the blockade of Black Sea ports will cost Ukraine 420 million dollars every month in 2023 [3].
- High logistics costs due to transit through EU countries and a sharp increase in tariffs for railway transportation (+141% for ore, coal, coke and +70% for 2022 for ferrous metals) [3] make the products of the domestic MMC uncompetitive on international markets.
- A sharp drop in prices by 34% for iron ore concentrate and by 27% for hot-rolled coil in the last months of 2022 [3], which continued this trend in 2023, against the background of rising costs and logistics, brings the domestic MMC into the deepest crisis since times of independence.

Table 1 – Dynamics of metal products production during 2021-2023 (compiled according to [5])

Production, thousand tons	Years			Growth rate, %	
	2021	2022	2023	2023/2021	2023/2022
cast iron	21165	6391	6003	28,4	93,9
steel	21366	6263	6228	29,2	99,4
rolled metal	19079	5350	5372	28,2	100,4

Table 2 – State of operation of the largest metallurgical enterprises as of January 2023 (based on [6; 7])

Enterprise	Operation status
"Metinvest"	In the mode of hot conservation, have damage
"Zaporizhstal"	
"Zaporizhkoks"	
"Azovstal"	They began to suspend and preserve the plant from February 24, currently significantly damaged, under occupation
"Zaporizhnevetriv"	In the mode of temporary conservation of technological equipment
Avdiivskiy coke chemical plant	In the mode of partial preservation due to shelling
"Kryvorizhstal"	Work has been partially resumed after the suspension, new logistics channels are being searched for
Khartsyzskii pipe plant	
"Dniprospeksstal"	
Dnipropetrovsk Metallurgical Plant	Work has been suspended since the beginning of the war, but resumed in early May
Alchevskii metallurgical plant	They worked, but even before the 2022 war, they had significant problems with the shipment of products
Yenakiivski Metallurgical Plant	
Makiivskii metallurgical plant	Operation is temporarily suspended

– Energy restrictions due to the destruction of the energy system. This forces enterprises to work within the allocated quotas for energy consumption, introducing the mode of maximum economy and reducing the loading of units.

– Reduction of internal consumption of metal products. Experts consider the main reasons for this to be the insufficient nomenclature of steel sheets, the wear and tear of fixed assets by more than half, and the crisis state of the Ukrainian economy, respectively, the insufficient development of related industries.

The identified problems have become significant negative factors in the deterioration of the international competitiveness of both the metallurgical industry as a whole and domestic enterprises. Accordingly, this affected the country's international ranking. As of the end of 2021, Uk-

raine ranked 14th in global steel production, and at the end of 2023, it dropped to 23rd place among the world's top 24 leading producers [4]. Regarding cast iron, the international rating of Ukraine during the same period decreased from 10th place to 16th place among the top 17 leading producers in the world [4]. In turn, this significantly worsened the international position of the domestic metallurgical industry as export oriented.

The decrease in the international competitiveness of domestic metallurgy is also evidenced by the decrease in foreign investments in the industry, the dynamics of which are shown in the Table. 3. It can be seen that during 2022, compared to 2021, the reduction in the inflow of foreign investments in the metallurgical industry amounted to 3419.5 %.

Table 3 – Dynamics of foreign investments in the metallurgical industry of Ukraine (based on [8])

Year		2017	2018	2019	2020	2021	2022
Volumes of investments		3 692	4 455	5 860	-868	6 687	190
Balance	million US dollars	-118	+763	+1 405	-6 728	+7 555	-6 497
	%	-3,2	+17,1	+24,0	-775,1	+113,0	-3419,5

Fig. 1 systematizes the negative factors that reduce the international competitiveness of MMC of Ukraine. The result of their analysis is a conclusion regarding the absolute predominance of external factors in conditions of full-scale military aggression. Other things being equal, it was the domestic metallurgy that first overcame the negative consequences of the market transformation, reorienting its production from domestic to foreign demand. The dynamics of metallurgical production during almost the entire pre-war period was ensured by the favorable situation of the world market of metal products.

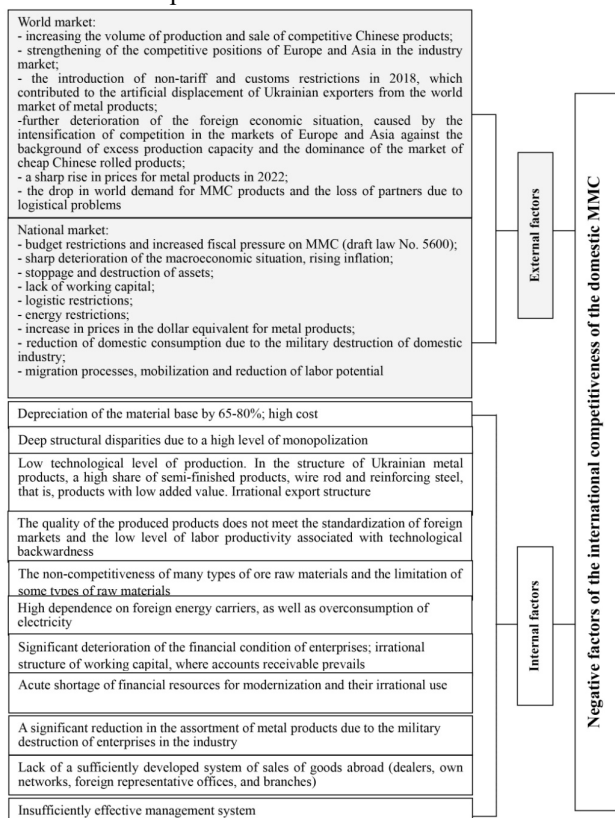

Fig. 1 Negative factors of international competitiveness of MMC of Ukraine (based on [3; 4])

In Fig. 2 main positive factors of international competitiveness of domestic metallurgy are systematized. Their analysis also confirms the significant dependence of the development of MMC of Ukraine on the state of world markets. And vice versa, domestic metallurgy has an inverse effect on the global production of metal products, because it has significant resource, production, and scientific potential.

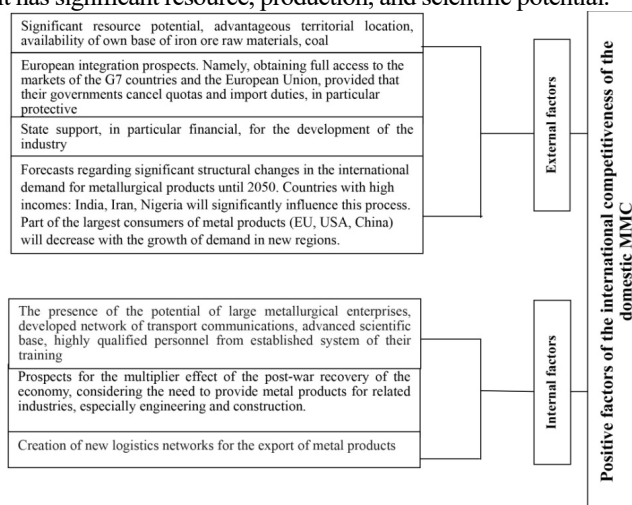

Fig. 2 Positive factors of international competitiveness of MMC of Ukraine (based on [3])

It allows the annual production of up to 35 million tons of cast iron, up to 35 million tons of rolled steel, up to 40 million tons of steel, and up to 6-7 million tons of pipes, pipe profiles and hollow steel fittings [9]. Considering the specifics of metallurgical enterprises, the state of the world economy and globalization processes, experts suggest, along with the existing ones, to classify the factors of competitiveness of metallurgical enterprises: according to the degree of susceptibility to changes in the conditions of globalization (flexible, difficult to change); by the degree of influence on the level of global competitiveness (moderate influence, significant influence) [10]. Fig. 3 shows the vectors of increase in manifestation of the characteristic according to the classification criteria.

According to the degree of changes in the conditions of globalization	
Flexible factors	Hard to change factors
By the degree of influence on the level of global competitiveness Factors of significant influence - Product quality - The price of products on global markets - Global economic connections (suppliers, consumers, traders, other market players) - Resource and energy intensity of production - The level of technologies used at the enterprise - The possibility of attracting loan funds - System and methods of enterprise management - State of production facilities - The level of innovative activity of the enterprise - Long-term planning of the enterprise Factors of moderate influence - Flexibility of production processes - Assortment - State of related industries and markets (for example, construction, mechanical engineering) - Personnel qualification - Compliance of the standards and level of certification at the enterprise with global requirements - Nature protection and general environmental measures	- Availability of raw materials - The presence and activity of intra- and inter-industry competitors (for example, producers of plastics and aluminum alloys, which in certain cases are substitutes for ferrous metallurgy products) - Presence of market barriers - Legislative framework and state control - Dependence on natural monopolies (railway, ports, energy, gas and water suppliers)

Fig. 3 Classification of factors of international competitiveness of enterprises of the metallurgical industry, considering the specifics of modern globalization processes (compiled based on [10, p. 159; 11])

The factor "Quality of production" has the highest level of intensity of manifestation of the characteristic according to both classification criteria, and the factor "Dependence on natural monopolies" is the lowest. Accordingly, when

developing a strategy for increasing the international competitiveness of the metallurgical industry, it is appropriate to determine the result of focusing on factors with a more intensive manifestation of the classification feature, that is, on flexible factors of significant influence.

CONCLUSIONS

The analysis of the factors of international competitiveness of the domestic metallurgy showed that, in the conditions of its sharp decline, the primary task for the industry is not to lose its own competitive advantages, including through the search and effective use of positive factors of international competitiveness. Among the 10 drivers of the post-war recovery of the domestic economy, the metallurgical industry, which has \$26 billion of investment potential, takes an honorable 5th place [8]. The country has experience in high-tech metallurgical processes and a full cycle of titanium and titanium-containing products. It can maintain a niche in the world market of direct reduction iron and "green" metallurgy.

Accordingly, increasing the international competitiveness of the industry should become a key task of the Ukrainian government. At the same time, the basis of increasing the international competitiveness of the metallurgical industry is to increase the competitiveness of domestic metallurgical enterprises both on the domestic and international markets.

References

- Porter M.E. Competitive Advantage of Nations. New York, 1990. 426 p.
- GMK Center – center of expertise on industry and MMC. URL: <https://gmk.center/ua/> [in Ukrainian].
- Ukrainian metallurgy after February 24: who will shoulder the Atlantic? URL: <https://voxukraine.org/ukrayinska-metallurgiya-pislya-24-lyutogo-hto-pidstavyt-pleche-atlantovi> [in Ukrainian].
- Ukrmetallurgprom. Analytical data URL: <https://www.ukrmetprom.org/> [in Ukrainian].
- OP Ukrmetallurgprom. URL: <https://www.ukrmetprom.org> [in Ukrainian].
- Riznyk D.V. Investment activity in Ukraine after the full-scale invasion of Ukraine. *Economy and society*. 2023. Issue No. 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2244> [in Ukrainian].
- Shenderivska, L. P., Huk, O. V., Mohonko, G. A. (2022). Transformation of business models in conditions of war and pandemic Economic space. No. 179, 79–85. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/179-12> [in Ukrainian].
- Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi> [in Ukrainian].
- Haustov V.K., Wenger V.V. Metallurgy of Ukraine. Where did it start and what do we have? *Mirror of the week*. Issue No. 11, March 23-29, 2019. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4823> [in Ukrainian].
- Khomenko Y.V., Reznikova O.S. Factors of competitiveness of enterprises of the metallurgical industry in the conditions of globalization. *Academic review*. 2013. No. 2 (39). pp. 154–161 [in Ukrainian].
- Bilotserkivets V.V., Zavhorodnia O.O. Innovative challenges and post-crisis prospects of Ukrainian mining and metallurgical industry. *Scientific Bulletin of National Mining University*. 2017. № 2. pp. 149–156.

Список використаних джерел

- Porter M.E. Competitive Advantage of Nations. New York, 1990. 426 p.
- GMK Center – центр експертизи про промисловість та ГМК. URL: <https://gmk.center/ua/>
- Українська металургія після 24 лютого: хто підставить плече атланти? URL: <https://voxukraine.org/ukrayinska-metallurgiya-pislya-24-lyutogo-hto-pidstavyt-pleche-atlantovi>
- Укрметалургпром. Аналітичні дані. URL: <https://www.ukrmetprom.org/>
- ОП Укрметалургпром. URL: <https://www.ukrmetprom.org/>
- Різник Д.В. Інвестиційна діяльність в Україні після повномасштабного вторгнення в Україну. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2244>
- Шендерівська Л.П., Гук О.В., Мохонько Г.А. Трансформація бізнес-моделей в умовах війни та пандемії. *Економічний простір*. 2022. № 179. С. 79–85. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/179-12>
- Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi>
- Хаустов В.К., Венгер В.В. Металургія України. З чого починалося і що маємо? *Дзеркало тижня*. Випуск №11, 23–29 березня 2019 р. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4823>
- Хоменко Я.В., Резнікова О.С. Фактори конкурентоспроможності підприємств металургійної галузі в умовах глобалізації. *Академічний огляд*. 2013. № 2 (39). С. 154–161.
- Bilotserkivets V.V., Zavhorodnia O.O. Innovative challenges and post-crisis prospects of Ukrainian mining and metallurgical industry. *Scientific Bulletin of National Mining University*. 2017. № 2. pp. 149–156.

Ольга ФАІЗОВА

к.е.н., доцент, Український державний університет науки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3127-830X>

e-mail: faizova4444@gmail.com

Ігор МОТЯКІН

аспірант, Український державний університет науки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6279-5636>

e-mail: getmiv@gmail.com

Вікторія ГУЦАЛОВА

аспірант, Український державний університет науки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2959-1097>

e-mail: vikagucalova@gmail.com

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена глобалізаційними тенденціями економічного розвитку, зростаючою конкурентною активністю підприємств, збільшенням конкурентного напруження на світових ринках, формуванням специфічних форм конкурентної боротьби.

Метою роботи є визначення та структурування факторів міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних металургійних підприємств на мега-, макро-, мезо- та мікрорівнях, виявлення найбільш пріоритетних для завоювання та утримання позицій на ринку.

Результати. На основі аналізу, динаміки виробництва металопродукції упродовж 2021-2023 рр, сучасного стану роботи найбільших металургійних підприємств, динаміки іноземних інвестицій в металургійну галузь України визначені основні причини погіршення конкурентних позицій вітчизняного ГМК на міжнародному ринку металопродукції. Проаналізовані негативні та позитивні фактори, що визначають міжнародну конкурентоспроможність ГМК України на мега-, макро-, мезо- та мікрорівнях. Результатом аналізу стає висновок щодо абсолютного переважання в умовах повномасштабної військової агресії РФ дії зовнішніх чинників, значну залежність розвитку ГМК України від кон'юнктури світових ринків. І навпаки, вітчизняна металургія обернено впливає на світове виробництво металопродукції, бо має значний ресурсний, виробничий та науковий потенціал. Враховуючи специфіку металургійних підприємств, стан світової економіки і глобалізаційні процеси, фактори конкурентоспроможності металургійних підприємств структуровані за ступенем схильності до змін в умовах глобалізації (гнучкі, важко змінні) та за ступенем впливу на рівень глобальної конкурентоспроможності (помірного впливу, значущого впливу).

Висновки. Аналіз факторів міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної металургії показав, що в умовах її різкого падіння перед галуззю першочерговою постає задача не втратити власні конкурентні переваги, в тому числі за рахунок пошуку та ефективного використання позитивних факторів міжнародної конкурентоспроможності. Водночас основою підвищення міжнародної конкурентоспроможності металургійної галузі є підвищення конкурентоспроможності вітчизняних металургійних підприємств як на внутрішньому, так і на міжнародних ринках. Доведено, що при розробці стратегії підвищення міжнародної конкурентоспроможності доцільно визначити результат фокусування на факторах більш інтенсивного прояву класифікаційної ознаки, тобто на гнучких факторах значущого впливу.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність підприємства (країни, регіону, галузі), фактори міжнародної конкурентоспроможності, металургійна галузь, металургійне підприємство

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.18>
УДК 336.225

Тетяна Олександрівна **БУТУРЛАКІНА**
к.е.н., доцент, Ужгородський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8510-1390>
e-mail: tatjana.buturlakina@uzhnu.edu.ua

Павло Вадимович **ЛОГВІНОВ**
к.е.н., начальник управління економічного розвитку міста, Ужгородська міська рада
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9855-0315>
e-mail: mywork21@ukr.net

АДМІНІСТРУВАННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН Й СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено вивченню досвіду адміністрування місцевих податків у передових європейських країнах. Метою є аналіз моделей місцевого оподаткування у Німеччині, Франції та Польщі, виявлення їх переваг та недоліків, оцінювання поточного стану та розвитку системи місцевого оподаткування в Україні. В українському контексті проаналізовано реформи місцевого оподаткування, вивчаються запроваджені ініціативи. Результати дослідження дають змогу сформулювати рекомендації з вдосконалення системи адміністрування місцевих податків в Україні.

Ключові слова: місцеві податки та збори, адміністрування, міжнародний досвід, децентралізація, реформування

ВСТУП

Управління місцевими податками та зборами є важливим елементом фінансової підтримки органів місцевого самоврядування за сучасних умов. Особливої актуальності це питання набуває у контексті децентралізації та реформування системи місцевого самоврядування в Україні.

Світова практика доводить, що місцеві податки та збори відіграють важливу роль у фінансуванні регіональних програм розвитку, формуванні соціальної інфраструктури та підвищенні якості життя населення. Будучи основним джерелом доходів місцевого бюджету, вони дають змогу регіону забезпечувати самостійність і економічну незалежність. З огляду на цю ситуацію з'являються об'єктивна необхідність у розробленні та впровадженні місцевих податкових ініціатив, заснованих на ефективних закордонних практиках.

Вивчення досвіду європейських країн у галузі місцевого податкового адміністрування допоможе Україні не лише адаптувати найкращі світові практики, але й створити ефективну систему, яка сприятиме забезпеченню сталого розвитку, фінансової прозорості та підвищення рівня послуг для громадян. Крім того, створення умов, необхідних для адміністрування місцевих податків та зборів, необхідно розцінювати як важливу передумову наближення країни до повноцінної європейської інтеграції.

Розглянемо більш детально праці деяких авторів, які досліджували окреслені питання.

В [1] авторами досліджено вплив децентралізації на адміністрування місцевих податків у країнах, що розвиваються, зокрема, проаналізовано європейський досвід. За результатами дослідження вони прийшли до висновку, що успішна децентралізація сприяє більш ефективному збору податків на місцевому рівні, що у підсумку підвищує фінансову автономію регіонів.

В [2] здійснено аналіз податкових систем скандинавських країн, підкреслено високий рівень відповідальності місцевих органів влади за податкові доходи.

Автором наголошено, що скандинавські моделі можуть бути корисними для інших країн, які прагнуть підвищити ефективність місцевого адміністрування податків.

У [3] автором акцентовано на ролі податку на майно у фінансуванні місцевих бюджетів європейських країн. Через аналіз впливу цього податку на стабільність та передбачуваність місцевих доходів доведено, що його ефективне адміністрування є ключовим фактором фінансової стабільності місцевих громад.

Робота [4] присвячена питанням корупції в контексті адміністрування місцевих податків в європейських країнах. Автори наголошують на важливості прозорості та підзвітності цього процесу для забезпечення наявності перспектив подальшого розвитку.

Автором [5] проаналізовано поточний стан системи місцевих податків в Україні та запропоновано рекомендації з її покращення. Ним підкреслено не обхідність підвищення фіскальної децентралізації та зміцнення фінансової незалежності місцевих громад.

В. Романова та А. Умланд [6] проаналізували результати фіскальної децентралізації в Україні. У дослідженні наголошено, що, попри позитивні зміни, місцеві бюджети все ще залежать від центрального фінансування, що обмежує їхню автономію.

У своєму дослідженні автори аналізують основні проблеми, з якими зіштовхуються місцеві органи влади у процесі адміністрування податків, та пропонують можливі шляхи їх вирішення. Вони зазначають, що важливою є адаптація європейських практик до українських реалій [7].

Попри наявність значного обсягу робіт у сфері адміністрування місцевих податків і зборів, деякі аспекти все ще залишаються недостатньо вивченими [8, 9]. Насамперед це стосується недостатнього вивчення впливу місцевих податків на соціально-економічний розвиток регіонів. Більшість досліджень зосереджується на фінансових аспектах, ігноруючи соціальні та економічні наслідки податкової політики на місцевому рівні.

Так, є потреба в подальших дослідженнях, що зосе-

реджуються на комплексному аналізі впливу місцевих податків на регіональний розвиток, дослідженні протиріч у результатах децентралізації та розробленні заходів для підвищення прозорості та ефективності податкових процедур.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Основні етапи дослідження схематично відображено на рис. 1.

Рис. 1. Основні етапи дослідження (складено автором)

Обрана процедура забезпечує систематичний та комплексний підхід до вивчення практики адміністрування місцевих податків і зборів в європейських країнах, уможливаючи врахувати міжнародний досвід та сформулювати обґрунтовані рекомендації для України.

Для дослідження нами обрано три європейські країни: Німеччина, Франція та Польща. Вибір цих країн обумовлено тим, що вони мають добре розвинену статистичну базу та відкриті дані, що дає змогу здійснити якісний аналіз. Німеччина являє собою децентралізовану модель місцевого оподаткування з високим рівнем автономії місцевих органів влади. Франція має централізовану систему адміністрування, важливе місце в якій займає уряд. Польща демонструє унікальну комбінацію централізованих і децентралізованих елементів.

У статті застосовано такі методи дослідження:

- метод порівняльного аналізу для вивчення практик країн Європи у сфері адміністрування місцевих податків;
- метод системного аналізу для визначення взаємодії між елементами системи місцевого оподаткування та їх впливу на загальну ефективність податкової політики;
- SWOT-аналіз для ідентифікації сильних та слабких сторін, можливостей та загроз, що стосуються різних моделей адміністрування місцевих податків.

МЕТА дослідження – аналіз підходів до адміністрування місцевих податків та зборів в європейських країнах, а також вивчення сучасних тенденцій у цій сфері в Україні.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання дослідження:

- здійснити аналіз основних моделей адміністрування місцевих податків у європейських країнах, їхніх переваг та недоліків;
- надати оцінку сучасного стану та тенденцій розвитку системи місцевого оподаткування в Україні;
- визначити можливості застосування європейського досвіду адміністрування місцевих податків і зборів в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

У загальному розумінні місцеві податки та збори є фінансовими платежами, які збираються місцевими органами влади на території певної місцевої громади або регіону. Їх призначення полягає у:

- *забезпеченні фінансової автономії місцевих громад.* Місцеві податки і збори є важливим джерелом доходів для місцевих бюджетів, що дає змогу громадам здійснювати самостійне планування і виконання бюджетних програм і проєктів;
- *регулюванні місцевих фінансів.* Введення місцевих податків дає змогу регулювати фінансові потоки у межах конкретних регіонів або місцевостей, враховуючи їхні особливості та потреби;
- *стимулюванні економічного розвитку.* Інвестиції у розвиток інфраструктури та соціальних програм за рахунок місцевих податків сприяють збільшенню життєвого рівня населення та покращенню бізнес-клімату;
- *забезпеченні виконання соціально-економічної політики.* Використання місцевих податків для спрямування фінансових ресурсів на соціальні потреби, освіту, охорону здоров'я та інші сфери підвищує соціальну відповідальність.

Франція має сильно децентралізовану систему управління місцевими податками. Багато рішень стосовно податків приймаються на місцевому рівні (комуни, департаменти, регіони). Хоча органи місцевої влади мають широкі повноваження у сфері оподаткування, їх дії підлягають контролю та нагляду з боку центральних податкових органів (наприклад, Minister of Economy and Finance та DGFIP).

Ці характеристики створюють особливу модель адміністрування місцевих податків у Франції, яка сприяє децентралізації та забезпечує певний рівень фінансової самостійності місцевих громад.

Адміністрування місцевих податків в Німеччині також має характерні особливості. Німеччина є федеральною державою з великим ступенем децентралізації, тому місцеві громади володіють повноваженнями у сфері управління фінансами. Основними місцевими податками в країні є муніципальний податок на землю та

нерухомість (Grundsteuer), муніципальний торговий податок (Gewerbesteuer) та інші місцеві податки, які встановлюються муніципалітетами. Водночас нагляд і контроль за дотриманням податкового законодавства здійснюється не лише з боку федеральних, а й регіональних податкових органів.

Польща має децентралізовану систему управління місцевими податками. Місцеві громади (гміни) мають право встановлювати та збирати ряд місцевих податків відповідно до місцевих умов і потреб. Основні місцеві

податки в Польщі включають податок на нерухомість, податок на транспортні засоби, а також різні місцеві збори та платежі (наприклад, збір за господарське використання земельних ділянок). Адміністрування місцевих податків здійснюється місцевими податковими органами, які несуть відповідальність за збір і контроль за справедливим застосуванням податкового законодавства на місцевому рівні.

У табл. 1 здійснено SWOT-аналіз моделей адміністрування місцевих податків аналізованих країн.

Таблиця 1 – SWOT-аналіз моделей адміністрування місцевих податків у Франції, Німеччині та Польщі (складено автором)

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
Франція: Модель місцевого оподаткування централізована, що забезпечує уніфікованість і рівномірність податкових процедур у всій країні. Держава має можливість здійснювати ефективний контроль за збором податків, що сприяє зниженню рівня ухилення від їх сплати. Централізована система забезпечує стабільний потік податкових надходжень, що є важливим для фінансування державних та місцевих програм.	Франція: Централізована система обмежує автономію місцевих органів влади у прийнятті рішень та ініціатив. Модель менш адаптивна до специфічних потреб окремих регіонів, що знижує ефективність місцевого управління. Централізоване адміністрування призводить до збільшення бюрократичних процедур і витрат на адміністрування.
Німеччина: Високий рівень автономії місцевих органів влади дає їм змогу приймати рішення, які найкраще відповідають місцевим потребам і умовам. Місцеві органи влади прямо зацікавлені у забезпеченні ефективного збору податків, оскільки це безпосередньо впливає на їхній бюджет і можливість реалізовувати місцеві програми. Децентралізована система сприяє підвищенню підвітності місцевих урядів перед громадянами, що підвищує довіру до влади.	Німеччина: Відсутність уніфікації призводить до проблем з координацією між регіонами, особливо у разі великих проєктів, що вимагають спільних зусиль. Різні підходи до адміністрування податків створюють нерівномірність у податковому навантаженні та адміністративних процедурах. Регіони з нижчим економічним потенціалом відчувають труднощі у забезпеченні належного рівня податкових надходжень, що поглиблює регіональні диспропорції.
Польща: Польща застосовує змішану модель, яка поєднує елементи централізації для контролю та децентралізації для гнучкості, що дозволяє враховувати специфіку кожного регіону. Завдяки децентралізованим елементам, місцеві органи влади можуть швидко реагувати на зміни в місцевій економіці та потребах громад. Польща активно запроваджує реформи, відповідні європейським стандартам, що сприяє підвищенню ефективності та прозорості системи.	Польща: Система знаходиться у процесі трансформації, що викликає тимчасову нестабільність і неузгодженість в адмініструванні податків. Наявність централізованих елементів збільшує адміністративні витрати та бюрократичні процедури. Система продовжує зіштовхуватися з проблемами прозорості та ефективного контролю.
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
Франція: Наявний потенціал для впровадження елементів децентралізації, що може підвищити гнучкість та ефективність місцевого адміністрування. Застосування сучасних інформаційних технологій може значно підвищити ефективність збору податків і знизити витрати на адміністрування. Застосування кращих практик та досвіду інших країн для вдосконалення власної системи місцевого оподаткування.	Франція: Економічні спади призводять до зниження податкових надходжень, що ускладнює фінансування місцевих програм. Незадоволення з боку регіонів, які відчувають недостатню підтримку від центрального уряду, продовжує зростати. Зміни у демографічній структурі населення впливають на структуру податкових надходжень та вимагають адаптації податкової системи.
Німеччина: Впровадження механізмів для кращої координації між регіонами та обмін найкращими практиками можуть підвищити ефективність системи загалом. Застосування новітніх технологій та інновацій у фінансовому управлінні може покращити процеси адміністрування податків та знизити бюрократичні витрати. Постійне вдосконалення системи адміністрування, враховуючи зміни у соціально-економічному середовищі, може підвищити ефективність та справедливість системи.	Німеччина: Висока автономія місцевих органів влади призводить до значних відмінностей у рівні розвитку регіонів, що може викликати соціальну напругу. Економічні кризи можуть негативно впливати на фінансову стабільність регіонів та їхню здатність збирати податки. Зміни у податковому законодавстві на федеральному рівні можуть створювати виклики для місцевих органів влади у процесі адаптації до нових умов.
Польща: Активне впровадження принципів прозорості та відкритості у діяльність податкових органів може підвищити довіру громадян. Продовження реформ відповідно до європейських стандартів може сприяти подальшій інтеграції Польщі до європейського економічного простору. Підтримка місцевих ініціатив та розвиток громадянського суспільства можуть сприяти підвищенню ефективності місцевого управління.	Польща: Зміни в політичній ситуації можуть впливати на послідовність і стабільність податкових реформ. Зовнішні економічні фактори негативно впливають на стабільність податкових надходжень. Вимоги Європейського Союзу вимагають додаткових змін у системі адміністрування податків, що може створити додаткові виклики для місцевих органів влади.

Розглянуті країни мають унікальні можливості для розвитку системи адміністрування місцевих податків. Німецька модель характеризується високим рівнем автономії місцевих органів влади, що сприяє ефективності збору податків та адаптивності до місцевих умов. Французька – відрізняється централізованим підходом, який забезпечує рівномірність та контроль, але може обмежувати ініціативу на місцях. Польська – інтегрує елементи децентралізації та централізації, що забезпечує гармонійність системи оподаткування. Вибір кращих практик з різних моделей може допомогти Україні вийти на якісно новий рівень адміністрування місцевих податків, враховуючи національні особливості та сучасні тенденції.

Варто зауважити, що протягом останніх років в Україні спостерігаються позитивні зміни у сфері адміністрування місцевих податків і зборів, що свідчать про підвищення ефективності управління фінансами на місцевому рівні. Серед них:

- електронізація та цифровізація процесів. Впровадження електронних сервісів для платників податків спрощує процедури подання декларацій і сплати податків, зменшує бюрократію і покращує доступність адміністративних послуг;
- децентралізація фінансів, що передбачає перехід до місцевого фінансування, збільшення фінансової самостійності місцевих громад та зменшення залежності від центрального бюджету;
- впровадження нових стандартів обліку та звітності для місцевих органів, що сприяє покращенню контролю за використанням місцевих фінансів і підвищує рівень довіри громадян до влади;
- запровадження механізмів для запобігання корупції у сфері адміністрування місцевих податків, включаючи посилення контролю і відповідальності;
- введення податкових пільг та стимулів для підтримки бізнесу та інвестицій на місцевому рівні, що сприяє економічному зростанню регіонів;
- удосконалення податкової політики: аналіз і пе-

регляд податкових ставок та механізмів збору для оптимізації доходів місцевих бюджетів і підтримки економічного розвитку.

Ефективне управління цими факторами та адаптація до змін в економічній безпеці є ключовими для забезпечення стійкого розвитку системи оподаткування на місцевому рівні. Баланс між внутрішнім розвитком, міжрегіональним співробітництвом та інноваціями дає змогу місцевим органам влади ефективно реагувати на сучасні виклики безпеки та підтримувати свої стратегічні інтереси.

ВИСНОВКИ

Адміністрування місцевих податків та зборів є критично важливим елементом фінансової стабільності та самостійності місцевих громад. Ефективне управління ними забезпечує необхідні ресурси для фінансування місцевих інфраструктурних проєктів, соціальних програм та інших потреб громади.

Результати цього дослідження мають велике значення для формування та реалізації політики адміністрування місцевих податків в Україні. Рекомендації із впровадження європейських практик може бути застосовано на державному рівні для вдосконалення законодавчої бази, а також на місцевому рівні для покращення операційних процесів. Це сприятиме більш ефективному збору податків, підвищенню рівня самозабезпеченості місцевих громад та збільшенню прозорості бюджетного процесу.

Перспективними напрямками майбутніх досліджень варто вважати:

- вивчення ефективності різних цифрових платформ та їх впливу на зниження витрат і підвищення доходів місцевих бюджетів;
- дослідження різних моделей правового регулювання місцевих податків в європейських країнах з метою виявлення найуспішніших практик, які може бути адаптовано в Україні.

Список використаних джерел

1. Werner L. *Historical-institutionalist deconstruction of decentralization in the post-Soviet space. A case study of Ukraine*. Berlin, 2020.
2. Bunn D., Bray S., Haddinga J. Insights into the Tax Systems of Scandinavian Countries. 2023. URL: <https://taxfoundation.org/blog/scandinavian-social-programs-taxes-2023/#:~:text=Top%20personal%20income%20tax%20rates,of%20Scandinavian%20income%20tax%20systems>
3. Altıngöz S. The role of property taxes in the financing of local government: Case of Turkey. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*. 2016. № 2(2). pp. 192-198
4. Ponomarev B., Balabushko O., Kisunko G. *Tax administration practices and firms' perceptions of corruption: Evidence from Europe and Central Asia. Policy Research working paper. no. WPS 8122*. Washington, D.C., 2017. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/838671498572946394/Tax-administration-practices-and-firms-perceptions-of-corruption-evidence-from-Europe-and-Central-Asia>
5. Андрієнко К., Артюх О. Проблемні аспекти сучасної податкової системи України. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Том 2, № 4. С. 1-10. URL: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230204.01>.
6. Романова В., Умланд, А. Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики. *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 41–51. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235422>
7. Тимошук В.П. ін. *Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування: збірник матеріалів*. Київ, 2015.
8. Жаліло Я.А. та ін. *Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітичне доповнення*. Київ, 2019. С. 82–87.
9. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації / С.Л. Шульц (ред.). Львів, 2018. 140 с.

References

1. Werner L. *Historical-institutionalist deconstruction of decentralization in the post-Soviet space. A case study of Ukraine*. Berlin, 2020.

2. Bunn D., Bray S., Haddinga J. Insights into the Tax Systems of Scandinavian Countries. 2023. URL: <https://taxfoundation.org/blog/scandinavian-social-programs-taxes-2023/#:~:text=Top%20personal%20income%20tax%20rates,of%20Scandinavian%20income%20tax%20systems>
3. Altıngöz S. The role of property taxes in the financing of local government: Case of Turkey. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*. 2016. № 2(2). pp. 192-198
4. Ponomarev B., Balabushko O., Kisunko G. *Tax administration practices and firms' perceptions of corruption: Evidence from Europe and Central Asia. Policy Research working paper. no. WPS 8122*. Washington, D.C., 2017. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/838671498572946394/Tax-administration-practices-and-firms-perceptions-of-corruption-evidence-from-Europe-and-Central-Asia>
5. Andrienko K., Artiukh O. Problematic aspects of the modern tax system of Ukraine. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2, No. 4. pp. 1-10. URL: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230204.01> (in Ukrainian).
6. Romanova V., Umland, A. Decentralization reform in Ukraine: first results and challenges. *Political studies*. 2021. No. 1. pp. 41–51. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235422> (in Ukrainian).
7. Tymoshchuk V.P. et al. *Administrative services: state and prospects of reform: collection of materials*. Kyiv: Nauka, 2015. (in Ukrainian).
8. Zhalilo Ya.A. et al. *Decentralization of power: the medium-term agenda: analytical supplement*. Kyiv: NISD, 2019. P. 82–87. (in Ukrainian).
9. Development of the social sphere of territorial communities in conditions of administrative and financial decentralization / ed. S.L. Schultz. Lviv, 2018. 140 p. (in Ukrainian).

Tetiana BUTURLAKINA

PhD in Economics, Associate Professor, Uzhgorod National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8510-1390>

e-mail: tatjana.buturlakina@uzhnu.edu.ua

Pavlo LOHVINOV

PhD in Economics, Head of Economic Development Department, Uzhhorod City Council

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9855-0315>

e-mail: mywork21@ukr.net

ADMINISTRATION OF LOCAL TAXES AND FEES: EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES AND CURRENT TRENDS IN UKRAINE

The paper is devoted to the study of the experience of local tax administration in advanced European countries. The paper further delves into the intricacies of the local tax administration by examining the impact of cultural, economic, and political factors on the effectiveness of tax models in Germany, France, and Poland. It also explores the challenges and successes of implementing European practices within the Ukrainian framework, highlighting the need for a tailored approach that considers Ukraine's unique socio-economic landscape. The purpose of the study is to analyze local taxation models in Germany, France and Poland, identify their advantages and disadvantages, assess the current state and prospects for the development of the local taxation system in Ukraine. A comparative analysis of legal frameworks, organizational structures and local tax administration processes in selected countries is carried out. On the basis of the collected data, a SWOT analysis is carried out, which allows to highlight the strengths and weaknesses, opportunities and threats of each of the administration models. Analysis of local tax administration models in selected countries showed that the German model is characterized by a high level of autonomy of local authorities, which contributes to the efficiency of tax collection and adaptability to local conditions. The French model is characterized by a centralized approach that ensures uniformity and control, but can limit local initiative. The Polish model integrates elements of decentralization and centralization, which allows adaptation to the specifics of the transition economy and contributes to the harmonization of the taxation system. In the Ukrainian context, modern reforms of local taxation are analyzed, introduced initiatives are studied, and the possibilities of applying the best European practices are considered. The results of the study make it possible to formulate recommendations for improving the system of local tax administration in Ukraine in order to increase its efficiency and transparency. The paper will be useful to scientists, practitioners in the field of local taxation, representatives of state bodies and all parties interested in improving the tax system.

Keywords: local finance, administration, local taxes and fees, international experience, decentralization, reform

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.19>
УДК 658.012.2:005.95

Наталія Володимирівна **ОРЛОВА**

к.е.н., доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3018-8687>

e-mail: nataliaorlova757@gmail.com

Наталія Миколаївна **ГУРЖІЙ**

д.е.н., професор, Запорізький національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4955-9548>

e-mail: madlen2020@ukr.net

Андрій Андрійович **ШЕВЧУК**

к.е.н., керівник групи аналітиків, Товариство з обмеженою відповідальністю «ВЕНБЕСТ»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1201-370X>

e-mail: aashevchuk@gmail.com

АДАПТАЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВ ДО ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ

Доведено важливість стратегічної гнучкості та оперативності для використання бізнесом нових можливостей та пом'якшення ризиків; підкреслено важливість ринкової інформації та прийняття рішень на основі даних для обґрунтування стратегічної адаптації; визначено роль організаційної культури, лідерства та інновацій у підвищенні адаптивності підприємств. Підсумовано, що бізнес-одиночки повинні розвивати культуру гнучкості та інновацій, постійно переоцінюючи свої стратегії у відповідь на мінливі ринкові тенденції та конкурентний тиск.

Ключові слова: адаптивна стратегія, адаптивне управління, стійкість у бізнесі, стратегічне планування, конкурентне середовище

ВСТУП

Мінливий характер галузевих ринків становить значний виклик для підприємств, які прагнуть утримати конкурентні переваги та забезпечити довгостроковий успіх. У сучасному бізнес-середовищі, що швидко еволюціонує, традиційні стратегічні моделі часто не в змозі ефективно адаптуватися до ринкової динаміки. Це порушує важливе питання про те, як підприємства можуть скоригувати свої стратегічні моделі для кращої відповідності динамічній структурі галузевих ринків та отримання вигоди з неї. З огляду на це дослідження різних стратегій та підходів, які підприємства можуть застосовувати для адаптації й розвитку в умовах ринкових коливань, вбачається актуальним та важливим на сучасному етапі розвитку економіки.

В умовах постійних змін на галузевих ринках адаптація стратегічних моделей бізнесом має вирішальне значення для підтримання конкурентоспроможності й стійкості. Сучасні наукові дослідження та публікації висвітлюють різні підходи до розв'язання проблем у цій сфері та подолання наявних викликів.

Теорія адаптивних можливостей, яка досліджувалась такими вченими, як О. Гавриленко [5, с. 81] та О. Гусак [8, с. 239], є основою для вивчення того, як компанії можуть розвивати адаптивні можливості, щоб бути успішними на ринках, що постійно розвиваються. Ця теоретична концепція наголошує на важливості виявлення, використання та реконфігурації ресурсів для ефективного реагування на зміни в бізнес-середовищі.

О. Димченко [9, с. 101] та Я. Леонов [13, с. 449] досліджували поняття гнучкості в стратегічному управлінні. Вчені акцентують на необхідності прийняття підприємствами гнучких стратегій, які дають змогу швидко реагувати на ринкові зміни й сприяють інноваціям.

Поширення цифрових технологій та інновацій спонукало таких дослідників, як І. Сокорик [14, с. 169] та

О. Дубинська [10, с. 104], розглянути можливості адаптації підприємствами своїх стратегічних моделей до технологічних змін. Дослідження динаміки впровадження технологій та їхнього впливу на традиційні бізнес-моделі перебуває в центрі уваги науковців.

Попри ці досягнення, залишається кілька нерозв'язаних питань. Зокрема, йдеться про інтеграцію екологічної стійкості у процеси прийняття стратегічних рішень. А. Вдовічен [4, с. 77] у цьому контексті виступає за цілісний підхід, що враховує екологічні проблеми поряд із традиційними бізнес-цілями.

Культурні та організаційні бар'єри створюють виклики для ефективної адаптації стратегічних моделей. Хоча такі вчені, як Я. Ашихін, О. Патлатой [2, с. 56], зробили свій внесок у розуміння організаційних змін, необхідні подальші наукові дослідження для подолання унікальних викликів, пов'язаних із формуванням культури адаптивності на підприємствах.

МЕТА статті – аналіз ефективних стратегій адаптації, які дають змогу бізнес-єдиничам оптимально функціонувати в сучасних ринкових умовах, підвищуючи рівень своєї конкурентоспроможності та забезпечуючи стаке економічне зростання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи дослідження, як аналіз, синтез, систематизація, узагальнення та абстрагування. Аналіз застосовано для розгляду наявних досліджень і публікацій стосовно теми з метою забезпечення комплексного розуміння поточного стану вивчення окресленої проблематики. Синтез застосовано для інтеграції результатів, отриманих із різних джерел, та створення цілісного огляду, який висвітлює ключові ідеї й тенденції стратегічної адаптації на галузевих ринках. Абстрагування застосовано для перетворення складних понять і теорій на основні принципи, що сприяє кращому вивченню механізмів, які визначають стратегічну

адаптацію в динамічному середовищі. Під час підбиття підсумків дослідження застосовано метод систематизації та узагальнення отриманих результатів дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття «стратегія підприємства» є підґрунтям, на основі якого бізнес будує своє довгострокове бачення можливостей сталого розвитку та отримання конкурентних переваг у складних умовах сучасного ринкового середовища, визначає цілі та дії для їх досягнення. За своєю сутністю стратегічне управління охоплює низку процесів і заходів, спрямованих на визначення напряму розвитку організації, ефективний розподіл ресурсів та узгодження внутрішніх можливостей із зовнішніми перспективами та загрозами.

Одним з основоположних аспектів стратегії підприємства є визначення та реалізація конкурентних переваг. Це передбачає з'ясування унікальних переваг і можливостей організації та використання їх для того, щоб перевершити конкурентів на ринку. Традиційні підходи до отримання конкурентних переваг передбачають лідерство в зниженні витрат, диференціацію та стратегії концентрації [1, с. 91].

Лідерство за витратами передбачає отримання статусу виробника з найнижчими витратами в галузі, що дає змогу організації пропонувати товари чи послуги за конкурентними цінами, досягаючи водночас достатнього рівня прибутковості. Диференціація фокусується на створенні унікальних пропозицій, які високо оцінюють клієнти і які важко повторити конкурентам. Це може передбачати інновації в дизайні продукту, його характеристиках, брендингу або обслуговуванні клієнтів. Стратегія фокусування передбачає зосередження на конкретному сегменті ринку та адаптацію продуктів чи послуг для ефективного задоволення потреб саме цієї ринкової групи.

З'ясовано, що, на противагу традиційним підходам, сучасний стратегічний менеджмент наголошує на важливості гнучкості й адаптивності у відповідь на ринкову динаміку. Це передбачає здатність визначати нові тенденції, прогнозувати зміни в уподобаннях споживачів та оперативно змінювати стратегії, щоб випереджати конкурентів [6, с. 72].

Ключовим для ефективного стратегічного управління є аналіз ринкової динаміки й впливу факторів, що чинять на неї тиск. Галузевий аналіз передбачає оцінювання конкурентних сил, що діють у конкретному секторі, як зазначено в концепції п'яти сил Портера. Ці сили охоплюють переговорну силу постачальників і покупців, загрозу появи нових учасників, товарів чи послуг-замінників та інтенсивність конкуренції між наявними учасниками ринку. Знаючи ці сили, організації можуть визначити можливості для зростання та пом'якшити можливі загрози для посилення конкурентних позицій.

Водночас такі фактори, як технологічний прогрес, регуляторні зміни, демографічні зрушення та глобальні економічні тенденції, теж можуть мати значний вплив на галузеву ринкову динаміку. Стратегічне управління вимагає від бізнесу постійного моніторингу та оцінювання цих зовнішніх факторів, щоб передбачити зміни в конкурентному середовищі та відповідно скоригувати свої стратегії [16].

Динаміка галузевих ринків формується під впливом безлічі факторів, що охоплюють економічну, технологічну, політичну, правову, соціокультурну та екологічну сфери. Для бізнесу, який прагне адаптуватися до складного ринкового середовища та відповідно адаптувати власні стратегії, важливо знати ці фактори.

Економічні чинники відіграють ключову роль у динаміці ринку. Такі ключові показники, як зростання ВВП, рівень інфляції, процентні ставки та структура споживчих витрат, безпосередньо впливають на попит на товари та послуги в галузі. Економічні спади можуть призвести до зниження купівельної спроможності споживачів, скорочення інвестицій у бізнес та зменшення загального ринкового попиту. Натомість періоди економічного піднесення зазвичай збігаються зі зростанням споживчої довіри та вищим рівнем споживання, надаючи підприємствам можливість скористатися перевагами розширюваних ринків [11, с. 57].

Технологічні інновації є ще одним важливим фактором ринкової динаміки. Технологічний прогрес має здатність руйнувати наявні галузі, створювати нові ринки та змінювати бізнес-моделі. Поява Інтернету, розвиток штучного інтелекту та автоматизація – ці та інші технології продовжують змінювати конкурентний простір, даючи змогу компаніям підвищувати ефективність, вдосконалювати продуктову пропозицію та залучати клієнтів за допомогою нових каналів зв'язку. Підприємства, які відкидають технологічні зміни, можуть втратити конкурентоспроможність на ринку.

Політичні та правові аспекти також мають значний вплив на галузеві ринки. Державна політика, нормативні акти та законодавство можуть формувати ринкові умови, впливати на поведінку споживачів та бізнес-операції. Такі фактори, як торговельні угоди, податкова політика, екологічні норми та антимонопольне законодавство, можуть мати вплив на галузеву конкурентоспроможність, створюючи бар'єри для входу на ринок та в загальне ділове середовище. Компанії мають враховувати політичні й правові зміни, щоб зменшити ризики та скористатися можливостями, які відкриваються перед ними в межах нормативно-правової бази.

Соціокультурна та екологічна ситуація стають дедалі важливішими факторами для бізнесу, що функціонує на сучасних ринках. Зміна суспільних настроїв, культурних уподобань і демографічних тенденцій може спричинити зміни в споживчому попиті, товарних уподобаннях та сегментах ринку. До того ж підвищена обізнаність про екологічну стійкість та зміну клімату спонукає споживачів надавати перевагу екологічно чистим продуктам та соціально відповідальному бізнесу. Компанії, які узгоджують свої стратегії з суспільними цінностями та екологічною відповідальністю, можуть зміцнити репутацію свого бренду, залучити лояльних клієнтів та отримати конкурентну перевагу на ринку [3, с. 223].

Приклади впливу всіх вищезазначених факторів наведено на рис. 1.

Традиційні методи стратегічного планування, незважаючи на їхню важливість, часто не в змозі впоратися зі швидкими змінами та непередбачуваністю, характерними для сучасних ринків. У відповідь на це компанії все активніше впроваджують гнучкі стратегії й методології, щоб підвищити свою адаптивність та швидкість реагування на ринкову динаміку.

Рис. 1. Результат впливу різних чинників на ринкову динаміку (розробка авторів на основі [8; 13])

Стратегічне планування в умовах невизначеності вимагає відходу від жорстких, довгострокових планів та використання більш циклічних і динамічних підходів. Замість того, щоб прагнути точно спрогнозувати майбутнє, бізнес зосереджується на створенні стійкості й гнучкості у своїх стратегічних процесах. Це передбачає сценарне планування, де розглядаються кілька ймовірних сценаріїв майбутнього та розробляються стратегії, щоб відповідати можливому результату кожного з них. Приймаючи невизначеність і активно готуючись до різних непередбачуваних ситуацій, організації можуть краще позиціювати себе для використання можливостей і мінімізації ймовірних ризиків [7, с. 57].

Адаптація до динаміки галузевого ринку вимагає гнучких стратегій та підходів. На відміну від традиційного планування зверху вниз, гнучкі методології надають пріоритет співпраці, експериментам та швидким циклам. Міжфункціональні команди працюють разом у коротких

повторюваних циклах, розробляючи та перевіряючи гіпотези, збираючи відгуки та коригуючи стратегії в режимі реального часу. Такий підхід дає змогу компаніям швидко реагувати на мінливі ринкові умови, відгуки клієнтів та нові тенденції, що уможлиблює їх випереджати конкурентів і використовувати нові можливості.

Реінжиніринг бізнес-процесів та інновації теж є важливими елементами стратегічної адаптації, він передбачає перепланування та оптимізацію основних бізнес-процесів з метою підвищення ефективності управління для зниження витрат і підвищення гнучкості [15]. Оптимізуючи процеси, усуваючи непотрібні кроки та застосовуючи технології, бізнес може підвищити готовність реагувати на ринкові зміни та покращити загальну ефективність. До того ж розвиток культури інновацій дає змогу компаніям постійно експериментувати з новими ідеями, продуктами та бізнес-моделями. Стимулюючи творчість і долаючи ризики, бізнес залишається в центрі галузевих тенденцій.

Адаптація стратегічних моделей бізнесу до сучасних галузевих ринків є важливим кроком для підвищення рівня ефективності управління бізнес-процесами та розвитку сучасного явища «цифрової економіки». Це сприяє вдосконаленню стратегічного планування, підвищенню рівня та швидкості адаптації до змін у галузевому середовищі, прогнозуванню й використанню нових економічних можливостей. Зазначимо, що такий підхід відображає сучасне бачення розвитку, яке зорієнтоване на постійну адаптацію та інновації, що в подальшому буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності та стійкості бізнесу на ринку в умовах цифрової економіки.

Таблиця 1 – Кейси успішних адаптацій стратегічних моделей бізнесу до галузевих ринків (створено авторами на основі джерела [12])

Назва компанії	Галузь ринку	Адаптація стратегічної моделі	Результат
Apple Inc.	Технології	Перехід від бізнес-моделі, орієнтованої на апаратне забезпечення, до бізнес-моделі, спрямованої на надання послуг	Збільшення доходів від послуг, утримання клієнтів
Toyota	Автомобільна промисловість	Перехід до виробництва електрокарів та гібридних транспортних засобів	Захоплення значної частки ринку в сегменті екологічних транспортних засобів
Netflix	Розваги	Перехід від прокату DVD до моделі підписки на потокове відео	Лідерство у сфері онлайн-трансляцій, глобальне зростання кількості підписників
Starbucks	Харчові продукти та напої	Розширення можливостей замовлення та доставлення через Інтернет	Покращена зручність для клієнтів, вищі продажі та прибутковість
Nike	Одяг	Акцент на прямих продажах та персоналізованих продуктах	Посилення залучення клієнтів, підвищення лояльності до бренду

ВИСНОВКИ

З'ясовано, що концепція стратегії підприємства охоплює багатоаспектний спосіб стратегічного управління, який поєднує ґрунтовне знання внутрішніх можливостей і ретельний аналіз зовнішньої ринкової динаміки. Через впровадження стратегічного підходу та проактивних стратегій бізнес спрямовує вектор на отримання довгострокового успіху та стабільності в бізнес-середовищі, що постійно розвивається.

Узагальнено, що динаміка галузевих ринків формується під впливом комплексної взаємодії економічних, технологічних, політичних, правових, соціокультурних та екологічних чинників, урахування яких може створити конкурентні переваги для компаній та сприяти ус-

піху в довгостроковій перспективі.

Встановлено, що адаптація стратегічних моделей до динаміки галузевих ринків вимагає цілісного підходу в умовах невизначеності, який сприятиме гнучкості та заохочуватиме впровадження інновацій в управління бізнес-процесами. Застосовуючи гнучкі стратегії й методології, реінжиніринг бізнес-процесів та культуру інновацій, бізнес-одиниці можуть підвищити здатність орієнтуватися в умовах невизначеності, використовувати нові можливості та зростати в постійно мінливих бізнес-форматах. Це дасть їм змогу підвищити рівень ефективності бізнес-операцій, швидко адаптуватись до зміни ринкових умов та тримати рівень конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В., Ареф'єв С.О., Верпека А.О. Стратегічне управління організаційною культурою підприємств при розвитку та адаптації до змін. *Вісник КНУТД. Серія: Економічні науки*. 2019. № 6 (141). С. 84–95. URL: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2019.6.8>
2. Ашихін Я.І., Патлатой О.Є. Особливості формування конкурентних переваг підприємства на ринку системної інтеграції. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2023. № 11–12. С. 51–60. URL: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-51-60>
3. Буткевич О., Довгенко Я., Яременко Л. Забезпечення стратегічної стійкості підприємства у контексті формування механізму адаптивного менеджменту за умов впливу дестабілізаційних факторів в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 1 (15). С. 16–228. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1\(15\)-216-228](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1(15)-216-228)
4. Вдовічен А.А., Вдовічена О.Г. Триєдиний вектор стабілізації економіки України в умовах неконтрольованих глобальних викликів. *Економіка та управління національним господарством*. 2022. № 77–78. С. 12–30. URL: http://herald.chite.edu.ua/content/download/archive/2020/v1_2/1.pdf
5. Гавриленко О.В. Забезпечення оцінювання стану та економічних результатів діяльності аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 1. С. 78–84.
6. Гнатенко І. Сучасні управлінські та інформаційно-безпекові підходи формування інноваційного кластерного угруповання в умовах COVID-19 на засадах сталості, децентралізації та євроінтеграції. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2021. № 1–2. С. 68–77. URL: <https://doi.org/10.35774/ibo2021.01.068>
7. Гораль Л., Шкварилук М. Алгоритм імплементації стратегії розвитку енергетичних підприємств в кліматичну політику. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Серія: Економічні науки. 2023. № 4. С. 54–59. DOI: 10.20998/2519-4461.2023.4.54
8. Гусак О. А. Механізм стратегічного управління розвитком транспортного підприємства. *Бізнес Інформ*. 2023. № 5. С. 235–241.
9. Димченко О., Хайло Я., Гайдено С., Хайло Т. Підприємництво і адаптація комунальних підприємств до ринкових умов. *Mechanism of an economic regulation*. 2020. № 2 (88). С. 96–105. URL: <https://doi.org/10.21272/mer.2020.88.08>
10. Дубинська О. С. Сутність і особливості поняття «криза» в організаційно-виробничій сфері підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 102–106.
11. Ігнат'єва І., Сербенівська А. Маркетингові стратегії в контексті адаптації підприємств малого та середнього бізнесу до вимог СОТ. *Чернігівський науковий часопис*. 2019. № 1 (10). С. 54–60.
12. Іоніцой-Доценко Є. Методичні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств цукрової галузі. *Наукові перспективи*. 2023. № 11 (41). С. 529–546. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-529-546](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-529-546)
13. Леонов Я., Нестеров В., Бігун В. Оптимізація стратегічного управління за допомогою Big data технологій. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 3 (31). С. 444–456. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-444-456](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-444-456)
14. Сокирик І. В. Формування та реалізація стратегій підприємств ресторанного господарства в умовах цифрової трансформації економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 3. С. 165–171. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-270-3-174-180>
15. Bannikov V. Improving the process of communication management during project implementation: tools and methods. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-20>
16. Melnychenko S., Morozova O., Bohadorova L. Spatial-temporal dynamics of qualitative changes in efficiency of agricultural production in agricultural holdings of Ukraine in 2015 and 2019. *Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*. 2021. Vol. 101. pp. 45–58. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.26565/2311-2379-2021-101-05>

References

1. Arefieva O.V., Arefiev S.O., Verpeka A.O. Strategic management of organizational culture of enterprises in development and adaptation to changes. *Bulletin of KNUITD. Series: Economic Sciences*. 2019. No. 6(141). pp. 84–95. URL: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2019.6.8> (in Ukrainian).
2. Ashikhin Ya.I., Patlatoy O.Ye. Features of forming competitive advantages of an enterprise in the market of systemic integration. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*. 2023. No. 11–12. pp. 51–60. URL: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-51-60> (in Ukrainian).
3. Butkevych O., Dovhenko Ya., Yaremenko L. Ensuring strategic stability of the enterprise in the context of forming a mechanism of adaptive management under the influence of destabilizing factors in Ukraine. *Scientific Innovations and Advanced Technologies*. 2023. No. 1 (15). pp. 216–228. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1\(15\)-216-228](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1(15)-216-228) (in Ukrainian).
4. Vdovichen A.A., Vdovychena O.H. The unified vector of stabilization of the economy of Ukraine under conditions of uncontrolled global challenges. *Economics and management of the national economy*. 2022. No. 77–78. pp. 12–30. URL: http://herald.chite.edu.ua/content/download/archive/2020/v1_2/1.pdf (in Ukrainian).
5. Havrylenko O.V. Ensuring the evaluation of the state and economic results of agricultural enterprises' activities. *Actual Problems of Innovative Economy*. 2019. No. 1. pp. 78–84. (in Ukrainian).
6. Hnatenko I. Modern management and information security approaches to the formation of innovative cluster grouping in the conditions of COVID-19 based on sustainability, decentralization, and European integration principles. *Institute of Accounting, Control, and Analysis in the Conditions of Globalization*. 2021. No. 1–2. pp. 68–77. URL: <https://doi.org/10.35774/ibo2021.01.068> (in Ukrainian).
7. Horal L., Shkvarilyuk M. Algorithm for implementing the development strategy of energy enterprises in climate policy. *Bulletin of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»*. Series: Economic Sciences. 2023. No. 4. pp. 54–59. URL: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.4.54> (in Ukrainian).
8. Husak O.A. Mechanism of strategic management of the development of a transport enterprise. *Business Inform*. 2023. No. 5. pp. 235–241 (in Ukrainian).
9. Dymchenko O., Khaylo Ya., Haydenko S., Khaylo T. Entrepreneurship and adaptation of municipal enterprises to market conditions. *Mechanism of an economic regulation*. 2020. No. 2 (88). pp. 96–105. URL: <https://doi.org/10.21272/mer.2020.88.08> (in Ukrainian).

10. Dubynska O.S. Essence and peculiarities of the concept «crisis» in the organizational-production sphere of the enterprise. *Actual problems of economics*. 2010. No. 4. pp. 102–106 (in Ukrainian).
11. Ihnatiieva I., Serbenivska A. Marketing strategies in the context of adaptation of small and medium-sized enterprises to the requirements of the WTO. *Chernihiv scientific journal*. 2019. No. 1 (10). pp. 54–60 (in Ukrainian).
12. Ionitsoi-Dotsenko Ye. Methodical approaches to assessing the level of competitiveness of enterprises in the sugar industry. *Scientific perspectives*. 2023. No. 11(41). pp. 529–546. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-529-546](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-529-546) (in Ukrainian).
13. Leonov Ya., Nesterov V., Bihun V. Optimization of strategic management using Big data technologies. *Scientific innovations and advanced technologies*. 2024. No. 3 (31). pp. 444–456. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-444-456](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-444-456) (in Ukrainian).
14. Sokirnyk I.V. Formation and implementation of strategies for restaurant enterprises in the conditions of digital transformation of the economy. *Bulletin of Khmelnytskyi National University*. 2019. No. 3. pp. 165–171. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-270-3-174-180> (in Ukrainian).
15. Bannikov V. Improving the process of communication management during project implementation: tools and methods. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-20>
16. Melnychenko S., Morozova O., Bohadorova L. Spatial-temporal dynamics of qualitative changes in efficiency of agricultural production in agricultural holdings of Ukraine in 2015 and 2019. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*. 2021. Vol. 101. pp. 45–58. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.26565/2311-2379-2021-101-05>

Nataliia ORLOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa I.I. Mechnikov National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3018-8687>

e-mail: nataliaorlova757@gmail.com

Nataliia HURZHII

Doctor of Economics, Professor, Zaporizhzhia National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4955-9548>

e-mail: madlen2020@ukr.net

Andrii SHEVCHUK

PhD in Economics, Head of the Analyst Group, "VENBEST" LLC

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1201-370X>

e-mail: aashevchuk@gmail.com

ADAPTATION OF STRATEGIC MODELS OF ENTERPRISES TO INDUSTRY MARKETS

Introduction. In the contemporary conditions of global business, enterprises constantly face challenges associated with the need to adapt to dynamic industry markets. Rapid technological advancements, shifting consumer preferences, and unpredictable economic conditions require a strategic approach that enables enterprises to quickly and effectively adapt to them. The relevance of this study is driven by the necessity for enterprises to remain competitive and resilient amidst constantly changing market dynamics. In today's fast-paced business environment, strategic flexibility is a prerequisite for survival and growth. Achieving organizational success requires understanding how enterprises can adapt their strategic models in accordance with the dynamics of the industry market.

The purpose of this paper is to explore various strategies and approaches employed by enterprises to adapt to the dynamic structure of industry markets.

Results. Based on a thorough analysis of existing literature and real-life examples, this paper draws several key conclusions. Firstly, it emphasizes the importance of strategic flexibility and agility for enterprises to seize new opportunities and mitigate risks. Secondly, it underscores the significance of market intelligence and data-driven decision-making to justify strategic adaptation. Thirdly, it examines the role of organizational culture, leadership, and innovation in enhancing enterprise adaptability.

The **conclusions** drawn from this study highlight the importance of enterprises adopting a dynamic and iterative approach to strategic planning. Static, one-size-fits-all strategic models are no longer viable in today's unstable markets. Instead, enterprises must foster a culture of flexibility and innovation, constantly reassessing their strategies in response to changing market trends and competitive pressures. Despite providing valuable insights into the adaptation of strategic models to industry market dynamics, some areas for further research remain insufficiently explored. Future research could delve into a deeper examination of specific industries or regions, elucidating how contextual factors influence strategic adaptation.

Keywords: adaptive strategy, adaptive management, business resilience, strategic planning, competitive environment

Олена Анатоліївна МАГОПЕЦЬ

к.е.н., професор, зав. кафедри, Центральнотукаїнський національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7341-1183>

e-mail: zhuiv63@gmail.com

Інна Володимирівна РАССОХА

к.ф.-м.н., доцент, Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7681-5124>

e-mail: innaolha@gmail.com

Максим Вікторович ЯЦКО

к.е.н., доцент, Ужгородський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1145-5302>

e-mail: maksym.yatsko@uzhnu.edu.ua

ЗАСТОСУВАННЯ BIG DATA ТА АНАЛІТИКИ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ

Доведено, що застосування Big Data дає змогу збирати та обробляти величезні обсяги інформації, аналітика ж допомагає перетворювати ці дані на практичні рекомендації, які можуть суттєво вплинути на фінансову стратегію компанії. Аналіз великих обсягів даних дає змогу не лише покращити точність фінансової звітності й оптимізувати управління ризиками, але й прогнозувати майбутні фінансові результати діяльності підприємства. Досліджено переваги та недоліки впровадження Big Data та бізнес-аналітики в бухгалтерський облік компанії.

Ключові слова: оптимізація управлінського обліку, технології оброблення даних у бухгалтерії, інструменти бізнес-аналітики, стратегічне планування в обліку

ВСТУП

У сучасному світі бізнесу та фінансів великі обсяги даних (Big Data) та аналітика стають ключовими інструментами для підвищення ефективності управління та прийняття стратегічних рішень. Бухгалтерський облік як невід'ємна частина будь-якої організації також зазнає значних змін завдяки впровадженню цих інноваційних технологій. Застосування Big Data дає змогу збирати, обробляти та аналізувати величезні обсяги інформації, що забезпечує отримання глибоких інсайтів та виявлення прихованих тенденцій. Аналітика, зі свого боку, допомагає перетворювати ці дані на практичні рекомендації, які можуть суттєво вплинути на фінансову стратегію компанії, оптимізувати витрати та підвищити прибутковість. Саме тому інтеграція Big Data та аналітичних підходів у бухгалтерський облік стає необхідною умовою для успішного розвитку сучасного бізнесу.

Актуальність теми статті зумовлена швидкими темпами розвитку технологій та щораз вищою конкурентністю на ринку. У сучасному бізнес-середовищі організації стикаються з необхідністю прийняття рішень на основі великих обсягів даних, без яких їм складно залишатися конкурентоспроможними та ефективними. Застосування Big Data та аналітики в бухгалтерському обліку стає ключовим фактором для забезпечення прозорості фінансових операцій, зниження ризиків та оптимізації витрат. Завдяки можливостям цих інструментів компанії можуть швидше адаптуватися до змін, виявляти нові можливості для розвитку та ухвалювати стратегічні рішення, які ґрунтуються на точних і актуальних даних. Так, інтеграція Big Data та аналітики у фінансовий менеджмент сприяє підвищенню ефективності бізнес-процесів та зміцненню позицій компаній на ринку.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У статті застосовано методи аналізу, синтезу та наукового абстрагування. Так, для розуміння теоретичних основ застосування Big Data й аналітики в бухгалтерському обліку застосовано метод аналізу наявної наукової літератури з цього питання. Для розгляду переваг і недоліків нових технологій використовувався метод синтезу, спрямований на узагальнення інформації та забезпечення комплексного огляду проблеми. Крім того, застосовано метод наукового абстрагування – для формулювання основних висновків та рекомендацій із застосування Big Data в бухгалтерському обліку.

Матеріалом дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних учених, які досліджували зазначене питання, серед яких відзначимо таких, як: О. Білоус [1], Т. Гайдучок [5], І. Жиглей [6], Л. Кононенко [7], С. Легенчук [8], Г. Танасас [9], Н. Чех [10] та ін.

МЕТА статті – вивчення потенціалу застосування Big Data й аналітики в бухгалтерському обліку з метою покращення процесів прийняття стратегічних рішень на підприємстві.

Оголошена мета передбачає вирішення таких завдань:

- 1) розглянути поняття, переваги та недоліки застосування Big Data й аналітики в бухгалтерському обліку;
- 2) дослідити напрями застосування Big Data в бухгалтерському обліку загалом та для покращення процесів прийняття стратегічних рішень зокрема.

РЕЗУЛЬТАТИ

Технічний прогрес надає значні переваги компаніям і сприяє розвитку професії, знижуючи витрати завдяки зростанню продуктивності та автоматизації процесів [10, с. 192]. Впровадження цифрових технологій в економічному секторі вивело економіку на зовсім інший рівень [2, с. 163].

Застосування інформаційних технологій дає змогу бухгалтерським відділам суттєво скоротити час на оброблення великих обсягів інформації, що раніше потребувало значних людських ресурсів. Це не лише знижує операційні витрати, але й мінімізує ризик людських помилок, забезпечуючи більш точний та надійний облік.

Застосування передових технологій у бухгалтерському обліку може значно підвищити якість і релевантність облікової інформації, скоротити час підготовки та забезпечити доступність даних у реальному часі. З огляду на основні принципи організації бухгалтерського обліку із застосуванням інформаційних технологій ключовими визначено: ефективність, точність, безпеку та відповідність нормативним вимогам [6, с. 99].

Автоматизація рутинних завдань, як-от: оброблення транзакцій, складання звітів та аналіз фінансових даних, дає змогу фахівцям зосередитися на більш важливих стратегічних аспектах діяльності компанії.

Нині немає загальноприйнятого визначення терміну «Big Data», оскільки його інтерпретація варіюється залежно від контексту застосування та галузі. У загальному розумінні Big Data – це дуже великі й різноманітні масиви даних, які через свій обсяг і складність не може бути оброблено традиційними системами управління базами даних, але може бути ефективно оброблено горизонтально масштабованими програмними інструментами [1, с. 60].

М. Великанова вважає, що Big Data – це комплекс програмних і апаратних методів, способів і засобів (комп'ютерних програм), що виконують одну або декілька когнітивних функцій, аналогічних тим, які виконує людський мозок [4, с. 222].

На нашу думку, Big Data – це термін, що застосовується для опису, оброблення та аналізу великих обсягів даних, які не може бути ефективно оброблено за допомогою традиційних методів баз даних або програмного забезпечення для аналізу даних.

Основними цілями застосування Big Data є:

- *покращення процесу прийняття рішень*: аналіз великих обсягів даних дає змогу збирати, обробляти й аналізувати велику кількість інформації, що допомагає приймати більш обґрунтовані та ефективні рішення;
- *управління ризиками*: аналіз даних дає змогу виявляти потенційні ризики та використовувати цю інформацію для розроблення стратегій мінімізації ризиків у бізнес-процесах;
- *розвиток нових продуктів*: Big Data дають змогу виявляти нові можливості на ринку, розуміти потреби споживачів і реагувати на них швидше, що сприяє інноваціям та розвитку продукції або послуг;
- *підвищення маржі*: шляхом оптимізації процесів,

зменшення витрат та ефективного використання ресурсів за допомогою аналізу даних можна досягти підвищення маржі та прибутковості підприємства [5, с. 28].

Технологія Big Data включає декілька ключових аспектів, які дають змогу ефективно управляти великими обсягами даних (табл. 1).

Застосування цієї технології є виправданим у разі ведення управлінського обліку, формування звітності, аналізу договорів та управління ризиками [7, с. 135].

Потенційний вплив Big Data на бухгалтерську професію та її методи є значущим. Зі зростанням обсягів доступної інформації з'являються нові шанси для покращення точності та ефективності традиційних підходів у бухгалтерському обліку. Аналіз Big Data може виявити фінансові тенденції, закономірності та аномалії, які раніше були важкодоступними або недостижними для традиційних методів.

Надаючи бухгалтерам доступ до великого обсягу даних та інформації, аналіз Big Data потенційно може значно покращити відомі практики та методики бухгалтерського обліку шляхом:

1. *Підвищення точності та ефективності фінансової звітності*, що включає:

- автоматизацію багатьох рутинних і повторюваних завдань, як-от: введення даних, звірення та підготовка фінансової звітності, які раніше виконували бухгалтери [11];
- застосування аналітичних інструментів, що допомагають більш точно аналізувати фінансові показники та надавати детальні звіти.

2. *Виявлення та запобігання шахрайству*:

- моніторинг транзакцій у режимі реального часу, виявлення підозрілих транзакцій та аномалій, які можуть указувати на потенційне шахрайство;
- алгоритми машинного навчання, що можуть аналізувати історичні дані для визначення патернів шахрайства і попереджати про них.

3. *Бюджетування та прогнозування*:

- прогнозування фінансових результатів, що допомагає в плануванні бюджету;
- аналіз ринкових тенденцій дає змогу краще підготуватися до можливих змін у фінансовій ситуації.

4. *Управління ризиками*. Завдяки аналізу великих обсягів даних бухгалтери можуть ефективніше виявляти та оцінювати потенційні ризики, що дає змогу своєчасно вживати заходів для їх мінімізації до перетворення на серйозні проблеми [13].

5. *Ухвалення стратегічних рішень*. Застосування Big Data й аналітики в бухгалтерському обліку може значно покращити процеси прийняття стратегічних рішень в організації (табл. 2).

Таблиця 1 – Ключові аспекти для ефективного управління великими обсягами даних [5, с. 28]

№ з/п	Аспект	Характеристика
1	Зберігання інформації (хмарні технології)	Big Data часто застосовує хмарні технології для зберігання даних через їх масштабованість, доступність і високу надійність. Це означає, що дані зберігаються в розподілених системах на серверах у всьому світі, що забезпечує доступність і можливість оброблення даних навіть з різних точок планети.
2	Структурування даних (застосування програмних рішень та платформ)	Для структурування великих обсягів даних використовуються спеціалізовані програмні рішення та платформи, як-от Hadoop, Apache Spark, або бази даних NoSQL (наприклад, MongoDB, Cassandra), які дають змогу ефективно зберігати та обробляти неструктуровані або напівструктуровані дані.
3.	Управління й аналіз (оброблення та створення аналітичних звітів)	Big Data також включає застосування спеціалізованих інструментів для оброблення великих обсягів даних (наприклад, MapReduce для паралельного оброблення у Hadoop, Spark для швидкісного аналізу) та створення аналітичних звітів і візуалізацій для витягнення цінної інформації з даних.

Таблиця 2 – Напрями застосування Big Data й аналітики в бухгалтерському обліку для прийняття стратегічних рішень (власна розробка авторів)

№ з/п	Напрямок	Характеристика
1	Збір та оброблення даних	Завдяки Big Data можна збирати великі обсяги різноманітних даних із різних джерел (фінансові транзакції, інвентаризація, витрати тощо), а потім обробляти їх для отримання цінної інформації.
2	Аналітичні інструменти	Застосування аналітичних інструментів дає змогу проводити глибокий аналіз фінансових даних. Це включає прогнозування платіжних потоків, аналіз ефективності та витрат, виявлення трендів і патернів.
3	Прогнозування та стратегічне планування	На основі аналізу Big Data можна розробляти прогнози майбутніх фінансових результатів і ризиків. Це дає змогу керівництву приймати обґрунтовані стратегічні рішення щодо інвестицій, розвитку бізнесу, оптимізації витрат тощо.
4	Виявлення шахрайства і ризиків	Аналіз Big Data може допомогти виявляти фінансові аномалії, нестандартні транзакції і потенційні шахрайські схеми. Це знижує ризики для бізнесу і сприяє підвищенню фінансової безпеки.
5	Оптимізація оподаткування і відповідність	Застосування Big Data дає змогу більш ефективно відстежувати й аналізувати фінансові операції, що сприяє зменшенню ризиків у сфері податкової відповідності та оптимізації податкових платежів.

Так, з'ясовано, що впровадження Big Data й аналітики в бухгалтерський облік дає змогу бізнесу отримувати більш деталізовану, точну і корисну інформацію для прийняття стратегічних рішень. Це сприяє підвищенню ефективності управлінського процесу та загальної конкурентоспроможності компанії.

Як можна побачити із вищезазначеного, аналіз Big Data має потенціал значно змінити бухгалтерську професію, покращуючи наявні методики і процеси. Завдяки сучасним технологіям та автоматизованим інструментам бухгалтери можуть швидко обробляти великі обсяги фінансової інформації, підвищувати якість фінансової звітності та вдосконалювати управління ризиками. Проте впровадження аналізу Big Data у бухгалтерську сферу супроводжується й певними проблемами, серед яких:

- *недостатня підготовка облікових працівників у сфері науки про дані*, а отже, необхідним є підвищення рівня цифрової грамотності та вдосконалення освітньої підготовки бухгалтерів, що має забезпечити глибокі знання у сфері аналітики Big Data;

- *необхідність розвитку технічної та програмної інфраструктури підприємства* для збереження та оброблення щораз більших обсягів даних; інфраструктура має бути економічно доцільною та сприяти покращенню процесу прийняття управлінських рішень;

- *ефективна інтеграція Big Data в облікові процедури підприємства*, що вимагає подолання обмежень стосовно обсягів, якості (точність, надійність, актуальність) та доступності даних. Необхідно розробити методичні та організаційні засади на рівні кожного підприємства, включаючи визначення рівня важливості даних для прийняття рішень;

- *створення системи кібербезпеки та захисту Big Data* для забезпечення виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз у реальному часі, щоб запобігти витоку конфіденційної інформації про діяльність підприємства та особистих даних працівників бухгалтерської служби [8, с. 184–196].

Бухгалтерам важливо враховувати ці виклики під

час інтеграції аналізу Big Data у свою роботу [9, с. 521].

Застосування Big Data й аналітики в бухгалтерському обліку для прийняття стратегічних рішень суттєво впливає на забезпечення досягнення цілей, зазначених у сучасній економічній парадигмі [12]. Спрощене отримання й аналіз великих обсягів даних дає змогу не лише підвищити точність і швидкість прийняття рішень у фінансовому управлінні, але й ефективніше реагувати на зміни в макроекономічних умовах, як-от: диверсифікація виробництва та експорту, покращення умов життя населення, а також зменшення соціальної нерівності [3, с. 15]. Впровадження високих технологій, включаючи аналіз Big Data, стає ключовим інструментом для забезпечення стійкого економічного розвитку, сприяючи зростанню продуктивних сил і оптимізації виробничих процесів, відповідно до сучасних вимог і викликів глобального ринку.

ВИСНОВКИ

Застосування Big Data й аналітики в бухгалтерському обліку відкриває нові можливості для підприємств у прийнятті стратегічних рішень. Аналіз Big Data дає змогу не лише покращити точність фінансової звітності та оптимізувати управління ризиками, але й прогнозувати майбутні фінансові результати. Це сприятиме ефективнішому плануванню бюджетів і адаптації до змін у ринкових умовах.

Також Big Data дасть змогу виявити та оцінити ринкові тенденції й поведінку споживачів, що є важливим для стратегічного позиціонування компанії. Забезпечення надійності та безпеки даних – це ключовий аспект впровадження таких технологій, щоб уникнути потенційних загроз та зберегти довіру стейкхолдерів. Усе це допомагає компаніям не тільки знижувати витрати, а й збільшувати їх конкурентоспроможність у глобальному ринковому середовищі.

Перспективи подальших досліджень включають вивчення взаємозв'язку між застосуванням Big Data і підвищенням конкурентоспроможності компаній.

Список використаних джерел

1. Білоус О.С., Кундеус О.М. Трансформація бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 83. № 4. С. 56–61. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.056
2. Бобро Н.С. Нові тренди в економіці: цифровізація та діджиталізація. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 14(28). С. 160–167. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14\(28\)-160-167](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14(28)-160-167)

3. Вдовічен А.А., Вдовічена О.Г. Триєдинний вектор стабілізації економіки України в умовах неконтрольованих глобальних викликів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. I (77). С. 12–30. URL: <http://rps.chtei-knteu.cv.ua:8585/jspui/bitstream/123456789/825/1/154.pdf>
4. Великанова М.М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 4. С. 220–238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2020_27_4_15
5. Гайдучок Т.С., Цегельник Н.І. Використання Big Data як інноваційної інформаційної технології в системі ведення бухгалтерського обліку. *Актуальні проблеми обліково-аналітичного забезпечення в умовах переходу до Індустрії 4.0 : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, 26–27 берез. 2020 р. Рівне, 2020. С. 27–28. <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/12019>
6. Жиглей І.В., Лайчук С.М., Поліщук І.Р. Використання інформаційних технологій у бухгалтерському обліку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. №1(107). С. 95–102. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-1\(107\)-95-102](https://doi.org/10.26642/ema-2024-1(107)-95-102) (дата звернення: 15.06.2024).
7. Кононенко Л.В., Назарова Г.Б., Куц В.І. Трансформація форм бухгалтерського обліку в умовах розвитку DIGITAL-технологій. *Економічний простір*. 2021. №168. С. 132–137. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/168-22>
8. Легенчук С.Ф., Денисюк О.М. Перспективи та проблеми розвитку обліку в умовах використання Big Data. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2023. № 3(53). С. 14–20. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3\(53\)-14-20](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3(53)-14-20)
9. Танасас Г., Теодоракіпулос Л. Бухгалтерський облік в епоху великих даних: приклади та концептуальні засади. *Журнал європейської економіки*. 2023. Вип. 22 (4). С. 512–523. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1717>
10. Чех Н.О., Конопліна О.О., Мізик Ю.І. Інформаційні технології в бухгалтерському обліку та пов'язані ризики безпеки. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 55. С. 189–193. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastructure55-31>
11. Chen Y.J., Liou W.C., Chen Y.M., Wu J.H. Fraud detection for financial statements of business groups. *International Journal of Accounting Information Systems*. 2019. №32. 23 p. URL: <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2018.11.004>
12. Hunko I. Software testing in 2023: new trends and challenges. *Herald of Kyiv Institute of Business and Technology*. 2023. № 49(1-2). pp. 25–36. URL: <https://doi.org/10.37203/kibit.2023.49.03>
13. Theodorakopoulos L., Antonopoulou H., Mamalougou V., Giotopoulos, K. The drivers of volume volatility: A big data analysis based on economic uncertainty measures for the Greek banking system. 2022. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4306619>

References

1. Bilous O.S., Kundeus O.M. Transformation of accounting in the conditions of the digital economy. *Halickyi ekonomichnyi visnyk*. 2023. Vol. 83, No 4. pp. 56–61. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.056 (in Ukrainian).
2. Bobro N. S. New trends in the economy: digitization and digitization. *Nauka i tehnika sьогодni*. 2023. Vol. 14, No 28. P. 160–167. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14\(28\)-160-167](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14(28)-160-167) (in Ukrainian)
3. Vdovichen A. A., Vdovichena O. G. Blockchain technology: a study of the essence and analysis of areas of use. *Visnyk Chernivetskoho torhivno-ekonomichnoho institutu. Seriya: Ekonomichni nauky*. 2020. Vol. I, No 77. pp. 12–30. URL: <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2020-1.77-2.78.01> (in Ukrainian).
4. Velikanova M.M. Artificial intelligence: legal issues and risks. *Visnik Nacionalnoyi akademiyi pravovih nauk Ukrayini*. 2020. Vol. 27, No 4. P. 220–238. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2020_27_4_15 (in Ukrainian).
5. Haiduchok T.S., Tselnyk N.I. The use of Big Data as an innovative information technology in the accounting system. *Aktualni problemi oblikovo-analitichnoho zabezpechennya v umovah perehodu do Industriyi 4.0: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* 2020. pp. 27–28. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/12019> (in Ukrainian).
6. Zhyhlei I.V., Laichuk S.M., Polishuk I.R. Use of information technologies in accounting. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*. 2024. Vol. 1, No 107. pp. 95–102. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-1\(107\)-95-102](https://doi.org/10.26642/ema-2024-1(107)-95-102) (in Ukrainian)
7. Kononenko L.V., Nazarova H.B., Kuts V.I. Transformation of forms of accounting in the conditions of development of DIGITAL technologies. *Ekonomichnyi prostir*. 2021. Vol. 168. pp. 132–137. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/168-22> (in Ukrainian).
8. Legenchuk S. F., Denisyuk O. M. Prospects and problems of the development of accounting in the conditions of using Big Data. *Problemy teorii ta metodologii buhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu*. 2023. Vol. 3, No 53. pp. 14–20. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3\(53\)-14-20](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3(53)-14-20) (in Ukrainian).
9. Tanasas H., Teodorakopoulos L. Accounting in the era of big data: examples and conceptual principles. *Zhurnal yevropejskoyi ekonomiki*. 2023. Vol. 22, No 4. pp. 512–523. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1717> (in Ukrainian).
10. Cheh N.O., Konoplina O.O., Mizik Yu.I. Information technologies in accounting and related security risks. *Infrastruktura rinku*. 2021. Vol. 55. pp. 189–193. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastructure55-31> (in Ukrainian).
11. Chen Y.J., Liou W.C., Chen Y.M., Wu J.H. Fraud detection for financial statements of business groups. *International Journal of Accounting Information Systems*. 2019. №32. 23 p. URL: <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2018.11.004>
12. Hunko I. Software testing in 2023: new trends and challenges. *Herald of Kyiv Institute of Business and Technology*. 2023. № 49(1-2). pp. 25–36. URL: <https://doi.org/10.37203/kibit.2023.49.03>
13. Theodorakopoulos L., Antonopoulou H., Mamalougou V., Giotopoulos, K. The drivers of volume volatility: A big data analysis based on economic uncertainty measures for the Greek banking system. 2022. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4306619>

Olena MAHOPETS

PhD in Economics, Professor, Head of department, Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7341-1183>

e-mail: zhuiv63@gmail.com

Inna RASSOKHA

PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7681-5124>

e-mail: innaolha@gmail.com

Maksym YATSKO

PhD in Economics, Associate Professor, Mariupol State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1145-5302>

e-mail: maksym.yatsko@uzhnu.edu.ua

USING BIG DATA AND ANALYTICS IN ACCOUNTING FOR STRATEGIC DECISIONS

The purpose of this paper is to study the potential of using Big Data and analytics in accounting in order to improve strategic decision-making processes at the enterprise. To achieve the goal, the following tasks were performed in the research process: the concepts, advantages and disadvantages of using Big Data and analytics in accounting were considered; directions for using Big Data in accounting in general and for improving strategic decision-making processes in particular were investigated. The use of advanced technologies in accounting can significantly improve the quality and relevance of accounting information, reduce preparation time and ensure availability of data in real time. Studying the basic principles of accounting organization using information technologies, efficiency, accuracy, security and compliance with regulatory requirements were identified as key. The potential impact of Big Data on the accounting profession and its practices is very significant. As the volume of available information grows, new opportunities appear to improve the accuracy and efficiency of traditional accounting approaches. Big Data analysis can reveal financial trends, patterns, and anomalies that were previously difficult to access or invisible through traditional methods. The use of Big Data and analytics in accounting for making strategic decisions can significantly contribute to the achievement of the goals specified in the modern economic paradigm. Simplified acquisition and analysis of large volumes of data makes it possible not only to increase the accuracy and speed of decision-making in financial management, but also to respond more effectively to changes in macroeconomic conditions, such as diversification of production and exports, improvement of living conditions of the population, and reduction of social inequality. The introduction of high technologies, including Big Data analysis, is becoming a key tool for ensuring sustainable economic development, contributing to the growth of productive forces and optimization of production processes in accordance with modern requirements and challenges of the global market.

Keywords: management accounting optimization, data processing technologies in accounting, business analytics tools, strategic planning in accounting

Олександр Сергійович МАКАРЕВИЧ

аспірант, Національна академія внутрішніх справ; адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0646-3505>

e-mail: o.makarevych1511@gmail.com

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОДАТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Статтю присвячено дослідженню зарубіжного досвіду у сфері правового регулювання забезпечення виконання податкових зобов'язань, через призму порівняння підходів різних держав з нормами податкового законодавства України. Прослідковано розвиток національного законодавства останніх років у системі адміністрування податків, включаючи послаблення, які запроваджено після початку широкомасштабної військової агресії. Обґрунтовано необхідність вдосконалення національної нормативної бази стосовно забезпечення виконання податкових зобов'язань шляхом впровадження нових інноваційних підходів з метою підвищення податкової дисципліни платників податків.

Ключові слова: податкова політика, податковий борг, забезпечення виконання податкових зобов'язань, податкова застава/іпотека, процедура примусового виконання, стягнення податкового боргу

ВСТУП

У ст. 67 Конституції України [1] визначено, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Важливим показником реалізації податкової політики держави є рівень добровільної сплати податків і зборів. Добровільно сплачені податкові надходження до державного бюджету у встановлений строк є важливим елементом у системі адміністрування податків. Недоотримання значної частини доходів бюджету, а саме податкових надходжень, які становлять основну його частину, призводить до накопичення великих сум податкового боргу [2, с. 95].

У 2020 р. Україна покращила свої позиції у рейтингу Doing Business-2020, який готує Світовий банк для порівняння простоти підприємницької діяльності між країнами світу, та зайняла 64-тий рядок з-поміж 190 країн. Для порівняння: ще у 2017 р. Україна посідала 80 місце, а в 2020 р. показники покращилися – 6 з 10 індикаторів, які враховуються фахівцями Світового банку під час складання рейтингу. За параметром «paying taxes» Україна на 65-му місці. Цей показник оцінює рівень податкового навантаження та складності адміністрування. За більшістю окремих параметрів, які вимірювалися для визначення цього показника, Україна показала хороші результати [3] (у зв'язку зі скандалом навколо рейтингу, Doing Business з 2021 р. не ведеться). Водночас потенціал України щодо покращення позицій в податковій сфері далеко не вичерпаний.

Проте, враховуючи військову агресію російської федерації та введення воєнного стану на всій території України з 24.02.2022, що має наслідком призупинення здійснення або ж і взагалі припинення підприємницької діяльності великої кількості суб'єктів господарювання, відбулося зростання податкового боргу юридичних осіб в геометричній прогресії.

За час воєнного стану з метою захисту прав та інтересів платників податків та зменшення податкового навантаження на бізнес, державою прийнято низку нормативно-правових актів у сфері оподаткування, якими, зокрема, введено мораторій на здійснення перевірок, зупинено перебіг строків, послаблено вимоги до подання

податкової звітності, звільнено від фінансової відповідальності за порушення виконання податкового обов'язку тощо.

Утім, зазначені вище заходи не призвели до суттєвого покращення стану виконання податкових зобов'язань та погашення податкового боргу, що вказує на необхідність реформування чинного податкового законодавства з урахуванням зарубіжного досвіду.

МЕТА роботи – здійснення подальшого наукового дослідження питання правового регулювання забезпечення виконання податкових зобов'язань, розроблення пропозицій з імплементації норм міжнародного права до податкового законодавства України.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною та інформаційною основою роботи є нормативно-правові акти України, постанови Верховного Суду, наукові праці вчених, таких як Р.Є. Волощук, Л.І. Гладка, В.В. Тильчик, М.В. Трубіна та ін., матеріали періодичних видань та Internet-ресурси.

РЕЗУЛЬТАТИ

Філософія побудови системи стягнення податкових боргів є складником загальної системи оподаткування будь-якої країни і має бути побудована на принципах свідомого ставлення громадян до виконання обов'язку зі сплати податків та обов'язковості надходження платежів до державної скарбниці, оскільки без такого складника цілісна система взагалі не працюватиме, а наслідком відсутності законодавчого закріплення положень зі стягнення податків у податкових правовідносинах можуть стати масові несплати до бюджету [4, ст. 280].

На сьогодні механізм погашення податкового боргу, який передбачений гл. 9 Податкового кодексу (ПК) України [5], включає заходи із забезпечення виконання податкових зобов'язань (податкова застава, зупинення видаткових операцій, адміністративний арешт) та безпосередньо процедури стягнення податкового боргу.

Однією з країн, контролюючі органи якої вирізняються ефективністю роботи в сфері забезпечення виконання податкових зобов'язань є Республіка Грузія. Як відомо, Грузія характеризується своїми прогресивними реформами у різних сферах державного управління.

Хоча, не так давно в Грузії спостерігалися тотальна корупція, розкрадання фінансів, абсолютно непрозорі процедури, пов'язані з наданням адміністративних послуг для громадян. Проте у Doing Business-2017 Грузія вперше увійшла в топ-20, обігнавши Італію, Іспанію, Грецію та інші країни [6, с. 69].

Забезпечення виконання податкових зобов'язань у Республіці Грузія регулюється ПК. Так, положеннями цього нормативно-правового акту регламентовано, що податкова застава/іпотека є правом держави на забезпечення виконання податкового зобов'язання за рахунок майна платника податків/податкового агента, іншої зобов'язаної особи, що має податкову заборгованість [7, с. 182]. Якщо майно, обтяжене податковою заставою/іпотекою, буде продано або будь-яким іншим способом передано іншому власнику без скасування державою податкової застави/іпотеки, право застави/іпотеки знову поширюватиметься на нового власника вказаного майна [8, с. 176].

Також корисним для України, на думку автора, є досвід Франції із забезпечення виконання податкових зобов'язань, що передбачає застосування таких заходів як іпотеку (заставу) майна, вилучення транспортних засобів боржника, поруку керівника товариства за боргами останнього, внесення до комерційного реєстру запису про наявність у такого платника податкового боргу.

Досліджуючи питання державного управління процедурами стягнення податкового боргу у Франції, слід відзначити, що деякі з них мають аналоги в українському законодавстві, зокрема формування та направлення боржнику податкової вимоги, застосування податкової застави, реалізація заставленого майна, застосування процедур банкрутства, списання безнадійного податкового боргу [4, с. 282]. Передбачено можливість стягнення податкового боргу у безспірному (позасудовому) порядку. Податковий орган Франції має право ухвалити рішення про ліквідацію підприємства, якщо протягом трьох місяців не вдається його розшукати або встановити фактичне місцезнаходження, а також якщо підприємство має значну суму податкового боргу і немає підстав сподіватися на його погашення. У разі виникнення податкового боргу податковий орган Франції має право надати платнику-боржнику відстрочку або розстрочку, якщо такий платник зазнає тимчасових фінансових труднощів, але є висока ймовірність погашення податкового боргу. Якщо ж підприємство має податкові борги і є неплатоспроможним, податковий орган зазвичай ухвалює рішення про ліквідацію такого підприємства [9, с. 120]. В Україні ж нормами ПК України, зокрема п. 20.1.37 ст. 20 та п. 67.2 ст. 67, визначено лише право контролюючих органів в установленому законом порядку звертатися до суду про припинення юридичної особи та припинення фізичною особою-підприємцем підприємницької діяльності та/або про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання [10, с. 82].

Необхідно зауважити, що у Франції рівень примусового стягнення податкового боргу є відносно низьким. Такий показник забезпечується за рахунок того, що 90 % податків в країні сплачуються в строки встановлені законодавством, що свідчить про високий рівень свідомої та законослухняної поведінки громадян.

Підґрунтям практичного адміністрування податків

у США є принцип самостійного заповнення та подання податкової декларації, а також самостійної сплати податків (погашення податкового зобов'язання). У разі необґрунтованої відмови платника внести податкові платежі до нього можуть застосовуватися процедури примусового стягнення. Спочатку платнику надсилається вимога про стягнення, а у разі непогашення боргу починається процедура примусового виконання. Як надзвичайні заходи, можливі блокування банківських рахунків, позасудова конфіскація майна, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. У разі несплати податків, інформація про платника (юридичну або фізичну особу) включається до різних баз даних, внаслідок чого такий платник втрачає право користуватися багатьма суспільними благами [9, с. 101].

Цікавим є досвід Польщі в боротьбі з невиконанням податкових зобов'язань («GAAR»). Так, з 2016 р. податкові органи Польщі мають право ставити під сумнів податкові наслідки дій конкретного платника податків, якщо вони вважають їх нетиповими, та визначати зобов'язання стосовно податку на прибуток на підставі фактичного ділового змісту правочину. Аналогічне положення (зловживання правом) впроваджено до Закону про ПДВ. Основний механізм передбачає блокування рахунку підприємства на 72 години, проте у разі ухилення на суму понад 10 000 євро – ще на три місяці. Крім процесуальних дій, що ґрунтуються на застереженнях з протидії ухиленню від оподаткування, з 2019 р. податкові органи в Польщі також можуть застосовувати нову санкцію у вигляді додаткового податкового зобов'язання. В окремих випадках цей штраф може бути додатково збільшено [11, с. 42].

Відповідно до практики податкового адміністрування в Італії декілька органів наділені компетенцією вживати заходів щодо стягнення податкового боргу. Особливу увагу необхідно приділити Equitalia як відокремленому департаменту Міністерства фінансів Італії. Equitalia – фінансово-адміністративний орган, наділений функціями і правами із захисту фінансних інтересів держави. За своїм статусом – неприбутковий державний холдинг з акціонерним капіталом 150 млн євро. Структурно Equitalia об'єднує 37 приватних компаній, які спеціалізуються на стягненні прострочених податкових боргів на договірних умовах і за 31 списками, переданими їй податковим відомством. Тим самим на Equitalia поширюються прерогативи, традиційно властиві лише податковій службі, з тією різницею, що Equitalia надає послуги тільки податковим органам. Останні, крім власне сум податкового боргу, штрафу і пені, сплачують на користь Equitalia комісійний збір. У разі виникнення податкового боргу Equitalia має право описати майно неплатника і виставити його на аукціон, а також визнати його безнадійним та списати у визначеному порядку [8, с. 177].

Вивчення зарубіжного досвіду застосування механізму забезпечення виконання податкових зобов'язань довело, що кожна країна розробила власну систему управління податковим боргом та застосовує багато позитивних та дієвих способів з метою зменшення та погашення податкового боргу.

ВИСНОВКИ

З огляду на вищенаведене, можна зробити вис-

новок, що в світі є безліч правових механізмів та підходів за напрямками погашення податкового боргу. Україна, зі свого боку, за останні 10 років покращила відпрацювання стягнення податкового боргу, водночас очевидним є той факт, що збільшення в абсолютній кількості податкового боргу свідчить про недоліки національної нормативної бази в цьому напрямі. Це, враховуючи

виклики, пов'язані з військовою агресією, потребує покращення наявних методів та впровадження нових інноваційних підходів. Саме вдосконалення нормативної бази, запровадження нових механізмів буде покликане на дотримання податкової дисципліни зі сторони платників податків – боржників.

Список використаних джерел

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кугляр А.А. Управління податковим боргом у період воєнного стану. *Участь молоді у розбудові агропромислового комплексу України*: матеріали студентської науково-теоретичної конференції (м. Миколаїв, 22-24 березня 2023 р.). Миколаїв, 2023. С. 95-97.
3. Україна покращила свої позиції у рейтингу Doing Business-2020. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/print-395389.html>
4. Юр'єва О. Аналіз та узагальнення європейського досвіду механізму державного управління податковим боргом. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2 (46). С. 278-286.
5. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 16 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
6. Макаревич О.В. Ліквідація юридичних осіб: грузинський досвід. Порівняльна характеристика законодавства Грузії та України. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 68-73. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_2/14.pdf
7. Олійник А.Р. Податкова застава та забезпечення виконання податкового зобов'язання: порівняльна характеристика законодавства України та Республіки Грузія. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 2. С. 180–186.
8. Лихолат Я.А., Мацелик Т.О. Правові аспекти стягнення податкового боргу: аналіз національного та зарубіжного законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 174–178. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/3/33.pdf>
9. Проскура К.П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації. Київ, 2014. 376 с.
10. Макаревич О.В. Актуальні проблеми реформування законодавства в сфері ліквідації юридичних осіб. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 1. С. 81–84. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/1_2018.pdf#page=81
11. Hogan Lovells. Ведення підприємницької діяльності в Польщі. 2023 р. URL: <https://www.jdsupra.com/post/fileServer.aspx?fName=79cfb089-f1f0-46ed-aec7-2579840fc7d6.pdf>

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine on June 28, 1996 № 254к/96-ВР: as of January 01, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
2. Kuhliar A.A. Tax debt management during martial law. *Youth participation in the development of the agro-industrial complex of Ukraine*: materials of the student scientific and theoretical conference (Mykolaiv, 22-24 March). Mykolaiv, 2023. pp. 95-97 (in Ukrainian).
3. Ukraine improved its position in the Doing Business 2020 ranking. *State Tax Service of Ukraine*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/print-395389.html> (in Ukrainian).
4. Analysis and generalization of the European experience of the mechanism of public administration of tax debt. *Actual problems of public administration*. 2014. № 2 (46). pp. 278-286 (in Ukrainian).
5. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine on December 2, 2010 № 2755-VI: as of June 16, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (in Ukrainian).
6. Liquidation of legal entities: Georgian experience. Comparative characteristics of the legislation of Georgia and Ukraine. *Law and Society*. 2018. № 2. pp. 68-73. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_2/14.pdf (in Ukrainian).
7. Oliynyk A.R. Tax lien and enforcement of tax liability: comparative characteristics of the legislation of Ukraine and the Republic of Georgia. *Law Journal of Donetsk University*. 2013. № 2. P. 180-186 (in Ukrainian).
8. Legal aspects of tax debt collection: analysis of national and foreign legislation. *South Ukrainian Law Journal*. 2020. № 3. pp. 174-178. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/3/33.pdf> (in Ukrainian).
9. Proskura K.P. Tax Administration in Ukraine in the Post-Crisis Period: Efficiency and Directions of Modernization. Kyiv, 2014. 376 p. (in Ukrainian).
10. Makarevych O.V. Actual problems of reforming legislation in the field of liquidation of legal entities. *Actual problems of domestic jurisprudence*. 2018. № 1. pp. 81-84. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/1_2018.pdf#page=81 (in Ukrainian).
11. Hogan Lovells. Doing business in Poland. 2023. URL: <https://www.jdsupra.com/post/fileServer.aspx?fName=79cfb089-f1f0-46ed-aec7-2579840fc7d6.pdf> (in Ukrainian).

Oleksandr MAKAREVYCH

postgraduate student, National Academy of Internal Affairs; lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0646-3505>

e-mail: o.makarevych1511@gmail.com

FOREIGN EXPERIENCE IN ENFORCING TAX LIABILITIES

This paper is devoted to the study of foreign experience in the field of legal regulation of tax liabilities enforcement through the prism of comparing the approaches of different countries with the provisions of the tax legislation of Ukraine. The author traces the development of national legislation in recent years in the system of tax administration, which is reflected in the improvement of Ukraine's position in the Doing Business ranking, including the easing of the taxation system after the start of large-scale military aggression. The scientific study of foreign experience in the field of regulation of tax liabilities enforcement is aimed at examining various legislative and practical approaches to implementing effective mechanisms into the tax legislation of Ukraine. The author traces the development of the Republic of Georgia in terms of improving the efficiency of tax compliance. A comparative analysis of the experience of France and Ukraine regarding the procedure for collecting tax debt and the role of the tax authority in deciding on the further operation of the enterprise or its liquidation is made. The peculiarities of tax administration in the United States and approaches to tax debt repayment are identified. Innovative amendments to the tax legislation of Poland to counteract tax evasion are investigated. The author describes Italy's experience in tax administration and measures to collect tax debt. The author formulates the types of enforcement of tax liabilities in Ukraine and other countries, determines their effectiveness and consideration in the development of national legislation. The author substantiates the need to improve the national regulatory framework for ensuring the fulfilment of tax obligations by introducing new innovative approaches to improve taxpayers' tax discipline.

Keywords: tax policy, tax debt, enforcement of tax liabilities, tax lien/mortgage, enforcement procedure, tax debt collection

Оксана Вікторівна АДАМОВИЧ

доктор філософії у галузі права, старший викладач, Національний університет біоресурсів і природокористування України; адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8678-6060>

e-mail: a.oksana1226@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОДІЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ: ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Статтю присвячено дослідженню питання поділу корпоративних прав подружжя. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття корпоративних прав подружжя, розкрито зміст та особливості презумпції спільної сумісної власності. Акцентовано, що майно, яке перебуває у спільній сумісній власності чоловіка та дружини та яке передане до статутного капіталу юридичної особи, переходить у власність останньої і перестає бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя, натомість один з подружжя отримує корпоративні права, а інший – право вимоги. У рамках питання про правовий режим корпоративних прав подружжя здійснено екскурс до судової практики за визначеною проблематикою.

Ключові слова: корпоративні права, презумпція спільної сумісної власності, поділ спільного майна, майнові відносини подружжя

ВСТУП

У ст. 4 Сімейного кодексу (СК) України [1] гарантовано право особи на сім'ю. Сім'я завжди була та залишається основною та найважливішим складником цивілізованого суспільства. Одним із основоположних та пріоритетних завдань держави є збереження та зміцнення інституту сім'ї, охорона та захист майнових та особистих немайнових прав її членів, що закріплено насамперед в таких нормативно-правових актах як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конституція України, СК України, Цивільний кодекс (ЦК) України тощо.

У ст. 51 Конституції України [2] визначено, що кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Офіційна реєстрація шлюбу зумовлює появу не лише нових прав та обов'язків у чоловіка та дружини, а й набуття нового спеціального правового режиму майна подружжя – спільної власності.

Утім, в останні роки в Україні з урахуванням повномасштабної воєнної агресії російської федерації спостерігається негативна тенденція до зменшення реєстрації офіційних шлюбів та збільшення розлучень, що безумовно супроводжуються процесом поділу майна між чоловіком та дружиною. Якщо з поділом будинку або автомобіля більш-менш все зрозуміло, то з поділом корпоративних прав подружжя не все так однозначно, оскільки це питання є найменш врегульованим на законодавчому рівні, що беззаперечно визначає актуальність теми дослідження.

МЕТА роботи – здійснення подальшого наукового дослідження теоретичних та практичних аспектів правового режиму поділу корпоративних прав подружжя за законодавством України.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною та інформаційною основою роботи є нормативно-правові акти України, постанови Верховного Суду (ВС) України, наукові праці українських вчених, таких як Т.О. Ариванюк, І.Я. Бабецької, В.І. Бобрика, Т.В. Боднар, В.І. Борисової, Н.С. Бутрин-

Боки, Н.Д. Вінтоняк, Ю.М. Жорнокуя, А.В. Зеліско, О.І. Зозуляк, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.І. Труби, Є.О. Харитоновой та ін., матеріали періодичних видань та Internet-ресурси.

РЕЗУЛЬТАТИ

У ст. 69 СК України визначено право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права їх спільної сумісної власності. У ст. 60 СК України закріплено презумпцію спільної сумісної власності, зокрема визначено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) [1]. Зміст та особливості застосування презумпції спільної сумісної власності подружжя розкрито в Постанові ВС від 24 травня 2017 р. у справі №6-843цс17, зокрема сформовано позицію, що майно набуте за час шлюбу, є спільною сумісною власністю подружжя, якщо набувач не доведе, що таке майно набувалось не в інтересах сім'ї, хоч і за спільні сімейні кошти [3]. Необхідно зазначити, що у ст. 61 СК України визначено, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно за винятком виключеного з цивільного обороту. А у ст. 190 ЦК України встановлено, що майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [4]. З наведеного вбачається, що корпоративні права на законодавчому рівні не визначаються як окремий вид спільної сумісної власності подружжя, немає єдності думок серед науковців, а позиції судової гілки влади постійно змінюються, у зв'язку з чим виникає безліч проблемних питань під час їх поділу в разі припинення шлюбно-сімейних відносин.

Відповідно до ст. 96-1 ЦК України корпоративні права – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в

юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи [4]. Так, вбачається, що корпоративні права є неподільними, а складний їх зміст (наявність майнових та немайнових повноважень) спричиняють певні особливості їх реалізації.

Зокрема, одним з елементів корпоративних прав є право участі у товаристві, яке законом віднесено до особистих немайнових прав, що повинно здійснюватися особисто. Правова природа корпоративних прав не дозволяє визнати за другим з подружжя, який не є учасником юридичної особи такий самий обсяг прав, як за іншим з подружжя [5, с. 41]. Особливість здійснення особистих немайнових прав відповідно до ч. 1 ст. 272 ЦК України полягає у тому, що вони здійснюються фізичною особою самотійно. Отже, корпоративні права, які набуто одним з подружжя за час шлюбу, хоч і належать до спільного майна (майнових прав), підлягають здійсненню лише тим із подружжя, котрий є учасником товариства. У здійсненні корпоративних прав одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання недійсними правочинів, вчинених у процесі здійснення корпоративних прав, якщо доведе, що їх здійснення відбувалося без її (його) згоди [6, с. 128].

Так, Н.Д. Вінтоняк та В.А. Васильєва, враховуючи те, що корпоративне право є персоніфікованим та неподільним, зазначають, що корпоративне право не може перебувати на праві спільної власності, а відповідно, не може йтися про поділ корпоративних прав між подружжям. Оскільки для того з подружжя, хто є учасником товариства, право власності (речове право) на майно, що передається у статутний капітал останнього, трансформується в суб'єктивне корпоративне право. Для того ж з подружжя, хто не є учасником товариства, таке право трансформується у право вимоги [7, с. 40].

Водночас В.М. Кравчук відстоює позицію, що об'єктом стягнення є не частка в статутному капіталі, а частка в майні юридичної особи, пропорційна розміру частки у статутному капіталі (дійсна вартість частки) [8, с. 20].

І.В. Спасибо-Фатєєва, говорячи про правовий режим майна подружжя, переданого у статутний капітал господарського товариства, зазначає, що корпоративні права зумовлено часткою у статутному капіталі або акціями. Право на частку є в корпоративних відносинах та майнових відносинах між подружжям. Перебуваючи в корпоративних відносинах, їх учасник набуває корпоративні права відповідно до права на частку в статутному капіталі господарського товариства. Водночас це право на частку залишається в тому ж правовому режимі спільної сумісної власності подружжя, оскільки цей правовий режим не може автоматично змінитися з внесенням одним із подружжя частини їхнього майна у вигляді вкладу. На підставі цього вчена робить висновок, що право на частку в статутному капіталі є об'єктом різних правовідносин – корпоративних і спільної власності. У корпоративних правовідносинах є лише один з подружжя – учасник господарського товариства, який реалізує свої корпоративні права самотійно. У відносинах спільної сумісної власності подружжя право на частку в статутному капіталі є складником їх спільного майна [9, с. 13].

На думку О.І. Сафончик, у разі поділу майна подружжя, якому на праві спільної сумісної власності належать корпоративні права (акції, частки у статутному капіталі) господарських товариств, правомірно вимагати не поділу майна відповідних підприємств, а поділу емітованих цими підприємствами корпоративних прав (акцій, часток у статутному капіталі) [10, с. 83].

У рамках питання про правовий режим корпоративних прав подружжя необхідно здійснити екскурс до судової практики по визначеній проблематиці. Так до 2012 р. у справах з подібних правовідносин суд керувався постановою Пленуму ВС України від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», у п. 28 якої визначено, що виходячи зі змісту ч.ч. 2, 3 ст. 61 СК України, якщо внесок до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. У разі використання одним із подружжя спільних коштів всупереч ст. 65 СК інший з подружжя має право на компенсацію вартості його частки. У п. 29 вищевказаної постанови закріплено положення, що майно приватного підприємства чи фізичної особи – підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Інший із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від цієї діяльності [11]. Тобто під час розлучення поділу підлягали лише доходи від здійснення підприємницької діяльності.

Доленосним стало рішення Конституційного Суду України від 19 вересня 2012 р. у справі № 17-рп/2012 про офіційне тлумачення положення ч. 1 ст. 61 СК України «Об'єкти права спільної сумісної власності», в якому зроблено висновок, що статутний капітал та майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [12]. Це рішення стало відправною точкою у зміні правозастосовної практики при розгляді спорів про поділ частки у статутному капіталі юридичної особи, сформованої за рахунок спільної сумісної власності подружжя.

Знаковою стала нова позиція ВС України у розгляді справи № 6-38цс15 від 3 червня 2015 р. Так, Судова палата у цивільних справах визначила критерії, які дають змогу надати спірному набутому майну режим спільного майна: час набуття такого майна; кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); мета придбання майна, яка дозволяє надати йому правовий режим спільної власності подружжя. Зазначеним рішенням суд встановив, що грошові кошти чи інше майно, внесені одним з подружжя, який є учасником господарського товариства, у статутний капітал за рахунок їх спільних коштів, стають власністю товариства, а в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право) на виплату половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства. Водночас одним з визначних є факт, що вищезазначені кошти набуті подружжям під час їх спільного проживання [13, с. 142].

У постанові Великої Палати ВС України від 3 липня 2019 р. у справі № 554/8023/15 зроблено висновок, що відчуження частки корпоративних прав одним із подружжя під час розгляду справи судом не позбавляє права іншого з подружжя претендувати на компенсацію 1/2 від вартості частки майна товариства відповідно до частки другого з подружжя у статутному фонді цього товариства. Постанова КЦС ВС від 19 лютого 2020 р. у справі № 279/6459/14 стосується спорів про поділ майна подружжя, один із яких є суб'єктом підприємницької діяльності. ВС вказав, що майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між кожним із подружжя. «Тобто майно ФОП, коли не створюється приватне підприємство, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» [14].

В подальшому у постанові від 13 березня 2019 р. у справі № 756/10797/15 ВС у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду закріпив правовий висновок про таке. Грошові кошти, внесені одним з подружжя, який є учасником господарського товариства, у статутний капітал цього товариства за рахунок спільних коштів подружжя, стають власністю цього товариства, а право іншого з подружжя на спільні кошти трансформується у право вимоги на виплату частини вартості такого внеску. Водночас одним із визначальних є факт набуття подружжям таких грошових коштів у шлюб. Так, якщо один з подружжя є учасником господарського товариства і вносить до його статутного капіталу майно, придбане за рахунок спільних коштів подружжя, то таке майно переходить у власність цього підприємства... [15].

З наведеного висновується, що право власності на спільне майно, внесені до статутного капіталу юридичної особи (речове право), трансформується в право вимоги (зобов'язальне право), сутність якого полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя.

Проте у постанові від 10 квітня 2024 р. у справі № 760/20948/16-ц Великої Палати ВС сформовано нову

правову позицію, згідно з якою у разі внесення одним з подружжя як внеску у статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю коштів, які є спільною сумісною власністю, вказане товариство стає їх власником. Натомість особа, яка внесла вклад у статутний капітал товариства, набуває право на частку учасника цього товариства. Інший з подружжя, який був співвласником коштів, внесених у статутний капітал товариства з метою захисту свого права при поділі їх спільного сумісного майна набуває право вимагати виплати половини вартості частки члена подружжя у статутному капіталі. Суд виходить з презумпції про те, що вартість частки у статутному капіталі відповідає розміру внеску, якщо тільки сторона, яка стверджує про зміну цієї вартості на час розгляду справи, не доведе, що вартість частки змінилась (зросла або внаслідок звичайної діяльності товариства зменшилась) [16]. Отже, один з подружжя під час поділу спільного сумісного майна може претендувати на виплату частки у статутному капіталі, що є відмінним від виплати половини вартості внеску засновника у статутний капітал цього товариства.

ВИСНОВКИ

З огляду на вищенаведене можна констатувати, що після внесення до статутного капіталу юридичної особи корпоративного типу майна, що належало на праві спільної сумісної власності: 1) корпоративних прав набуває лише один з подружжя, а інший – право вимоги; 2) правовий режим такого майна змінюється зі спільного майна подружжя на власність юридичної особи; 3) один з подружжя під час поділу спільного сумісного майна може претендувати не на корпоративні права, а саме на виплату частки у статутному капіталі товариства.

Окреслені правові позиції Верховного Суду ще раз підкреслюють актуальність, науково-теоретичну і практичну значимість подальших досліджень проблематики поділу «корпоративних прав подружжя», зокрема при припиненні шлюбно-сімейних відносин.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Постанова Верховного Суду від 24 травня 2017 року у справі № 6-843цс17 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS170266.html
4. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Вінтоняк Н.Д. «Поділ корпоративних прав» при поділі спільної сумісної власності подружжя. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2015. С. 40–51.
6. Бутрин-Бока Н. Проблеми правового регулювання корпоративних прав подружжя: деякі аспекти. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 21-22 квіт. 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 127–130.
7. Вінтоняк Н.Д. Корпоративні права, набуті одним з подружжя – учасником товариства з обмеженою відповідальністю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 1. URL: <http://nvpp.in.ua/vip/2020/1/9.pdf>
8. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2010. 38 с.
9. Вінтоняк Н. Д. Корпоративні відносини в аспекті відносин між подружжям. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 10-14. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/3.pdf>
10. Сафончик О.І. Деякі питання поділу корпоративних прав подружжя за законодавством України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. № 1. С. 81-83.
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>
12. Рішення Конституційного Суду України від 19 вересня 2012 року у справі № 17-пн/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text>

13. Калаченкова К.О., Євтушенко Д.О. Про внесення до статутного капіталу спільного майна подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 140-143. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/35.pdf
14. Ступак О. Практика Верховного Суду щодо поділу та спадкування корпоративних прав. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1214722/>
15. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 756/10797/15 (провадження № 61-40676 св 18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80918766>
16. Постанова Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 760/20948/16-ц (провадження № 14-70цс22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520073>

References

1. The Family Code of Ukraine: Law of Ukraine on January 10, 2002 № 2947-III: as of January 01, 2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (in Ukrainian).
2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine on June 28, 1996 № 254к/96-ВР: as of January 01, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
3. Resolution of the Supreme Court of May 24, 2017 in case No. 6-843цс17 URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/V5170266.html (in Ukrainian).
4. The Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine on January 16, 2003 № 435-IV: as of April 27, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).
5. Vintoniak N.D. "Separation of corporate rights" in the division of joint marital property. *Actual problems of improving the current legislation of Ukraine*. Ivano-Frankivsk. 2015. pp. 40-51 (in Ukrainian).
6. Problems of legal regulation of corporate rights of spouses: some aspects. *Ukraine in the context of reforming the legal system: modern realities and international experience: materials of the II International Scientific and Practical Conference, Ternopil, April 21-22, 2017*. Ternopil, 2017. pp. 127-130 (in Ukrainian).
7. Vintoniak N.D. Corporate rights acquired by one of the spouses - a member of a limited liability company. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. 2020. № 1. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2020/1/9.pdf> (in Ukrainian).
8. Kravchuk V.M. Termination of corporate legal relations in economic goods: abstract diss. ... Doctor of legal sciences: 12.00.03. Kharkiv, 2010. 38 p. (in Ukrainian).
9. Vintoniak N.D. Corporate relations in the aspect of relations between spouses. *Entrepreneurship, economy and law*. 2018. № 10. pp. 10-14. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/3.pdf> (in Ukrainian).
10. Safonchik O.I. Some issues of division of corporate rights of spouses under the legislation of Ukraine. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. 2018. № 1. pp. 81-83 (in Ukrainian).
11. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of December 21, 2007, No. 11 "On the practice of application of legislation by courts in cases of the right to marriage, divorce, invalidation and division of marital property". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text> (in Ukrainian).
12. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of September 19, 2012 in case No. 17-пн/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text> (in Ukrainian).
13. Kalachenkova K.O., Yevtushenko D.O. On the introduction of joint property of spouses into the authorized capital. *Legal scientific electronic journal*. 2020. № 3. P. 140-143. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/35.pdf (in Ukrainian).
14. Stupak O. The practice of the Supreme Court on the division and inheritance of corporate rights. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1214722/> (in Ukrainian).
15. Resolution of the Supreme Court of March 13, 2019 in case No. 756/10797/15 (proceedings No. 61-40676св18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80918766> (in Ukrainian).
16. Resolution of the Supreme Court of April 10, 2024 in case No. 760/20948/16-ц (proceedings No. 14-70цс22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520073> (in Ukrainian).

Oksana ADAMOYCH

PhD in Legal Sciences, Senior Lecturer, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8678-6060>

e-mail: a.oksana1226@gmail.com

PECULIARITIES OF DIVISION OF CORPORATE RIGHTS OF SPOUSES: THROUGH THE PRISM OF THE SUPREME COURT PRACTICE

Introduction. The paper is devoted to the study of the issue of the division of marital property, namely corporate rights, which is the least regulated at the legislative level.

The purpose of the paper is to carry out further scientific research of theoretical and practical aspects of the legal regime for division of corporate rights of spouses under Ukrainian legislation.

Results. The author analyzes the scientific approaches to the definition of the concept of corporate rights of spouses, and reveals the content and features of the presumption of joint property. The scientific study of the issue of the legal regime of marital property (corporate rights) offers various variations of further development of the approach to the division of marital property at the legislative and case law levels. The paper emphasizes that the property owned by a husband and wife in joint ownership and transferred to the authorized capital of a legal entity becomes the property of the latter and ceases to be the object of joint ownership of the spouses, while one of the spouses receives corporate rights and the other receives the right of claim. The author analyzes the impact of the decision of the Constitutional Court of Ukraine on private law relations, which changed the vector of development of the issue of joint marital property and its possible division. Within the framework of the issue of the legal regime of corporate rights of spouses, the author makes an excursion into the case law on this issue and traces the changes in case law regarding the possibility, procedure and object of division of corporate rights.

Conclusion. The author comes to the conclusion that there is no clear legislative regulation of the legal institution of division of corporate rights of spouses, and the dynamic development of judicial practice which establishes different approaches to the practical solution of this issue.

Keywords: corporate rights, presumption of joint ownership, division of joint property, property relations of spouses

Віталій Валерійович КОЗАЧЕНКО

к.ю.н., юрисконсульт ФОП «Козаченко Н.І.»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9802-2020>

e-mail: Vitalii.kozachenko92@gmail.com

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Статтю присвячено дослідженню вчиненню неповнолітніми злочинності. У статті зазначено фактори, які можуть сприяти вчиненню злочину неповнолітнім, розкрито статистику злочинності серед неповнолітніх, проаналізовано стан і тенденції виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми впродовж останніх років. Визначено типологічну групу, до якої входять неповнолітні особи, які вчиняють злочини. Обґрунтовано необхідність протидії злочинності неповнолітніх. Окреслено особливості злочинів вчинених неповнолітніми. Визначено криміногенні чинники злочинності неповнолітніх.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочинність неповнолітніх, запобігання злочинності

ВСТУП

Актуальною проблемою суспільства протягом існування кримінології є дослідження злочинності неповнолітніх. Цей вид злочинності має свою специфіку, що вбачається у соціально-психологічних особливостях та підвищеною увагою суспільства до цієї категорії осіб. Це свідчить про загальні тенденції сучасної злочинності та її майбутній розвиток, а також про стан морального здоров'я суспільства.

МЕТА статті – дослідження злочинності неповнолітніх, причини вчинення ними злочинів та їх правовий статус у суспільстві.

Аналіз досліджень та публікацій

Теоретичним і практичним проблемами пов'язаними з питанням поняття злочинності неповнолітніх приділялась увага у роботах відомих українських вчених у галузі кримінології, зокрема, В.П. Голіна, В.І. Шакур, Л. Герасименко, А.П. Закалюк, О.М. Джу́жа та ін., які проаналізували та розвинули наявні наукові уявлення з цього питання.

Також питання запобігання злочинності загалом та неповнолітніх зокрема досліджували у своїх працях такі вчені, як: І.Г. Богатирьов, В.О. Глушков, В.К. Гришук, І.М. Даньшин, А.П. Закалюк, І. І. Карпець, О.М. Костенко, В.І. Лановенко, Ф.А. Лопушанський, Г.М. Мінковський, Н.С. Юзікова, С.С. Яценко, М.Г. Колодязний, П.Л. Фріс та ін.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вважаю зазначити, що злочинність притаманна будь-якому суспільству, а крім того, розповсюджена серед неповнолітніх, оскільки неповнолітні більш сприйнятливі на негативний вплив та йому піддаються. Такі процеси, як низький рівень зарплати і пенсії, корупція, прийняття законів, які не виконуються та, зі свого боку, погано впливають на віру громадян у справедливість. Особливо це впливає та молодь.

Тому дослідження злочинності серед неповнолітніх є завжди актуальним задля досягнення ефективного результату стосовно запобігання вчиненню неповнолітніми злочинів. Безумовно, окремої уваги потребує питання злочинності неповнолітніх, як і загалом усе, що пов'язане з неповнолітніми, потребує підвищеної уваги з боку держави та суспільства [1, с. 147].

Злочинність є результатом втрати зовнішнього або внутрішнього соціального контролю, що є дуже притаманним фактором для неповнолітніх. Злочинність неповнолітніх характеризується підвищеною латентністю, яка виявляється у скоєнні діяння під виглядом пустоців чи недостатньою соціальною зрілістю (крадіжки у сім'ї, хуліганська поведінка). [2].

Дисфункції соціальної сфери, нездатність надавати соціально необхідну підтримку зумовлює формування у структурі суспільства значного прошарку аутсайдерів, які виключені з системи нормальних соціальних відносин, не мають засобів для задоволення потреб та інтересів, а також позбавлені перспективи повернутись до нормального життя. Результати дослідження показують, що бідні сім'ї породжують бідність, створюючи так маргінальну соціальну воронку, що детермінує безпритульність та бездоглядність неповнолітніх, ранню алкоголізацію, наркоманію, заняття проституцією та іншими асоціальними видами діяльності для задоволення мінімальних примітивних потреб [3, с.127].

Необхідно зазначити, що неповнолітні правопорушники становлять своєрідну типологічну групу, відрізняються від дорослих злочинців як за характером і ступенем суспільної небезпечності вчинюваних кримінальних правопорушень, так і за особистісними рисами, а саме – недостатньою соціальною зрілістю та незавершеністю інтелектуально-вольового розвитку [4, с. 96].

Асоціальна поведінка підлітків є криміногенним чинником і базою для розвитку загальної злочинності. Злочинність зазначеної категорії осіб має не тільки загальні риси, що належать як до злочинності неповнолітніх, так і до злочинності загалом, а й свої особливості, внаслідок чого підлітки-маргінали потребують особливих заходів запобіжного впливу.

Недостатня ефективність реагування на прояви сексуального насильства стосовно дітей тісно пов'язана з підвищеною латентністю цього виду злочинних проявів, браком обізнаності спеціальних суб'єктів запобігання з особливостями проявів сексуального насильства стосовно дітей, несвоєчасним виявленням дітей-потенційних жертв сексуального насильства, неналежним функціонуванням механізму взаємодії тощо. Варто вказати на недосконалість статистичних обліків правоохоронних органів, де відомості про дітей-жертв сексуаль-

ного насильства зведено до мінімуму. Все це істотно перешкоджає належному кримінологічному аналізу, а відтак, плануванню ефективних заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей [5, с. 7].

Отже, найбільш негативну частину девіантної поведінки неповнолітніх складає злочинність неповнолітніх. Кримінальні правопорушення неповнолітніх відрізняються своєю соціальною значущістю. Значна частка злочинців-рецидивістів свою першу судимість отримали саме в неповнолітньому віці.

Як зазначає М.Ю. Шуп'яна, злочинність неповнолітніх є водночас і соціальним явищем, що об'єктивно властиве суспільству, не може бути розглянуте як випадковість, або явище тимчасове, яке хоч і неможливо викоренити сьогодні, але завтра воно неминуче відіме. Злочинність неповнолітніх – це саме суспільне життя, точніше одна з його сторін, яку ми спостерігаємо через окремі його прояви – злочинну поведінку неповнолітніх [6, с. 148].

Відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу України неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років [7]. Отже, до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини. Згідно з ч. 1 ст. 22 Кримінального кодексу України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років [8]. Поряд з поняттям «злочинність неповнолітніх» зустрічається термін «підліткова злочинність», оскільки це дівчата і хлопці віком від 12 до 16 років. Аналізуючи злочинність неповнолітніх, основну увагу потрібно приділяти на фактори і особливості, що мають значення саме для виявлення цієї злочинності та впливу на неї [9, с. 296].

Вік неповнолітніх є важливою біологічною характеристикою, яка впливає на соціально-психологічні особливості розвитку злочинності серед них. Це також має значення для розроблення ефективних засобів запобігання злочинної поведінки у цієї категорії людей. До факторів, які можуть спричиняти те, що неповнолітній може вчинити злочин, можна віднести: відсутність уваги та контролю з боку дорослих, насильство у сім'ї, вплив оточення та друзів.

У групі агресивно-насиленницької групової злочинності неповнолітніх найбільшу питому вагу становлять хуліганства. Як встановила В.В. Артюхова, групи осіб хуліганів зазвичай мають нестійкий характер, вони формуються випадково, під час раптової конфліктної ситуації, яку спровокував один з учасників групи. Під час учинення злочину винуваті зазвичай здійснюють спонтанні неузгоджені дії, тому виявити активність хуліганів у злочинній групі досить складно. Учасники таких груп переважно виступають у ролі активних співвиконавців (32 %), 7,6 % осіб можна назвати другорядними особами, 6,6 % – лідерами [10, с. 201]. Р.С. Кваша, досліджуючи насильницьку злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблему ювенальної кримінології, зазначає, що особливостями групового характеру насильницької злочинності неповнолітніх є такі: прагнення до спільності та наслідування; більший ступінь жорстокості та знущань над потерпілим; спонування до самогубств; підвищена групова залежність; недостатній соціальний самоконтроль; конформізм; легкість швидкого неформального об'єднання; потреба у спілкуванні та самоствердженні; групова згуртованість; домінуючий

груповий мотив [11, с. 134].

Для неповнолітніх правопорушників характерними є такі риси морально-психологічної та емоційно-вольової сфери: скептичність і байдужість стосовно інших, відсутність інтелектуальних інтересів, емоційна нестійкість, дуже низький рівень законослухняної поведінки, жорстокість, підозрілість, тривожність, депресивність, низький самоконтроль, гіперзбудженість, фрустрація і низька самооцінка [12, с. 156].

Погоджуюсь з визначенням злочинності неповнолітніх, який надав М.Ю. Шуп'яна, згідно з яким злочинність неповнолітніх можна визначити, як негативне соціальне явище, що має саморегулюючу сукупність взаємопов'язаних елементів же швидко реагує на зміни в суспільстві і, як вид злочинності, специфіка якої обумовлена ймовірнісними величинами, що отримуються в результаті вивчення злочинів і осіб, що їх вчинили. [6, с. 149].

Необхідно зазначити, що для визначення загального рівня злочинності, потрібно зробити аналіз стану і тенденцій виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми упродовж останніх років.

За період із 2012 до 2021 р. загальна злочинність неповнолітніх знизилася у 4,3 рази (із 1 073 до 2 492 осіб), а групова – у 6,7 рази (із 4 759 до 707 осіб) [13, с. 73]. Стосовно віку, з якими неповнолітні вчиняють групові злочини, то це переважно з особами такого ж віку. Виконавча директорка фонду DEJURE І. Шиба зазначає, що, наприклад, на Львівщині серед неповнолітніх у 2020 р. були поширені крадіжки у магазинах, бо це для них своєрідне випробування, змагання. Діти, з якими говорили її колеги, кажуть, що не розуміли серйозності того, що вони роблять. Мовляв, вони думали, що їх просто змусять повернути вкрадене. Максимум – зателефонують батькам. Але внаслідок таких дій дитина може опинитися в колонії. А коли у 15 років неповнолітній опиняється за ґратами, то не здобуває нормальну освіту, розриває соціальні зв'язки. Фактично дитина втрачає час, коли треба вирішувати, чого вона хоче від життя. Цей важливий етап підліток пропускає. І після виходу з колонії йому важче адаптуватися. Навіть якщо судимість умовна, то все одно є проблеми. Дитину починають стигматизувати в суспільстві [14].

Під час міжнародної науково-практичної конференції «Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики», присвяченої Міжнародному дню захисту дітей, поінформував заступник глави НПУ – начальник Головного слідчого управління Нацполіції Максим Цуцкірідзе. Він зазначив, що в Україні за перші 4 місяці 2021 р. діти скоїли 1670 злочинів, а стосовно дітей скоєно 1280 злочинів. Майже половина з них – це тяжкі і особливо тяжкі злочини. У більшості ці злочини вчиняють діти від 13 до 18 років. 50 % цих злочинів – це злочини на кшталт крадіжок, грабежів, розбоїв, а інша частина – це тяжкі тілесні ушкодження, є й приклади вбивств. Він зазначив, що проблема у дитячій злочинності не у тому, щоб знайти винного, а щоб знайти ті шляхи та механізми, які дадуть змогу не допустити подібних випадків у майбутньому. Поінформував про практику застосування «зелених кімнат» (ці кімнати призначені для роботи з дітьми, які постраждали внаслідок злочину чи стали свідками сексуального

насилюства або експлуатації, інших злочинів, або такими, які підозрюються в скоєнні злочинів, за допомогою спеціальних методик, дружніх до дитини). За його словами, цих кімнат в Україні вже нараховується 47 [15].

Також на сайті hromadske зазначено, що згідно з даними правозахисних організацій понад 35% дорослих в'язнів раніше вже відбували покарання в підліткових колоніях. Протягом 2021 р. в Україні неповнолітні скоїли більш як 3,5 тис. злочинів. На профілактичному обліку нині стоять 1800 дітей, а ще понад 100 перебувають під вартою та чекають на вирок. «Зокрема, це такі категорії, як діти-утікачі, діти засуджені судом до покарання непов'язаного з позбавленням волі, діти, які звільнені рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, діти, які звільнені зі спеціальних виховних установ, діти, які вчинили домашнє насильство, – т.зв. діти-кривдники і діти, які впродовж року вчинили одне і більше адміністративних правопорушень», – розповідає начальник Ювенальної поліції України Василь Богдан [16].

Згідно зі звітністю Офісу генерального прокурора, упродовж останніх років у державі спостерігається позитивна динаміка зниження дитячої злочинності. У 2020 р. рівень дитячої злочинності знизився на 9,3% (з 4088 до 3708), а кількість дітей і підлітків, які вчинили кримінальні правопорушення, на 11 % (з 3508 до 3013). За чотири місяці 2021 р. ці показники знизилися на 26 % (з 1090 до 808) та 21 % (з 791 до 628) відповідно. Водночас у Київській, Миколаївській, Житомирській, Одеській і Вінницькій областях рівень дитячої злочинності зріс з 11 % до 35 %. У 2020 р. порівняно з 2019 р. Кількість потерпілих від злочинів дітей зменшилася на 4,3% (з 5471 до 5236 осіб). [17].

Упродовж 2022 р. органами прокуратури області пред'явлено позовних заяв на загальну суму 437,7 млн грн, задоволено – на суму 58 млн грн. Сума коштів, вибуття яких попереджено із державної/комунальної власності, склала 212,9 млн грн. Добровільно вішкодовано ще 66 млн грн. Рівень злочинності серед неповнолітніх упродовж минулого року зменшився на 31,4% (48 проти 70) [18].

Тобто вбачається на зменшення рівня злочинності серед неповнолітніх.

За 5 місяців 2023 р. неповнолітніми або за їхньої участі вчинено 19 кримінальних правопорушень. Це на 11% більше ніж за аналогічний період 2022 р., коли у цей же період було 17 випадків таких кримінальних правопорушень. Про це зазначає начальник відділу за-

хисту інтересів дітей та протидії насильству Хмельницької обласної прокуратури Петро Нікітюк. Найчастіше неповнолітні вчиняють кримінальні правопорушення проти власності: крадіжки або крадіжки, поєднані з проникненням у житло чи в інші локації. У 2023 р. було 13 таких злочинів [19].

Необхідно зазначити, що зараз діє пілотний Проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (далі – Програма) діє з 2019 р. в Україні на підставі наказу Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» [20]. Мета Програми полягає у виправленні заподіяної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітніх із кримінального процесу, ресоціалізації їх у суспільне життя та запобігання повторним кримінальним правопорушенням. У цій Програмі з дитиною працює медіатор і психолог. На Хмельниччині завдяки проєкту та роботі медіатора уникнула відповідальності дівчина з багатодітної родини, яка спробувала викрасти спортивну кофту вартістю 600 грн з магазину спортивного одягу. Зрештою дівчина змогла примиритися з власницею крамниці. Вдалося досягти порозуміння і між 16-річним підлітком та чоловіком, якому неповнолітній, відреагувавши на образу, наніс тілесні ушкодження середньої тяжкості [19].

ВИСНОВКИ

Тобто можна дійти висновку, що медіація – перспективний напрям, який і поза межами відновного правосуддя матиме потужний розвиток у післявоєнний час.

Так, для зниження злочинності неповнолітніх важливе значення, на мою думку, можуть бути: бесіди з неповнолітніми, які будуть проводитися службами у справах дітей, поліцейськими, працівниками освіти; належна взаємодія між органами поліції та навчальними закладами; здійснювати заходи, на яких будуть роз'яснювати правові моменти щодо злочинності та як не долучитися до поганого оточення шляхом покращення правового виховання неповнолітніх; посилювати контроль за батьками неповнолітніх, які не можуть належно виховувати дитину, за неблагополучними сім'ями.

Отже, досліджуючи питання вчинення правопорушень неповнолітніми є актуальним та завжди доцільним, оскільки підліткова вікова категорія (від 14 до 18 років) є найбільш соціально вразливою.

Список використаних джерел

1. Гумін О., Йосипів А. До питання ефективності громадського впливу на злочинність неповнолітніх. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки.* 2022. Т. 9. № 2. С. 147-153.
2. Білобжницька Т.Ю. Стан та тенденції злочинності неповнолітніх. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/120.pdf>.
3. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса, 2014. 416 с.
4. Голіна В.В., Батиргарєва В.С., Головкін Б.М. Деякі особливості сучасної злочинності неповнолітніх та шляхи її подолання. *Проблеми законності.* Харків, 2003. Вип. 62. С. 95-104
5. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2018. 19 с.
6. Шуп'яна М.Ю. Злочинність неповнолітніх: до проблематики визначення поняття. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2022. Випуск 6 (47). С. 147-150

7. Сімейний кодекс України: закон України від 10.01.2002р. в редакції від 01.01.2024 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 21-22. ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
8. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001р. в редакції від 28.03.2024р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
9. Джужа О.М. Кримінологія: Спеціальний курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини). Київ, 2001. 366 с.
10. Артиухова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми. Київ, 2022. 284 с.
11. Кваша Р.В. Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології : дис. ... докт. фісос. Київ, 2021. 230 с.
12. Голіна В.В. Кримінологія України. Харків, 2014. 513 с.
13. Блага А.Б. Групова злочинність неповнолітніх: кримінологічний аналіз та основні тенденції. *Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення*. 2022. №1-2. С. 70-76 <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/15.pdf>
14. Обійти юність за ґратами. *Український тиждень*. 2020. 16 липня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/245689>.
15. Міжнародна науково-практична конференція «Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3258660-u-policii-porahuvali-skilki-zlociniv-skoili-diti-za-cotiri-misaci.html>
16. Підліткова злочинність: протягом року неповнолітні скоїли понад 3,5 тисячі правопорушень. URL: <https://hromadske.ua/posts/pidlitkova-zlochinnist-protyagom-roku-nepovnolitni-skoyili-ponad-35-tisyachi-pravoporushen>
17. Офіс генпрокурора похвалився зниженням дитячої злочинності в Україні, але не пояснив причин. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ofis-henprokurora-pokhvalivsja-znizhennjam-ditjachoji-zlochinnosti-v-ukrajini-ale-ne-pojasniv-prichin.html#:~:text>
18. Рівень злочинності серед неповнолітніх упродовж 2022 року зменшився майже на третину. URL: <http://www.smilamedia.org.ua/redaktsiya/riven-zlochinnosti-sered-nepovnolitnikh-uprodovzh-2022-roku-zmenshyvsia-mayzhe-na-tretynu.html#:~:text>
19. Неповнолітні правопорушники під час воєнного стану: ситуація на Хмельниччині. URL: <https://milukraine.net/2023/06/zlochyn-i-kara-nepovnolitni-porushnyky-pid-chas-voyennogo-stanu/>
20. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ від 21.01.2019 № 172/5/10 в редакції від 14.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

References

1. Humin O., Yosypiv A. To the question of the effectiveness of public influence on juvenile delinquency. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Legal sciences*. 2022. Vol. 9. No. 2. pp. 147-153. (in Ukrainian).
2. Bilobzhitska T.Yu. State and trends of juvenile delinquency. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/120.pdf> (in Ukrainian).
3. Babenko A. M. Crime prevention in the regions of Ukraine: conceptual, methodological and praxeological dimension: monograph. Odesa, 2014. 416 c. (in Ukrainian).
4. Holina V.V., Batyrgareeva V.S., Golovkin B.M. Some features of modern juvenile delinquency and ways to overcome it. *Problems of legality*. Kharkiv, 2003. Vol. 62. pp. 95-104. (in Ukrainian).
5. Romantsova S.V. Prevention of sexual violence against children in Ukraine: abstract diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Lviv, 2018. 19 p. (in Ukrainian).
6. Shupiana M.Yu. Juvenile delinquency: to the problems of defining the concept. *Prykarpatskyi legal bulletin*. 2022. Issue 6 (47). pp. 147-150 (in Ukrainian).
7. Family Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 10, 2002. in the edition of 01.01.2024. *News of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2002. No. 21-22. Article 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (in Ukrainian).
8. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04/05/2001 in the edition dated 03.28.2024. *News of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2001. No. 25-26. Article 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).
9. Dzhuzha O.M. Criminology: Special course of lectures with schemes (General and Special parts). Kyiv, 2001. 366 p. (in Ukrainian).
10. Artiukhova V.V. Hooliganism: modern criminal law and criminological problems. Kyiv, 2022. 284 p. (in Ukrainian)
11. Kvasha R.V. Violent crime among minors in Ukraine as a problem of juvenile criminology: diss. ... Doctor of philosophy. Kyiv, 2021. 230 c. (in Ukrainian)
12. Holina V.V. Criminology of Ukraine. Kharkiv, 2014. 513 p. (in Ukrainian).
13. Blaha A.B. Group crime of minors: criminological analysis and main trends. *Anti-crime: problems of practice and scientific and methodological support*. 2022. Issue 1-2. pp. 70-76 <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/15.pdf> (in Ukrainian).
14. Avoid youth behind bars. *Ukrainian week*. 2020. July 16. URL: <https://tyzhden.ua/Society/245689>. (in Ukrainian).
15. Protection of children from violence and ill-treatment: modern challenges: *International scientific and practical conference*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3258660-u-policii-porahuvali-skilki-zlociniv-skoili-diti-za-cotiri-misaci.html> (in Ukrainian).
16. Juvenile crime: during the year, minors committed more than 3,500 crimes. URL: <https://hromadske.ua/posts/pidlitkova-zlochinnist-protyagom-roku-nepovnolitni-skoyili-ponad-35-tisyachi-pravoporushen> (in Ukrainian).
17. The Prosecutor General's Office boasted about the decrease in juvenile delinquency in Ukraine, but did not explain the reasons. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ofis-henprokurora-pokhvalivsja-znizhennjam-ditjachoji-zlochinnosti-v-ukrajini-ale-ne-pojasniv-prichin.html#:~:text> (in Ukrainian).
18. The level of crime among minors decreased by almost a third during 2022. URL: <http://www.smilamedia.org.ua/redaktsiya/riven-zlochinnosti-sered-nepovnolitnikh-uprodovzh-2022-roku-zmenshyvsia-mayzhe-na-tretynu.html#:~:text> (in Ukrainian).
19. Juvenile offenders during martial law: the situation in Khmelnytskyi region. URL: <https://milukraine.net/2023/06/zlochyn-i-kara-nepovnolitni-porushnyky-pid-chas-voyennogo-stanu/> (in Ukrainian).
20. On the implementation of the pilot project "Rehabilitation program for minors who are suspected of committing a criminal offense": Order dated January 21, 2019 No. 172/5/10 as amended on August 14, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (in Ukrainian).

Vitalii KOZACHENKO

PhD in Legal Sciences, Individual Entrepreneur "N.I. Kozachenko" Legal advisor

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9802-2020>

e-mail: Vitalii.kozachenko92@gmail.com

CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF JUVENILE CRIME

An actual problem of society during the existence of criminology is the study of juvenile delinquency. This type of crime has its own specificity, which can be seen in the socio-psychological features and increased attention of society to this category of persons. This indicates the general trends of modern crime and its future development, as well as the state of moral health of society. This paper is devoted to the study of juvenile delinquency. This work indicates the factors that can contribute to the commission of a crime by minors, reveals the statistics of crime among minors, analyzes the state and trends in the detection and disclosure of criminal offenses committed by minors in recent years. A typological group has been determined, which includes juveniles who commit crimes. The need to combat juvenile delinquency is substantiated. The peculiarity of crimes committed by minors is outlined. Determined criminogenic factors of juvenile delinquency. Attention is drawn to the latency of juvenile delinquency, which is a major problem in preventing and countering such delinquency. The age categories of minors who commit crimes are specified. Various types of crimes committed by minors are outlined. Research on juvenile delinquency is always relevant in order to achieve an effective result in preventing juvenile delinquency. Undoubtedly, the issue of juvenile delinquency needs special attention, as well as everything related to minors, in general, needs increased attention from the state and society. It is noted that juvenile offenders constitute a peculiar typological group, they differ from adult criminals both in the nature and degree of social danger of the criminal offenses committed, and in personal traits, namely, insufficient social maturity and incomplete intellectual and volitional development. Factors that may cause a minor to commit a crime are outlined.

Keywords: criminal liability, juvenile delinquency, crime prevention

Олександр Сергійович **ЯЛАНСЬКИЙ**

магістр, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0972-7372>

e-mail: as.yalanskyi1@gmail.com

ПРО ФОРМУ НАДАННЯ ЛІЦЕНЗІЙ НА ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА ОБ'ЄКТІВ СУМІЖНИХ ПРАВ ПЕВНИМИ СПОСОБАМИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розвиток мережі Інтернет та глобалізація процесів зумовлюють необхідність впровадження нових підходів до регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Запропоновано закріпити в Законі України «Про авторське право і суміжні права» новий вид правочину, на підставі якого здійснюється розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а саме ліцензію на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет, визначити умови такої ліцензії та форму (спосіб) її передачі.

Ключові слова: авторське право та суміжні права, ліцензія на використання об'єктів інтелектуальної власності, мережа Інтернет, форма правочину

ВСТУП

В епоху розвитку інформаційних технологій та глобалізаційних процесів використання об'єктів інтелектуальної власності, зокрема об'єктів авторського права та суміжних прав, іншими суб'єктами набирає все більшої популярності. Розвиток сфери цифрових технологій у XXI ст. є настільки швидким, що правова наука та законотворчість не встигають врахувати всі аспекти діяльності в цій сфері для впровадження ефективного регулювання правовідносин між різними суб'єктами. Перехід бізнесу в онлайн, використання мережі Інтернет як інструмента для рекламування та просування своїх товарів та послуг, зокрема із використанням контенту інших осіб, породжує нові виклики, пов'язані з ефективною, і водночас правомірною передачею прав інтелектуальної власності між сторонами. Особливо це стосується використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав в мережі Інтернет та надання дозволів (ліцензій) на використання таких об'єктів в спосіб, що максимально задовольняє потреби користувачів та усуває формалізовані перепони, що заважають вчиняти правочини у цій сфері правовідносин з урахуванням її специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанню використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав зокрема і в мережі Інтернет приділяли увагу такі вчені: І. Коваль, К.Г. Анісімов, Н.Є. Яркіна, У.Б. Андрусів, І.І. Ващинець, О. Жилінкова, А.С. Штефан та ін. Проте не всі підняті проблеми вирішено, а отже, потребують більш детального аналізу. Зокрема, питання способів (форм правочинів) стосовно надання прав на використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав, що спростило б процес надання ліцензій на поширення користувацького контенту в мережі Інтернет, але водночас зафіксували б факт надання такого дозволу з метою отримання однозначного підтвердження його наявності у користувача (ліцензіата).

МЕТА статті – висвітлити різний підхід законодавця стосовно регулювання об'єктів права інтелекту-

альної власності та відсутність індивідуального підходу у правовідносинах, пов'язаних з наданням дозволу на використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав в мережі Інтернет. Важливим завданням є продемонструвати вже наявні ознаки індивідуального підходу до використання та надання прав на окремі об'єкти інтелектуальної власності. Окрім того, необхідно виокремити аспекти законодавства України, що ускладнюють ефективну видачу ліцензії на об'єкти авторського права та об'єкти суміжних прав в мережі Інтернет, та запропонувати рішення для їх подолання шляхом запозичення підходів, що застосовуються в нормах національного законодавства, які регулюють інші правовідносини. Це дозволить забезпечити однаковий підхід до правовідносин, що мають специфічну природу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано аналіз та синтез норм законодавства України та оцінено можливість застосування вже впроваджених підходів у правовідносини, пов'язані з наданням дозволу на використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав. Піднято проблему відсутності індивідуального підходу до регулювання вказаних правовідносин, не дивлячись на поширеність використання мережі Інтернет. Окрім того, приділено увагу працям інших науковців, які досліджують проблеми права інтелектуальної власності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Законодавство України містить різні підходи до регулювання правовідносин з надання дозволів (ліцензій) на використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав. Стосовно надання дозволу на використання більшості об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав застосовується універсальний підхід, який передбачає укладення ліцензійного договору або видачі ліцензії у письмовій формі. Проте законодавець передбачає й інші способи надання прав на об'єкти авторського права та об'єкти суміжних прав. Так, відповідно до ч. 2 ст. 48 Закону України «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закон) договір про використання твору в періодичних виданнях (газетах, журналах, електронних засобах масової інформації тощо)

може укладатися в усній формі. Іншим прикладом індивідуального підходу до надання дозволу на вико- ристання об'єкта є публічна ліцензія. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 51 Закону публічна ліцензія видається шляхом оприлюднення її умов разом з наданням можливості дистанційного ознайомлення з відповідним об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав необме- женому колу осіб з використанням інформаційно-те- лекомунікаційних систем [1]. Тобто можемо констату- вати, що законодавець передбачає різні способи надання дозволу на використання творів та (або) об'єктів су- міжних прав залежно від природи правовідносин. Не- щодавнє впровадження інституту публічної ліцензії, що стало можливим з прийняттям нового Закону, значно спростило процес передачі прав на об'єкти авторського права та об'єкти суміжних прав необмежених кількості осіб незалежно від потреб таких осіб. Тобто відтепер суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може оприлюднити (опублікувати) в мережі Інтернет умови використання своїх об'єктів, дотримуючись яких кожен користувач має право використовувати такі об'єкти у зазначений спосіб.

Варто зауважити, що наявність окремих проявів ін- дивідуального підходу до регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності є характерним також і для використання торговельних марок. Так в абз. 4 п. 4 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» визначено, що окремим способом використання торговельної марки є її використання в мережі Інтернет [2]. Водночас законодавець не уточнює, що для використання торговельної марки в мережі Ін- тернет вона має бути зареєстрована у відповідному класі МКТП. Тобто закон забезпечує охорону кожної торговельної марки в мережі Інтернет незалежно від переліку товарів та послуг, для яких вона реєструється. Це є ще одним прикладом індивідуального підходу за- конодавця у регулюванні правовідносин, пов'язаних з використанням об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет.

Водночас з розвитком глобалізаційних процесів, розширенням використання мережі Інтернет, зокрема платформ спільного доступу до інформації та плат- форм спільного доступу до відео, перед законодав- ством постає завдання ефективного регулювання право- відносин в цій сфері та надання їх учасникам дієвих та ефективних інструментів для реалізації всіх можли- востей, що надають їм інформаційно-комунікаційні сис- теми. Сьогодні мережа Інтернет є не лише інструментом для пошуку та обміну інформацією, а й засобом рекла- мування та просування товарів та послуг. З прийняттям Закону України «Про медіа» [3] законодавець обмежив відповідальність провайдерів платформ спільного дос- тупу до відео за зміст розміщених матеріалів, оскільки таке розміщення відбувається за відсутності редакцій- ного контролю з боку провайдера. Відповідальність повністю покладається на осіб, що є користувачами платформ. Цей підхід діє і в законодавствах інших країн, зокрема в США, де він закріплений в Законі про авторське право у цифрове тисячоліття (Digital Mil- lennium Copyright Act) [4].

Аналіз вищезазначених аспектів дає підстави ствер- джувати, що правовідносини стосовно розпорядження правами інтелектуальної власності в мережі Інтернет

потребують окремого врегулювання, виходячи з їх спе- цифіки. Маємо намір детальніше зупинитися на мож- ливостях передачі прав на об'єкти авторського права та об'єкти суміжних прав, а саме на способах (формах) такої передачі.

Відповідно до ч. 2 ст. 1107 Цивільного кодексу (ЦК) України правочин стосовно розпорядження май- новими правами інтелектуальної власності укладається у письмовій (електронній) формі за винятком випадків, визначених законом. У разі недодержання письмової (електронної) форми договору стосовно розпорядження майновими правами інтелектуальної власності такий договір є нікчемним. Нікчемний правочин є недійсним на підставі закону і не потребує визнання його судом недійсним (ч. 2 ст. 215 ЦК). Відповідно до ч. 1 ст. 216 ЦК правовими наслідками недійсності правочину є такі: 1) недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю; 2) у разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одер- жала на виконання цього правочину, а в разі немож- ливості такого повернення, зокрема тоді, коли одер- жане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одер- жано, за цінами, які є на момент відшкодування [5].

Отже, щоб договір стосовно розпорядження майно- вими правами інтелектуальної власності був дійсним і породжував правові наслідки, він повинен бути укла- денний у письмовій формі. Водночас законодавець зга- дує про електронну форму правочину. Так, відповідно до ч. 1 ст. 205 ЦК правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Відповідно до ч. 2 ст. 207 ЦК правочин вважається таким, що вчинений у пись- мовій формі, якщо він підписаний його стороною (сто- ронами). Водночас відповідно до ч. 2 ст. 639 ЦК, якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою ін- формаційно-комунікаційних систем, він вважається укла- денним у письмовій формі [5]. Доречним є висновок К.Г. Анісімова, що загальна фікція письмової форми, встановлена у абз. 2 ч. 2 ст. 639 ЦК України для дого- ворів, які укладені за допомогою інформаційно-телеко- мунікаційних систем, та імперативна вимога абз. 1 ч. 2 ст. 207 ЦК України стосовно підписання правочину його сторонами для того, щоб правочин вважався укла- денним у письмовій формі, певною мірою не узгоджу- ються [6, с. 132].

Укладення договорів стосовно розпорядження пра- вами інтелектуальної власності в електронній формі потребує дотримання вимог законодавства, що ставля- ться до електронних документів. Так, створення елект- ронного документа завершується накладанням елект- ронного підпису та/або електронної печатки. У разі створення електронного документа з використанням більш як одного електронного підпису та/або більш як однієї електронної печатки його створення завершу- ється накладанням електронного підпису або електронної печатки останнім підписувачем чи створювачем елект- ронної печатки відповідно до технології створення та- кого електронного документа (ст. 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документ- тообіг») [7].

Маємо ситуацію, коли законодавець чітко не відок- ремлює вчинення правочину в електронній формі як

окрему форму вчинення правочину, проте встановлює вимоги для такого способу волевиявлення в окремому нормативно-правовому акті. Окрім того ЦК України містить презумпцію укладення договору у письмовій формі, якщо сторони вирішили укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем. Водночас Кодекс не містить норм, які б давали чітке розуміння не обхідності накладення електронних підписів за такого способу волевиявлення. Паралельна наявність наведених вище норм порушує принцип правової визначеності.

І. Коваль слушно зазначає, що склався такий стан законодавчого регулювання, який характеризується переважно несистемністю, неузгодженістю і незбалансованістю закріплення нормативно-правових приписів у нормах кодифікованого і спеціальних законів [8, с. 61].

Варто також звернути увагу на Закон України «Про електронну комерцію» у контексті вчинення правочинів в електронній формі. Відразу зазначимо, що цей Закон регулює правові відносини у сфері електронної комерції під час вчинення електронних правочинів. У п. 1 ч. 1 ст. 3 вказаного Закону визначено електронну комерцію як відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів з набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого у учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [9]. Тобто Закон покликано врегулювати правовідносини, що виникають у процесі продажу товарів, виконання робіт та надання послуг. І як вірно зазначає К.Г. Анісімов, це ставить під сумнів можливість беззастережного застосування норм вказаного Закону для регулювання відносин стосовно розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [6, с. 133]. Проте ст. 12 вказаного закону містить такий інструмент, як електронний підпис одноразовим ідентифікатором, момент використання якого є моментом підписання електронного правочину. Закон визначає електронний підпис одноразовим ідентифікатором як дані в електронній формі у вигляді алфавітно-цифрової послідовності, що додаються до інших електронних даних особою, яка прийняла пропозицію (оферту) укласти електронний договір, та надсилаються іншій стороні цього договору [9]. Таким способом законодавець надає учасникам правовідносин додатковий інструмент, що дає змогу ефективно укладати договори з урахуванням природи таких правовідносин.

Незважаючи на всі вищеперераховані норми, впровадження яких застосовано індивідуальний підхід до відповідних правовідносин, в законодавстві немає спеціальних норм, що дають змогу ефективно розпоряджатися об'єктами авторського права та об'єктами суміжних прав в мережі Інтернет, виходячи зі специфіки таких правовідносин. Підвищення популярності окремих Інтернет-ресурсів та збільшення їх активних користувачів надали змогу використовувати такі ресурси для рекламування та просування товарів, робіт, послуг, торговельних марок, комерційних найменувань та впровадження інших маркетингових заходів для успішного ведення бізнесу. Час від часу набирають популярності різні маркетингові стратегії, наприклад стратегія впровадження контенту, створеного користувачами (споживачами, клієнтами) (англ. user-generated content). Це кон-

тент, який безпосередньо створюється споживачами товарів або послуг та, як правило, публікується особою, яка продає такі товари або надає послуги. Часто такий контент створюється у формі відеозаписів або фотографічних творів, що містять відгук споживача або демонстрацію використання товару. Тобто такий контент є цільовим і його використання поза мережею Інтернет не є доцільним. Для використання такого контенту компанією-продавцем постає проблема передачі прав інтелектуальної власності на такий контент, оскільки укладення ліцензійних договорів у письмовій формі займає значний час і потребує більшої кількості ресурсів з боку обох сторін, які зазвичай фізично знаходяться в різних місцях. Водночас укладення ліцензійного договору у вигляді електронного документу з накладенням електронних підписів не є ефективним способом передачі прав, враховуючи природу правовідносин та можливості сторін.

На нашу думку, у правовідносинах, пов'язаних з розпорядженням об'єктами авторського права та об'єктами суміжних прав в мережі Інтернет потрібно використовувати індивідуальний підхід. Таким підходом можуть стати спеціальні норми, що дають змогу видавати ліцензії на використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав у формі, що дає змогу зробити висновок про надання дозволу (ліцензії). Такий підхід законодавцем вже закріплено в Законі України «Про захист персональних даних». Так, відповідно до ст. 2 вказаного Закону згода суб'єкта персональних даних – це добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) про надання дозволу на оброблення її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх оброблення, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди [10]. Так, законодавець прибрав будь-які формальні перепони, що дозволяють учасникам правовідносин ефективно використовувати свої права та виконувати обов'язки.

Для підтримання думки про те, що норми стосовно розпорядження правами інтелектуальної власності не повинні бути формалізовані та заважати сторонам ефективно здійснювати правовідносини, зазначимо, що відповідно до цивільного законодавства Ірландії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Німеччини та Швейцарії ліцензійний договір може укладатися в усній формі. Натомість в англійському праві додатково передбачена можливість укладення ліцензійного договору шляхом вчинення конклюдентних дій [6, с. 129].

ВИСНОВКИ

Вищезазначене дає підстави дійти до висновку, що впровадження спеціальних норм для врегулювання процедури надання дозволу (ліцензії) на використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав окремими способами в мережі Інтернет є нагальною потребою. Водночас вважаємо необхідним обмежити способи використання об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав, надання дозволу на які пропонується передбачити за допомогою спеціальних норм. Такі обмеження, з одного боку, покликано забезпечити охорону прав суб'єкта авторського права або суб'єкта суміжних прав, який надає дозвіл, а з іншого – надати можливість особі, що отримує дозвіл (ліцензіату),

ефективно використовувати об'єкти в мережі Інтернет, виходячи з природи такої мережі та потреб ліцензіата.

Отже, пропонуємо доповнити перелік правочинів на підставі яких здійснюється розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права або об'єкти суміжних прав та внести до ч. 1 ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» п. 6 такого змісту:

«б) ліцензії на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет»,

а наявний п. 7 зі змістом

«г) іншого правочину стосовно розпорядження майновими правами на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав»

зробити як п. 8 відповідно.

Пропонуємо доповнити Закон України «Про авторське право і суміжні права» ст. 51-1 такого змісту:

«Стаття 51-1. Ліцензії на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет:

1. Суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може надати дозвіл на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет будь-якій особі, зокрема на запит такої особи (ліцензія на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет).

2. Дозвіл на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних в мережі Інтернет надається шляхом вчинення суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав дій, що дають змогу зробити висновок про надання такого дозволу, зокрема за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем.

3. Запит особи, що бажає отримати ліцензію на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет повинен містити чітку вказівку на об'єкт, дозвіл на відтворення та інтерактивне надання доступу до якого запитується, дані, що дозволяють ідентифікувати особу, яка планує використовувати відповідний об'єкт, а також перелік вебсайтів, на яких планується відтворення та інтерактивне

надання доступу до відповідного об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав. Запит направляється у спосіб, що дає змогу суб'єкту авторського права або суб'єкту суміжних прав вчинити дії, передбачені ч. 2 цієї статті. За відсутності у запиті будь-якої з наведених умов та не визначенні таких умов сторонами, ліцензія на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет вважається ненаданою навіть у разі вчинення суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав дій, передбачених ч. 2 цієї статті.

4. Суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може відмовити особі в наданні дозволу, вчинивши дії, що дають змогу зробити висновок про відмову у наданні такого дозволу.

5. Якщо інше не визначено сторонами, ліцензія на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет є невиключною, безвідплатною та безвідкличною. Якщо ліцензія є безвідкличною, вона діє протягом усього строку чинності майнових авторських прав або майнових суміжних прав на відповідний об'єкт.

6. Якщо інше не визначено суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав, особа, що отримала ліцензію на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет не може надавати (субліцензувати) права за такою ліцензією іншій особі.

7. Правочин з надання ліцензії на відтворення та інтерактивне надання доступу до об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав в мережі Інтернет, що вчинений відповідно до цієї статті, вважається вчиненим у письмовій формі».

Не дивлячись на запропоновані зміни, у законодавчій базі про право інтелектуальної власності бракує комплексного підходу, який би вирішив питання істотних умов договорів стосовно розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на окремі об'єкти, форм таких договорів тощо. Такі проблеми вже піднімаються різними науковцями та потребують подальшого опрацювання.

Список використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 грудня 2022 року № 2811-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Ст. 196.
2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36.
3. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. *Голос України*. 2022. 31 груд. (№ 267).
4. Digital Millennium Copyright Act: Public Law 105-304—Oct. 28, 1998. URL: <https://www.congress.gov/105/plaws/publ304/PLAW-105publ304.pdf>
5. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
6. Анісімов К.Г. Обгорткові ліцензійні договори у цивільному праві та судовій практиці України, США і країн ЄС: дис. ... докт. філософії: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2023. 216 с.
7. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25. Ст. 106.
8. Коваль І. Законодавство України про договори у сфері інтелектуальної власності: оцінка в контексті системності та ефективності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2024. №1. С. 61-70.
9. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 78, Ст. 14.
10. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 49, Ст. 199.

References

1. On Copyright and Related Rights: Law of Ukraine of December 01, 2022 No. 2811-IX. *Official bulletin of Ukraine*. 2023. № 3. Art. 196. [in Ukrainian].
2. On Protection of Rights to Trademarks for Goods and Services: Law of Ukraine of December 15, 1993. 1994. № 7. Art. 36. [in Ukrainian].
3. On Media: Law of Ukraine of December 13, 2022, No. 2849-IX. *Voice of Ukraine*. 2022. December 31 (No. 267). [in Ukrainian].
4. Digital Millennium Copyright Act: Public Law 105-304-Oct. 28, 1998. URL: <https://www.congress.gov/105/plaws/publ304/PLAW-105publ304.pdf>.
5. Civil Code of Ukraine, adopted on January 16, 2003. 2003. №№ 40-44. Art. 356. [in Ukrainian].
6. Anisimov K.H. Wrapper License Agreements in Civil Law and Judicial Practice of Ukraine, the USA and EU Countries: diss. ... Doctor of philosophy. Kharkiv, 2023. 216 p. [in Ukrainian].
7. On Electronic Documents and Electronic Document Management: Law of Ukraine of May 22, 2003, No. 851-IV. *Official bulletin of Ukraine*. 2003. № 25. Art. 106. [in Ukrainian].
8. Koval I. Legislation of Ukraine on agreements in the field of intellectual property: assessment from the position of systematicity and effectiveness. *Theory and practice of intellectual property*. 2024. №1. P. 61-70. [in Ukrainian].
9. On e-commerce: Law of Ukraine of September 3, 2015 No. 675-VIII. *Official bulletin of Ukraine*. 2015. No. 78, Art. 14. [in Ukrainian].
10. On the Protection of Personal Data: Law of Ukraine of June 1, 2010, No. 2297-VI. *Official bulletin of Ukraine*. 2010. No. 49, Art. 199. [in Ukrainian].

Oleksandr YALANSKYI

master, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0972-7372>

e-mail: as.yalanskyi1@gmail.com

ON THE FORM OF GRANTING A LICENSE TO USE COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS OBJECTS IN CERTAIN WAYS ON THE INTERNET

Introduction. The high pace of development of the Internet and globalization of processes necessitate the introduction of new approaches to the regulation of relations in the field of intellectual property. The transition of business to online, the use of the Internet as a tool for advertising and promotion of goods and services, including the use of content of other parties, creates new challenges related to the efficient and, at the same time, legal transfer of intellectual property rights between the parties.

The purpose of the paper is to highlight the aspects of national legislation that complicate the transfer of rights to copyright and related rights on the Internet and to find solutions to overcome them by enshrining special rules.

Results. The paper reveals the need to introduce an individual approach by adopting special rules to determine the forms of transactions for the disposal of intellectual property rights in respect of certain objects in certain ways. In particular, this applies to granting permission (license) to use copyright and related rights objects in certain ways on the Internet. The paper provides examples of the already implemented individual approach to the regulation of intellectual property rights in the national legislation of Ukraine with regard to certain categories of objects. The author analyzes the forms of transactions enshrined in the legislation, the methods of their execution and the consequences of non-compliance with such forms, namely, the written form, in particular, with regard to transactions on disposal of intellectual property rights. The author recognizes the need to introduce alternative methods of granting permission (license) for the use of copyright and related rights objects on the Internet in order to eliminate formal obstacles, which will simplify the process of making such transactions and meet the needs of users of Internet resources who are interested in distributing user-generated content of others.

Conclusion. It is proposed to amend the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights" to establish a new type of transaction on the basis of which intellectual property rights are disposed of, namely, a license for reproduction and interactive provision of access to a copyrighted work or a related work on the Internet, and to define the terms and conditions of such a license and the form (method) of its transfer.

Keywords: copyright and related rights, license to use intellectual property, Internet, form of transaction

Олена Юрїївна **ЧУРІКАНОВА**

д.е.н., професор, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5703-2271>

e-mail: elenachurikanova@gmail.com

Сергій Олександрович **ОСТРЯНИН**

доктор філософії, доцент, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9012-9913>

e-mail: serge.ostrianyn@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ РІШЕНЬ З РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ-ПРОВАЙДЕРА

У статті висунуто і підтверджено гіпотезу про залежність цін на тарифи Інтернет-провайдерів від основних економіко-демографічних детермінантів, а також визначено перелік цих детермінантів. Розроблено економіко-математичну модель оптимізації розподілу бюджету на розширення мережі Інтернет-провайдера між виконанням заявок на підключення за окремими напрямками обслуговування та тарифами. Розроблену модель застосовано на історичних даних про діяльність Інтернет-провайдера. Запропоновані підходи об'єднано в єдину інформаційну систему підтримки прийняття економічних рішень з розвитку мережі Інтернет-провайдера, що сприяє впровадженню розробленої моделі на практиці і дає змогу підвищити ефективність виробничої діяльності таких підприємств.

Ключові слова: регресія, економіко-математична модель, Інтернет-провайдер, інформаційна система, оптимізація розподілу бюджету

ВСТУП

Одним з ключових елементів діяльності Інтернет-провайдерів є розв'язання проблеми «останньої милі», котра полягає в забезпеченні послуги зв'язку між кінцевим споживачем і вузлом доступу провайдера до мережі Інтернет. Враховуючи орієнтацію таких підприємств на максимізацію власного прибутку, ця проблема має розглядатися в техніко-економічному вимірі. Розв'язання цієї проблеми вимагає багатовимірного підходу, що враховує технології, економіку та географію, а також значних інвестицій, необхідних для розширення охоплення мережі та задоволення вимог розподіленої бази споживачів. Інтернет-провайдери мають враховувати негативний вплив можливих перевантажень мережі, нелінійне ціноутворення, а також споживчий попит в ході оптимізації цінкових стратегій та стратегій розвитку мережі [1].

На початку 2022 р. деякі провайдери, такі як Lanet, втратили значну кількість абонентів через початок війни, але швидко адаптувалися, інвестуючи в обладнання, яке дає змогу надавати послуги під час відключень електроенергії. Vega, яка перейшла під управління Vodafone, активно модернізує свої мережі на технологію GPON, що дає змогу значно збільшити швидкість та надійність Інтернет-з'єднання [2].

В 2021 р. міністерство цифрової трансформації України затвердило план розвитку широкопasmового Інтернету, що включає підключення 95% населення країни до швидкісного інтернету до 2024 р. Це включає розширення покриття у сільських та віддалених районах, що забезпечить доступ до Інтернет багатьом освітнім, культурним та медичним закладам [3].

Обсяг доходів від надання послуг доступу до фіксованої мережі Інтернет у 2023 р. склав 21 млрд грн, що на 33% більше ніж у 2022 р. Кількість ліній фіксованого Інтернет збільшилася, особливо у сільській місцевості – на 25%. Станом на 31 грудня 2023 р. кількість

ліній фіксованого доступу до Інтернету становила 8,06 млн од., що майже на 12 % більше порівняно з 2022 р. Зросла частка використання волоконно-оптичного КА-белю (xPON) до близько 40 %, що пов'язано з перебоєм електроживлення в Україні. Найбільшу кількість абонентів складають ті, які користуються швидкістю від 30 до 100 Мбіт/с (52,6%), та від 100 Мбіт/с до 1 Гбіт/с (35,5%) [4].

На основі стратегічної ініціативи підключити 95% населення України потенційна кількість підключень оцінюється в 13,68 млн домогосподарств. Це дає можливість досягти потенційного річного доходу у 35,96 млрд грн. Так, поточна насиченість ринку складає приблизно 59 % як за кількістю підключень, так і за грошовим виміром, що вказує на значний потенціал для подальшого зростання і розвитку.

Виходячи з вищесказаного, актуальною задачею для операторів фіксованого доступу до Інтернет є розбудова своїх мереж шляхом інвестування у підключення нових абонентів, зокрема у сільській місцевості. Також важливою є задача формування тарифної сітки, котра визначає як привабливість підключення для споживача, так і економічні результати для провайдера від підключення абонента за певним тарифом.

Об'єктом дослідження є економіко-виробнича діяльність Інтернет-провайдера, а предметом – підходи до підвищення ефективності цієї діяльності. Завданнями дослідження є прогнозування цін на тарифи, оптимізація тарифної сітки і розроблення інформаційної системи прийняття економічних рішень Інтернет-провайдера. Дістали подальшого розвитку методи прийняття рішень з розвитку мережі Інтернет-провайдера завдяки застосуванню економіко-математичної моделі розширення мережі провайдера локальних мереж за умов обмеженого бюджету з метою підвищення доходу за період та розрахунок окупності інвестиційного проєкту.

МЕТА дослідження – розроблення інформаційної системи підтримки прийняття економічних рішень з розвитку мережі Інтернет-провайдера, зокрема розроблення плану інвестування здійснення нових підключень та оптимізації тарифної сітки Інтернет-провайдера.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, на матеріалах періодичних видань, звіті національної комісії регулювання у сфері електронних комунікацій, статистичній і бухгалтерській звітності досліджуваного підприємства. Для виконання поставлених завдань застосовано аналітичні методи, методи регресійного аналізу, лінійного програмування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Прогнозування цін на тарифи Інтернет-провайдера здійснено шляхом знаходження залежності між цінами і основними економічними детермінантами. Висунемо гіпотезу про залежність цін від трьох основних детермінант, що визначають загальну ситуацію на ринку фіксованих підключень до мережі Інтернет, а саме курс долара, вартість підключення до магістрального вузла, чисельність населення, що визначає місткість цього ринку. Курс долара обрано як основний показник, що досі формує очікування населення стосовно економічної ситуації. Інтернет-провайдери отримують підключення до мережі Інтернет від магістральних провайдерів (транзитних операторів), які забезпечують доступ до глобальної мережі Інтернет через великі центри оброблення даних або магістральні вузли. В Україні одним з основних магістральних провайдерів є компанія Data Group, яка надає Інтернет-послуги іншим Інтернет-провайдерам через свої центральні вузли.

Для перевірки цієї гіпотези здійснено регресійний аналіз зміни цін на тарифи у відповідь на зміни обраних детермінантів на основі історичних даних за 2008-2019 рр. Регресійний аналіз здійснено окремо для цін на три тарифи: 100 Мбіт/с для фіз. осіб, що проживають в багатоквартирній забудові, 50 та 10 Мбіт/с для фіз. осіб, що проживають у приватній забудові. В результаті розрахунків отримали значення коефіцієнта детермінації 86,6 %, 85,5 % і 89,1 % відповідно, на основі чого можна стверджувати про вірність висунутої вище гіпотези про детермінанти цін на тарифи.

На основі отриманих коефіцієнтів регресії і значень детермінантів розраховано ціни тарифів на 2020 р.

Під час прийняття рішень з розподілу бюджету на підключення до Інтернету за різними тарифами важливо враховувати різні принципи, викладені у дослідженні. По-перше, встановлення оптимального початкового тарифу є важливим на конкурентному ринку, щоб уникнути негативного впливу на частку ринку та прибуток [5]. По-друге, асиметрична інформація створює виклик у рішеннях з розподілу бюджету, вимагаючи точних моделей оцінювання та показників для запобігання застарілим стратегіям [6].

Тарифна сітка досліджуваного підприємства розбита за трьома основними напрямками обслуговування абонентів, що визначають технічні особливості підключення: фізичні особи, що проживають в багатоквартирній забудові, фізичні особи, що проживають в приватній забудові, юридичні особи. В рамках кожного напрямку визначаються чотири тарифи, що відрізня-

ються швидкістю підключення: 5, 10, 50, 100 Мбіт/с. Розраховані ціни тарифної сітки Інтернет-провайдера наведено у табл. 1.

Підприємство засновує свої плани з розширення мережі на базу заявок на нові підключення від потенційних абонентів. Чисельність замовлених підключень наведено у табл. 2.

Обсяг доступних коштів для інвестування здійснення нових підключень до мережі є обмеженим, що обумовлює необхідність пошуку рішення оптимізаційної задачі. Критерієм оптимізації є максимізація щомісячного прибутку від надання послуг новим підключеним абонентам. Шуканими змінними є план підключень нових абонентів згідно з отриманими заявками за окремими тарифами, тобто план розподілу інвестиційного бюджету між окремими напрямками абонентів та окремими тарифами в рамках кожного напрямку. Собівартість одного нового підключення для кожного напрямку обслуговування відома. Також відома собівартість щомісячного обслуговування одного підключення для кожного окремого тарифу. Нижче наведено математичний вираз описаної оптимізаційної задачі.

$$\max_{k_i} \sum_{k=1}^K k_i(p_i - c_i), \quad (1)$$

$$k_i \leq R_i, \quad (2)$$

$$\sum_{k=1}^K k_i v_i \leq B, \quad (3)$$

Будемо застосовувати такі умовні позначення: k_i – число абонентів підключених за i -тарифом в рамках реалізації проєкту розширення мережі; p_i – ціна i -го тарифу; c_i – собівартість щомісячного обслуговування підключення за i -м тарифом; R_i – число заявок на підключення за i -м тарифом; v_i – разові витрати на підключення нового абонента за i -м тарифом; B – бюджет на розширення мережі.

Доступний для інвестування бюджет визначено підприємством у розмірі 450 тис. грн. Базовий інвестиційний план підприємства з розширення мережі, складений за принципом рівномірного опрацювання заявок на підключення за кожним тарифом, прогнозував забезпечення щомісячного прибутку від обслуговування нових абонентів у розмірі 260,23 тис. грн з терміном окупності інвестицій за 1,72 міс. Застосування оптимізаційної моделі дало змогу збільшити розмір очікуваного щомісячного прибутку на 18,7% до 308,99 тис. грн з терміном окупності інвестицій в 1,46 міс. Значення собівартості щомісячного обслуговування, собівартість підключення, ціни тарифів, чисельність заявок і опрацьованих заявок для базового і оптимізованого плану наведено у табл. 3.

Аналіз отриманого оптимізованого плану показує, що у разі перегляду тарифної сітки з неї варто виключати тарифи з низькою швидкістю. Варто зауважити, що для фізичних осіб тарифи з низькою швидкістю є значно менш затребуваними відносно тарифів з високою швидкістю, тоді як для напрямку обслуговування юридичних осіб спостерігається протилежна ситуація.

Є й додаткові аргументи до скорочення кількості позицій в тарифній сітці. Споживачам, які стикаються з меншою кількістю тарифних планів, може бути легше зробити вибір через зменшення складності та навантаження на прийняття рішень [7]. Крім того, коли спожи-

Таблиця 1 – Ціни тарифної сітки Інтернет-провайдер

Тарифи	Економ	Економ +	Стандарт	Стандарт +
	5 Мбіт/с	10 Мбіт/с	50 Мбіт/с	100 Мбіт/с
Фіз особи, квартира	60	90	130	160
Фіз особи, приват сектор	120	150	210	250
Юр особи	165	480	1000	1500

Таблиця 2 – Чисельність заявок на підключення в розрізі тарифів Інтернет-провайдер

Тарифи	Економ	Економ +	Стандарт	Стандарт +
	5 Мбіт/с	10 Мбіт/с	50 Мбіт/с	100 Мбіт/с
Фіз особи, квартира	127	289	429	2784
Фіз особи, приват сектор	87	51	356	1678
Юр особи	133	64	17	5

Таблиця 3 – Розрахунки базового і оптимізованого проєкту

	Фізичні особи, квартира			
	5 Мбіт/с	10 Мбіт/с	50 Мбіт/с	100 Мбіт/с
Собівартість	56,15	73,70	93,61	113,00
Ціна тарифу	60,00	90,00	130,00	160,00
Число заявок на підключення	127	289	429	2784
Базовий план підключень	127	289	429	1183
Оптимізований план підключень	0	0	429	2784
Разова вартість підключення	69,35	69,35	69,35	69,35
	Фізичні особи, приват сектор			
	5 Мбіт/с	10 Мбіт/с	50 Мбіт/с	100 Мбіт/с
Собівартість	89,12	98,22	134,96	177,11
Ціна тарифу	120,00	150,00	210,00	250,00
Число заявок на підключення	87	51	356	1678
Базовий план підключень	87	51	356	1678
Оптимізований план підключень	0	51	356	1678
Разова вартість підключення	102,93	102,93	102,93	102,93
	Юридичні особи			
	5 Мбіт/с	10 Мбіт/с	50 Мбіт/с	100 Мбіт/с
Собівартість	103,10	287,81	668,10	841,49
Ціна тарифу	165,00	480,00	1000,00	1500,00
Число заявок на підключення	133	64	17	5
Базовий план підключень	133	64	17	5
Оптимізований план підключень	0	10	17	5
Разова вартість підключення	391,72	391,72	391,72	391,72

вачі не впевнені в якості продукції і навчаються через досвід споживання, менший набір тарифних планів може вплинути на їхні переконання та вибір, потенційно впливаючи на стратегії ціноутворення та прибутковості фірм.

У разі виключення тарифів зі швидкістю 5 і 10 Мбіт/с і нехтування заявками на підключення за цими тарифами в результаті вирішення оптимізаційної задачі очікуваний щомісячний прибуток є незначно нижчим від оптимізованих значень і все ще на 17 % вище за очікувані результати базового оптимізаційного плану.

З метою впровадження розроблених підходів до прогнозування цін на тарифи та оптимізації розподілу бюджету на фінансування розширення мережі на підприємстві об'єднаємо їх в єдину інформаційну систему. Функціями такої інформаційної системи є автоматизований збір даних необхідних для аналізу, безпосереднє виконання аналізу і формування рекомендацій до прийняття управлінських рішень. Джерелом даних

про значення детермінантів прогнозованої ціни на тарифи є доступні в мережі Інтернет відкриті джерела, зокрема офіційне API вебсайту Національного банку України, державної служби статистики, а також інформація від поставника послуг підключення до магістрального вузла, котра не змінюється часто, не є об'ємною і тому може вводиться в систему користувачем вручну. Дані про чисельність заявок на нові підключення зазвичай містяться в системі управління взаємодією з клієнтами, котра може бути інтегрована з інформаційною системою для обміну даними. Та ж система містить і дані про тарифну сітку. Дані про собівартість обслуговування містяться зазвичай у системі бухгалтерського обліку підприємства і обмін даними з такою системою здійснюється шляхом інтеграції із застосуванням програмних сервісів API або ж реалізації спільної вітрини даних. Схему зовнішніх інформаційних потоків інформаційної системи у вигляді контекстної діаграми зображено на рис. 1.

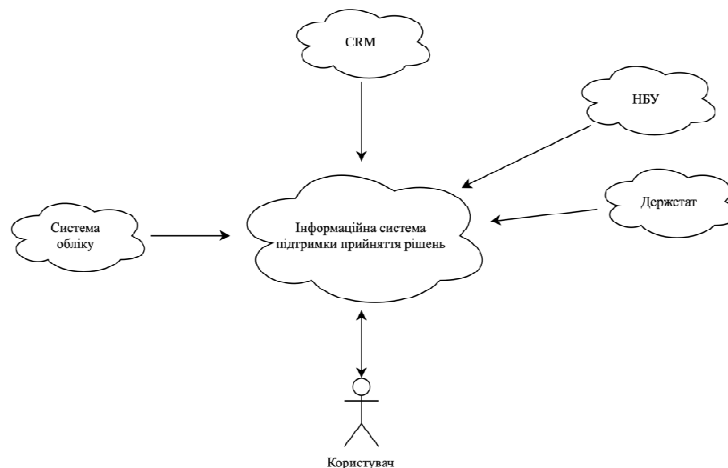

Рис. 1. Контекстна діаграма інформаційної системи підтримки прийняття економічних рішень інтернет-провайдерів

Включення трирівневої структури в інформаційну систему управління підприємством на базі Інтернету може забезпечити широкий спектр підключень до мережевої платформи та функцій прийняття рішень, таких як аналіз та прогнозування, що підтримуються системами підтримки прийняття рішень з різними моделями та програмним забезпеченням [8].

Розглянемо докладніше алгоритм функціонування запропонованої інформаційної системи, котрий можна подати у вигляді послідовності таких пунктів:

1. *Постановка задачі.* На цьому етапі керівництвом, що застосовує систему, визначається розмір бюджету, розподіл якого здійснюється на розширення мережі.

2. *Збір даних.* На цьому етапі система автоматично збирає необхідну для розв'язання задачі інформацію з інших інтегрованих систем, додатково до цього користувач вводить дані, котрі неможливо отримати в автоматичному режимі. Додатково керівництво може опціонально обрати тарифи, котрі беруть участь в розрахунках.

3. *Пошук рішення.* Система в автоматичному режимі із застосуванням симплекс-методу лінійного програмування здійснює пошук оптимального розподілу бюджету між фінансуванням нових підключень на основі отриманих заявок від потенційних абонентів у розрізі тарифної сітки підприємства.

4. *Презентація рішення.* Система демонструє в табличному вигляді результати оптимізації та їх порівняння з останніми збереженими результатами оптимізації. Додатково системою висуваються рекомендації стосовно доцільності виключення неефективних тарифів з тарифної сітки. Критерій виключення тарифу з тарифної сітки має такий вигляд:

$$d_i = \begin{cases} TRUE, & \frac{k_i}{R_i} < \gamma \\ FALSE, & \frac{k_i}{R_i} \geq \gamma \end{cases} \quad (4)$$

де d_i – логічна змінна виключення тарифу з тарифної сітки; γ – порогове значення виключення, становить 20 %.

ВИСНОВКИ

В роботі висунуто і підтверджено гіпотезу про залежність цін на послуги фіксованого підключення до Інтернет від курсу долара, вартості підключення до магистрального вузла і чисельності населення.

Дістали подальшого розвитку підходи до прийняття економічних рішень з управління діяльністю Інтернет-провайдерів, а саме розроблено і випробувано економіко-математичну модель оптимізації розподілу бюджету на розширення мережі Інтернет-провайдерів між задоволенням заявок потенційних абонентів на підключення в розрізі окремих тарифів поточної тарифної сітки провайдерів.

В результаті випробування розробленої економіко-математичної оптимізаційної моделі на історичних даних підприємства встановлено можливість покращення очікуваного прибутку відносно базового плану на 18%.

Запропоновано архітектуру інформаційної системи підтримки прийняття економічних рішень з розвитку мережі Інтернет-провайдерів, що дає змогу автоматизувати розв'язання оптимізаційної задачі і сприяти впровадженню розроблених підходів у практичну діяльність таких підприємств.

Отримані результати можуть бути корисні для підприємств, що надають послуги фіксованого підключення до Інтернет і здійснюють розширення власної мережі та перегляд власної тарифної сітки.

Список використаних джерел

1. Chunmei Ye. Economic Research on the “Last Mile”. *E-commerce Logistics System on the Basis of Time and Space*. 2015. pp. 127-132. URL: <https://doi.org/10.2991/LEMCS-15.2015.25>
2. Тинь блекауту. Українські провайдери витратили сотні мільйонів, щоб інтернет точно працював без електрики. Хто підготувався найкраще? *Forbes.UA*. URL: <https://forbes.ua/innovations/tin-blekautu-ukrainski-provayderi-vitratili-sotni-milyoniv-shchob-internet-tochno-pratsyuvav-bez-elektriki-khto-pidgotuvavsya-naykrashche-spyler-vodafone-dobre-akhmetov-ta-kiivstar-girshe-20102023-16802>
3. Кабінет Міністрів затвердив план заходів з розвитку широкопasmового доступу до інтернету на 2021-2022 роки. *ukrinform.UA*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3312088-urad-zatverdiv-plan-rozvitku-sirokosmogovogo-internetu-v-ukraini.html>
4. Звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку за 2023 рік (ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НКЕК 2023). 2024. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/11109/NCEC_AR23_web.pdf

5. Casier K. et al. Using a long-term cost-allocation approach for calculating reliable pricing-margins. 2006.
6. Lan Zhao, Jishan Zhu. Internet marketing budget allocation: from practitioner's perspective. *International Journal of Information Technology and Decision Making*. 2010. Vol. 09(05). pp. 779-797. URL: <https://doi.org/10.1142/S0219622010004020>
7. Thiruselvan Subramanian. Nickolas Savarimuthu. Effective Tariff Selection On Cloud Services: A consumer perspective. 2014. pp. 326-330. URL: <https://doi.org/10.1109/IC31.2014.7019738>
8. Aimin Wang, Ruihong Zhang. The Design and Implementation of Internet-Based Enterprise MIS. 2008. pp. 459-462. URL: <https://doi.org/10.1109/MMIT.2008.72>

References

1. Chunmei Ye. Economic Research on the "Last Mile". *E-commerce Logistics System on the Basis of Time and Space*. 2015. pp. 127-132. URL: <https://doi.org/10.2991/LEMCS-15.2015.25>
2. Tin blackout. Ukrainian providers spent hundreds of millions to ensure the internet works without electricity. Who was best prepared? *Forbes.UA*. URL: <https://forbes.ua/innovations/tin-blekautu-ukrainski-provayderi-vitratili-sotni-milyoniv-shchob-internet-tochno-pratsyuvav-bez-elektri-khto-pidgotuvav-sya-naykrashche-spyoyer-vodafone-dobre-akhmetov-ta-kiivstar-girshe-20102023-16802> (in Ukrainian).
3. The Cabinet of Ministers approved the plan of measures for the development of broadband internet access for 2021-2022. *ukrinform.UA*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3312088-urad-zatverdiv-plan-rozvitku-sirokosmugovogo-internetu-v-ukraini.html> (in Ukrainian).
4. Report on the activities of the National Commission, which carries out state regulation in the fields of electronic communications, radio frequency spectrum, and postal services for 2023 (Report on the activities of NCEC 2023). 2024. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/11109/NCEC_AR23_web.pdf (in Ukrainian).
5. Casier K. et al. Using a long-term cost-allocation approach for calculating reliable pricing-margins. 2006.
6. Lan Zhao, Jishan Zhu. Internet marketing budget allocation: from practitioner's perspective. *International Journal of Information Technology and Decision Making*. 2010. Vol. 09(05). pp. 779-797. URL: <https://doi.org/10.1142/S0219622010004020>
7. Thiruselvan Subramanian. Nickolas Savarimuthu. Effective Tariff Selection On Cloud Services: A consumer perspective. 2014. pp. 326-330. URL: <https://doi.org/10.1109/IC31.2014.7019738>
8. Aimin Wang, Ruihong Zhang. The Design and Implementation of Internet-Based Enterprise MIS. 2008. pp. 459-462. URL: <https://doi.org/10.1109/MMIT.2008.72>

Olena CHURIKANOVA

Doctor of Economics, Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5703-2271>

e-mail: elenachurikanova@gmail.com

Serhii OSTRIANYN

Doctor of Philosophy, Associate Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9012-9913>

e-mail: serge.ostrianyyn@gmail.com

INFORMATION SYSTEM OF SUPPORT OF ECONOMIC DECISIONS ON THE DEVELOPMENT OF THE INTERNET PROVIDER NETWORK

The paper suggests and confirms the hypothesis about the dependence of the price of internet service provider tariffs on the main economic and demographic determinants, and also defines the list of these determinants. An economic-mathematical model for optimizing the distribution of the budget for the expansion of the Internet provider's network between the execution of connection requests for separate service lines and tariffs has been developed. One of the key elements of the activity of Internet providers is the solution of the "last mile" problem, which consists in providing a communication service between the end user and the provider's Internet access node. Taking into account the orientation of such enterprises to the maximization of their own profit, this problem should be considered in the technical and economic dimension. Solving this problem requires a multidimensional approach that takes into account technology, economics and geography, as well as the significant investment required to expand network coverage and meet the demands of a distributed customer base. Internet providers should take into account the negative impact of possible network congestion, non-linear pricing, as well as consumer demand when optimizing pricing strategies and network development strategies.

The developed model was applied to historical data on the activity of the Internet provider. The proposed approaches are combined into a single information system to support economic decision-making for the development of network of Internet providers, which contributes to the implementation of the developed model in practice and allows to increase the efficiency of the production activities of such enterprises. The paper put forward and confirmed the hypothesis about the dependence of prices for fixed Internet connection services on the dollar exchange rate, the cost of connecting to the trunk node, and the population.

Approaches to economic decision-making in the management of the Internet provider's activities were further developed, namely, an economic-mathematical model was developed and tested to optimize the allocation of the budget for the expansion of the Internet provider's network between the satisfaction of applications of potential subscribers for connection in the section of individual tariffs of the provider's current tariff grid.

As a result of the test of the developed economic-mathematical optimization model on the historical data of the enterprise, the possibility of improving the expected profit relative to the basic plan by 18% was established.

Keywords: regression, economic-mathematical model, Internet provider, information system, optimization of budget distribution

Андрій Анатолійович МАРТИНОВ

к.е.н., доцент, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9337-9141>

e-mail: pubrealin@ukr.net

Артем Олександрович РУСАНОВ

здобувач, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1692-5627>

e-mail: rusanartem@ukr.net

ПРАВОВИЙ БАЗИС ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ ТА В ПЕРІОД ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Досліджено умови формування правового базису здійснення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання в Україні в умовах військового конфлікту. Визначено фактори правового поля інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Обґрунтовано ключові пріоритети формування механізму моніторингу впливу факторів правового характеру на перебіг інноваційної діяльності. Охарактеризовано недоліки наявної системи нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності в Україні та перспективи її розвитку в повоєнному періоді для забезпечення відновлення національної економіки.

Ключові слова: інновації, інноваційний проєкт, правовий базис, моніторинг факторів правового поля, суб'єкт господарювання

ВСТУП

Стресові умови функціонування економіки під час масштабного військового конфлікту створюють нові виклики для системи управління соціально-економічним розвитком, пов'язані із всеосяжною консолідацією ресурсів для захисту суверенітету України, забезпеченням стійкості соціально-економічної системи за високого рівня видатків на оборону. Сьогодні економічна безпека є основою функціонування та життєздатності нашої держави.

Стрімкий розвиток військово-промислового сектору, адаптація підприємств до складних умов функціонування, виникнення нових завдань та потреб забезпечення потреб оборони країни обумовлюють необхідність оперативного технологічного оновлення виробництва. Це вимагає адаптації підходів до регулювання інноваційної діяльності в сьогоднішніх особливих умовах функціонування та в перспективі з метою забезпечення відновлення економіки в поствоєнному періоді.

В таких умовах важливим завданням є адаптація нормативно-правового базису інноваційної діяльності відповідно до сучасних умов функціонування підприємств та його подальший розвиток в поствоєнному періоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідженню проблем правового регулювання інноваційної діяльності присвячені численні роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників, розробки яких є більш придатними для умов функціонування стабільної та зрівноваженої економічної системи. Але динаміка умов функціонування українських підприємств, виникнення нових ризиків та загроз, наслідки формування та розвитку системної фінансово-економічної кризи, наростання дефіциту інвестиційних ресурсів, масштабна дестабілізація соціально-економічної системи обумовлюють необхідність подальшого дослідження системи нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності з метою створення сприятливих умов для реалізації інно-

ваційного потенціалу економіки України.

МЕТА статті – дослідження стану та пріоритетів удосконалення правового базису інноваційної діяльності в умовах масштабного військового конфлікту та в перспективі у процесі повоєнного відновлення української економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В межах дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, серед яких методи систематизації, інструменти аналізу та узагальнення, інструменти моделювання, логіко-семантичний та порівняльно-правовий методи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Подолання сучасних викликів та загроз, що обумовлюють перешкоди для забезпечення стійкості й розвитку національної економічної системи, обумовлює необхідність ідентифікації й використання внутрішніх резервів, використання потенціалу інтенсифікації розвитку на основі розроблення й впровадження інновацій. Інтенсифікація й оптимізація інноваційних процесів в умовах наростання впливу дестабілізуючих факторів обумовлює необхідність формування ефективної системи державного регулювання й підтримки інноваційної діяльності, основою яких є нормативно-правове поле реалізації інновацій. Традиційно державна підтримка інноваційних проєктів може мати прямий та непрямий характер.

Базовим нормативно-правовим документом, що регулює інноваційну діяльність в Україні, є Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р., що визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом [1].

Тісний взаємозв'язок сфери інновацій з інвестиційною сферою діяльності підприємств обумовлює від-

несення до кола нормативно-правових документів, що регулюють інноваційну діяльність, Закону України «Про інвестиційну діяльність» №1560-XII від 18.09.1991 р. [2]. Окремі аспекти інноваційної діяльності регулюють Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» №848-VIII від 26.08.2015 р. [3], Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» №51/95-ВР від 10.02.1995 р. [4], Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» №991-XIV від 16.07.1999 р. [5], Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» №3715-VI від 08.09.2011 р. [6].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про інноваційну діяльність» державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом: визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансової підтримки виконання інноваційних проєктів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проєктів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримки

функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [1].

Формування законодавства про інноваційну діяльність в Україні розпочалося в межах нормативно-правового регулювання науково-технічної діяльності і перейшло до найбільш інтенсивного розвитку зі становленням ринкових відносин. Сьогодні законодавство про інноваційну діяльність поступово розширюється, вдосконалюється й перетворюється в окрему галузь права, що є пріоритетною в умовах всеосяжної тенденції до інформатизації економіки.

Предметом інноваційного права, на наш погляд, постають суспільні відносини, що мають місце у сфері інноваційної активності держави, підприємств, організацій та фізичних осіб. Інноваційне законодавство спрямоване на забезпечення сприятливих умов для перебігу науково-технічного прогресу, ефективної організації теоретичних та прикладних досліджень, розвитку та ефективного застосування інноваційного потенціалу для впровадження нових високоефективних технологій, техніки та виробництва нової конкурентоздатної продукції.

Досліджуючи правовий базис інноваційної діяльності суб'єкта господарювання слід визначити, що структура правового поля інновацій включає сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів (рис. 1).

Рис. 1. Правовий базис інноваційної діяльності суб'єкта господарювання

Внутрішні фактори правового базису інноваційної активності суб'єктів господарювання поєднують правові наслідки вибору правової форми організації суб'єктів господарювання та сукупність нормативно-правових актів внутрішнього характеру (установчі документи, документи що визначають облікову, економічну, інноваційну політику підприємства, політику економічної безпеки підприємства, накази, плани, внутрішні інструкції, затверджені плани реалізації інноваційних проєктів, угоди тощо).

Зовнішні фактори правового базису інноваційної активності суб'єктів господарювання ґрунтуються на комплексі нормативних та регулятивних актів національного та міжнародного рівня, що визначають можливості та обмеження прийняття та реалізації управлінських рішень в сфері інноваційної діяльності.

Загалом нормативний базис інноваційної діяльності визначає ступінь свободи дій та маневрування суб'єктів інноваційної діяльності при прийнятті управлін-

ських рішень та потенційні можливості застосування інструментів стимулювального характеру, що застосовуються в межах державного регулювання сфери інновацій.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про інноваційну діяльність» об'єктами інноваційної діяльності є: інноваційні програми і проєкти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно покращують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери; сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарна продукція; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції [1].

Необхідною умовою отримання державної підтримки є реєстрація інноваційного проєкту в установленому законодавством порядку. Внесення інноваційних проєктів

до Реєстру інноваційних проєктів відбувається на основі його кваліфікування в ході проведення експертизи інноваційних проєктів, правовою основою якої є Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 р. [4].

Експертиза здійснюється за рахунок суб'єктів господарювання, які заявляють інноваційні проєкти на державну реєстрацію. У разі успішного проходження кваліфікації інноваційний проєкт вноситься до Державного реєстру інноваційних проєктів, суб'єкт інноваційної діяльності отримує свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проєкту, і це може бути умовою, але фактично не гарантує надання державної підтримки такому інноваційному проєкту.

Відповідно до п. 9 ст. 13 Закону України «Про інноваційну діяльність» Свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проєкту є чинним протягом семи років з дати його видачі. Після завершення вказаного строку свідоцтво про реєстрацію інноваційного проєкту анулюється, а відповідний запис із Державного реєстру інноваційних проєктів видаляється [1].

Сутнісною ознакою інноваційного проєкту є отримання в результаті проходження циклу розроблення, налагодження виробництва - інноваційного продукту (продукції), реалізація яких є кінцевою метою здійснення інноваційного проєкту. Водночас реалізація будь-якого інноваційного проєкту є неможливою без розроблення та застосування нематеріального складника. Тобто основою будь-якого інноваційного проєкту є інтелектуальна власність.

В цьому аспекті важливу роль відіграють Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» № 3687-XII від 15.12.1993 р [7] та Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» №3688-XII від 15.12.1993 р. [8]. Розроблення інноваційних проєктів пов'язана зі значними ризиками та підвищеними витратами на створення нематеріальної основи інноваційної розробки. Отже, врегулювання питань охорони прав інтелектуальної власності є важливою передумовою формування безпечного правового поля інноваційної діяльності. Сучасний розвиток законодавства про охорону об'єктів промислової та інтелектуальної власності знайшов своє відображення в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності» № 2974-IX від 20.03.2023 р. [9], що визначає вдосконалені механізми, інструменти захисту прав інтелектуальної власності та способи їх застосування на практиці.

Пріоритети інноваційного розвитку в Україні визначають Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 3715-VI від 08.09.2011 р. [10], Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» №3715-VI від 11.07.2001 р. [11], Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, схвалена Постановою Верховної Ради України «Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» №916-XIV від 13.07.1999 р. [12] а також інші нормативно-правові акти.

Пріоритетними напрямками інноваційної діяльності в Україні є науково і економічно обґрунтовані та визначені напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення національної безпеки і оборони, економічної безпеки держави, створення ви-

сокотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним застосуванням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень. Водночас пріоритетні напрями реалізації інноваційної діяльності підрозділяються стратегічні та середньострокові [10].

Відповідність інноваційного проєкту пріоритетним напрямкам розвитку інноваційної діяльності є однією з умов кваліфікації інноваційного проєкту та внесення його до Державного реєстру інноваційних проєктів, що відповідно надає можливості отримання суб'єктами інноваційної діяльності державної підтримки інноваційної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку сьогодні є: 1) технологічне оновлення та розвиток сфер національної безпеки і оборони; 2) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; 3) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; 4) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; 5) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; 6) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; 7) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; 8) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки [10].

Висока динаміка трансформацій правового поля інноваційної діяльності суб'єктів господарювання обумовлює необхідність розробки механізму моніторингу впливу факторів правового характеру на перебіг інноваційної діяльності (рис. 2). Спостереження за змінами правового поля інноваційної діяльності створює передумови для ефективного використання правових важелів інноваційного розвитку суб'єктів господарювання.

Перевагою запропонованого механізму є можливість коректування управлінських рішень на основі даних моніторингу та контролю ефективності прийняття адаптивних управлінських рішень в сфері інноваційної діяльності.

З позицій правового поля суттєве значення мають критерії та порядок кваліфікації інноваційного проєкту, на основі яких інноваційний проєкт вноситься до Державного реєстру інноваційних проєктів, а суб'єкт інноваційної діяльності, що реалізує цей проєкт, отримує відповідний документ. Отримання державної реєстрації інноваційного проєкту, з юридичного погляду, є підтвердженням його інноваційного характеру та одночасно є підставою для подання заяви на отримання різних видів державної підтримки та пільг.

Згідно з положеннями Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р. (ст. 12) інноваційним визнається проєкт, яким передбачено розроблення, виробництво і реалізація інноваційного продукту та/або продукції [1].

Рис. 2. Механізм моніторингу впливу факторів правового характеру на перебіг інноваційної діяльності

Водночас інноваційний продукт є результатом виконання інноваційного проєкту і науково-дослідної та/або дослідно-конструкторської розробки нової технології чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії і відповідає таким вимогам (ст. 14 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р.) [1]:

а) він є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності, на які виробник продукту має державні охоронні документи чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією відкриттів. Водночас використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для такого продукту;

б) розроблення продукту підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень;

в) в Україні цей продукт вироблено вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоздатним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р., інноваційною може бути визнано продукцію, яка є результатом виконання інноваційного проєкту та виробляється в Україні вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоздатною і має суттєво вищі техніко-економічні показники [1].

Кваліфікування інноваційного проєкту, інноваційного продукту та інноваційної продукції належить до повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності. Водночас кваліфікування відбувається за результатами експертизи.

Фінансова підтримка інноваційних проєктів може відбуватися у формі пільгового кредитування, повної або часткової компенсації відсотків за кредитами, отриманими для фінансування інноваційних проєктів, на-

дання державних гарантій банківським установам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проєктів, майнового страхування реалізації інноваційних проєктів.

На жаль, в умовах військового стану та пріоритетного спрямування ресурсів на потреби захисту суверенітету України, інструменти державної підтримки не можуть бути використано в повному обсязі. Однак, на наш погляд, в поствоєнному періоді, в період відновлення економіки інструментарій державного регулювання інноваційної сфери та механізми державної підтримки інноваційних проєктів може бути реалізовано для прискореного відтворення виробничого сектору та відновлення соціально-економічної сфери України.

Важливою організаційно-правовою формою здійснення державної фінансової підтримки є спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи, функцією яких є розподіл централізованих інвестиційних ресурсів для фінансування інноваційних проєктів.

Підвищений інтерес інвесторів до економіки України, що активно інтегрується в європейський економічний простір, обумовлює приплив значних інвестиційних ресурсів після завершення військового конфлікту на території України. В результаті цього суб'єкти фінансування інвестиційних проєктів отримують джерела формування інвестиційних ресурсів. Сьогодні Україна має широке поле для економічної діяльності та значний потенціал інноваційно-інвестиційного розвитку. Необхідність забезпечення безпечного правового поля інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні обумовлює потреби вдосконалення системи нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності, створення умов для доброчесної конкуренції підприємств-новаторів та створення гарантій захисту інтересів національних та іноземних інвесторів.

ВИСНОВКИ

Отже, підводячи підсумки дослідження правового

базису здійснення інноваційної діяльності в Україні в період військового стану та в повоєнному періоді, можна зробити такі висновки:

правова й економічна ідентифікація інноваційних проєктів не є ідентичними в зв'язку з тим, що суб'єкти інноваційної діяльності можуть не реєструвати свої інноваційні проєкти (хоча вони й відповідають умовам державної реєстрації інноваційних проєктів);

наявні можливості державної підтримки інноваційних проєктів у сучасних умовах є дещо обмеженими, але ситуація може змінитися в період відновлення України в повоєнному періоді за умов практичного втілення зацікавленості іноземних інвесторів на українському ринку;

наявна система нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності потребує подальшого вдосконалення у напрямі створення умов для більшої прозорості конкурсного фінансування інноваційних проєктів,

гарантування захисту інтересів іноземних інвесторів, зниження рівня бюрократизації у сфері державного регулювання інноваційної сфери діяльності підприємств.

Загалом трансформація нормативно-правового базису інноваційної діяльності в Україні повинна мати адаптивний характер, що дасть змогу пристосовувати нормативно-правове поле до швидко змінюваних умов господарювання у вітчизняній економіці. Перспективним напрямом вдосконалення правового базису інноваційної діяльності в Україні є також перетворення декларативних правових актів у діючі ефективні інструменти регулювання інноваційної сфери господарювання підприємств.

Подальші дослідження, на наш погляд, може бути орієнтовано на розроблення концепції нормативно-правового регулювання відновлення економіки України на основі впровадження інновацій в повоєнному періоді.

Список використаних джерел

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
2. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.08.2015 р. № 848-VIII. Дата оновлення: 04.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
4. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вр#Text>
5. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV. Дата оновлення: 05.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>
6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. Дата оновлення: 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>
7. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>
8. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.1993 р. № 3688-XII. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності: Закон України від 20.03.2023 р. № 2974-IX. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-20#Text>
10. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. Дата оновлення: 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>
11. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 р. № 3715-VI. Дата оновлення: 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>
12. Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999 р. № 916-XIV. Дата оновлення: 13.07.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14#Text>

References

1. On innovation activity: Law of Ukraine dated 04.07.2002 No. 40-IV. Date of update: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (in Ukrainian).
2. On investment activity: Law of Ukraine of 18.09.1991, No. 1560-XII. Date of update: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (in Ukrainian).
3. On scientific and scientific and technical activities: Law of Ukraine dated 26.08.2015 No. 848-VIII. Date of update: 04.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (in Ukrainian).
4. On scientific and scientific and technical expertise: Law of Ukraine dated 10.02.1995 № 51/95-BP. Date of update: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вр#Text> (in Ukrainian).
5. On the special regime of innovation activity of technology parks: Law of Ukraine dated July 16, 1999, No. 991-XIV. Date of update: 05.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text> (in Ukrainian).
6. On Priority Areas of Innovation Activity in Ukraine: Law of Ukraine dated 08.09.2011 No. 3715-VI. Date of update: 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> (in Ukrainian).
7. On the Protection of Rights to Inventions and Utility Models: Law of Ukraine of December 15, 1993, No. 3687-XII. Date of update: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (in Ukrainian).
8. On the Protection of Rights to Industrial Designs: Law of Ukraine dated December 15, 1993, No. 3688-XII. Date of update: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> (in Ukrainian).
9. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening the Protection of Intellectual Property Rights: Law of Ukraine dated 20.03.2023 No. 2974-IX. Date of update: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-20#Text> (in Ukrainian).
10. On Priority Areas of Innovation Activity in Ukraine: Law of Ukraine dated September 08, 2011, No. 3715-VI. Date of update: 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> (in Ukrainian).

11. On Priority Areas of Science and Technology Development: Law of Ukraine of 11.07.2001, No. 3715-VI. Date of update: 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> (in Ukrainian).

12. On the Concept of Scientific, Technological and Innovative Development of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of 13.07.1999 No. 916-XIV. Date of update: 13.07.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14#Text> (in Ukrainian).

Andrii MARTYNOV

PhD in Economics, Associate Professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9337-9141>

e-mail: pubrealin@ukr.net

Artem RUSANOV

applicant, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1692-5627>

e-mail: rusanartem@ukr.net

THE LEGAL BASIS OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT AND IN THE PERIOD OF CONTINUOUS ECONOMIC RECOVERY

The conditions for the formation of the legal basis for the implementation of innovative activities of economic entities in Ukraine in the conditions of a military conflict have been studied. The factors of the legal field of innovative activity of economic entities are defined, which include: internal factors of the legal basis of innovative activity of economic entities, which combine the legal consequences of the choice of the legal form of the organization of economic entities and a set of regulatory and legal acts of an internal nature and external factors the legal basis of the innovative activity of business entities, which are based on a complex of normative and regulatory acts of the national and international level, which determine the possibilities and limitations of making and implementing management decisions in the field of innovative activity.

The high dynamics of transformations of the legal field of innovative activity of economic entities became a prerequisite for the development of a mechanism for monitoring the influence of legal factors on the course of innovative activity, the advantage of which is the possibility of adjusting management decisions based on monitoring data and controlling the effectiveness of adaptive management decisions in the field of innovation activity.

The shortcomings of the existing system of regulatory and legal regulation of innovation activities in Ukraine are characterized and it is substantiated that in the post-war period, during the period of economic recovery, the tools of state regulation of the innovation sphere and the mechanisms of state support for innovative projects can be implemented for the accelerated reproduction of the production sector and the recovery of the socio-economic sphere of Ukraine.

It was determined that the need to ensure a safe legal field for innovative and investment activity in Ukraine determines the need to improve the system of normative and legal regulation of innovative activity, create conditions for fair competition for innovative enterprises, and create guarantees for the protection of the interests of national and foreign investors.

Keywords: *innovations, innovative project, legal basis, monitoring of factors of the legal field, business entity*

Оксана Юріївна **ПРИХОДЧЕНКО**

к.е.н., доцент, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5080-737X>

e-mail: oksana.prykhodchenko@gmail.com

Ігор Миколайович **ПІСТУНОВ**

д.т.н., професор, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9041-9368>

e-mail: pistunovi@gmail.com

РОЗРОБЛЕННЯ ЕКОНОМІКО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОТОКІВ МІСЬКОГО ДОРОЖНЬОГО РУХУ

У статті здійснено критичний аналіз поточних підходів до реорганізації міських транспортних шляхів. Запропоновано розгляд проблеми оптимізації транспортних потоків як багатовимірної, зокрема такої що має соціальні та економічні аспекти. Розроблено економіко-інформаційну модель безперервного моніторингу та оптимізації конфігурації міських транспортних потоків за критерієм часу очікування в заторах. Запропоновано розрахунок економічних наслідків такого часу очікування. Розроблена система має практичне значення і може бути застосована в управлінні транспортними потоками як економічною підсистемою міста як соціально-економічної системи.

Ключові слова: імітаційне моделювання, транспортні потоки, оптимізація, час очікування, економіко-інформаційна система

ВСТУП

Проблема оптимізації потоків міського дорожнього руху лежить одночасно в декількох вимірах, зокрема економічному та соціальному. Наприклад, 30% населення України не можуть користуватися інфраструктурними об'єктами, які є нав'язаними задля уявної безпеки. Як-равими прикладами такої інфраструктури є підземні та надземні пішохідні переходи.

Нині є гостра необхідність організації дорожньої мережі, яка б змогла зробити вулицю зручною та безпечною для велосипедистів, пішоходів та маломобільних груп населення, таких як літні люди, інваліди, молоді батьки з дітьми.

У ході пошуку способів розв'язання цієї задачі в якості об'єкта дослідження обрано фінансування будівництва інфраструктурних об'єктів у м. Дніпро за рахунок коштів міського бюджету. Предметом дослідження є економіко-математичні методи обґрунтування ефективності використання бюджетних коштів. Дістало подальшого розвитку питання економічної оптимізації міських транспортних шляхів, а саме запропоновано інтеграцію економіко-математичних моделей в єдину економіко-інформаційну систему оптимізації транспортних потоків, що дає змогу впровадження процесу постійного моніторингу і вдосконалення конфігурації балансування транспортних потоків за критерієм мінімізації часу очікувань в заторах.

МЕТА дослідження – розроблення економіко-інформаційної системи оптимізації бюджету на реконструкцію міських транспортних вузлів та її застосування для оптимізації реконструкції Слобожанського проспекту в м. Дніпро.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для аналізу ефективності використання бюджетних коштів на благоустрій міста застосовано метод економічного аналізу, для аналізу транспортних потоків вузлів, що оптимізується, – методи спостереження і класифікації, для аналізу можливих шляхів зменшення вит-

рат на удосконалення дорожнього руху та створення імітаційної моделі руху – експертно-аналітичний метод та імітаційне моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Оптимізація потоків міського дорожнього руху є багатовимірною проблемою. Згідно зі сучасними підходами до містобудування, якісні критерії оптимізації міського простору в сучасних теоріях урбанізму включають ефективність, соціальні, культурні, естетичні, економічні та екологічні цінності [4].

Оцінімо економічну ефективність типових підходів до оптимізації транспортних шляхів в м. Дніпро в останні роки. З 2011 р. у м. Дніпро відремонтовано 3 підземні пішохідні переходи: на вул. Байкальська, перехрестя вул. Калинова та просп. Слобожанського, в районі Юріївської розв'язки. Того ж року розпочато будівництво надземного пішохідного переходу на просп. Мануйлівському. У табл. 1 наведено інформацію стосовно вартості проведених робіт.

У 2019 р. на капітальне будівництво надземного пішохідного переходу виділено ще 22 млн грн, – це 9,1 % від коштів, виділених на благоустрій. Загальна вартість переходу склала 39,6 млн грн. Бюджет м. Дніпро на 2021 р. склав 3,639 млрд грн. З них на благоустрій, в рамках якого здійснювався ремонт та будівництво, виділено 308,5 млн грн. Частка витрат на ремонт підземних пішохідних переходів склала 8,8%.

Як видно з табл. 1, витрати на будівництво підземних та надземних пішохідних переходів складають 8,8% від коштів, виділених на благоустрій.

Європейський досвід показує, що підземні та надземні пішохідні переходи у місті не вирішують проблеми безпеки руху та пересування пішоходів, вони є незручними і від них слід зовсім відмовлятися [7].

Причинами, через які розвинені країни відмовляються від будівництва підземних та надземних пішохідних переходів є такі фактори: не вирішують проблему автомобільних заторів, незручні для пішоходів, що схиляє їх до порушення ПДР, зниження пішохідної

Таблиця 1 – Вартість проведених робіт з ремонту пішохідних переходів

№ з/п	Найменування об'єкта	Тип робіт	Вартість, млн грн	Частка витрат відносно бюджету	Частка витрат від коштів на благоустрій
1	Підземний пішохідний перехід (перехрестя вул. Байкальська та просп. Слобожанський)	Ремонт	3,2	0,1%	1,0%
2	Підземний пішохідний перехід (перехрестя вул. Калинова та просп. Слобожанський)	Ремонт	3,2	0,1%	1,0%
3	Підземний пішохідний перехід (вул. Каштанова, район Юрївської розв'язки)	Ремонт	3,2	0,1%	1,0%
4	Надземний пішохідний перехід (паралельно просп. Мануйлівському)	Ремонт	17,6	0,5%	5,7%
	Разом		27,2	0,7%	8,8%

активності, зменшення соціального зв'язку районів, зниження зручності пересування для осіб без власного авто. У зв'язку з цим у Європі замість будівництва надземних та підземних пішохідних переходів, організовують регульовані наземні пішохідні переходи. Для порівняння вартість організації регульованого пішохідного переходу в Україні дорівнює 500 тис. грн.

До засобів, що можуть бути застосовані в рамках організації транспортних та пішохідних потоків на просп. Слобожанському слід віднести:

- будівництва регульованих наземних переходів;
- оптимізація транспортних потоків;
- організація зон платних парковок;
- виділена смуга для громадського транспорту (ГТ);
- соціальна реклама про переваги громадському транспорту;
- пріоритетне світлофорне регулювання для ГТ.
- капітальна реконструкція вулиць, шляхом будівництва підземних автомобільних тунелів.

Останній з вищезазначених методів є дуже капіталомістким та потребує чималого інвестування. Інші є реальними методами для рішення поставленої проблеми. Будівництва регульованих наземних переходів з урахуванням всіх витрат обходиться місту значно дешевше ніж підземних чи надземних пішохідних переходів. За вартості капітального будівництва підземного пішохідного переходу, що обходиться близько 20 млн грн, будівництва наземного регульованого пішохідного переходу – 500 тис. Отже, за 20 млн грн можна побудувати 40 наземних регульованих переходів. Під оптимізацією транспортних потоків мається на увазі оптимізація фаз світлофора для забезпечення неперервного руху транспортних засобів (ТЗ), що зветься «зеленою хвилею».

Отже, розв'язання такої оптимізаційної задачі має безпосередній економічний ефект для міста. Враховуючи динаміку патернів користування міськими транспорт-

ними шляхами, постає питання розроблення економіко-інформаційної системи, що забезпечить безперервність і постійність процесів моніторингу, оцінювання та коригування.

Моделювання транспортних потоків застосовується з огляду на такі властивості транспортних систем:

- компенсація збільшення пропускної здатності збільшенням попиту та перерозподілом його в нових умовах;
- непередбачуваність поведінки водіїв ТЗ;
- вплив випадкових факторів та флуктуацій, пов'язаних з сезонністю, вихідними та святковими днями тощо.

Тому для моделювання транспортних систем застосовуються стохастичні моделі, в них транспортний потік розглядається як ймовірнісний (випадковий) процес. Наприклад, розподіл часових інтервалів між автомобілями в потоці може прийматися не строго визначеним, а випадковим.

У табл. 2 наведено формалізовані дані стосовно фаз світлофорного регулювання, потоку та усереднених показників за кількістю авто на кожному перехресті. Як видно з табл. 2, починаючи з вул. Калинова, інтенсивність транспортного потоку значно підвищується. Це пов'язано з тим, що саме цією вулицею рухаються ТЗ, які вивозять пасажирів з густонаселених спальних районів до центру.

Починаючи з перехрестя просп. Слобожанського та вул. Калинова, через значний наплив транспорту утворюється затор. Для вирішення такої проблемної ситуації вирішено застосовувати стохастичну (ймовірнісну) та імітаційну моделі організації транспортного потоку.

Нехай $P_i(t)$ – ймовірність того, що за час t вхідний потік системи нараховуватиме i автомобілів, тоді:

$$P_i(t) = \frac{e^{-\lambda t} (\lambda t)^i}{i!}, i \geq 0 \quad (1)$$

де λ – число автомобілів в потоці за одиницю часу; t – період часу.

Таблиця 2 – Аналіз транспортних потоків на просп. Слобожанський

№ з/п	Найменування транспортного вузла	t зел., с	t, зел., хв	λ , потік, ч	λ , потік, хв.
1	вул. Василя Сухомлинського	25	0,42	219	3,7
2	вул. Воронежська	35	0,58	301	5
3	вул. Байкальська	30	0,5	401	6,7
4	вул. Софії Ковалевської	45	0,75	444	7,4
5	вул. Калинова	50	0,83	2549	42,5
6	зуп. Донецька	45	0,75	2751	45,8
7	вул. Богдана Хмельницького	50	0,83	2751	45,8
8	зуп. Грушевського	75	1,25	5060	84,3
9	зуп. Виконком	85	1,42	5060	84,3
10	просп. Мануйлівський	95	1,25	5060	84,3

Розрахунки за стохастичною моделлю визначили ймовірності появи ТЗ за встановлені проміжки часу. Ймовірність появи до 20 ТЗ на перехресті просп. Слобожанського та вул. Калинова найбільша та складає 78%. Аналогічно й на наступних перехрестях. Натомість на перехрестях від вул. Василя Сухомлинського і до вул. Байкальська найбільшою є ймовірність появи до 10 ТЗ, вона складає 97%.

Для реалізації «зеленої хвилі» необхідно, щоб довжина циклу на всіх перехрестях проспекту має бути однаковою:

$$T_n = t_z + t_c + 2t_{ж}, \quad (2)$$

де T_n – цикл n -ного світлофора, t_z – час горіння зеленого сигналу, t_c – час горіння червоного сигналу, $t_{ж}$ – час горіння жовтого сигналу.

Також для організації «зеленої хвилі» важливим показником є час синхронізації роботи світлофорів. Нехай всі світлофори будуть пронумеровані від 1 до 10. Визначимо 1 квартал як пару з 1 та 2 світлофорів, 2 квартал – як пару з 2 та 3 світлофорів тощо. Тоді показник буде визначати інтервал часу між моментами початку роботи i -го та $(i+1)$ -го світлофорів. t_c – єдиний параметр, який може бути об'єктом управління, оскільки величини можуть змінюватися незалежно від різних кварталів.

Якщо розглядати рух транспорту в один бік, то для такої математичної моделі є 3 варіанти руху та очікування автомобілів в залежності від значення t_c .

1. Всі машини зупиняються на червоному світлі та очікують однаковий час (за принципом перший прийшов – перший пішов). Тоді час очікування:

$$t_{оч1} = n_i(t_c - t_{np}), \quad (3)$$

де t_{np} – середній час проїзду ТЗ від i -го до $(i+1)$ -го перехрестя.

2. Частина машин проїде на зелений, інша частина залишиться на червоному протягом часу $t_{кр}$, тоді час очікування:

$$t_{оч2} = (n_i(t_{np} + t_c - t_c)/\Delta t)t_c, \quad (4)$$

де Δt – інтервал часу між авто, що рухаються послідовно.

3. Всі авто проїдуть на зелене світло:

$$t_{оч3} = 0. \quad (5)$$

Так, загальний час очікування автомобілів на i -му перехресті буде складати:

$$t_{оч,i} = t_{оч1} + t_{оч2}. \quad (6)$$

Очевидно, що загальний час очікування повинен бути мінімальним. Тому оберемо суму часу очікування на кожному світлофорі як цільову функцію.

Цільова функція, що враховує час очікування ТЗ на перехресті має такий вигляд:

$$\sum_{i=1}^n t_{оч,i} \rightarrow \min. \quad (7)$$

Час очікування має свою конвертацію в економічному вимірі і визначається грошовими витратами на паливо, використане під час холостої роботи двигуна ТЗ, додатковим забрудненням навколишнього середовища, втраті продуктивного робочого часу [8]. Наприклад, економічні втрати від заторів у Великій Британії оцінюються в 37,9 млрд дол. США на рік, або 1,22% від ВВП [9]. Для співставлення ВВП України за 2023 р. оцінювався в 176,52 млрд дол. США, а за деякими оцін-

ками на м. Дніпро припадає 10% ВВП, тоді економічні втрати від заторів в місті можна оцінювати в 215 млн дол. США на рік. За середньої зарплати в області на рівні 15 тис. грн вартість однієї години праці в середньому становить 93,7 грн/год або 1,56 грн/хв, що можна використати як оцінку втрат від 1 хв. очікування в заторі одного ТЗ.

Активного розвитку набуває концепція «розумного міста», котра полягає у застосуванні інноваційних інформаційних технологій, зокрема Internet of Things до моніторингу та оптимізації міських процесів [10]. Активно застосовується ця концепція і до прогнозування транспортних потоків [11].

Встановивши економічний вимір часу очікування в заторах, маючи в м. Дніпро широко розповсюджену мережу камер спостереження, можна запропонувати концепцію економіко-інформаційної системи спостереження за транспортними потоками та заторами на розв'язках в режимі реального часу, постійний розрахунок актуальних значень затримок та його економічного виміру з метою постійного вдосконалення транспортної системи шляхом автоматизації адаптації часу очікувань на світлофорах під зміни в патернах розподілу навантаження на транспортну мережу. Архітектуру такої системи зображено на рис. 1.

Рис. 1. Контекстна діаграма економіко-інформаційної системи оптимізації транспортних потоків

Окремою підсистемою визначається підсистема імітаційного моделювання, що дає змогу здійснити якісне оцінювання та візуалізацію результатів запланованих змін в конфігурацію транспортних потоків. У моделі реалізовано т.зв. «зелену хвилю», яка дає змогу ТЗ якнайшвидше покинути межі міста (її реалізовано на виїзд з міста по просп. Слобожанському). Розроблена імітаційна модель охоплює 2 перехрестя: зупинку «Донецька» та вул. Калинова. На рис. 2-4 видно, як на Донецькій накопичуються транспортні засоби, потім їдуть на свій зелений та потрапляють у «зелену хвилю» на вул. Калинова.

Як видно з рис. 4, весь потік ТЗ роз'їхався та не накопичився знову. Ця модель ще один раз підтверджує ефективність правильної оптимізації руху на вулицях, зокрема й магістральних, та повністю заперечує тезу про те, що підземні та надземні переходи покращують ситуацію із заторами на дорогах.

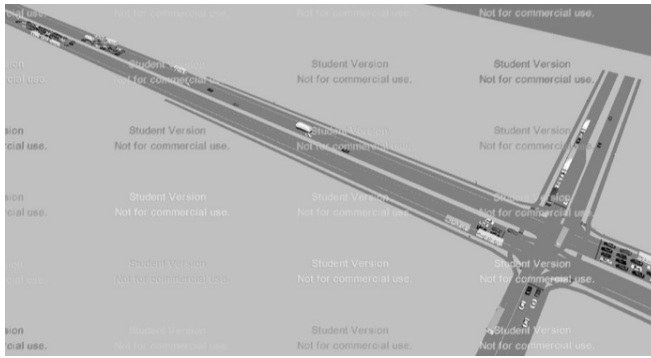

Рис. 2. Накопичення транспортних засобів на вул. Донецькій

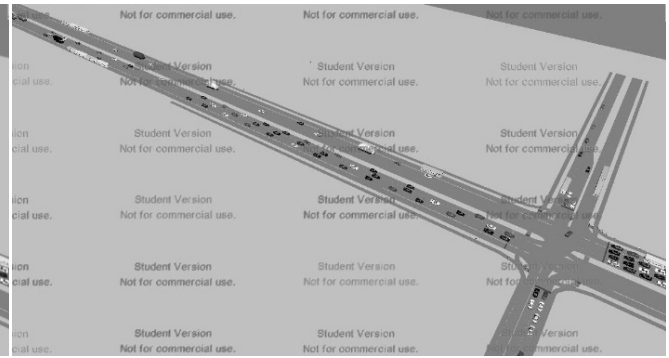

Рис. 3. Момент перетину вул. Калинової транспортними засобами

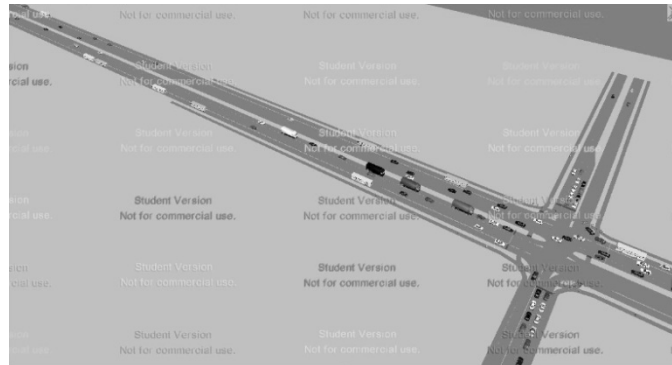

Рис. 4. Порожня смуга руху «на виїзд»

ВИСНОВКИ

В роботі виконано критичний аналіз наявних підходів до реконструкції міських транспортних шляхів у м. Дніпро, вказано на економічну неефективність та неактуальність окремих підходів і запропоновано кількісно та якісно ефективніші альтернативи засновані на іноземному досвіді містобудування.

Дістало подальшого розвитку питання оптимізації міських транспортних шляхів за економічним критерієм. Зокрема, запропоновано об'єднання економіко-математичних та імітаційних моделей в єдину еконо-

міко-інформаційну систему оптимізації транспортних потоків. Запропонована система дає змогу впровадження заснованого на даних підходу до постійного і безперервного моніторингу ефективності транспортних потоків та їх балансування шляхом розрахунку оптимальних конфігурацій розв'язок за часом очікування та імітаційного моделювання наслідків такої оптимізації.

Отримані результати можуть бути корисними для вдосконалення систем з управління міськими транспортними шляхами, що розглядаються як значуща підсистема загальної економічної системи сучасного міста.

Список використаних джерел

1. Гасенко Л. та ін. Принципи перерозподілу вулично-дорожнього простору згідно із сучасними містобудівними тенденціями. *Автомобільні дороги і дорожнє будівництво*. 2022. № 111. С. 45-54. URL: <https://doi.org/10.33744/0365-8171-2022-111-045-054>
2. Radchenko O. et al. Transport and transport infrastructure of Ukraine in the pre-war period (2010-2021). *Prace Komisji Geografii Komunikacji PTG*. 2022. № 25(2). pp. 7-17. URL: <https://doi.org/10.4467/2543859xpkg.22.009.16267>
3. Gretskeya N.A. The assessment of the state and problems of the transport and logistics infrastructure of Ukraine using the SWOT analysis method. *Agrarnaâ ekonomika*. 2022. pp. 69-83. URL: <https://doi.org/10.29235/1818-9806-2022-1-69-83>
4. Gintaras Stauskis., Vaiva Deveikienė. Assessing Quality of City Development by the Acquired Criteria of Landscape Urbanism. 2016. № 12(1). pp. 37-43. URL: <https://doi.org/10.1515/AUP-2016-0012>
5. Patricia Jaramillo-Álvarez et al. Route optimization of urban public transportation. *Dyna*. 2013. № 80(180). pp. 41-49.
6. Dolia K. et al. Management of Freight Transport Projects in Cities in Assessing Their Effectiveness. *Software Engineering*. 2018. № 6(2). pp. 63-68. URL: <https://doi.org/10.11648/j.se.20180602.15>
7. Гел Й. *Міста для людей*. Київ, 2018.
8. Bivina G.R. et al. Socio Economic Valuation of Traffic Delays. *Transportation research procedia*. 2016. № 17: pp. 513-520. URL: <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2016.11.104>
9. Goodwin P. The economic costs of road traffic congestion. 2004.
10. Eremia M. et al. The smart city concept in the 21st century. *Procedia Engineering*. 2017. № 181. pp. 12-19.
11. Ayushi C. et al. A Hybrid Univariate Traffic Congestion Prediction Model for IoT-Enabled Smart City. *Information*. 2023. № 14(5). pp. 268-268. URL: <https://doi.org/10.3390/info14050268>

References

1. Hasenko L. et al. Principles of street and road space redistribution in accordance with modern urban planning trends. *Automobile Roads and Road Construction*. 2022. № 111. pp. 45-54. URL: <https://doi.org/10.33744/0365-8171-2022-111-045-054> (in Ukrainian).

2. Radchenko O. et al. Transport and transport infrastructure of Ukraine in the pre-war period (2010-2021). *Prace Komisji Geografii Komunikacji PTG*. 2022. № 25(2). pp. 7-17. URL: <https://doi.org/10.4467/2543859xpkg.22.009.16267>
3. Gretskeya N.A. The assessment of the state and problems of the transport and logistics infrastructure of Ukraine using the SWOT analysis method. *Agrarnaâ ekonomika*. 2022. pp. 69-83. URL: <https://doi.org/10.29235/1818-9806-2022-1-69-83>
4. Gintaras Stauskis., Vaiva Deveikienė. Assessing Quality of City Development by the Acquired Criteria of Landscape Urbanism. 2016. № 12(1). pp. 37-43. URL: <https://doi.org/10.1515/AUP-2016-0012>
5. Patricia Jaramillo-Álvarez et al. Route optimization of urban public transportation. *Dyna*. 2013. № 80(180). pp. 41-49.
6. Dolia K. et al. Management of Freight Transport Projects in Cities in Assessing Their Effectiveness. *Software Engineering*. 2018. № 6(2). pp. 63-68. URL: <https://doi.org/10.11648/j.se.20180602.15>
7. Heh Y. Cities for People. Kyiv, 2018. (in Ukrainian).
8. Bivina G.R. et al. Socio Economic Valuation of Traffic Delays. *Transportation research procedia*. 2016. № 17: pp. 513-520. URL: <https://doi.org/10.1016/J.TRPRO.2016.11.104>
9. Goodwin P. The economic costs of road traffic congestion. 2004.
10. Eremia M. et al. The smart city concept in the 21st century. *Procedia Engineering*. 2017. № 181. pp. 12-19.
11. Ayushi C. et al. A Hybrid Univariate Traffic Congestion Prediction Model for IoT-Enabled Smart City. *Information*. 2023. № 14(5). pp. 268-268. URL: <https://doi.org/10.3390/info14050268>

Oksana PRYKHODCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor of department, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5080-737X>

e-mail: oksana.prykhodchenko@gmail.com

Ihor PISTUNOV

Doctor of Engineering, Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9041-9368>

e-mail: pistunovi@gmail.com

DEVELOPMENT OF AN ECONOMIC AND INFORMATION SYSTEM FOR THE OPTIMIZATION OF CITY TRAFFIC FLOWS

The paper presents a critical analysis of current approaches to reorganizing urban transportation routes. It proposes addressing the problem of optimizing traffic flows as a multidimensional issue encompassing social and economic aspects. An economic-information model for continuous monitoring and optimization of urban traffic flow configurations based on the criterion of congestion wait time has been developed. The calculation of the economic consequences of such waiting time is proposed. The developed system has practical significance and can be applied in managing traffic flows as an economic subsystem of the city within its socio-economic system.

Urban transportation infrastructure in Ukraine faces significant challenges due to social changes, including increasing passenger flow, extended waiting times, and the need to adhere to modern urban planning standards. Current trends involve redistributing street and road space based on principles of equal access and safety. This includes pilot actions, intermediate reconstruction, and comprehensive reorganization of urban space and transportation routes. Proposed methods for enhancing transportation infrastructure include improving government management, implementing proactive management strategies, executing investment projects, establishing public-private partnerships, temporarily reducing tax burdens, developing comprehensive solutions for consumers, and optimizing transportation pricing. These strategies aim to address the pressing problems in Ukraine's transport sector and facilitate sustainable development and growth.

The study focuses on the financing of infrastructural projects in Dnipro city through the municipal budget. It proposes integrating economic-mathematical models into a unified economic-information system for optimizing traffic flows, allowing for continuous monitoring and improvement. This system emphasizes minimizing congestion wait times and can adapt to dynamic changes in traffic patterns, ensuring efficient and effective urban traffic management. By implementing this system, the city can enhance its transportation network, contributing to overall economic efficiency and better quality of life for its residents.

Keywords: simulation modeling, traffic flows, optimization, waiting time, economic-information system

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.28>
УДК 657.6:005.6:334.722

Ірина Богданівна ДУТЧАК

к.е.н., доцент кафедри, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8069-7236>
e-mail: iryna.dutchak@lnu.edu.ua

Вікторія Вікторівна САМОЙЛЕНКО

к.е.н., доцент, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4702-7193>
e-mail: svita4448@gmail.com

Ярослав Вікторович ШЕВЕРЯ

к.е.н., доцент кафедри, Ужгородський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6341-8533>
e-mail: yaroslav.sheverya@uzhnu.edu.ua

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У МАЛОМУ БІЗНЕСІ

У статті розглянуто ефективність впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) на малих підприємствах. Мета дослідження – проаналізувати, чи призводить перехід малого бізнесу на МСФЗ до покращення якості фінансової звітності, розширення доступу до капіталу та зростання операційної ефективності. Малий бізнес, котрий перейшов на МСФЗ, складає точнішу та надійнішу фінансову звітність, що приваблює потенційних інвесторів та покращує кредитоспроможність. Висновки вказують на те, що ефективне впровадження МСФЗ на малих підприємствах залежить від відповідної підтримки та ресурсів.

Ключові слова: вплив IFRS на МСП, адаптація регулятивних вимог, фінансова прозорість, порівняльний фінансовий аналіз, стратегічне планування в бухгалтерії

ВСТУП

Ефективність впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) у малому бізнесі викликає значний науковий інтерес. Малі підприємства часто постають перед специфічними викликами, зокрема обмеженими ресурсами та досвідом, що може впливати на їхню здатність ефективно впроваджувати та дотримуватися цих стандартів. Вивчення того, як малі підприємства сприймають, впроваджують та отримують вигоду від МСФЗ, має велике значення для оцінювання їхнього загального впливу на фінансову прозорість, порівнянність та доступ до капіталу. До того ж оцінювання проблем, з котрими зіштовхуються малі підприємства у впровадженні цих стандартів, може дати можливість зрозуміти потенційні бар'єри та можливості для вдосконалення [1, с. 146].

Актуальність аналізу ефективності впровадження МСФЗ в малому бізнесі полягає в його впливі на якість фінансової звітності, процеси прийняття рішень та економічний розвиток на місцевому рівні. Малий бізнес формує значну частину світової економіки, сприяючи зайнятості та економічному зростанню. Ефективна практика фінансової звітності сприяє прозорості, підвищує довіру інвесторів та полегшує доступ до ринків капіталу, що має вирішальне значення для малих підприємств, які планують розширюватися та розвиватися [2, с. 283].

Результати досліджень ефективності впровадження МСФЗ у малому бізнесі показали, що ця сфера має як успіхи, так і виклики. Такі науковці, як О. Завитій [3, с. 38] та О. Поліук [4, с. 269], зазначають, що хоча впровадження МСФЗ може підвищити прозорість і порівнянність фінансової звітності, його застосування в малому бізнесі пов'язане з певними проблемами. Ці проб-

леми виникають через обмеженість ресурсів та особливості операційного середовища малих підприємств [5, с. 15].

Дослідження С. Приймак [6, с. 218] та А. Ільїної [7, с. 101] наголошують на нерівномірному прийнятті та застосуванні МСФЗ у різних юрисдикціях і секторах, що створює проблеми для малого бізнесу, який працює в умовах різного регуляторного середовища. Варіативність в інтерпретації та практиці застосування додає ще один рівень невизначеності та навантаження на малі підприємства [8, с. 382].

До невирішених питань у цій сфері належить і вплив МСФЗ на вартість капіталу та доступ до фінансування для малого бізнесу. Одні дослідження припускають, що прийняття МСФЗ може потенційно знизити вартість капіталу завдяки підвищенню якості інформації [9, с. 80]. Інші стверджують, що витрати на дотримання вимог переважають над вигодами, особливо для малих підприємств [10, с. 39].

Ефективність застосування МСФЗ у малому бізнесі залежить і від наявності кваліфікованих бухгалтерів та адекватності механізмів підтримки впровадження. Триваючі дослідження того, чи дійсно МСФЗ покращують процес прийняття рішень та фінансові показники малих підприємств, залишаються непереконливими, а емпіричні дані вказують на неоднозначний результат.

МЕТА дослідження – проаналізувати, чи призводить перехід малого бізнесу на МСФЗ до покращення якості фінансової звітності, розширення доступу до капіталу та зростання операційної ефективності, вразовуючи при цьому пов'язані з цим витрати та проблеми.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час аналізу наукових публікацій у статті розглянуто різні дослідження та оцінювання впливу МСФЗ на малий бізнес, що дало змогу зробити комплексний огляд наявних наукових поглядів на проблему. Для візуального подання необхідності впровадження МСФЗ у малий бізнес застосовано графічний метод.

Синтез застосовано для об'єднання різних джерел інформації в цілісну аргументацію, щоб показати, як дотримання МСФЗ впливає на фінансову прозорість і процес прийняття рішень у малому бізнесі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Впровадження МСФЗ у малому бізнесі останнім часом привертає значну увагу, що обумовлено глобалізацією та потребою в уніфікованій фінансовій звітності. МСФЗ, розроблені Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБОО), мають на меті забезпечити міжнародну основу для фінансової звітності, яка забезпечить послідовність, прозорість і сумісність фінансової звітності в різних країнах. Традиційно МСФЗ більше застосовуються до великих корпорацій, проте застосування МСФЗ до малих підприємств потребує комплексного аналізу для визначення їхніх наслідків, переваг та викликів [11, с. 18].

Обґрунтування необхідності впровадження МСФЗ у малому бізнесі можна розглядати з декількох позицій. По-перше, глобалізація ринків і посилення інтеграції економічних систем означає, що навіть малі підприємства тепер є частиною більшої економічної екосистеми. Такі підприємства часто беруть участь у транскордонних операціях, залучають міжнародні інвестиції або беруть участь у міжнародних ланцюгах поставок.

Застосування стандартизованої системи бухгалтерського обліку, такої як МСФЗ, полегшує спілкування з міжнародними партнерами, інвесторами та фінансовими установами. Єдина фінансова звітність дає змогу зменшити витрати та труднощі, пов'язані з інтерпретацією різних національних стандартів бухгалтерського обліку, а отже, підвищити інвестиційну привабливість малих підприємств для іноземних інвесторів та партнерів (рис. 1).

Рис. 1. Необхідність впровадження МСФЗ у малому бізнесі (власна розробка авторів)

Впровадження МСФЗ підвищує довіру до фінансової звітності та її достовірність. Малий бізнес, якому складно досягти довіри та надійності в розумінні різних сторін, може використати переваги прозорості та точності, яких вимагають МСФЗ. Завдяки дотриманню міжнародно визнаних стандартів такі підприємства можуть потенційно розширити свій доступ до капіталу,

оскільки кредитори та інвестори часто розглядають фінансову звітність, складену відповідно до МСФЗ, як ознаку вищої якості та надійності. Це може мати вирішальне значення для малих підприємств, які планують розширити або масштабувати свою діяльність і для яких доступ до фінансування є важливим фактором розвитку [12, с. 55].

Перевагами впровадження МСФЗ для малого бізнесу є численні фактори. Поряд з покращенням доступу до міжнародного капіталу МСФЗ також дає змогу спростити процес підготовки фінансової звітності для підприємств, що працюють у декількох юрисдикціях. Єдина система МСФЗ дає змогу спростити облікові процеси, зменшити витрати на дотримання вимог і знизити ризик помилок і неузгодженостей, замість того, щоб дотримуватися численних місцевих стандартів бухгалтерського обліку. До того ж для малих підприємств, які прагнуть розвиватися і потенційно вийти на ринок, завчасне прийняття МСФЗ полегшує перехід на нові стандарти, адже вони вже будуть знайомі зі стандартами, необхідними для великих підприємств.

Впровадження МСФЗ на малих підприємствах, не дивлячись на всі ці переваги, не позбавлене проблем і недоліків. Однією з головних проблем є комплексність і вартість, пов'язані з переходом на МСФЗ. Малим підприємствам зазвичай не вистачає фінансових та людських ресурсів, які можуть залучати великі корпорації для управління таким переходом. Витрати, пов'язані з навчанням персоналу, модернізацією систем бухгалтерського обліку та можливим запрошенням зовнішніх консультантів, можуть бути надто великими для малого бізнесу. Це фінансове навантаження може бути надзвичайно важким на початкових етапах впровадження, коли переваги можуть виявитися не відразу помітними [13].

До того ж перешкодою може стати і складність самих МСФЗ. Ці стандарти є комплексними та деталізованими, вимагають наявності ґрунтовних бухгалтерських знань та досвіду, що може бути поза межами можливостей бухгалтерських відділів малих підприємств. Така складність може призводити до помилок у застосуванні та неправильних інтерпретацій, що може спричинити фінансову звітність, яка не повністю відповідає стандартам або не зможе точно передати заплановану фінансову інформацію.

Досвід країн, які запровадили МСФЗ для малого бізнесу, дає змогу отримати важливе бачення як потенційних переваг, так і викликів, пов'язаних з таким переходом. Так, наприклад, в ЄС, який запровадив МСФЗ для компаній, акції яких зареєстровані на біржі, у 2005 р., відбулося поступове поширення МСФЗ на малі та середні підприємства (МСП). Такі держави, як Велика Британія, впровадили спрощені версії МСФЗ, відомі як МСФЗ для МСП, які адаптовані до потреб і спроможності малих підприємств. Цей підхід допоміг зменшити деякі проблеми, пов'язані зі складністю та витратами, і водночас використовувати переваги стандартизованої звітності.

У Південній Африці перехід на МСФЗ для МСП був порівняно успішним, оскільки надав малим підприємствам основу, яка підвищує фінансову прозорість і забезпечує зіставність звітності без складнощів, притаманних повноцінним МСФЗ. А втім, перехід потребував значної підтримки з боку професійних органі-

зацій та державних установ для забезпечення навчання та надання ресурсів малому бізнесу [14, с. 82].

У табл. 1 подано розгорнуте оцінювання ефективності впровадження МСФЗ на малих підприємствах.

Вона містить різні критерії для оцінювання переваг та проблем, пов'язаних з прийняттям МСФЗ у цьому контексті.

Таблиця 1 – Оцінка ефективності впровадження МСФЗ у малому бізнесі [14, 15]

№ з/п	Критерії	Особливості оцінювання
1	Фінансова прозорість	Покращена фінансова прозорість та порівнянність у міжнародному масштабі, що сприяє підвищенню довіри з боку інвесторів.
2	Відповідність вимогам МСФЗ	Підвищення витрат на дотримання вимог через складність МСФЗ, що може бути занадто обтяжливим для малого бізнесу.
3	Доступ до капіталу	Легший доступ до міжнародних ринків капіталу завдяки стандартизованій звітності, що залучає більше інвесторів.
4	Навчання та експертиза	Необхідність у додатковому навчанні та експертизі з МСФЗ, що є проблемою для ресурсів малого бізнесу.
5	Якість фінансової звітності	Потенційне покращення якості та узгодженості фінансової звітності.
6	Адміністративне навантаження	Збільшення адміністративного навантаження, що вимагає значних змін в наявній практиці бухгалтерського обліку.
7	Конкурентна перевага	Потенційна конкурентна перевага завдяки підвищенню репутації та надійності.
8	Масштабованість	Проблеми з масштабуванням, оскільки МСФЗ можуть більше підходити для більших організацій з більш складними операціями.
9	Підвищення рівня взаєморозуміння зі стейкхолдерами	Покращення розуміння фінансової звітності зацікавленими сторонами, що сприяє прийняттю кращих рішень.
10	Адаптивність	Проблеми з адаптацією МСФЗ до специфічних потреб і обставин малого бізнесу.
11	Державна підтримка	Різні рівні державної підтримки та стимулів для впровадження МСФЗ на малих підприємствах.
12	Економічний вплив	Змішаний економічний вплив, з потенційними вигодами в довгостроковій перспективі, але вищими короткостроковими витратами.
13	Відповідність нормативним вимогам	Покращена відповідність міжнародним нормам, що потенційно знижує ризики штрафних санкцій.
14	Розподіл ресурсів	Необхідність виділення значних ресурсів для переходу на МСФЗ, що впливає на інші бізнес-операції.
15	Тиск з боку ключових стейкхолдерів	Посилення тиску з боку зацікавлених сторін (інвесторів, банків) стосовно переходу на МСФЗ для підвищення фінансової прозорості.
16	Терміни впровадження	Тривалий термін впровадження через необхідність ретельного вивчення та планування переходу.

Впровадження МСФЗ на малих підприємствах викликає значний інтерес у наукових дослідженнях у сфері бухгалтерського обліку та фінансів. Метою цієї статті є оцінювання ефективності впровадження МСФЗ на малих підприємствах, зосередження уваги на конкретних критеріях та методах оцінки, порівняльний аналіз фінансових показників до та після впровадження МСФЗ, а також подальший вплив на прозорість та достовірність фінансової звітності. Крім того, в цій статті буде розглянуто, як МСФЗ впливають на процеси прийняття управлінських рішень на малих підприємствах [15, с. 114].

Для оцінювання ефективності впровадження МСФЗ на малих підприємствах можна застосовувати кілька критеріїв, зокрема витрати на дотримання вимог, зміни у фінансових показниках, підвищення фінансової прозорості та загальний вплив на процес прийняття управлінських рішень. Методи оцінювання зазвичай передбачають як якісний, так і кількісний аналіз. Якісні методи передбачають опитування та інтерв'ю з фінансовими менеджерами та аудитором, тоді як кількісні методи передбачають статистичний аналіз фінансових даних до і після переходу на МСФЗ.

Одним з основних критеріїв оцінювання ефективності впровадження МСФЗ є фінансові результати діяльності малих підприємств. Для цього необхідно провести порівняльний аналіз ключових фінансових

показників, таких як прибуток, чистий прибуток, рентабельність активів (ROA) та коефіцієнт власного капіталу, до і після переходу на МСФЗ. Аналіз цих показників дає змогу виявити будь-які значні зміни, які можуть бути пов'язані з новими стандартами бухгалтерського обліку. Наприклад, покращення показників прибутковості або використання активів може свідчити про покращення фінансових результатів завдяки точнішій та повнішій фінансовій звітності [16, с. 211].

Для проведення такого порівняльного аналізу збирається фінансова звітність репрезентативної вибірки малих підприємств за період, що охоплює кілька років до і після впровадження МСФЗ. Потім ці фінансові звіти стандартизуються для забезпечення послідовності в інтерпретації даних. Статистичні тести, такі як парні *t*-тести або регресійний аналіз, застосовуються для виявлення будь-яких значних відмінностей у показниках фінансової діяльності. Результати надають практичні докази того, чи призвело впровадження МСФЗ до вимірного покращення фінансового стану малих підприємств.

Іншим важливим критерієм є вплив МСФЗ на прозорість і надійність фінансової звітності. МСФЗ спрямовані на підвищення рівня порівнянності та узгодженості фінансової звітності в різних юрисдикціях і компаніях різного розміру. Щоб оцінити це, аналітики

вивчають, наскільки фінансова звітність підготовлена відповідно до МСФЗ, забезпечує чітке і точне подання фінансового стану та результатів діяльності компанії. Це може передбачати аналіз якості розкриття інформації, послідовності облікової політики та ступеня дотримання керівних принципів МСФЗ.

Підвищення прозорості, ймовірно, призведе до зростання довіри з боку стейкхолдерів, зокрема інвесторів, кредиторів і регуляторних органів. Опитування та інтерв'ю з цими стейкхолдерами можуть дати розуміння їхнього сприйняття надійності та прозорості фінансової звітності після впровадження МСФЗ. Також можна провести емпіричні дослідження для вивчення взаємозв'язку між переходом на МСФЗ і реакцією ринку, наприклад, зміною цін на акції або кредитних рейтингів, які слугують індикаторами сприйняття прозорості та надійності [17, с. 22].

Вплив МСФЗ на прийняття управлінських рішень – ще один важливий аспект, який слід враховувати. МСФЗ забезпечує детальнішу та стандартизовану основу для фінансової звітності, яка може по-різному впливати на управлінські рішення. Наприклад, підвищена деталізація та точність фінансових даних відповідно до МСФЗ може покращити процеси бюджетного планування, оцінювання результатів діяльності та стратегічного планування. Менеджерам може стати легше порівнювати свої показники з галузевими стандартами та показниками конкурентів, що сприятиме прийняттю обґрунтованих та ефективних рішень. Впровадження МСФЗ у малому бізнесі також включає в себе аналіз витрат і вигод.

Незважаючи на те, що МСФЗ можуть забезпечити значні переваги з погляду покращення фінансової звітності та прийняття рішень, вони також потребують витрат, пов'язаних з навчанням, модернізацією систем та постійним дотриманням вимог [18]. Ефективне оцінювання вимагає порівняння цих витрат з вигодами, щоб визначити загальний вплив впровадження МСФЗ. Опитування та інтерв'ю з фінансовими менеджерами можуть забезпечити дані про понесені витрати, тоді як фінансові показники та переваги прозорості можна кількісно оцінити за допомогою вищезгаданого порівняльного аналізу та опитувань зацікавлених сторін.

Щоб оцінити цей вплив, аналітики можуть проводити тематичні дослідження та інтерв'ю з керівниками малих підприємств, які перейшли на МСФЗ. Такі якісні методи допомагають зрозуміти, як наявність точнішої

та повнішої фінансової інформації впливає на управлінську поведінку та процеси прийняття рішень. Дослідники також можуть проаналізувати будь-які зміни в ключових управлінських рішеннях, таких як капітальні інвестиції, вибір джерел фінансування та розподіл ресурсів, що відбулися після переходу на МСФЗ.

ВИСНОВКИ

Отже, впровадження МСФЗ на малих підприємствах пов'язане з низкою можливостей та викликів. Потреба у стандартизованій фінансовій звітності в умовах глобалізації економіки обґрунтовує прийняття МСФЗ, оскільки вони підвищують прозорість, зрозумілість і достовірність фінансової звітності, тим самим сприяючи кращому доступу до капіталу і можливостям для зростання.

Втім, складність і витрати, пов'язані з впровадженням МСФЗ, є значними перешкодами, які потребують детального аналізу та індивідуальних рішень. Досвід різних країн свідчить про важливість застосування гнучкого та сприятливого підходу до впровадження МСФЗ, який гарантує, що малий бізнес зможе ефективно перейти на нові стандарти без надмірного фінансового навантаження. Завдяки стратегічному плануванню, належному навчанню та механізмам підтримки можна реалізувати потенційні переваги МСФЗ для малих підприємств, сприяючи їхньому зростанню та інтеграції у світову економіку.

Впровадження МСФЗ на малих підприємствах є складним процесом, який потребує ретельного оцінювання за різними параметрами. Застосування якісних та кількісних методів дає змогу комплексно оцінити ефективність переходу на МСФЗ. Порівняльний аналіз фінансових показників до і після впровадження МСФЗ дає змогу отримати емпіричні докази його впливу на фінансові результати.

Підвищення прозорості та надійності фінансової звітності можна оцінити через сприйняття зацікавленими сторонами та реакцію ринку, тоді як вплив на прийняття управлінських рішень можна дослідити за допомогою якісних практичних досліджень та інтерв'ю. В остаточному результаті оцінка повинна збалансувати переваги поліпшення фінансової звітності та прийняття рішень з витратами на дотримання вимог, щоб визначити загальну ефективність МСФЗ для малого бізнесу.

Список використаних джерел

1. Яременко Л.М., Пономаренко Я.А. Сучасні тенденції впровадження управлінського обліку із застосуванням міжнародного досвіду. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 2 (88). С. 144-148. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-144-148](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-144-148)
2. Вакульчик О.М., Сабарська Є.В. Використання міжнародних стандартів фінансової звітності суб'єктами малого бізнесу в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 1 (18). С. 279-287.
3. Завитій О., Роздимаха С. Напрями впровадження фінансової звітності за міжнародними стандартами. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. № 2. С. 33-41. URL: <https://doi.org/10.35774/ibo2020.02.033>
4. Поліщук О., Білоус В. Використання МСФЗ суб'єктами малого бізнесу: особливості впровадження та проблемні аспекти *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2024. № 326(1). С. 267-273. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-42>
5. Лінгур Л.М., Мартинюк О.А., Єсіна О.Г. Впровадження стандартів якості в управління підприємствами малого та середнього бізнесу. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2023. № 1 (107). С. 12-18. URL: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-2>
6. Приймак С., Дадак В. Дослідження аспектів зближення бухгалтерського обліку і фінансової звітності вітчизняних компаній до міжнародних стандартів і вимог. *Наукові перспективи*. 2022. № 11 (29). С. 211 – 221. URL:

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-11\(29\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-11(29))

7. Ільїна А.О. Роль прямих іноземних інвестицій в інноваційному розвитку економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 5. С. 99-104. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2013/24.pdf (дата звернення: 13.06.2024)
8. Гевлич Л.Л., Калачик А.В. Міжнародний стандарт фінансової звітності для українських малих підприємств: необхідність та доцільність. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 39. С. 380-385. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastructure39-63>
9. Терещенко С.І., Петухов А.Ю. Впровадження системи оперативного бюджетування на підприємствах середнього бізнесу. *Підприємництво та інновації*. 2024. № 30. С. 78-81. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/30.12>
10. Шепель Т.П. Розвиток бухгалтерського обліку в Україні на основі впровадження МСФЗ: проблеми і перспективи. *Облік і фінанси*. 2021. № 1 (91). С. 36-43. URL: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-1\(91\)-36-43](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-1(91)-36-43)
11. Дубинська О.С. Дослідження причин виникнення кризових явищ у виробничо- організаційній системі підприємства. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. 2009. № 1. С. 15-15. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2013/24.pdf
12. Бойко Р.В., Воронко Р.М. Формування та подання фінансової звітності у форматі XBRL: стан, проблеми та перспективи впровадження в Україні. *Вісник ЛТЕУ. Серія: Економічні науки*. 2020. № 61. С. 51-56. URL: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2020-61-07>
13. Мельниченко С. Г. Аналіз стратегічного менеджменту та його вплив на успішність організацій. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 3. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16>
14. Кулик В.А., Левченко З.М., Єрмолаєва М.В. Таксономія фінансової звітності за міжнародними стандартами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. № 41. С. 81-84. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2021-41-15>
15. Бобро Н.С. Систематизація процесів управління на сучасному етапі трансформації економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. № 7. 2024. С. 112-116. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.7.112>
16. Богадьорова Л.М., Мельниченко С.Г., Маркелюк А.В. Просторово-часова динаміка якісних змін ефективності виробництва сільськогосподарських культур на підприємствах України у 2015 та 2019 роках. *Європейський науковий журнал економіки та фінансових інновацій*. 2020. № 6. С. 205-216. URL: <https://doi.org/10.32750/2020-0219>
17. Коваль М. І., Цімошинська О. В. Державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні в контексті його гармонізації з нормативами Європейського Союзу (ЄС). *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2021. № 1 (60). С. 18-24. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/60-3>
18. Міжнародні стандарти фінансової звітності. 2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text

References

1. Yaremenko L.M., Ponomarenko Ya.A. Modern trends in the implementation of management accounting using international experience. *Visnyk ZhDTU: Economics, Management and Administration*. 2019. No. 2 (88). pp. 144-148. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-144-148](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-144-148) (In Ukrainian).
2. Vakulchuk O.M., Sabarska Ye.V. The use of international financial reporting standards by small businesses in Ukraine. *Eastern Europe: Economics, Business and Management*. 2019. No. 1 (18). pp. 279-287. (In Ukrainian).
3. Zavytii O., Rozdymakha S. Directions for the implementation of financial reporting according to international standards. *Institute of Accounting, Control and Analysis in the Globalization Conditions*. 2020. No. 2. pp. 33-41. URL: <https://doi.org/10.35774/ibo2020.02.033> (In Ukrainian).
4. Polishchuk O., Bilous V. The use of IFRS by small businesses: Implementation features and problematic aspects. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2024. No. 326(1). pp. 267-273. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-42> (In Ukrainian).
5. Lingur L.M., Martyniuk O.A., Yesina O.H. Implementation of quality standards in the management of small and medium-sized enterprises. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences*. 2023. No. 1 (107). pp. 12-18. URL: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-2> (In Ukrainian).
6. Pryimak S., Dadak V. Research on aspects of the convergence of accounting and financial reporting of domestic companies to international standards and requirements. *Scientific Perspectives*. 2022. No. 11(29). pp. 211-221. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-11\(29\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-11(29)) (In Ukrainian).
7. Iliina A.O. The role of foreign direct investment in the innovative development of Ukraine's economy. *Investment: Practice and Experience*. 2013. No. 5. pp. 99-104. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2013/24.pdf (In Ukrainian).
8. Hevlych L.L., Kalachyk A.V. International financial reporting standards for Ukrainian small enterprises: necessity and feasibility. *Market Infrastructure*. 2020. No. 39. pp. 380-385. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastructure39-63> (In Ukrainian).
9. Tereshchenko S.I., Pietukhov A.Yu. Implementation of an operational budgeting system in medium-sized enterprises. *Entrepreneurship and Innovation*. 2024. No. 30. pp. 78-81. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/30.12> (In Ukrainian).
10. Shepel T.P. Development of accounting in Ukraine based on the implementation of IFRS: Problems and prospects. *Accounting and Finance*. 2021. No. 1 (91). pp. 36-43. URL: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-1\(91\)-36-43](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-1(91)-36-43) (In Ukrainian).
11. Dubynska O.S. Research on the causes of crises in the production and organizational system of the enterprise. *Strategy and Mechanisms of Industrial Development Regulation*. 2009. No. 1. pp. 15-15. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2013/24.pdf (accessed on 12.06.2024) (In Ukrainian).
12. Boiko R.V., Voronko R.M. Formation and presentation of financial statements in XBRL format: Current state, problems, and prospects for implementation in Ukraine. *Bulletin of Lviv University of Trade and Economics. Series: Economic Sciences*. 2020. No. 61. pp. 51-56. URL: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2020-61-07> (In Ukrainian).
13. Melnychenko S.H. Analysis of strategic management and its impact on the success of organizations. *Achievements in Economics: Perspectives and Innovations*. 2024. No. 3. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16> (In Ukrainian).
14. Kulyk V.A., Levchenko Z.M., Yermolaieva M.V. Taxonomy of financial reporting according to international standards. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*. 2021. No. 41. pp. 81-84. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2021-41-15>. (In Ukrainian).
15. Bobro N.S. Systematization of management processes at the modern stage of economic transformation. *Investment: Practice and Experience*. 2024. No. 7. pp. 112-116. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.7.112>. (In Ukrainian).

16. Bohadiorova L.M., Melnychenko S.H., Markeliuk A.V. Spatial-temporal dynamics of qualitative changes in the efficiency of agricultural production in Ukrainian enterprises in 2015 and 2019. *European Scientific Journal of Economics and Financial Innovations*. 2020. No. 6. pp. 205-216. URL: <https://doi.org/10.32750/2020-0219> (In Ukrainian).

17. Koval M.I., Tsimoshynska O.V. State regulation of accounting and financial reporting in Ukraine in the context of its harmonization with European Union (EU) standards. *Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences*. 2021. No. 1 (60). pp. 18-24. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/60-3>. (In Ukrainian).

18. International Financial Reporting Standards. 2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text

Iryna DUTCHAK

PhD in Economics, Associate Professor of department, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8069-7236>

e-mail: iryna.dutchak@lnu.edu.ua

Viktoriia SAMOILENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4702-7193>

e-mail: svita4448@gmail.com

Yaroslav SHEVERIA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Uzhgorod National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6341-8533>

e-mail: yaroslav.sheverya@uzhnu.edu.ua

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTING INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS IN SMALL BUSINESS

Introduction. The implementation of International Financial Reporting Standards (IFRS) in small businesses is attracting significant attention as a means of enhancing financial transparency and improving comparability in global markets. This paper examines the effectiveness of implementing IFRS in small enterprises, specifically the potential benefits and challenges they face in this regard. The importance of unified financial reporting standards in strengthening investor confidence and facilitating cross-border economic activities, which are gaining increasing importance in this process, is emphasized.

The purpose of the paper is to analyze whether the transition of small businesses to IFRS leads to improved quality of financial reporting, increased access to capital, and growth in operational efficiency, while considering the associated costs and challenges.

Results. The results indicate that while the implementation of IFRS requires significant initial costs, including training and system upgrades, the long-term benefits generally outweigh these costs. Small businesses that have adopted IFRS produce more accurate and reliable financial reports, which in turn attract potential investors and improve creditworthiness. Standardized reporting practices reduce the risk of financial discrepancies and errors, contributing to increased accountability and transparency.

Conclusions. The findings of the study indicate that the effective implementation of IFRS in small enterprises depends on appropriate support and resources, including access to IFRS training and consulting services. Despite existing obstacles, the overall impact on the quality of financial reporting and business growth is positive. The study highlights the need for ongoing support from regulatory bodies to facilitate the transition to IFRS and alleviate the burden on small enterprises.

Prospects for further research involve studying the sectoral impact of IFRS implementation on small businesses, as different sectors may experience varying levels of benefits and challenges from IFRS adoption. Long-term studies will provide more information on the enduring impact of the transition to IFRS on the sustainability and growth of small businesses.

Keywords: impact of IFRS on SMEs, adaptation of regulatory requirements, financial transparency, comparative financial analysis, strategic planning in accounting

Олексій Олександрович СУХОВЕЦЬКИЙ

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7922-9603>

e-mail: o.o.sukhovetskyi@gmail.com

Юрій Валентинович ГЕОРГІЄВСЬКИЙ

д.ю.н., професор, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8014-7827>

e-mail: yu.v.georgiyevskyi@nlu.edu.ua

КОНТРОЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК НЕПОЗОВНИЙ ПОРЯДОК АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України адміністративне судочинство здійснюється у порядку позовного провадження (загального або спрощеного). У статті аргументовано необхідність законодавчого визначення непозовного порядку адміністративного судочинства та запропоновано «контрольне провадження» як модель його здійснення. Зауважено, що адміністративне судочинство не може мати єдиного порядку його здійснення та має відображатись в різноманітних порядках. Аргументовано доцільність законодавчої зміни порядку розгляду справ про адміністративні правопорушення. Запропоновано розглядати цю категорію справ в порядку контрольного провадження.

Ключові слова: адміністративне судочинство, контрольне повноваження, правосуддя, непозовні порядки судочинства, публічно-правові спори

ВСТУП

Відповідно до встановлених Кодексом адміністративного судочинства України (КАСУ) правил адміністративні суди здійснюють правосуддя стосовно публічно-правових спорів та виконують функцію судового контролю за додержанням державними органами та іншими суб'єктами законодавства з метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Проте чинним законодавством передбачено лише один порядок адміністративного судочинства – позовне провадження. В роботі досліджено проблематику імплементації непозовних порядків адміністративної юстиції та запропоновано модель контрольного провадження.

МЕТА роботи – обґрунтування доцільності впровадження контрольного провадження як непозовного порядку адміністративного судочинства.

Аналіз досліджень і публікацій

Дослідженням питання непозовних порядків судочинства займалась плеяда авторитетних вчених, зокрема, В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, П.І. Радченко [5], А.В. Шабалін [6], В.А. Бігун, В.В. Баранкова [8] тощо.

Водночас проблематика непозовних порядків не стала предметом системних наукових досліджень у працях вітчизняних вчених, що вивчають адміністративне судочинство. Тематики непозовних проваджень в публічно-правових спорах торкались А.Б. Сало [11], О.М. Гінда [12], Л.Р. Біла-Тіунова, О.В. Закаленко, А.О. Неугодніков [13].

РЕЗУЛЬТАТИ

У ч. 5 ст. 125 Конституції України закріплено, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [2].

Водночас відповідно до ст. 12 КАСУ їх діяльність з розгляду та вирішення публічно-правових спорів у порядку позовного провадження (загального або спроще-

ного) [1]. В межах позовного провадження адміністративні суди здійснюють справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1].

Так, система адміністративних судів виконує функцію судового контролю за додержанням органами публічної влади законодавства з метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин [3, с. 458].

Реалізуючи це надважливе завдання, ця система судів повинна бути наділена інструментарієм, який дасть змогу оперативно та ефективно захистити інтереси приватної особи від незаконного посягання суб'єкта владних повноважень. У КАСУ законодавець передбачив низку принципів адміністративного судочинства, які сприяють виконанню цієї функції, зокрема мова йде про принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи. В ході проведення судово-правової реформи та набуття чинності Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» зазначений принцип підкориговано, послаблено, а порядок судового процесу з вирішення публічно-правових спорів наближено до цивільного та господарського процесу. Проте, хоча цивільне та господарське судочинство також зазнало певних нормативних змін, вважаємо, що саме адміністративне судочинство виявилось найбільш вразливим до негативних наслідків оновлення процесуальних кодексів.

Ефективність правосуддя як основного змісту процесуальної діяльності органів судової влади характеризується здатністю приватної особи як захистити своє порушене, невизнане або оспорюване право, свободу чи законний інтерес в конкретних правовідносинах, так

і бути забезпеченим від таких порушень. Залежно від характеру публічних правовідносин приватна особа або має право ініціювати розгляд справи в суді належної юрисдикції, або розраховувати на контроль з боку суду, коли до нього звертається суб'єкт владних повноважень. Вирішення публічно-правових спорів адміністративними судами є їх завданням, а тому вони мають оперувати різними процесуальними засобами захисту приватної особи, від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Згаданий інструментарій знаходить своє вираження у різних видах судочинства. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПКУ) цивільне судочинство здійснюється у порядку: наказного провадження; позовного провадження (загального або спрощеного) та окремого провадження [4].

Під позовним провадженням в цивільному судочинстві вчені розуміють врегульовану нормами цивільного процесуального права діяльність суду з розгляду і вирішення спорів про права або охоронювані законом інтереси, що виникають із певних цивільних правовідносин [5, с. 9]. Принциповим є те, що окрім позовного провадження, як порядку цивільного судочинства, в межах якого загальні суди розглядають спори про право, законодавець передбачив два непозовні порядки цивільного судочинства: *окреме провадження та наказне провадження*.

Відповідно до ч. 1 ст. 293 ЦПКУ окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав [4]. На відміну від окремого завданням наказного провадження є вирішення безспірних вимог шляхом видачі судового наказу, який є виконавчим документом, про стягнення грошових коштів. Такий порядок є більше простим навіть порівняно зі спрощеним позовним провадженням [6].

Господарське судочинство не містить окремого провадження як непозовного порядку господарського судочинства, проте поряд з позовним провадженням в ч. 2 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (ГПКУ) встановлено, що наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, стосовно яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо [7].

Окреме та наказне провадження є непозовними порядками цивільного та господарського судочинства, під час здійснення яких здебільшого не реалізуються принципи судочинства, зазначені в ч. 3 ст. 2 ЦПКУ та ч. 3 ст. 2 ГПКУ. В цих категоріях справ відсутні позивач та відповідач, а також спір про право як такий. З огляду на це деякі науковці вважають, що непозовні провадження неможна назвати судочинством, оскільки воно здійснюється за межами процесуальної форми і лише з дотриманням встановленої законом процедури [8, с. 659]. Вони переконані, що ці порядки судочинства є унікальним явищем у правовій регламентації, які у суті є сувереном судового провадження [8, с. 703]. Категорично не погоджуємось з такою позицією, адже правосуддя не має єдиного порядку його здійснення та може відображатись в різноманітних порядках. Розвиток право-

суддя полягає в тому аби законодавець, слідуючи вимогам часу та суспільства, впроваджував нові способи та порядки здійснення судочинства. Не слід ототожнювати об'єктивну потребу в таких порядках в сучасному світі з порядками, що були актуальними навіть для сторічної давнини. В протилежному разі ми не припускаємо інтеграції в судочинство цифровізації, що апіорі є неможливим через її глобальний характер.

Впровадження непозовних порядків захисту порушеного права, створення спеціалізованих судових органів, впровадження електронного судочинства, імплементація нових стандартів у сфері конституційного судового та судового адміністративно-процесуального контролю є надважливою потребою сучасного суспільства та держави. З огляду на зазначене пропонуємо відійти від позиції можливості здійснення правосуддя винятково в порядку позовного провадження та пропонуємо *під правосуддям розуміти увесь комплекс судових проваджень та процедур, які спрямовані на судовий захист інтересів зацікавлених осіб, вирішення спірних та безспірних справ та реалізацію інших завдань судової гілки влади*.

Варто визнати, що проблематика непозовних порядків адміністративного судочинства залишається поза увагою колег в галузі судового адміністративно-процесуального права. Однак погляди кількох вчених, які висловлювали свою доктринальну позицію в наукових працях видаються нам цікавими та такими, що потребують уваги та аналізу. Зокрема, А.Б. Сало визнає наявність «непозовного провадження» в адміністративній юстиції, проте пов'язує його наявність з відсутністю спору між сторонами [11, с. 86]. Насправді будь-якою дебютною ідеєю адміністративної юстиції є вирішення публічно-правових спорів. Адміністративні суди не здійснюють судочинство в межах окремого чи наказного провадження, де спірність правовідносин викликає питання. Характер цивільної та господарської предметної юрисдикції дає змогу допустити розгляд безспірних справ. Відсутність *спору про право* в деяких категоріях адміністративних справ не передбачає, що такі правовідносини є безспірними за своїм змістом, а тому ми не можемо цілком погодитись з вченим. Проте ми підтримуємо його в тому, що КАСУ вже зараз містить норми, які дають змогу констатувати, що позовне провадження не є єдиним порядком вирішення публічно-правових спорів.

О.М. Гінда запропонувала виключити ст. 283 КАСУ з гл. 11 розд. II КАСУ та включити в окремий розділ з назвою «непозовне провадження» [12, с. 3]. Вчена в межах дисертаційного дослідження дійшла висновку, що ця категорія справ, передбачена в КАСУ, не має розглядатися адміністративним судам за правилами позовного провадження з огляду на природу справ за зверненням податкових органів. В «Додатку Б» дисертаційного дослідження авторка запропонувала включити до переліку справ, що мають розглядатися в межах непозовного провадження також справи з уточнення списку виборців; справи про включення та виключення осіб із санкційних списків; справи про дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі невиконання ним вимог до несумісності [12]. Ми не можемо погодитись з термінологією авторки, адже імплементація провадження «непозовне провадження»

позбавляє в подальшому можливості імплементувати інші несповні провадження в КАСУ. Крім цього, виникають об'єктивні сумніви, що певних запропонованих категорій справ, проте ідея імплементация «альтернативних» проваджень нами цілком підтримується.

Л.Р. Біла-Тіунова, О.В. Закаленко, А.О. Неугодніков погоджуються з думкою стосовно наявності справ, які розглядаються за правилами відмінними від «класичного» позовного провадження, але зауважують, що предметом судового розгляду в особливому провадженні адміністративного процесу є не публічно-правовий спір, а підстави з реалізації владних повноважень заявника – суб'єкта владних повноважень стосовно застосування (скасування) примусових заходів у випадках, передбачених законом [13, с. 67-68]. Безумовно, погоджуємось з колегами в аспекті здійснення адміністративними судами контрольної функції суду в таких справах. Однак виконання контрольної функції адміністративним судом не позбавляє ці категорії справ публічно-правової «спірності» або внаслідок порушення суб'єктом владних повноважень прав, свобод та інтересів приватної особи, або у зв'язку з ризиком протиправного застосування суб'єктом владних повноважень наданого йому законом повноваження стосовно приватної особи. Якщо в першому випадку порушення вже має місце, то в другому є висока вірогідність допущення такого порушення. Тому правозахисні функції суду реалізуються по-різному: й у відновленні правового становища, яке мало місце до порушення права, і в його збереженні.

Доволі показовою є окрема думка суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду І.Л. Желтобрюх, О.В. Білоуса від 23 лютого 2023 р. у справі №640/17091/21 в якій зазначено, що аналіз індивідуальних особливостей «провадження у справах за зверненням органів доходів і зборів», підтверджує висновок, що за своєю правовою природою його слід віднести до окремого (непозовного) провадження [14]. Судді звертають увагу на те, що ч. 1 ст. 283 КАСУ вказує, що суд повинен здійснити підтвердження обґрунтованості зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках платника податків; підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків здійснюється на підставі заяви Державної податкової служби (ДПС) [14]. Очевидно, що поважні служителі Феміди натякають на контрольну функцію, яку здійснює під час розгляду провадження за зверненням податкових та митних органів.

Не викликає сумніву, що позовне провадження має залишатися основним порядком здійснення судочинства, адже вирішення юридичних спорів є головним завданням судової влади, *проте не єдиним*. Надання судом суб'єкту владних повноважень судового «наказу», «дозволу» на здійснення повноважень, як і встановлення юридично значущого факту в публічно-правових відносинах має відбуватися в простому за змістом, але особливому порядку, відмінному від позовного провадження, а саме у порядку *контрольного провадження*.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 19 КАСУ юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах за зверненням суб'єкта владних повноважень тоді, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому су-

б'єкту законом [1]. Розгляд цієї категорії справ адміністративними судами суперечить завданням адміністративного судочинства, викладеним ст. 2 КАСУ, адже природа адміністративного судочинства полягає в захисті фізичної/юридичної особи від незаконних посягань держави. У п. 5 ч. 2 ст. 19 КАСУ порушено модель «*позивач – приватна особа, відповідач – суб'єкт владних повноважень*». Водночас є низка юридичних ситуацій, за яких орган публічної влади наділено повноваженнями, пов'язаними з порушенням цілісності певних прав, свобод, законних інтересів особи. В таких випадках законодавець передбачає, що здійснення відповідного повноваження залежить від рішення адміністративного суду. За цих умов адміністративний суд здійснює контрольну функцію.

Вищий антикорупційний суд України (ВАКС) здійснює судочинство як адміністративний суд у випадку, передбаченому в п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», а саме у разі застосування санкції у виді стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, стосовно яких така особа може прямо чи опосередковано вчиняти дії, тождіжні за змістом здійсненню права розпорядження ними [10]. Цей вид санкції має винятковий характер та може бути застосовано лише до фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України або значною мірою сприяли вчиненню таких дій іншими особами [10]. Його застосування здійснюється шляхом звернення Міністерства юстиції України із заявою до ВАКС. Наполягаємо на тому, що ВАКС, відправляючи правосуддя як адміністративний суд, здійснює контрольну функцію.

Вважаємо, що ВАКС як спеціалізований орган судової влади має виконувати завдання, передусім пов'язані з розглядом корупційних правопорушень, тоді як наведена нами категорія справ має виражений публічно-правовий характер, непов'язаний з кримінальним переслідуванням. Розглядати цю категорію справ мають адміністративні суди як спеціалізовані судові органи, проте не в межах позовного провадження, а за правилами контрольного провадження.

У ст. 283 КАСУ передбачено особливості розгляду справ за зверненням податкових та митних органів. Важливим моментом є те, що адміністративний суд ухвалою відмовляє у відкритті провадження за заявою, зокрема якщо з поданих до суду матеріалів вбачається наявність спору про право [1]. Наголошуємо, що мова йде не про оскарження платником податкового повідомлення-рішення (далі – ППР). Ст. 283 КАСУ стосується випадків, коли суб'єкт владних повноважень в особі ДПС або Державної митної служби (ДМС), їх територіальні підрозділи або посадові особи звертаються до адміністративного суду з метою отримання дозволу суду на реалізацію своїх юрисдикційних повноважень. В таких випадках адміністративний суд забезпечує судовий контроль за діями та рішеннями ДПС та ДМС з тим, щоб права платника (приватної особи) були захищені від необґрунтованих посягань з боку суб'єкта владних повноважень.

З набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілі-

зації та військового обліку» від 11 квітня 2024 р. з'явилась ст. 283² КАСУ, яка встановила особливості провадження у справах за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації. Варто зазначити, що таке провадження не пов'язане з кримінальним переслідуванням, а також справами про притягнення особи до адміністративної відповідальності. Обмеження у праві керування транспортним засобом під час мобілізації не є покаранням або адміністративним стягненням [1].

Наявність ст. 283² КАСУ зумовлена об'єктивною необхідністю у забезпеченні реалізації мобілізаційних завдань, виконання яких покладено на ТЦК та СП. Здійснюючи правосуддя, адміністративний суд не розглядає спір про право, натомість він виконує *контрольну функцію* з метою захисту інтересів приватної особи та *контролює* доцільність та законність обмеження такої особи у праві керування транспортним засобом під час мобілізації. Розгляд справ за заявами ТЦК та СП пропонуємо розглядати в межах контрольного провадження.

Аналогічний підхід також слід застосувати у справах за зверненням Служби безпеки України стосовно включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або до яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ст. 284 КАСУ); в провадженнях у справах за адміністративними позовами про заборону політичної партії (ст. 289³ КАСУ); у справах за адміністративними позовами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ст. 280 КАСУ). Наведені категорії справ пов'язані з тим, що розглядаються адміністративними судами за позовом органів публічної влади до приватної особи, тоді як суд за цими справами, окрім правосуддя здійснює також судовий контроль.

Контрольне провадження має стати непозовним порядком адміністративного судочинства, в якому **заявник** в особі суб'єкта владних повноважень звертатиметься до суду з метою отримання **судової санкції** – особливого судового рішення, в якому суд вирішуватиме питання надання суб'єкту владних повноважень дозволу на здійснення повноважень, пов'язаних з обмеженням прав, свобод та законних інтересів приватної особи. Слово «санкція» є полісемічним і означає не тільки «вид відповідальності», проте і «затвердження чого-небудь вищою інстанцією; визнання законності чогось» [9].

Заявник в особі суб'єкта владних повноважень матиме довести *поза розумним сумнівом* доцільність надання судової санкції (схвалення, дозволу) на порушення певного права, свободи або законного інтересу приватної особи.

За нашим уявленням, під час розгляду справи в порядку контрольного провадження суд матиме право розглянути справу в *письмовому порядку* (у разі, якщо суд не має сумнівів стосовно незаконності рішення чи

дії, яка стала предметом розгляду справи) та в *загальному порядку* (коли суд допускає можливість надання судової санкції владному органу та запрошує сторони для надання пояснень). Заради термінологічної доцільності, процесуальний статус *особи, чії права можуть бути порушені* пропонуємо визначати як **«приватна особа»**.

Приватна особа викликатиметься до суду лише у виняткових випадках, коли відсутність її пояснень може загрожувати неповним розглядом такої справи. Ефективність контрольного провадження забезпечуватиметься скороченими строками розгляду справи, а також негативними наслідками для сторони, яка ухиляється від прибуття до суду у разі розгляду справи в загальному порядку.

На наше переконання, імплементація контрольного провадження як порядку адміністративного судочинства може також стати позитивним кроком до розв'язання проблеми «інквізиційності» порядку розгляду та вирішення судом справ про адміністративні правопорушення. Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) не регламентує спеціального порядку розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення судом: такий порядок неможна ототожнювати з порядками, що впроваджено в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві. Фактично цей порядок притягнення до адміністративної відповідальності судом нині нагадує надмірно спрощений кримінальний процес без додержання змагальної форми та з суттєвими недоліками в аспекті забезпечення права на справедливий суд. Насправді адміністративна відповідальність має характеризуватися тим, що саме органи виконавчої влади ухвалюють рішення про накладення адміністративних санкцій на осіб, винних у вчиненні таких проступків. З іншого боку, видається логічним, що слід забезпечити судовий контроль за діяльністю суб'єктів владних повноважень, що мають повноваження розглядати справи про адміністративні правопорушення у разі притягнення до відповідальності. Судовий контроль є важливою гарантією забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб з тим, щоб особа, яка притягається до адміністративної відповідальності не зазнала бодай найменшого неправомірного впливу.

Відповідно до запропонованої моделі контрольного провадження суб'єкт владних повноважень має бути зобов'язаний до застосування повноваження звертатися до адміністративного суду в порядку контрольного провадження та буде зобов'язаний *поза розумним сумнівом* аргументувати необхідність притягнення особи до адміністративної відповідальності та накладення на неї адміністративного стягнення. Адміністративний суд під час розгляду такої справи в межах контрольного провадження здійснюватиме *судовий контроль за додержанням органами публічної влади законодавства з метою захисту прав та законних інтересів особи, яка притягається до адміністративної відповідальності* та надаватиме дозвіл уповноваженому суб'єкту застосовувати до винної особи адміністративні стягнення. Йдеться про ті справи про адміністративні правопорушення, які досі розглядають та вирішують суди. Нам уявляється, що такий спосіб вирішення справ про притягнення до адміністративної відповідальності не суперечить засадам адміністративного судочинства, характер

таких правовідносин є публічно-правовим, а контрольне провадження як порядок адміністративного судочинства відповідатиме правозахисній функції адміністративної юстиції у таких відносинах.

Окрім наведеного зауважуємо, що забезпечення права на справедливий суд також має характеризуватися наявністю права на апеляційний та, де це є необхідним, касаційний перегляд судової санкції.

Імплементація контрольного провадження буде найбільш результативною за умови комплексного реформування адміністративного судочинства як в процесуальному, так і інституційному напрямках.

ВИСНОВКИ

У ст. 12 КАСУ передбачено лише один порядок адміністративного судочинства – позовне провадження. Здійснюючи правосуддя, адміністративні суди виконують функцію судового контролю за додержанням державою законодавства з метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин.

Адміністративне судочинство може здійснюватися не в єдиному, а в різноманітних порядках. Розвиток законодавства в цій сфері варто спрямовувати на впровадження ефективних механізмів судового захисту, які б релевантно відповідали викликам сьогодення.

У контрольному провадженні суб'єкт владних повноважень матиме процесуальний статус *заявника* та особи, чії права, свободи та законні інтереси може бути звужено/порушено, матиме статус *приватної особи*. Вважається доцільним здійснення судом розгляду адміністративних справ в порядку контрольного провадження переважно в письмовому провадженні (у разі, якщо суд не має сумнівів стосовно незаконності рі-

шення чи дії, яка стала предметом розгляду справи) та в *загальному порядку* (коли суд допускає можливість надання «судової санкції» суб'єкту владних повноважень та запрошує сторони для надання пояснень). Приватна особа викликатиметься до суду лише у виняткових випадках, коли відсутність її пояснень може загрожувати неповним розглядом такої справи. Ефективність контрольного провадження забезпечуватиметься скороченими строками розгляду справи, а також негативними наслідками для сторони, яка ухиляється від прибуття до суду у разі розгляду справи в загальному порядку. Саме в контрольному провадженні найбільш повно може проявитися принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи.

Впровадження контрольного провадження передбачає одночасну законодавчу зміну порядку розгляду справ про адміністративні правопорушення, які нині розглядаються судами за правилами, встановленими КУпАП. Така зміна передбачатиме, що суб'єкт владних повноважень після складення протоколу про вчинення особою адміністративного правопорушення звертатиметься до адміністративного суду із заявою про підтвердження повноважень стосовно застосування відповідного адміністративного стягнення, а адміністративний суд розглядатиме таку заяву за правилами, встановленими КАСУ. Функція суду в такому разі зміниться з «каральної» на контролюючу.

Імплементація контрольного провадження як неპовного порядку адміністративного судочинства позитивно вплине на рівень захищеності прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, сприятиме побудові довіри суспільства до держави, зумовить розвиток адміністративної юстиції зокрема та правосуддя загалом.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/>
3. Суховецький О.О., Георгієвський Ю.В. Правовий статус адміністративних судів в системі перспективної контрольної гілки влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №1. С. 456–461.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
5. Комаров В.В., Луспенік Д.Д., Радченко П.І. Позовне провадження: монографія. Харків, 2011. 552 с.
6. Шабалін А.В. Наказне провадження в цивільному процесі України: Новий погляд. *Проблеми реалізації завдань цивільного та господарського судочинства в Україні. Приватне право і підприємництво*. 2023. № 22. С. 65–72.
7. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
8. Комаров В.В. та ін. Курс цивільного процесу. Харків, 2011. 1352 с.
9. Портал української мови та культури: Словник UA. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=санкція>
10. Про санкції: Закон України від 08.03.2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#n89>
11. Сало А.Б. Співвідповідач у адміністративному процесі (процесуальна співучасть): дис. ... док. філос. у гал. права: 12.00.07. Львів, 2020. 249 с.
12. Гінда О.М. Провадження за зверненням податкових органів в адміністративному судочинстві: дис. ... док. філос. у гал. права: 12.00.07. Львів, 2023. 267 с.
13. Біла-Тіунова Л.Р., Закаленко О.В., Неугодніков А.О. Позов в адміністративному судочинстві: теорія, правове регулювання, практика: монографія. Одеса, 2015. 188 с.
14. Окрема думка у справі № 640/17091/21 (провадження №К/9901/44200/21) [2023] Судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Желтобрюх І.Л., Білоуса О.В. Єдиний державний реєстр судових рішень. (2023, лютий, 23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109541946>

References

1. Administrative Judicial Code of Ukraine dated 07/06/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (in Ukrainian).
2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-BP / Verkhovna Rada of Ukraine. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-бп/> (in Ukrainian).

3. Sukhovetskyi O.O., Heorhiievskyi Yu. V. Legal status of administrative courts in the system of prospective control branch of government. *Legal scientific electronic journal*. 2024. No. 1. pp. 456–461. (in Ukrainian).

4. Civil Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated March 18, 2004 No. 1618-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (in Ukrainian).

5. Komarov V.V., Luspenyk D.D., Radchenko P.I. Claim proceedings: monograph. Kharkiv, 2011. 552 p. (in Ukrainian).

6. Shabalyn A.V. Injunctive proceedings in the civil process of Ukraine: A new perspective. *Problems of implementing tasks of civil and economic justice in Ukraine. Private law and entrepreneurship*. 2023. No. 22. pp. 65–72. (in Ukrainian).

7. Economic Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated November 6, 1991 No. 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (in Ukrainian).

8. Komarov V.V. et al. Civil procedure course. Kharkiv, 2011. 1352 p. (in Ukrainian).

9. Portal of Ukrainian language and culture: UA Dictionary. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=sanction> (in Ukrainian).

10. On sanctions: Law of Ukraine dated March 8, 2014 No. 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#n89> (in Ukrainian).

11. Salo A.B. Co-defendant in the administrative process (procedural complicity): dis. ... Doctor of philosophy in legal sciences: 12.00.07. Lviv, 2020. 249 p. (in Ukrainian).

12. Hinda O. M. Proceedings on the appeal of tax authorities in administrative proceedings: dis. ... Doctor of philosophy in legal sciences: 12.00.07. Lviv, 2023. 267 p. (in Ukrainian).

13. Bila-Tiunova L.R., Zakalenko O.V., Neuhodnikov A.O.. Lawsuit in administrative justice: theory, legal regulation, practice: monograph. Odesa, 2015. 188 p. (in Ukrainian).

14. Separate opinion in case No. 640/17091/21 (proceedings No. K/9901/44200/21) [2023] Judges of the Administrative Court of Cassation as part of the Supreme Court Zheltobryukh I.L., Bilousa O.V. Unified state register of court decisions. (2023, February, 23). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109541946> (in Ukrainian).

Oleksii SUKHOVETSKYI

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7922-9603>

e-mail: o.o.sukhovetskyi@gmail.com

Yurii HEORHIEVSKYI

Doctor of Legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8014-7827>

e-mail: yu.v.georgiyevskyy@nlu.edu.ua

CONTROL PROCEEDINGS AS A NON-SUE PROCEDURE OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION

In accordance with Part 1 of Art. 12 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine, administrative proceedings are carried out in the order of legal proceedings (general or simplified), which, among other things, are used to consider some appeals by subjects of power due to the requirement established by law to confirm powers before their implementation. There is no special judicial procedure for consideration of such appeals by the Code of Administrative Proceedings of Ukraine.

The paper argued the need for a legislative definition of the non-suitable procedure of administrative proceedings and proposed "control proceedings" as a model for its implementation.

It is noted that administrative proceedings may not have a single procedure for its implementation and should be reflected in various procedures, and development of legislation in this area should be directed to the implementation of effective judicial protection mechanisms that would be relevant to today's challenges.

According to the proposed model of control proceedings, the subject of power will have the procedural status of the applicant, and the person whose rights, freedoms and legitimate interests may be restricted/violated will have the status of a private person. It is in the control proceedings that the principle of official clarification of all the circumstances of the case can manifest itself most fully.

The expediency of the legislative change in the procedure for considering cases of administrative offenses, which are currently considered by the courts according to the rules established by the Code of Administrative Offenses, is argued, and the use of control proceedings for the consideration and resolution of such cases is proposed, in which the subject of authority, after drawing up a protocol on the commission of an administrative offense by a person, will turn to of the administrative court with a statement confirming the authority to apply the corresponding administrative penalty, and the administrative court will consider such a statement according to the rules established by the Administrative Court. Emphasis is placed on changing the functions of the court from "punitive" to controlling.

It has been proven that the implementation of control proceedings as a non-suitable procedure of administrative proceedings will have a positive effect on the level of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of private individuals, will contribute to the building of public trust in the state, and will lead to the development of administrative justice in particular and justice in general.

Keywords: administrative proceedings, control authority, justice, non-appeal proceedings, public legal disputes

Юрій Валерійович ГОРУН

аспірант, Національний університет "Одеська юридична академія"; адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5822-9313>e-mail: uh@e-office.od.ua

ЦИФРОВА ДЕРЖАВА У РЕГУЛЮВАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті у структурованому вигляді окреслено процес виникнення та становлення інформаційного суспільства та одного зі складників інформаційного суспільства, а саме цифрової держави. У дослідженні висвітлено дефініцію поняття цифрової держави, її ознаки та складники. Також розглянуто електронну демократію, як основний складник цифрової держави. Встановлено, що ключовим засобом цифрової держави є цифровізація як процес, необхідний у регулюванні суспільно-правових відносин. Окремо розглянуто процес цифровізації в українському законодавстві. Після чого запропоновано ключові напрями, в яких необхідно здійснювати цифровізацію земельного законодавства.

Ключові слова: діджиталізація, земельні правовідносини, земельне право, державна реєстрація, земельна ділянка

ВСТУП

Як відомо, ХХІ ст. вважається ерою застосування цифрових технологій для швидкого обміну інформацією, отримання різного роду послуг, ведення бізнесу та інших процесів, пов'язаних із функціонуванням суспільства.

Процес цифровізації також не оминув і право як унікальний інструмент для регулювання суспільних відносин. Застосування цифрових технологій у регулюванні правових відносин нині є закономірністю, ніж виключенням.

В Україні профільним міністерством, що займається впровадженням цифрових засобів для регулювання державних процесів є Міністерство цифрової трансформації України, яке створено 18.09.2019 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 856 [1].

Ключовими завданнями Мініцифри є формування державної політики у сфері цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки та цифрових інновацій.

Станом на зараз ключовим продуктом Мініцифри для цифровізації державних послуг є портал державних послуг «Дія», який також і виражений у вигляді мобільного застосунку «Дія».

Відповідні процеси пов'язані з цифровізацією державних послуг (та загалом застосування технологій у регулюванні суспільних відносин) створюють нове поняття, а саме «цифрова держава».

Під «цифровою державою» розуміється процес регулювання суспільних відносин та виконання основних функцій держави на нових суто технологічних засадах із застосуванням сучасних технологічних засобів [2].

Технологічні засоби досить широко застосовуються у регулюванні дотичних до земельного законодавства галузей права, зокрема: у будівельній сфері, під час надання адміністративних послуг тощо.

Проте у земельному законодавстві процес застосування цифрових технологій відбувається дещо у повільній формі.

Станом на сьогодні єдиними випадками застосування цифрових технологій у регулюванні земельних правовідносин є функціонування Публічної кадастрової карти, доступ до якої в силу введення воєнного стану є обмеженим для широкого кола осіб, а також проведення земельних аукціонів.

Проте, якщо за аналогією із застосуванням цифрових технологій у регулюванні суспільних відносин дослідити можливість цифровізації у земельній сфері, то можна дійти висновку, що вже зараз можливо значно спростити деякі процеси, що відбуваються у земельному законодавстві.

Земельне право як галузь права, що складається з багатьох інститутів, може бути також цифровізовано, внаслідок чого значно спроститься процес регулювання зі боку держави.

Проте повна цифровізація земельного права в один момент є досить складним та тривалим процесом, але вже зараз можна виділити основні напрями цифровізації земельного законодавства, які в подальшому може бути здійснено уповноваженими на це суб'єктами державної влади.

Питанням дослідження цифрових технологій у регулюванні земельних правовідносин займалось не так багато вчених, проте досить багато наукових досліджень проведено у сфері цифровізації держави. Науковцями, що займались науковими дослідженнями в сфері цифровізації держави є: Н.Б. Крестовська [3], яка досліджувала необхідність застосування технологій у регулюванні суспільних відносин, І.В. Яковлюк [4], який досліджував сутність цифрової держави, М.В. Рошук [5], К. Саркісова [6], які досліджували ознаки та категорії цифрової держави, та ін.

Проте відкритою для дослідження є тема застосування цифровізації у регулюванні земельних правовідносин та загалом застосування цифрових технологій у регулюванні земельного права.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Проведення наукового дослідження неможливе без застосування методів наукового пізнання. Основними методами наукового пізнання, які застосовано у дослідженні, є: діалектичний метод, за допомогою якого досліджено таке явище, як «цифрова держава», її особливості та ознаки. Порівняльно-правовий метод, який застосовано у порівнянні цифровізації різних послуг в Україні. Історично-правовий метод застосовано у дослідженні процесу становлення цифрової держави в Україні та метод правового моделювання – для визначення основних напрямів цифровізації земельного законодавства.

МЕТА дослідження – огляд поняття «цифрова держава» у сучасному розумінні, визначення основних ознак цифрової держави та засобів для регулювання суспільних відносин за допомогою технологій, визначення основних напрямків цифровізації земельного законодавства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Застосування цифрових технологій у регулюванні будь-яких процесів, пов'язаних із суспільством, не виникло в один момент. Необхідно розуміти, що процес входження технологічних здобутків у повсякденне життя людини відбувався поступово одночасно із розвитком та подальшою популяризацією відповідних технологій.

Ще у 1930-60 рр. вченими введено таке поняття, як «інформаційне суспільство». Під інформаційним суспільством розуміється концепція постіндустріального суспільства, в якому виробництво, застосування та споживання інформації є визначальним способом у всіх сферах соціального буття. Ключовою ознакою інформаційного суспільства є застосування інформаційних комунікаційних технологій [7].

Із розвитком концепції інформаційного суспільства у праві виникає поняття «цифрової держави».

І.В. Яковлюк зазначає, що розвиток технологій неминуче зіставив між собою такі поняття як «соціальна держава» та «цифрова держава». Водночас перетин соціальної та цифрової держави є критично важливим аспектом сучасного управління та суспільного розвитку. Цифровізація як основний засіб цифрової держави передбачає інтеграцію цифрових технологій у різні аспекти соціуму, включаючи комунікацію суспільства та уряду держави, цифровізацію економіки тощо [4].

М.В. Рошук вказує на те, що цифрова держава – це демократична держава, основною ознакою якої є участь громадян в управлінні такою державою. Складником цифрової держави є електронна демократія, сутність якої полягає у тому, що громадяни долучаються до управління державою за допомогою різного роду інформаційних технологій [5].

Як ми бачимо, з відповідних визначень ключовою ознакою цифрової держави є наявність електронної демократії. Під електронною демократією розуміється демократична політична система, в якій телекомунікаційні засоби застосовуються для реалізації функцій демократичного процесу: вільний доступ до суспільно значущої інформації, свобода слова, участь в управлінні справами суспільства (як шляхом вільного обговорення, так і участі у виборах, референдумах та інших формах волевиявлення громадян) тощо [6].

Отже, як ми бачимо під цифровою державою розуміється суспільно-політичний лад, в якому на перше місце виходить застосування технологій з їх подальшою інтеграцією у різні сфери соціального життя. Водночас така інтеграція повинна відбуватися з урахуванням настроїв суспільства.

Цифрова держава є складним поняттям, що включає в себе такі категорії [8]:

- електронне урядування – це форма здійснення державного управління, за допомогою якого процес взаємодії між державними органами та громадянами відбувається із застосуванням інформаційно-комунікаційних

технологій. Основним завданням електронного урядування є забезпечення відкритості в ухваленні різного роду управлінсько-державних рішень;

- електронний суд – це законодавчо регламентований процес здійснення правосуддя за допомогою технологій. Електронне судочинство забезпечує онлайн доступ до матеріалів справи учасниками, можливість присутності на судових засіданнях за допомогою соціальних месенджерів, спілкування суду та учасників процесу за допомогою цифрових документів без застосування паперових документів;

- електронна охорона здоров'я – це можливість обміну медичними даними із застосуванням цифрових документів та за допомогою інформаційних ресурсів;

- кібербезпека – це процес пов'язаний із захистом інформації, яку створено внаслідок цифровізації процесів у цифровій державі.

Процес становлення цифрової держави в Україні складається з декількох етапів, які пов'язані із впровадженням технологій у процес правового регулювання суспільних відносин.

До першого етапу впровадження технологій у регулюванні суспільних відносин в Україні можна віднести запровадження та подальше функціонування інформаційних державних реєстрів.

До таких реєстрів можна віднести такі: реєстр речових прав на нерухоме майно [9], де особа може шляхом подання запиту отримати інформацію про зареєстрований об'єкт нерухомого майна та реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [10], де можна отримати відомості про суб'єктів підприємницької діяльності, що зареєстровані на території України.

Наступним поштовхом в розвитку інформатизації державних сфер в Україні є запровадження Онлайн будинку юстиції, де фізичні особи могли отримати послуги, пов'язані з державною реєстрацією об'єктів на нерухоме майно та реєстрацією юридичних осіб, а саме громадського формування. Запровадження Онлайн будинку юстиції стало можливе завдяки прийняттю Закону України № 2155-VIII від 06.10.2017 р. «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [11].

Саме цим Законом запроваджено можливість обміну інформацією на цифрових носіях та здійснення ідентифікації особи під час взаємодії з державними органами.

Після запровадження сервісу надання онлайн послуг під час взаємодії з державою законодавцем зроблено певні кроки у створенні та забезпеченні подальшого функціонування електронного судочинства.

Так, Законом України №1402-VIII від 02.06.2016 р. «Про судоустрій і статус суддів» [12] передбачалося створення та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яку створено і яка офіційно почала свою роботу на підставі рішення Вищої Ради Правосуддя №1845/0/15-21 від 17.08.2021 р. «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [13].

Одним зі складників Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи є модуль «Електронний суд», за допомогою якого здійснювався обмін інформацією між судом та учасниками процесу, а також забезпечувалась можливість електронного подання документів

до суду.

2020 р. став певним проривом у цифровізації нашої держави, адже цьому передувало створення Міністерства цифрової трансформації України 18.09.2019 р. Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії [1]. З початку своєї роботи Мінцифри оголосило про роботу над проектом «Україна в смартфоні», метою якого є те, що будь-яку адміністративну послугу можна буде отримати, не звертаючись до відповідного компетентного органу, а просто замовивши її отримання в телефоні.

02.04.2020 р. в Україні офіційно запущено портал державних послуг «Дія», за допомогою якого можна отримувати послуги онлайн без відвідування державних органів, а шляхом обміну електронними документами. Станом на зараз на порталі «Дія» можна отримати більше 60 адміністративних послуг. Крім цього, мобільний застосунок «Дія» дає змогу використовувати цифрові документи, що забезпечують ідентифікацію особи.

Ще однією галуззю, де започатковано впровадження цифрової держави, є будівельна сфера. Так, 17.10.2019 р. Верховна Рада України прийняла Закон України №199-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва» [14], яким з 01.01.2020 р. запроваджено Єдину державну електронну систему у сфері будівництва (ЄДЕСБ). ЄДЕСБ – це інформаційна система, яка містить в собі відомості про всі процеси у сфері будівництва та функціонує із застосуванням цифрових документів. Станом на зараз за допомогою ЄДЕСБ здійснюється повний цикл проведення будівництва. Саме у ЄДЕСБ відбувається обмін інформацією між учасниками будівництва та державними регуляторними органами. Учасники будівництва отримують всі необхідні документи для здійснення будівництва в електронній формі, процес обміну офіційними документами відбувається із застосуванням електронних цифрових підписів та подальшим присвоєнням QR-коду, за допомогою якого можна підтвердити справжність документу.

Проте процес цифровізації саме земельних правовідносин нині знаходиться на дуже низькому рівні. Нормативно-правовими актами передбачено функціонування Публічної кадастрової карти України як одного з елементів цифровізації. Також запроваджено продаж земельних ділянок державної та комунальної власності через електронні аукціони, що забезпечує певну прозорість під час вибору переможця.

Але відкритим залишається питання значної бюро-

кратизації земельних правовідносин, що пов'язано зі значним обсягом інформації, обмін якої здійснюється виключно у паперовій формі. Також відсутній обмін інформацією, що виникає в ході реалізації земельних правовідносин між її суб'єктами.

Майбутній процес цифровізації земельних правовідносин повинен відбуватись у двох ключових напрямках, а саме у спрощенні регулювання земельних правовідносин шляхом виключення застарілих процесів, та в забезпеченні швидкої взаємодії між учасниками земельних правовідносин.

Спрощення регулювання земельних правовідносин полягає у послабленні на законодавчому рівні порядку регулювання земельних правовідносин. Наприклад, процес оформлення земельних ділянок у користування юридичними особами передбачає, що передача земельних ділянок у користування здійснюється уповноваженими на це органами державної влади або органами місцевого самоврядування [15]. Водночас рішення про надання відповідних земельних ділянок приймається на підставі проєктів землеустрою. Порядок створення проєктів землеустрою визначено Законом України № 858-IV від 22.05.2003 р. «Про землеустрій», де встановлено, що технічна документація із землеустрою – це сукупність текстових та графічних матеріалів, що визначають технічний процес проведення заходів із застосування та охорони земель без застосування елементів проєктування [16]. Технічна документація із землеустрою стосовно встановлення меж земельної ділянки в натурі (тобто фактично присвоєння кадастрового номеру) розробляється за рішенням власника земельної ділянки, проте для початку виготовлення відповідної земельної ділянки необхідно у певних випадках отримати дозвіл уповноваженого на це органу державної влади чи місцевого самоврядування. Тобто для отримання земельної ділянки в користування особі необхідно: 1) отримати дозвіл на розроблення технічної документації із землеустрою стосовно встановлення меж земельної ділянки в натурі; 2) замовити та розробити відповідну технічну документацію; 3) присвоїти кадастровий номер земельній ділянці; 4) передати технічну документацію із землеустрою на затвердження до органу державної влади чи місцевого самоврядування; 5) за наявності затвердженої документації із землеустрою підписати договір оренди відповідної земельної ділянки з органом державної влади чи місцевого самоврядування; 6) зареєструвати право користування земельною ділянкою в Єдиному державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Водночас чіткі строки, за які державний орган чи орган місцевого самоврядування повинен прийняти відповідні рішення, не встановлено.

Як бачимо, відповідний процес є досить зарегульованим та складним. Проте за допомогою цифровізації відповідний процес можна значно спростити. Так, Законом України №858-IV від 22.05.2003 р. визначено, що в Україні діє інститут сертифікованих інженерів-землевпорядників, які мають необхідні знання та досвід у розробленні документації із землеустрою. Саме інженери-землевпорядники повинні на етапі укладення договору приймати рішення чи можливо розробити землевпорядну документацію на відповідну земельну ділянку (виходячи з аналізу інформації, що ними отримана у процесі взаємодії з державними реєстрами), на-

дання окремого дозволу від державного органу чи органу місцевого самоврядування не є потребою.

Процес затвердження землепорядної документації повинен відбуватись в електронній формі шляхом направлення такої документації до органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, водночас строки затвердження повинні бути чітко врегульовано. Укладення договору оренди земельної ділянки також не є потребою, адже такий договір може бути включено до землепорядної документації. Запровадження відповідних змін значно спростить окремо розглянутий процес, що є у земельних правовідносинах.

Швидка взаємодія між учасниками земельних правовідносин полягає у забезпеченні швидкого обміну інформацією (зокрема й документами) у цифровій формі. Наприклад, розроблена документація із землеустрою не повинна бути у паперовій формі, така документація може бути розроблена виключно у цифровій формі та завантажена до Публічної кадастрової карти. Одним із модулів Публічної кадастрової карти може бути «Кабінет землепорядника» за допомогою якого сертифікований інженер землепорядник: 1) здійснює взаємодію з різними реєстрами у розробленні проєкту із землеустрою;

2) здійснює взаємодію під час присвоєння кадастрового номеру; 3) передає проєкт із землеустрою на затвердження до органу державної влади чи органу місцевого самоврядування; 4) отримує відомості про затвердження проєкту із землеустрою; 5) направляє затверджений проєкт із землеустрою на державу реєстрацію речових прав на земельну ділянку; 6) видає особі документи, що підтверджують право на відповідну земельну ділянку.

ВИСНОВКИ

Впровадження цифровізації в земельному законодавстві України є вкрай важливим завданням для становлення. Водночас необхідно розуміти, що запровадження технологій не може відбутись в один момент, для цього необхідно, щоб було проведено певні наукові дослідження, розроблено концепції та після цього внесено зміни до законодавства.

Проте вже зараз можна з впевненістю сказати, що цифровізація земельного законодавства повинна відбуватись у двох ключових аспектах, а саме у спрощенні регулювання процедур, що є у земельному законодавстві, та забезпеченні можливості цифрового обміну документами між суб'єктами земельних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. №856. URL: <http://surl.li/odwuki>
2. Наджафлі Е. Цифрова держава в контексті правової реформи в Україні: теоретико-правовий аспект. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 202-217.
3. Крестовська Н.М. Нові підходи до типології держави. *Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції*: монографія. Одеса, 2012. Підрозд. 3.9. С. 256-268.
4. Яковюк І. Цифрова соціальна держава: проблеми становлення. *Матеріали конференцій МЦНД* (м. Чернігів, 1 грудня 2023 р.). С.171-173.
5. Рощук М.В. Трансформація України в цифрову державу: інструменти реалізації. *Юридичний вісник*. 2020. №1 (54). С. 86-92.
6. Саркісова К. Електронна демократія як форма політичної комунікації в сучасному суспільстві. *Політичний менеджмент*. 2007. №1. С. 66-74.
7. Інформаційне суспільство : Енциклопедія сучасної України. URL: <http://surl.li/bmvtxq>
8. План роботи Міністерства цифрової трансформації України : Наказ Міністерства цифрової трансформації України від 03.12.2019 року №15. URL: <http://surl.li/epdwhf>
9. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 року №1141. URL: <http://surl.li/cnjkmw>
10. Про створення Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 року №118. URL: <http://surl.li/qkocmf>
11. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 року № 2155-VIII. URL: <http://surl.li/ftniun>
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 року №1402-VIII. URL: <http://surl.li/zfixvx> Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої Ради Правосуддя від 17.08.2021 року №1845/0/15-21. URL: <http://surl.li/iikgch>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва: Закон України від 17.10.2019 року №199-IX. URL: <http://surl.li/mkvmsr>
14. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 №2768-III. URL: <http://surl.li/huxect>
15. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 №858-IV. URL: <http://surl.li/kfqxjo>

References

1. Issues of the Ministry of Digital Transformation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 18.09.2019 No. 856. URL: <http://surl.li/odwuki> (in Ukrainian).
2. Nadzhafli E. Digital State in the Context of Legal Reform in Ukraine: Theoretical and Legal Aspect // Law and Security. 2022. No. 2 (85). pp. 202-217. (in Ukrainian).
3. Krestovska N.M. New approaches to the typology of the state. *Actual facets of general theoretical jurisprudence*: monograph. Odesa, 2012. Subsection 3.9. S. 256-268. (in Ukrainian).
4. Yakoviuk I. Digital Welfare State: Problems of Formation. *ICPS Conference Proceedings* (Chernihiv, December 01, 2023). pp. 171-173. (in Ukrainian).
5. Roshchuk M.V. Transformation of Ukraine into a digital state: tools for implementation. *Legal Bulletin*. 2020. No. 54. pp. 86-92. (in Ukrainian).
6. Sarkisova K. Electronic democracy as a form of political communication in modern society. *Political Management*. 2007. No.1. S. 66-74. (in Ukrainian).

7. Information society: Encyclopedia of modern Ukraine. URL: <http://surl.li/bmvtxq> (in Ukrainian).
8. Work plan of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine: Order of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine of 03.12.2019 No. 15. URL: <http://surl.li/epdwhf> (in Ukrainian).
9. On Approval of the Procedure for Maintaining the State Register of Real Property Rights: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.10.2011 No. 1141. URL: <http://surl.li/cnjkmw> (in Ukrainian).
10. On Establishment of the Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 22.01.1996 No. 118. URL: <http://surl.li/qkocmf> (in Ukrainian).
11. On electronic identification and electronic trust services: Law of Ukraine of 05.10.2017 No. 2155-VIII. URL: <http://surl.li/ftniun> (in Ukrainian).
12. On the Judicial System and Status of Judges: Law of Ukraine of 02.06.2016 No. 1402-VIII. URL: <http://surl.li/zfixvx> (in Ukrainian).
13. On Approval of the Regulation on the Procedure for the Functioning of Certain Subsystems of the Unified Judicial Information and Telecommunication System: Decision of the High Council of Justice of 17.08.2021 No. 1845/0/15-21. URL: <http://surl.li/iikgch> (in Ukrainian).
14. Land Code of Ukraine: Law of Ukraine of 25.10.2001 No. 2768-III. URL: <http://surl.li/huxect> (in Ukrainian).
15. On land management: Law of Ukraine of 22.05.2003 No. 858-IV. URL: <http://surl.li/kfqxjo> (in Ukrainian).

Yurii HORUN

postgraduate student, National University "Odesa Law Academy"; lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5822-9313>

e-mail: uh@e-office.od.ua

DIGITAL STATE IN THE REGULATION OF LAND RELATIONS

Introduction. The 21st century is considered to be the era of digital technologies for the rapid exchange of information, obtaining various services, doing business and other processes related to the functioning of society. The relevant processes related to the digitalization of public services (and the use of technology in the regulation of social relations in general) create a new concept, namely the "digital state". Technological means are widely used in the regulation of branches of law related to land legislation. However, the process of using digital technologies in land legislation is somewhat slow.

The purpose of this paper is to examine the concept of "digital state" in the modern sense, to identify the main features of the digital state and the means of regulating social relations with the help of technology, and also to determine the main areas of digitalization of land legislation.

Results. The digital state is a complex concept which includes the following categories: e-government; - e-court; - e-healthcare; - cybersecurity. The process of formation of a digital state in Ukraine consists of several stages related to the introduction of technologies into the process of legal regulation of public relations. Land law, as a branch of law consisting of many institutions, can also be digitalized. Complete digitalization of land law at one point is a rather complicated and lengthy process, but it is already possible to identify the main areas of digitization of land legislation that can be further implemented by the authorized state authorities.

Conclusion. The introduction of digitalization into the land legislation of Ukraine is an extremely important task today. We can already say with certainty that the digitalization of land legislation should take place in two key aspects, namely: simplification of regulation of procedures existing in land legislation and ensuring the possibility of digital exchange of documents between the subjects of land legal relations.

Keywords: digitalization, land relations, land law, state registration, land plot

Раїса Володимирівна **ПЕРЕЛИГІНА**

к.ю.н., доцент, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-0861>

ЗАКОНОДАВЧІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Статтю присвячено аналізу питання захисту персональних даних у галузі охорони здоров'я, законодавчого закріплення такого захисту та відповідальності у разі порушення норм законодавства. Констатовано, що право людини на захист інформації відносно себе, можливість визначати порядок використання чи заборони використання такої інформації є одним з елементів прав людини, а головним обов'язком держави в цій сфері є створення належної системи захисту персональних даних. Встановлено, що реформування законодавства у сфері захисту даних має відбуватися паралельно з динамічним процесом розвитку Інтернет-технологій, включаючи створення формалізованої системи законодавства у сфері конфіденційності.

Ключові слова: система охорони здоров'я, захист персональних даних, законодавчі механізми, медичні дані, медична інформація, медичні послуги, поширення конфіденційної інформації, стан здоров'я

ВСТУП

Права і свободи людини, гарантії їх дотримання та захисту повинні бути основою діяльності будь-якої демократичної країни світу. Питання інформаційної безпеки набуває особливої актуальності в сучасних умовах, адже медичні установи збирають і зберігають персональні дані осіб, які до них звертаються, результати лабораторних та інструментальних досліджень, діагнози, історії хвороб тощо. Безкінечні реформи, зміни в законодавстві, впровадження електронної системи в галузі охорони здоров'я викликають чимало дискусій стосовно окремих механізмів її функціонування та забезпечення захисту персональних даних. Дослідженню захисту персональних даних, порядку оброблення персональних даних у сфері охорони здоров'я, відповідальності за порушення законодавства у вказаній сфері присвячені наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема: З.С. Гладуна, М.Г. Гончарова, І.В. Діордіца, І.А. Коваленко, О.С. Каретник, Д.В. Ланде, Р.А. Майданика, Р. О. Стефанчука, С.Г. Стеценка та ін. Однак в умовах безперервного процесу розвитку інформаційного суспільства у галузі охорони здоров'я, актуальність окресленої проблематики зростає.

МЕТА статті – дослідження законодавчих норм стосовно захисту персональних даних в сучасних умовах. У зв'язку з цим проаналізовано нечисленну вітчизняну та зарубіжну літературу, в якій порушено цю проблему, та запропоновано можливі напрями її вирішення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Впровадження конкретизованих прав людини стосовно захисту її персональних даних, гарантованих Конституцією, закріплено в Законі України «Про захист персональних даних» (поточна редакція – Редакція від 27.04.2024), який регулює правові відносини, пов'язані із захистом та обробленням персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробленням персональних

даних.

У Законі визначено терміни, які вживаються у такому значенні:

- «персональні дані» - відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована;
- розпорядник персональних даних – фізична чи юридична особа, якій володільцем персональних даних або законом надано право обробляти ці дані від імені володільця;
- суб'єкт персональних даних – фізична особа, персональні дані якої обробляються;
- третя особа – будь-яка особа, за винятком суб'єкта персональних даних, володільця чи розпорядника персональних даних та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, якій володільцем чи розпорядником персональних даних здійснюється передача персональних даних;
- база персональних даних – іменована сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних;
- володільць персональних даних – фізична або юридична особа, яка визначає мету оброблення персональних даних, встановлює склад цих даних та процедури їх оброблення, якщо інше не визначено законом;
- згода суб'єкта персональних даних – добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) стосовно надання дозволу на оброблення її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх оброблення, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди.

У сфері електронної комерції згоду суб'єкта персональних даних може бути надано під час реєстрації в інформаційно-комунікаційній системі суб'єкта електронної комерції шляхом проставлення відмітки про надання дозволу на оброблення своїх персональних даних відповідно до сформульованої мети їх оброблення, за умови, що така система не створює можливостей для обробки персональних даних до моменту проставлення відмітки [1].

Стосовно законодавства ЄС про захист даних: трохи більше чверті користувачів соціальних мереж (26 %) і ще менше покупців он-лайн (18 %) вважають свої пер-

сональні дані повністю захищеними. 74 % європейців вважають, що розкриття особистої інформації стає невід'ємною частиною сучасного життя. 43 % Інтернет-користувачів вважають, що в них запитують більше особистої інформації, ніж це необхідно. Тільки одна третина європейців знають про існування державних органів влади, що відповідають за захист даних (33 %). 90 % європейців бажають мати однаково високий рівень захисту даних в усіх країнах ЄС. Захист особистих даних ніколи не був більш важливим на тлі зростаючої загрози кіберзлочинності та фактів витоку особистої інформації. Велика кількість людей відчуває, що вони втратили контроль над тим, хто може довідатися про них в Інтернеті. Точне місце розташування кожного може вже зараз бути відслідковано. Поняття особистого життя змінилося за умов, що сотні мільйонів людей сьогодні зареєстровані на сайтах соціальних мереж. Відповідно до законодавства ЄС персональні дані може бути зібрано законно за дотримання суворих вимог та для законної мети. Крім того, особи чи організації, що займаються збором та обробленням особистої інформації людей, повинні захистити її від зловживань і дотримуватися певних прав власників даних, які гарантовані законом ЄС. Кожен день в ЄС підприємствами, органами державної влади та приватними особами передаються через кордони величезні обсяги персональних даних. Суперечливі правила захисту даних в різних країнах можуть порушити процес міжнародного обміну. Окремі особи також можуть відмовлятися від передачі персональних даних за кордон, якщо вони не впевнені в рівні захисту даних в інших країнах. [2]

Охорона здоров'я все більше покладається на інформаційні технології. Усе більше лікарень та закладів охорони здоров'я застосовують інформаційно-комунікаційні технології для підтримки та вдосконалення своєї роботи. Широко застосовуються цифрові технології в державному секторі охорони здоров'я – це й електронні рецепти, запис до сімейного лікаря, записи про надані послуги, госпіталізацію, виписку зі стаціонару тощо. У цьому контексті з'явився широкий спектр інструментів та послуг у сфері електронного здоров'я. Електронні медичні записи створюються так, щоб можна було передавати дані пацієнтів між різними медичними працівниками. Незважаючи на те, що цифрові технології в галузі охорони здоров'я мають таку велику кількість важливих функцій, їх висока залежність від конфіденційної інформації стосовно здоров'я пацієнтів може спричинити проблеми із захистом інформації. Водночас значну частину персональних даних стосовно здоров'я часто збирають без інформування про це пацієнтів. Вони не можуть контролювати свої дані та не мають достатнього рівня обізнаності, щоб дати вільну та поінформовану згоду. Розроблення складних алгоритмів ще більше поглибила цю проблему, оскільки створює серйозні ризики для захисту персональних даних про здоров'я [3].

Законодавство ЄС у сфері захисту персональних даних охоплює різні ступені кібербезпеки від застосування медичного обладнання та індивідуальних гаджетів до хмарних сервісів, де зберігаються дані пацієнтів лікарень. Крім того, поряд із законодавством на рівні ЄС у кожній країні-члені розроблено свої законодавчі акти, стратегії тощо. Деякі з найважливіших до-

кументів, що регламентують захист персональних даних у сфері охорони здоров'я, представлені нижче:

1) Директива про мережеву та інформаційну безпеку (Network and Information Security Directive – NISD) 2016/1148/EU, яка набула чинності в травні 2018 р., має дві основні цілі: впровадження мінімальних вимог безпеки та встановлення обов'язковості повідомлення про стан кібербезпеки як для операторів життєво важливих послуг (Operators of Essential Services), так і для постачальників цифрових послуг. Постачальники медичних послуг, а саме лікарні, визначені операторами життєво важливих служб у більшості держав-членів. Директива надає повноваження контролюючим органам здійснювати аудит операторів життєво важливих послуг, щоб забезпечити прийнятний рівень кібербезпеки в організації відповідно до положень Директиви. Особливості лікарняної екосистеми поширюють зазначені вимоги до кібербезпеки на всі продукти та пристрої, що використовуються. Один вразливий пристрій/система/сервіс може мати значний вплив на кібербезпеку для лікарні як оператора життєво важливих послуг;

2) Регламент стосовно медичних пристроїв (Medical Device Regulation – MDR) – це новий регламент, який включає конкретні положення, що стосуються IT-безпеки (обладнання, програмне забезпечення тощо) для всіх медичних виробів;

3) Загальний регламент про захист даних (General Data Protection Regulation – GDPR; Regulation (EU) 2018/1725) набув чинності 25 травня 2018 р. Він встановлює правила оброблення та вільного руху персональних даних і застосовується до всіх доменів публічного та приватного секторів; однак для інформації, що стосується здоров'я, визначені деякі винятки, спрямовані на захист прав суб'єктів даних та конфіденційності їхніх персональних даних про здоров'я та одночасно збереження переваг оброблення інформації для дослідницьких та громадських цілей. GDPR трактує дані про здоров'я як «особливу категорію» персональних даних, які за своєю природою вважаються «чутливими», і встановлює вищий рівень захисту їхнього оброблення. Так, GDPR застосовується тільки тоді, якщо обробляються персональні дані. Відповідно до ст. 4 (1) GDPR персональні дані – будь-яка інформація, що стосується ідентифікованої або такої, що може бути ідентифікованою, фізичної (живої) особи. Прикладами є імена, дати народження, фотографії, відеозаписи, адреси електронної пошти, номери телефонів, кредитних карток тощо. Інші деталі, такі як IP-адреси, що стосуються або надаються кінцевими користувачами послуг зв'язку, також розглядаються як особисті дані. Суб'єктивна інформація, така як думки, судження чи оцінки, також може бути персональними даними. Так, сюди входить, наприклад, оцінка кредитоспроможності особи. Захист персональних даних не поширюється на інформацію про юридичних осіб – корпорації, фонди та установи. Спеціальні категорії персональних даних (також відомі як конфіденційні персональні дані), до яких належать дані про здоров'я, а також генетичні та біометричні дані підлягають вищому рівню захисту. Зазначається, що особисті дані, які за своєю природою є особливо «чутливими», оскільки контекст їх оброблення може створювати значні ризики для основних прав і свобод, заслуговують на особливий захист. [3]

ВИСНОВКИ

Збір персональних даних має відбуватися законно за дотримання суворих вимог та для законної мети. Крім того, особи чи організації, що займаються збором та обробленням особистої інформації, повинні захистити її від зловживань і дотримуватися прав власників даних, які гарантовані законом. Реформування законодавства у сфері захисту даних має відбуватися паралельно з динамічним процесом розвитку Інтернет-технологій, включаючи створення формалізованої системи законодавства у сфері конфіденційності. Крім

того, значна увага має приділятися рівню підвищення обізнаності громадян в тому, як можуть збиратися та використовуватися їхні особисті дані. Зокрема, запит на згоду стосовно оброблення даних особи має бути зрозумілим; має бути спрощений доступ до власних даних і підвищена їх мобільність для простішої передачі даних з однієї служби до іншої; компанії та організації повинні повідомляти про серйозні порушення захисту своєчасно. Ну й звичайно, забезпечення належного рівня відповідальності та звітності усіх, хто займається обробленням персональних даних.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI (поточна редакція – Редакція від 27.04.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
2. Проценко В.А. Особливості механізмів захисту персональних даних в законодавстві ЄС. *Правова інформатика*, № 2(34) / 2012. С. 45-50.
3. Захист персональних даних у сфері охорони здоров'я в ЄС: законодавчий ландшафт. URL: <https://www.apteka.ua/article/575210>

References

1. Law of Ukraine "On Protection of Personal Data" dated June 1, 2010 No. 2297-VI (current edition – Edition dated 04/27/2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (in Ukrainian).
2. Protsenko V.A. Peculiarities of personal data protection mechanisms in EU legislation. *Legal Informatics*. 2012. No. 2(34). pp. 45-50. (in Ukrainian).
3. Protection of personal data in the field of healthcare in the EU: legislative landscape. URL: <https://www.apteka.ua/article/575210> (in Ukrainian).

Raisa PERELYHINA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-0861>

LEGISLATIVE MECHANISMS OF PERSONAL DATA PROTECTION IN THE HEALTH CARE SYSTEM

Human rights and freedoms, guarantees of their observance and protection should be the basis of the activities of any democratic country in the world. The issue of information security becomes particularly relevant in modern conditions, because medical institutions collect and store personal data of persons who contact them, the results of laboratory and instrumental research, diagnoses, medical histories, etc. Endless reforms, changes in legislation, introduction of an electronic system in the field of health care cause a lot of discussions about individual mechanisms of its functioning and ensuring the protection of personal data.

The collection of personal data must be lawful, subject to strict requirements and for a legitimate purpose. In addition, persons or organizations engaged in the collection and processing of personal information must protect it from abuse and respect the rights of data owners guaranteed by law. The reform of legislation in the field of data protection should take place in parallel with the dynamic process of development of Internet technologies, including the creation of a formalized system of legislation in the field of privacy. In addition, considerable attention should be paid to the level of awareness of citizens about how their personal data may be collected and used. In particular, the request for consent to the processing of personal data must be clear; access to own data should be simplified and their mobility should be increased for easier transfer of data from one service to another; companies and organizations must report serious security breaches in a timely manner. And of course, ensuring the appropriate level of responsibility and reporting of all those involved in personal data processing.

Health care is increasingly reliant on information technology. More and more hospitals and healthcare institutions are using information and communication technologies to support and improve their work. Digital technologies are widely used in the public health care sector, including electronic prescriptions, appointments with a family doctor, records of services rendered, hospitalization, hospital discharge, etc. In this context, a wide range of eHealth tools and services have emerged. Electronic medical records are created in such a way that it is possible to transfer patient data between different medical professionals. Although digital health technologies have so many important functions, their high dependence on sensitive patient health information can cause information security issues. At the same time, a significant part of personal health data is often collected without informing patients about it.

Keywords: health care system, protection of personal data, legislative mechanisms, medical data, medical information, medical services, distribution of confidential information, state of health

Анна **ТУМАНЯН**

адвокат, аудитор, Аудиторська фірма "Аналітик"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1062-4167>e-mail: ao.tumanyan@gmail.com

ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СУДЖЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СКЕПТИЦИЗМУ АУДИТОРА

У статті розглянуто поведінкові аспекти аудиту у контексті: незалежності аудитора, професійного судження аудитора та професійного скептицизму. Досліджено поведінкові аспекти стосовно незалежності аудитора, на яку впливають особисті упередження аудитора та відносини аудитор-клієнт. Незалежність аудитора розглянуто у двох вимірах – організаційна незалежність та операційна незалежність. Також розглянуто поведінкові аспекти переговорів між аудитором та клієнтом. У дослідженні поступливих тактик виявлено, що і аудитори, і клієнти відповідають взаємністю на поступливі тактики переговорів. Стосовно професійного скептицизму є багато моделей, про які подано стислу інформацію. Розглянуто моделі Нельсона та Херта, двома фундаментальними компонентами яких є професійне скептичне судження та професійна скептична дія.

Ключові слова: поведінковий підхід, біхевіоризм, бухгалтерський облік, аудит, професійне судження, професійний скептицизм

ВСТУП

Протягом останніх 50 років у дослідженнях зарубіжних вчених питання бухгалтерського обліку та аудиту розглядаються через теорію поведінкового обліку. Натомість у дослідженнях українських вчених поведінковий облік у бухгалтерському обліку та аудиті майже не розглядався.

Теорія поведінкового обліку на сьогодні є однією з найважливіших тенденцій у сучасних дослідженнях і теорії бухгалтерського обліку. Основний сенс в теорії поведінкового обліку – не розглядати бухгалтерію і бухгалтерів тільки в цифрах, натомість враховувати, що бухгалтери – це люди зі специфічною професією, які поведуться відповідно до своїх почуттів і думок.

Поведінковий облік досліджували такі зарубіжні вчені, як: Filiz Angay Kutluk [1], J.M. Kugawa, R.M. Hogarth, G. Kleinman, A. Medinets, D. Palmon, M.W. Nelson, M. Nowak, J.A. Schweikart та ін.

Поведінка аудиторів є важливою частиною поведінкового обліку. Аудит був однією з найпопулярніших тем у журналі «Поведінкові дослідження в бухгалтерському обліку» з 1989 р. [2].

Бірнберг і Шилдс виділили п'ять шкіл у рамках дослідження поведінкового обліку:

- управлінський контроль;
- оброблення облікової інформації;
- проєктування облікової інформаційної системи;
- дослідження процесу аудиту;
- організаційна соціологія [3, с. 122].

Поведінкові дослідження полягають у з'ясуванні, як люди приймають рішення, взаємодіють і впливають на інших осіб, організації, ринки та суспільство. Охоплюють процес спілкування, облікові комунікації, поведінка одержувача облікової інформації тощо [4].

Концепцію поведінкового обліку прийнято розглядати за такими темами:

- вплив облікової інформації на поведінку;
- управлінський контроль: участь у бюджеті, нефінансові заходи, лідерство та збалансована система показників;
- аудит: незалежність, судження аудитора та прий-

няття рішень, професійний скептицизм, виявлення аудитором шахрайства тощо;

– етика: прийняття етичних рішень, етична орієнтація та раціоналізація неетичної поведінки.

У попередній статті «Поведінкові аспекти бухгалтерського обліку та аудиту» [5] досліджено питання поведінкових аспектів оброблення інформації, управлінського контролю. У цій статті зроблено акцент на поведінкових аспектах безпосередньо аудиторської діяльності.

МЕТА статті – дослідження поведінкових аспектів в аудиті через розгляд таких питань, як незалежність аудитора, взаємовідносин між клієнтом та аудитором, професійне судження, професійний скептицизм.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поведінкові аспекти в аудиті

Користувачі облікової інформації потребують надійної та достатньої інформації для прийняття рішень; надати цю інформацію є обов'язком керівництва підприємства [6]. Але може бути ймовірність того, що інформація не є надійною через робоче навантаження та складність бухгалтерських операцій, віддаленість користувачів від бізнесу та схильність постачальників інформації. Тому виникає необхідність надавати користувачам перевірену фінансову звітність, щоб зменшити ризик отримання недостовірної інформації. [7]. **З цього моменту починається завдання не залежного аудитора.**

Аудит – це діяльність із розслідування та оброблення інформації, яка розвинулася у відповідь на потребу в незалежно перевірених звітах про управління [8]. Аудиторська діяльність включає перевірку даних фінансового звіту з подальшим аудиторським висновком стосовно звіту, здебільшого аудит відповідності, внутрішній аудит та операційний аудит.

Незалежність аудитора від клієнта

Поведінкові аспекти незалежності аудитора та її вплив на професійний скептицизм досліджувалися Chiang C. [9], Nelson M.W. [10], Hurr R.K. [11], Knapp M.C. [12] та ін.

На незалежність аудитора впливають особисті упредження аудитора та відносини аудитор-клієнт [9]. У Кодексі професійної поведінки AICPA згадуються два види незалежності: аудитор повинен бути **незалежним фактично та зовнішньо** [7, 13].

Chiang C. визначає два виміри незалежності аудитора. Першим виміром є **організаційна незалежність**, яка пов'язана з бажанням аудиторів діяти відповідно до професійних стандартів і повідомляти про помилки, виявлені під час аудиту. Другим виміром незалежності аудитора є **операційна незалежність**. Це стосується здатності аудиторів старанно та ефективно працювати над виявленням суттєвих аномалій незалежно від поведінки аудитора [9].

Незалежні аудитори можуть зіткнутися з проблемою протилежних інтересів громадськості та клієнтів. Їхній головний обов'язок – гарантувати інтереси громадськості, водночас аудитори надають послуги своїм клієнтам і отримують від них плату за свої послуги. Фідуціарна відповідальність аудиторів полягає в довірі суспільства, і незалежність від клієнта є фундаментальною для того, щоб цю довіру можна було вшанувати [7].

На незалежність аудитора від клієнта та результати аудиту впливають, зокрема, такі фактори: природа конфлікту між аудитором та клієнтом, фінансовий стан клієнта, перспектива надання управлінських консультаційних послуг аудиторською фірмою, ступінь конкуренції на ринку аудиторських послуг. Чим більш суб'єктивний характер мають стандарти проведення аудиту, тим менша здатність аудиторської фірми протистояти тиску з боку клієнта [12].

Peurseem K. Van підкреслює, що негативний вплив на достовірність висновку аудитора має залежність аудитора від прибутку компанії-клієнта [14]. Якщо компанія-клієнт не оплатила рахунок аудитора за послуги, або замість цього видала векселі, або якщо аудиторські послуги складають значну частину загального доходу аудитора, тоді аудитор матиме природну схильність уникати дій, які загрожують втратою відносин між клієнтом і компанією [14].

На поведінку аудитора впливає рівень етики аудитора. Якщо аудитор більше відданий професійним цінностям, він або вона швидше за все витримає тиск з боку фірми або клієнта, зберігаючи професійні цінності вище бізнес-цілей аудиторської фірми [15].

Переговори аудитор-клієнт

Фінансова звітність є продуктом переговорів між аудитором і клієнтом, що є важливою ланкою між аудитом і якістю фінансової звітності [16]. Першим кроком для початку переговорів є неаудована фінансова звітність клієнтів. Перший хід є ключовим фактором дій іншої сторони і часто оцінює ставлення першої сторони під час переговорного процесу.

Клієнт, який відмовляється зробити коригування, запропоноване аудитором, може розглядатися як суперечливий. Так само клієнт, який добровільно поступається в питанні після початкової пропозиції аудитора, може розглядатися аудитором як поступливий.

На переговори часто впливає тактика переговорів, яку застосовують учасники. Це може бути **поступлива тактика, або тактика суперечок** [16]. У дослідженні

поступливих тактик виявлено, що й аудитори, й клієнти відповідають взаємністю на поступливі тактики переговорів. Наприклад, поступка першого кроку стосовно необґрунтованого пункту, запропонованого клієнтом, може призвести до того, що аудитори відмовляться від суттєвих коригувань або впливу на клієнтів з метою внесення коригувань. Результати досліджень стосовно застосування тактики суперечок показують, що якщо клієнти застосовують суперечливу позицію під час переговорів з аудитором, то аудитори з меншою ймовірністю відмовляться від коригувань клієнта.

Професійне судження аудитора

Поведінкові аспекти професійного судження та професійного скептицизму досліджували Chiang C. [9], Nelson M.W. [10], Hurr R.K. [11] та ін.

Двома фундаментальними компонентами моделі Нельсона та системи Херта є професійне скептичне судження та професійна скептична дія. Професійне скептичне судження виникає, коли аудитор усвідомлює, що ситуація потребує більш критичного мислення та зваженого прийняття рішень. Професійний скептицизм виникає, коли аудитор змінює свою поведінку на основі професійного скептичного судження. Перетворення професійного скептичного судження на професійний скептицизм значною мірою залежить від **стимулів аудитора** [9].

Аудитори повинні **проявляти професійний скептицизм**, виносячи судження на основі аудиторських доказів, не піддаючись впливу клієнтів [13, 17]. Залежність від клієнта може вплинути на судження аудитора. Наприклад, недосвідчені аудитори, які відчували негативний вплив клієнта, оцінюють вищий ризик морального старіння запасів, ніж аудитори, які не відчували впливу клієнта. Коли аудитору подобається клієнт, його/її оцінки ризику шахрайства нижчі, ніж коли йому/їй не подобається клієнт. Аудитори швидше за все виконуватимуть запити клієнтів з низьким стимулом стосовно впливу на аудитора, ніж запити клієнтів з високим стимулом. Так, залежність аудитора від клієнта підсилює вплив стимулів клієнта на судження аудитора» [17].

Одним з факторів, що впливають на прийняття рішень аудитором, може бути розмір фірми. Згідно з деякими дослідженнями, рішення стосовно розкриття бухгалтерської інформації відрізняються між аудиторами, які працюють у великих і малих фірмах. Іншим фактором, що впливає на прийняття рішень, може бути психологічний склад аудитора, такий як толерантність до неоднозначності, яка тісно пов'язана з прийняттям рішень аудитором. Аудитори, які терпимо ставляться до неоднозначності, можуть швидко приймати рішення та мати більше впевненості у своїх рішеннях [8].

Коли люди приймають рішення в ситуаціях, які є «нормативно неоднозначними», на їхні процеси прийняття рішень і рішення впливає знання про те, чи збираються вони бути підзвітними іншим, і припущення, що відомий погляд особи, якій вони будуть підзвітні, впливатиме на їхні рішення [18].

Досвідчені аудитори перевершають недосвідчених аудиторів через свої знання в певній галузі, якщо вони мають рівень досвіду, який відповідає завданню [19].

Таблиця 1 – Зарубіжні дослідження професійного скептицизму [25]

Автор (и), рік	Мета дослідження	Визначення поняття професійного скептицизму	Результати
Nelson (2009)	Подати модель, що описує як аудиторські докази у поєднанні з аудиторськими знаннями, рисами та стимулами призводять до судження, що відображає професійний скептицизм.	Про професійний скептицизм вказують судження та рішення аудитора, які відображають підвищену оцінку ризику того, що твердження є неправильним, залежно від інформації, доступної аудитору.	Модель описує, як судження, яке має бути створене на основі професійного скептицизму, поєднується зі знаннями, рисами, стимулами та судженнями аудитора. Як наслідок, це повинно відображатися в діях аудитора, керіваних професійним скептицизмом.
Hurt (2010)	Розробити шкалу індивідуальних рівнів професійного скептицизму	Професійний скептицизм є багатовимірною індивідуальною характеристикою.	Шкала з характеристиками – запитальний розум, призупинення суджень і пошук знань – пов'язані зі спором перевірки аудитором доказів. Міжособистісне розуміння визначає необхідність розгляду людських аспектів аудиту в оцінюванні доказів. Самоповага та автономія стосуються здатності індивіда діяти відповідно до отриманої інформації.
Endraves (2010)	Розглянути вплив культури, ризику шахрайства і помилки, відповідальності і аудиторських знань на професійний скептицизм.	Професійний скептицизм необхідний для оцінки ризику суттєвих викривлень через шахрайство та помилку. Професійний скептицизм може вплинути на ефективність аудиту, оскільки він може зробити аудитора більш консервативним.	Результати показують, що професійний скептицизм відрізняється від культури до культури, і Міжнародні стандарти аудиту мають відрізнятися, враховуючи ці відмінності. Також автор розглянув особливості сучасної аудиторської служби, коли аудитор, які надають клієнту як аудиторські, так і неаудиторські послуги, можуть застосовувати різні рівні скепсису та зосереджуватися на ефективності аудиту.
Harding, Azim, Jidin, Muir (2016)	Розглянути в центральній ролі довіри і недовіри в аудиті, особливо в аспекті професійного скептицизму.	Огляд коментаря про професійний скептицизм виявляє регулярні посилання на довіру.	Професійний скептицизм можна підвищити, знизивши рівень довіри та/або підвищивши рівень недовіри. Нижчий рівень довіри або підвищений рівень недовіри пов'язаний з більшим усвідомленням того, що все може бути не таким, як воно здається.
Quadackers, Groot, Wright (2014)	Вивчити взаємозв'язок між скептичним поглядом аудитора та скептичними судженнями та рішеннями аудитора в різних ситуаціях ризику клієнта.	З погляду нейтралітету чи передбачуваного сумніву, аудитор, схильний до більшого скептицизму зазвичай хотів би отримати більше доказів, ніж той, хто схильний до меншого.	Аудитори з вищим рівнем ймовірних сумнівів виявляють яскраво виражені скептичні судження та рішення в середовищі ризику вищого контролю.
Schmitt, Hageman, Radtke (2014)	Дослідити взаємозв'язок між професійним скептицизмом і захистом інтересів клієнтів: чи може бухгалтер-професіонал одночасно бути і професійним скептиком, і захисником клієнтів, чи це справді протилежні конструкції?	Упереджені аудиторі віддають перевагу найбільш сприятливому для керівництва варіанту; це вказує на відсутність професійного скептицизму та передбачає зворотний зв'язок між захистом інтересів клієнта та професійним скептицизмом.	Результати свідчать про те, що тоді як податкові фахівці мають вищий рівень захисту інтересів клієнтів, ніж аудиторі, обидві групи мають однаковий рівень професійного скептицизму.
Sin, Jones, Wang (2015)	Визначити значення критичного мислення в бухгалтерському обліку	Навички критичного мислення ґрунтуються на професійному скептицизмі, від нього нікуди не дітися, у всьому, що ми робимо, ми не довіряємо.	Професійний скептицизм – унікальний вид критичного мислення.

Сильна позиція керівництва аудиторської фірми, яка складається з культури свідомості, контролю, чесності та етичних цінностей вищого керівництва, впливає на прийняття етичних рішень співробітниками середнього та нижчого рівня [20]. Вирішальне значення для встановлення етичних цінностей має керівництво вищого рівня, але на прийняття етичних рішень персоналом так само впливають етичні цінності, встановлені керівниками нижчого рівня.

Професійний скептицизм аудитора

Професійний скептицизм сам собою має різні характеристики: з одного боку, він є частиною стан-

дарту аудиту і має бути як суворе письмове правило, а з іншого – це своєрідне ставлення, яке більше нагадує особистісну характеристику.

M.W Nelson провів одне з найвідоміших досліджень професійного скептицизму. Він визначає професійний скептицизм як судження та рішення аудитора, які відображають підвищену оцінку ризику того, що твердження є неправильним залежно від інформації, доступної аудитору [10]. Він також зазначив, що надмірний скептицизм може призвести до непотрібних дій і не виправдано високої вартості аудиту. Його модель описує як судження, яке має бути створене на основі професійного скептицизму, поєдну-

ється зі знаннями, рисами, стимулами аудитора. У підсумку це повинно відображатися в діях аудитора, сповнених професійним скептицизмом. M.W. Nelson виділив основні компоненти моделі професійного скептицизму [10]:

- знання: спеціалізація та досвід аудитора мають як позитивний, так і негативний вплив на професійний скептицизм;

- риси: здатність вирішувати проблеми, етична схильність та інші риси, такі як самовпевненість і схильність до сумнівів, пов'язані з професійним скептицизмом у судженнях і діях;

- стимули: вони можуть свідомо і несвідомо впливати на ступінь професійного скептицизму в судженнях;

- судження: когнітивні обмеження впливають на професійний скептицизм передбачувано;

- дія: дії аудиторів впливають на якість аудиту.

Стимули покращують судження лише для осіб, які мають необхідні когнітивні риси» [10].

Херт [11] зазначає, що професійний скептицизм є багатовимірною індивідуальною характеристикою та наводить шкалу для вимірювання **індивідуального рівня професійного скептицизму** на основі характеристик, які самі базуються на стандартах аудиту, психології, філософії та дослідженні поведінки споживачів.

Перші три характеристики професійного скептицизму (допитливий розум, призупинення суджень і пошук знань) пов'язані з тим, як аудитор перевіряє докази. Усі три вказують на готовність шукати та повністю досліджувати достатні докази, перш ніж приймати рішення. Четверта характеристика, міжособистісне розуміння, визначає необхідність також враховувати людські аспекти аудиту в оцінюванні доказів. Останні дві характеристики, самооцінка повага та автономія, стосуються здатності індивіда діяти на основі отриманої інформації [11].

Також професійний скептицизм аудитора, включаючи поведінкові аспекти, досліджували: M. Endrawes

[21], L. Quadackers, T. Groot, A. Wright [22], D.B. Schmitt, A.M. Hageman, R.R. Radtke [23], N. Harding, M.I. Azim, R. Jidin, J.P. Muir [24] та ін.

Зарубіжні дослідження професійного скептицизму підсумовано у табл. 1 [25].

Застосування професійного судження та професійного скептицизму аудитора можливе тільки за дотримання вимог до незалежності.

ВИСНОВОК

За результатами наших досліджень ми переконалися, що якість аудиту безпосередньо залежить від таких явищ, як професійний скептицизм, незалежність, знання та риси аудитора. Тобто дослідження бухгалтерського обліку та аудиту на основі лише формальних показників є недостатнім. Необхідно враховувати також особистість бухгалтера та аудитора, їх поведінку, способи прийняття рішень, стилі керівництва.

Особливу увагу слід звернути на поведінкові аспекти дотримання принципів незалежності, поведінки аудитора у взаємовідносинах з клієнтом – під час переговорів, розв'язання суперечливих ситуацій тощо.

Визначено, що професійний скептицизм є багатовимірною індивідуальною характеристикою. Тому науковці наводять шкалу для вимірювання індивідуального рівня професійного скептицизму на основі характеристик, які самі базуються на стандартах аудиту, психології, філософії та дослідженні поведінки споживачів.

На сьогодні є потреба у подальших дослідженнях теорії поведінкового обліку у бухгалтерському обліку та аудиті саме в українських реаліях, застосовуючи наявний зарубіжний досвід.

Врахування поведінкових аспектів дасть змогу більш практично підійти до проблем бухгалтерському обліку та аудиту, а також розробити більш ефективні механізми для виявлення шахрайства у фінансовій звітності практикуючими аудиторами.

Список використаних джерел

1. Filiz Angay Kutluk. Behavioral Accounting and its Interactions. September 20th, 2017. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.68972>
2. Se Tin S.T., Agustina L., Meyliana M. A new classification of topics in behavioral accounting: current research direction from BRIA journal in the past 10 years. *Journal of the Academy of Business and Retail Management*. 2017. Vol. 11 (3). pp. 47–58. URL: www.jbrmr.com
3. Nowak M. Behavioral Accounting Research – Accounting Research in the Behavioral Paradigm? True or False? *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2016. Vol. 66 (1). pp. 119–127.
4. Hofstede T.R., Kinard J.C. A strategy for behavioral accounting research. *The Accounting Review*. 1970. Vol. 45(1). pp. 38–54.
5. Туманян А. Поведінкові аспекти бухгалтерського обліку та аудиту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 12. С. 108–111.
6. Bozkurt N. Muhasebe Denetimi. Istanbul, 2012. 379 p.
7. Duska R. et al. Accounting Ethics. West Sussex, UK, 2011. 237 p.
8. Parker L.D., Ferris K.R., Otley D.T. Accounting for the Human Factor. Australia, 1989. 212 p.
9. Chiang C. Conceptualising the linkage between professional scepticism and auditor independence. *Pacific Accounting Review*. 2016. Issue 28 (2). pp. 180–200. URL: <http://doi.org/10.1108/PAR-08-2015-0034>
10. Nelson M.W. A model and literature review of professional skepticism in auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 2009. Issue 28 (2). URL: <http://doi.org/10.2308/aud.2009.28.2.1>
11. Hurr R.K. Development of a scale to measure professional skepticism. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 2010. Issue 29 (1). pp. 149–171. URL: <http://doi.org/10.2308/aud.2010.29.1.149>
12. Knapp M.C. Audit Conflict: An Empirical Study of the Perceived Ability of Auditors to Resist. *The Accounting Review*. 1985. Issue 60 (2). pp. 202–211.
13. American Institute of Certified Public Accountants (AICPA). Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit. 2002. URL: <https://us.aicpa.org/content/dam/aicpa/research/standards/auditattest/downloadabledocuments/au-00316.pdf>
14. Peursem K. Van. The Auditor's Dilemma: An Economic Perspective On An Old Problem. *Working Paper Series*. 2005. Issue 86. 21 p.
15. Espinosa-Pike M., Barrainkua I. An exploratory study of the pressures and ethical dilemmas in the audit conflict, *Revista de*

Contabilidad. 2016. Issue 19 (1). pp. 10–20. URL: <http://doi.org/10.1016/j.rcsar.2014.10.001>

16. Bergner J.M. et al. Concession, contention and accountability in auditor client negotiations. *Behavioral Research in Accounting*. 2016. Issue 28(1). pp. 15–25. URL: <http://doi.org/10.2308/bria-51146>

17. Robertson J.C. The effects of ingratiation and client incentive on auditor judgment. *Behavioral Research in Accounting*. 2010. Issue 22(2). pp. 69–86. URL: <http://doi.org/0.2308/bria.2010.22.2.69>

18. Buchman T.A. et al. Accountability and auditors' judgments about contingent events. *Journal of Business Finance & Accounting*. 1996. Issue 23(3). pp. 379–398.

19. Bamber E.M. Opportunities in accounting behavioral research. *Behavioral Research in Accounting*. 1993. Issue 5. 29 p.

20. Pickerd J.S. et al. An examination of how entry-level staff auditors respond to tone at the top vis-a'-vis tone at the bottom. *Behavioral Research in Accounting*. 2015. Issue 27(1). pp. 79–98. URL: <http://doi.org/0.2308/bria-50918>

21. Endraves M. Professional Scepticism of Auditors: a Cross-Cultural Experiment. University of Western Sydney, 2010. URL: <https://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws%3A8931/datastream/PDF/view>

22. Quadackers L., Groot T., Wright A. Auditors' professional skepticism: Neutrality versus presumptive doubt. *Contemporary accounting research*. 2014. Issue 31 (3). pp. 639–657. URL: <http://doi.org/10.1111/1911-3846.12052>

23. Schmitt D.B., Hageman A.M., Radtke R.R. A Research Note on the Relationship Between Professional Skepticism and Client Advocacy. *Advances in Accounting Behavioral Research*. 2014. pp. 161–182. URL: <https://doi.org/10.1108/S1475-148820140000017005>

24. Harding N., Azim M.I., Jidin R., Muir J.P. A Consideration of Literature on Trust and Distrust as they Relate to Auditor Professional Scepticism. *Australian Accounting Review*. 2016. Issue 26 (3). pp. 243–254. URL: <http://doi.org/10.1111/auar.12126>

25. Vassiljev M., Alver L. Behavioral aspects of auditing and the auditor's decision-making as a key cognitive process in the case of fraud. URL: <https://ztr.skwp.pl/api/files/view/997883.pdf>

References

1. Filiz Angay Kutluk. Behavioral Accounting and its Interactions. September 20th, 2017. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.68972>

2. Se Tin S.T., Agustina L., Meyliana M. A new classification of topics in behavioral accounting: current research direction from BRIA journal in the past 10 years. *Journal of the Academy of Business and Retail Management*. 2017. Vol. 11 (3). pp. 47–58. URL: www.jbrmr.com

3. Nowak M. Behavioral Accounting Research – Accounting Research in the Behavioral Paradigm? True or False? *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2016. Vol. 66 (1). pp. 119–127.

4. Hofstede T.R., Kinard J.C. A strategy for behavioral accounting research. *The Accounting Review*. 1970. Vol. 45(1). pp. 38–54.

5. Tumanian A. Behavioral aspects of accounting and auditing. *Economics. Finances. Law*. 2023. № 12. pp. 108–111. (in Ukrainian).

6. Bozkurt N. Muhasebe Denetimi. Istanbul, 2012. 379 p.

7. Duska R. et al. Accounting Ethics. West Sussex, UK, 2011. 237 p.

8. Parker L.D., Ferris K.R., Otley D.T. Accounting for the Human Factor. Australia, 1989. 212 p.

9. Chiang C. Conceptualising the linkage between professional scepticism and auditor independence. *Pacific Accounting Review*. 2016. Issue 28 (2). pp. 180–200. URL: <http://doi.org/10.1108/PAR-08-2015-0034>

10. Nelson M.W. A model and literature review of professional skepticism in auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 2009. Issue 28 (2). URL: <http://doi.org/10.2308/aud.2009.28.2.1>

11. Hurr R.K. Development of a scale to measure professional skepticism. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 2010. Issue 29 (1). pp. 149–171. URL: <http://doi.org/10.2308/aud.2010.29.1.149>

12. Knapp M.C. Audit Conflict: An Empirical Study of the Perceived Ability of Auditors to Resist. *The Accounting Review*. 1985. Issue 60 (2). pp. 202–211.

13. American Institute of Certified Public Accountants (AICPA). Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit. 2002. URL: <https://us.aicpa.org/content/dam/aicpa/research/standards/auditattest/downloadabledocuments/au-00316.pdf>

14. Peursem K. Van. The Auditor's Dilemma: An Economic Perspective On An Old Problem. *Working Paper Series*. 2005. Issue 86. 21 p.

15. Espinosa-Pike M., Barrainkua I. An exploratory study of the pressures and ethical dilemmas in the audit conflict, *Revista de Contabilidad*. 2016. Issue 19 (1). pp. 10–20. URL: <http://doi.org/10.1016/j.rcsar.2014.10.001>

16. Bergner J.M. et al. Concession, contention and accountability in auditor client negotiations. *Behavioral Research in Accounting*. 2016. Issue 28(1). pp. 15–25. URL: <http://doi.org/10.2308/bria-51146>

17. Robertson J.C. The effects of ingratiation and client incentive on auditor judgment. *Behavioral Research in Accounting*. 2010. Issue 22(2). pp. 69–86. URL: <http://doi.org/0.2308/bria.2010.22.2.69>

18. Buchman T.A. et al. Accountability and auditors' judgments about contingent events. *Journal of Business Finance & Accounting*. 1996. Issue 23(3). pp. 379–398.

19. Bamber E.M. Opportunities in accounting behavioral research. *Behavioral Research in Accounting*. 1993. Issue 5. 29 p.

20. Pickerd J.S. et al. An examination of how entry-level staff auditors respond to tone at the top vis-a'-vis tone at the bottom. *Behavioral Research in Accounting*. 2015. Issue 27(1). pp. 79–98. URL: <http://doi.org/0.2308/bria-50918>

21. Endraves M. Professional Scepticism of Auditors: a Cross-Cultural Experiment. University of Western Sydney, 2010. URL: <https://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws%3A8931/datastream/PDF/view>

22. Quadackers L., Groot T., Wright A. Auditors' professional skepticism: Neutrality versus presumptive doubt. *Contemporary accounting research*. 2014. Issue 31 (3). pp. 639–657. URL: <http://doi.org/10.1111/1911-3846.12052>

23. Schmitt D.B., Hageman A.M., Radtke R.R. A Research Note on the Relationship Between Professional Skepticism and Client Advocacy. *Advances in Accounting Behavioral Research*. 2014. pp. 161–182. URL: <https://doi.org/10.1108/S1475-148820140000017005>

24. Harding N., Azim M.I., Jidin R., Muir J.P. A Consideration of Literature on Trust and Distrust as they Relate to Auditor Professional Scepticism. *Australian Accounting Review*. 2016. Issue 26 (3). pp. 243–254. URL: <http://doi.org/10.1111/auar.12126>

25. Vassiljev M., Alver L. Behavioral aspects of auditing and the auditor's decision-making as a key cognitive process in the case of fraud. URL: <https://ztr.skwp.pl/api/files/view/997883.pdf>

Anna TUMANIAN

lawyer, auditor, Audit firm "Analitik"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1062-4167>

e-mail: ao.tumanian@gmail.com

BEHAVIORAL ASPECTS OF AUDITOR'S PROFESSIONAL JUDGMENT AND PROFESSIONAL SKEPTICISM

The paper examines the behavioral aspects of auditing in the context of auditor's independence, auditor's professional judgment, and professional skepticism. Over the past 50 years, in the researches of foreign scientists, the issues of accounting and auditing have been considered through the theory of behavioral accounting. On the other hand, in the studies of Ukrainian scientists, behavioral accounting in accounting and auditing was almost not considered. The main meaning of the theory of behavioral accounting is not to consider accounting and auditing exclusively in numbers, but to consider that accountants and auditors are people with a specific profession who behave according to their feelings and thoughts. It is customary to consider the concept of behavioral accounting according to the following topics: the influence of accounting information on behavior, management control, audit, ethics. Behavioral aspects of the auditor's independence, which are influenced by an auditor's personal prejudices and the auditor-client relationship, are studied. Auditor's independence is considered in two dimensions - organizational independence and operational independence. E.g., independent auditors may face the problem of conflicting interests of the public and clients. Behavioral aspects of negotiations between the auditor and the client are also considered. The negotiation tactics used by the participants matter. It can be a yielding tactic, or a tactic of disputes. In particular, in the study of accommodating tactics, it was found that both auditors and clients reciprocated the accommodating negotiation tactics. There are many models of professional skepticism that have been summarized. Nelson and Hurlt's models are considered, the two fundamental components of which are professional skeptical judgment and professional skeptical action. Auditors should exercise professional skepticism, making judgments based on audit evidence without being influenced by clients.

Keywords: behavioral approach, behaviorism, accounting, auditing, professional judgment, professional skepticism